РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКИЙ

КАЛЄНДАР

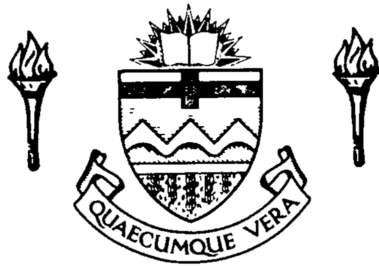
НА ПЕРЕСТУПНИЙ РІК

1928

РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКЕ ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО

ВІННІПЕГ, МАН., КАНАДА.

QUAECUMQUE VERA

To Mr. H. W. Wood

with compliments

M. Popovich

Winnipeg, February 6th, 1908.

ІЛЮСТРОВАНИЙ

РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКИЙ КАЛЄНДАР

НА

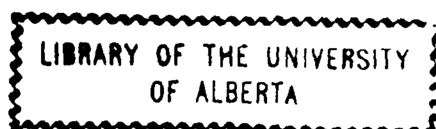
ПЕРЕСТУПНИЙ РІК

1928

ЦІНА 75 ЦЕНТІВ

РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКЕ ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО
Вінніпеґ, Ман., Канада.

З ДРУКАРНІ РОБ.-ФАРМ. ВИДАВНИЧОГО ТОВАРИСТВА,
ріг вулиць Причард і МекҐреґор, Вінніпеґ, Ман.

ЯК ПОВСТАВ КАЛЄНДАР

Перед нами калєндар на 1928-й рік. Молодим він приносить із собою нові надії, а старим людям — згадки про пережите минуле. Цей друг буде нам вірно товаришити цілий рік. Калєндар у тім чи иншім вигляді є найближча нам книга, наш неодмінний товариш ціле життя.

Звідки-ж він походить? Який розвиток його на протязі віків?

На початку, коли людина почала набіратися свідомости, вона побачила потребу рахувати час і виміряти його. Перше, що впало їй в око, — це дивна постійність чергування світла й темряви. Так виник перший природній вимір часу — день. Люде на початку рахували час на дні.

Згодом люде спостерігли, що тінь від предметів опівдні точно відповідає височині сонцестояння. Тоді саме і зародився перший астрономічний прилад-ґномон.

На місяці вони спостерігали його кватирі, стали вираховувати, коли ці кватирі з'являються, і так виник новий вимір часу — місяць.

Вивчаючи небо далі, наші предки спостерігли кілька світил, що мандрували по небі якимись дивними шляхами. Відмінно до инших, скупчених у постійні сузір'я, ці світила проходили між сузір'ями, через віщо їх і названо "мандрівними", або планетами. За тих часів люде помітили їх — сім, а саме: Меркурія, Венеру, Марса, Юпітера, Сатурна, Місяця і Сонце. Тільки пізніш досконалими астрономічними приладами відкрито ще дві планети: Урана і Нептуна. Число "7" стародавні наші предки вважали за таємниче число, з маґічними властивостями. У ріжних народів планети були присвячені ріжним божествам, а 7 днів, один за одним, — були присвячені семи планетам. Отак повстав тиждень. Принаймі це пояснення найбільш ймовірне, обґрунтоване на назвах днів у ріжних народів*).

Неділя в Анґлійців Sunday, у Німців Sontag — день сонця;

---

*) Ці назви існують і досі.

в Італійців понеділок lundi, присвячений місяцю, так само в Німців — Montag і в Анґлійців Monday; вівторок в Італійців martedi — день Марса, в них-же середа mercoledi — день Меркурія і т. д.

Отже, спостерігаючи небесні світила, наші предки знайшли день, тиждень, місяць, часи року і самий рік, цеб-то знайшли календар.

Календарі здобули велике поширення серед Римлян у найріжноманітніших формах. Їх роблено на дереві, мармурі, слоновій кості з вказівками астрономічними, метеорольоґічними, сільсько-господарськими то-що.

Коли поширилося християнство, в календарях почали ставити дати релігійних свят, поминання святих, обрядів то-що. Календарі де-далі ускладнюються, більшають розміром. Згодом у календарях вміщується теж провіщання в потворних і карикатурних формах.

Від календаря Рамзеса, зробленого на камені, від римських календарів на дереві, мармурі і слоновій кості ми дійшли до сучасних, надзвичайно ріжноманітних формою, розміром і змістом. Є календарі загальні, що крім астрономічних відомостей містять найріжноманітніші замітки й відомості. Є й суто спеціяльні — наукові, літературні, художні, спортивні, сільсько-господарські, технічні, морські, суто-астрономічні то-що, від дуже простих календарів до високо художніх, від великих стінних до кишенькових.

РОЗВИТОК КАЛЄНДАРЯ.

Першою головною одиницею часу був, розуміється, день. Потреба розріжняти між собою частини дня привела до того, що день поділено на "ранок", "південь", "вечір", "ніч". Поруч з тим були й більші одиниці.

Цих одиниць чоловік почав шукати на небі. Нам тепер тяжко зрозуміти значіння місяця в життю первісного чоловіка. Місяць світив йому в ночі, а потім невідомо куди зникав. Однак в його появах і зникненнях, у постійній зміні його обличчя була така точність, що вона кидалася в очі навіть напівдикому чоловікові. В життю первісного чоловіка-мисливця місяць відогравав визначнішу ролю, ніж зміни часу року.

Тому не дивниця, що у всіх календарях місяць після дня є найстаршою одиницею виміру часу.

Але що в небесному місяцеві буває 29—30 днів, то для первісних людей це був за великий рахунок. Це привело до

поділу місяця на тижні. Первісний тиждень у багатьох народів мав пять днів (від пяти пальців на руці). Такий тиждень був у Персів, старинних Скандинавців, у ґвінейських Неґрів і на острові Яві. У Китайців, Єгиптян і Греків тиждень мав 10 днів. А семидневний тиждень з'явився вже пізніше, в часі вищого культурного розвитку.

Перехід чоловіка до рільництва вимагав кращого виміру року. У всіх рільничих народів появилися вже точніші календарі, а в них головною одиницею був вже рік, а місяць, тиждень і день стали лише його підрозділами. Клопіт був в тому, що рік не мав рівного числа місяців, місяці не мали рівного числа днів. Тож прийшлося багато працювати над тим, щоб зробити рахунок точним і всім зрозумілим.

Скільскість днів в місяці дуже близька до 30-ти. В рокові це число виноситиме приблизно 12 раз по 30. Це й було причиною, що в ріжних народів рік поділено на 12 місяців, а це зробить в році 360 днів. Де-ж тепер подіти 5 днів? -- бо знаємо, що рік має 365 днів. Тож люде взяли цих пять днів і додали при кінці кожного року, як пять свят. Такий був найстарший календар, старинно-египетський.

Чотири тисячі літ перед нашим рахунком часу, а шість тисяч літ тому назад в хліборобній долині ріки Нілю творилася найстарша відома нам єгипетська культура. В 43 віці перед Христом мешканці цієї долини встановили рік на 365 днів. Рік ділився на 12 місяців по 30 днів, а при кінці року додавали по 5 днів святочних.

Але-ж бо рік має не 365 днів рівно, але 365¼. Тож Єгиптяни почали ще через кожних чотири роки додавати до року ще один день.

Таким календар перейшов від Єгиптян до Римлян при Юлію Цезарю. При Юлію Цезарю календар знову зреформовано (в 46 році до Христа). Римляни, замісць рівних 30-дневних місяців, встановили місяці в 28, 29, 30 і 31 днів. Але вони також уважали, що рік має 365¼ днів, тому ухвалили, щоб через кожних три роки на четвертий додавати до місяця лютого один день. А це зробило, що кожний такий четвертий рік мав 366 днів. Римляни назвали цей рік "вісектус", а між Українцями він є знаний, як "переступний".

Цей календар назвали Юліянським. Від Римлян цей рахунок часу почав називатися "календар", бо перший день кожного місяця у Римлян звався "календи".

Однак вчені дошукалися, що земний рік в дійсности

трошки коротший ніж 365¼ днів, а саме, що він має 365 днів, 5 годин 48 хвилин 14 секунд. Це щорічне випередження календаря землею на 11 хвилин 14 секунд робить за 400 років цілих 3 дні 2 години 53 хвилині 20 секунд, неправдиво пропусканих календарем Юліянським. Так от у кінці 14 віку цей календар відстав від земної кулі на 10 днів і папа Григорій XIII. наказав, аби йдуча за четвергом 4 жовтня 1582 року пятниця рахувалася 15 жовтня 1582 року. Щоб нагнати кожні 400 років зайві три дні, постановлено було рахувати (починаючи з 1700 року) з років століть високосний лише кожен четвертий і тому 1700, 1800, 1900 роки по Григоріянському календарю є роками звичайними — 2000 рік переступний. Тепер Григоріянський календар (новий стиль) перегнав Юліянського (старого) на 13 день.

Григоріянський календар є довгочасним витвором буржуазної науки. Так само, як і його попередники, він схожий на старий будинок, якого багато вже разів ремонтували та достроювали. В ньому збереглися лишки забобонів і пережитків минулого, частки від усіх часів, і немає зграбности й єдности ні в якому відношенню. Як і Юліянський календар, він пристосувався більш для церковних, а не дійсних господарських потреб вільної громади працюючих. Літочислення обох календарів не має під собою ніяких наукових підвалин і звязане з забобонною хронольоґією.

Справжнього наукового календаря ми ще не маємо. Такий календар утворить тільки людство, визволене з пут капіталізму й релігійних забобонів. Його виробить міжнародній з'їзд вчених, коли влада в більшості країн буде належати працюючим.

ГОЛОВНІ ДАТИ РЕФОРМАЦІЇ КАЛЄНДАРЯ.

Першу основну реформу календаря зроблено в Римі підчас панування Юлія Цезаря. Про це ми вже говорили. Головним реформатором був александрійський астроном Созіґен.

Цей календар затвердив Нікейський Собор в 325 році по Христі і названо його Юліянським календарем.

Пізніше винайдено, що рік після Юліянського календаря довший на 11 хвилин 14 секунд за астрономічний рік.

Першим цю помилку Юліянського календаря запримітив вчений грецький монах Ісаак Арґирус.

В 15. столітті порушено було питання про нову реформу календаря. В 1475 році папа Сикст IV. запросив до Риму найвидатнішого в той час астронома з Кенігсберґу, Йогана Мілера, який взявся за реформу, але не докінчив її, померши в тому-ж таки році.

Пізніше робив спробу зреформувати календар папа Лев X., але це йому не вдалося.

В 1576 році римський доктор Альоізій Ліліюс (Aloisius Lilius) запропонував папі Григорію XIII. зреформувати календар. Він подав йому проєкт реформи, що його в 1577 році розіслано було для переглянення всім тодішнім університетам.

Після цего в Римі скликано було вчену комісію, членами якої були: Німець Христофор Клявій (Christophor Clavius), Еспанець Петро Ціяконій (Petrus Ciaconius), Італієць Ігнатій Данті (Ignatio Danti).

Ця комісія виробила цілі канони календарні, оперті на проєкті Альоїзія Ліліюса, і встановила, що від часу Нікейського Собору, коли було принято Юліянський календар, пройшло 1257 літ і за той час ріжниця між календарним часом а астрономічним збільшилася до 10 днів.

24. лютого 1582 року папа Григорій XIII. видав булу про встановлення нового календаря.

Календар цей названо "Григоріянським" на честь папи Григорія XIII. і його називають теж "новим стилем", а Юліянський — "старим стилем". Ріжниця між старим а новим стилем у 16. столітті була 10 днів; в 1700 році — 11 днів; в 1800 році — 12 днів; в 1900 році — 13 днів і такою вона залишиться до 2100 року.

Григоріянський календар, після його встановлення, приняли всі латинські держави; держави з протестантським населенням приняли його значно пізніше. В деяких країнах принятгю нового календаря поставлено було велику опозицію, доходило навіть до народніх повстань. В Німеччині через таку опозицію існували обидва календарі через сто літ.

Ось як ріжні держави принимали "новий стиль": зараз після проголошення папської були приняли його Італія, Еспанія і Портуґалія; Франція приняла 2 місяці пізніше; католицька частина Німеччини — 1583 р.; католицька Швайцарія і Нідерлянди приняли в 1583 році; Польща — 1586 р.; Угорщина — 1587 р.; Анґлія — 1752 р.; Швеція — 1753 р.; а Радянський Союз — 1918 року.

* * *

Першу книжку-календаря склав Йоган Мілер в Кенігсбергу. Видано книжку 1474 року, невдовзі після того, як винайдено спосіб друковання книжок. Той календар відограв дуже велику ролю у великих ґеоґрафічних відкриттях в 15. і 16. століттях. Цим календарем стало руководився Колюмб у всіх своїх мандрівках. По тому календарю вчасно було предсказано затьміння сонця 29. лютого 1504 року.

МУСУЛМАНСЬКИЙ КАЛЄНДАР.

За початок магометанського літочислення взято день "Геджри", тоб-то день втечі пророка Магомета з Меки в Медину (в 622 році по народженню Христа).

Магометанський калєндар є вложений після небесного місяця і так існує й до цего часу. В основі його лежить місячний рік з 354 днів. Рік ділиться на 12 місяців, які поперемінно мають по 29 і 30 днів, або в середньому по 29½ днів.

Так само своєрідно встановлені після магометанського календаря й переступні роки для того, щоб погодити календарний час з астрономічним. Щоб вирівняти ту ріжницю в магометанському календарі, на кожних 30 років є 11 переступних, що мають по 355 днів.

У відношенні до соняшного року -- місячний коротший на 11 днів, а тому в порівнанні до нашого нового року магометанський новий рік кожного разу приходить на 11 днів скорше, як минулого року. Коли-ж підрахувати це в тягу 33-ох років, то за той час магометанський календар пережене наш на цілий рік.

Тому то від часу свого встановлення магометанський календар обігнав наш календар на 41 рік. Тепер у магометан йде 1347-ий рік.

ЄВРЕЙСЬКИЙ КАЛЄНДАР.

Єврейський календар складений після сонця й місяця. Закінчену форму дістав він в 6-му столітті по Христі. В основі його лежить місячний рік, що складається перемінно з 29 і 30 днів.

Для погодження рахуби років з соняшним часом вживається стародавнього правила "Метонова цикля", що на нему оснований був стародавньо-грецький календар.

Це правило основується на тому, що 19 соняшних років творять майже точно 235 астрономічних місяців, або, говоря-

чи иншими словами, коли вживати рік з 12 астрономічних місяців, то для погодження з соняшним роком треба через кожних 19 літ вставляти лишніх 7 місяців, так би сказати, переступних, а прочі 12 років — уважати за звичайні, що мають по 12 місяців.

Такий переступний рік припав на 1915 рік по нашому календарю, а по єврейському на 5676-ий від "створення світа".

Єврейський календар дуже складний: переступні й звичайні роки бувають не однакові по своїй довжині. Переступний рік нараховує від 383 до 385 днів, а звичайний від 353 до 355 днів. В наслідок цего переведення дати з єврейського календаря на християнську дуже утруднене й вимагає відповідних таблиць з рахунковими поясненнями.

МІЖНАРОДНІ РОБІТНИЧІ СВЯТА.

Роковини смерти В. І. Леніна (21. січня).
Міжнародній день жінок-робітниць (8. березня).
День Паризької Комуни (18. березня).
Першотравневе свято міжн. роб. солідарности (1. травня).
День народження Карла Маркса (5. травня).
День робітничої преси (5. травня).
Міжнародній день ком. молоді (в першу неділю вересня).
День Пролетарської Революції (7. листопада.).

ДЕРЖАВНІ СВЯТА В КАНАДІ.

Новий рік (1. січня).
Великодна Пятниця (6. квітня).
Великодний Понеділок (9. квітня).
Вікторія Дей (24. травня).
День народження короля Джорджа V (3. червня).
Домініон Дей (1. липня).
Лейбор Дей (3. вересня).
День перемиря (12. листопада).
Різдво (25. грудня)

КАЛЄНДАРНА ТАБЛИЧКА
НА ПЕРЕСТУПНИЙ 1928 РІК.

(366 ДНІВ.)

(Товстим друком зазначено робітничі святочні дні.)

Місяці / Дні	Січень	Лютий	Березень
Неділя	1 8 15 22 29	5 12 19 26	4 11 18 25
Понеділок	2 9 16 23 30	6 13 20 27	5 12 19 26
Вівторок	3 10 17 24 31	7 14 21 28	6 13 20 27
Середа	4 11 18 25	1 8 15 22 29	7 14 21 28
Четвер	5 12 19 26	2 9 16 23	1 8 15 22 29
П'ятниця	6 13 20 27	3 10 17 24	2 9 16 23 30
Субота	7 14 21 28	4 11 18 25	3 10 17 24 31

Місяці / Дні	Квітень	Травень	Червень
Неділя	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
Понеділок	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
Вівторок	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Середа	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Четвер	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
П'ятниця	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Субота	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30

Місяці / Дні	Липень	Серпень	Вересень
Неділя	1 8 15 22 29	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Понеділок	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24
Вівторок	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25
Середа	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Четвер	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27
П'ятниця	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Субота	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29

Місяці / Дні	Жовтень	Листопад	Грудень
Неділя	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30
Понеділок	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
Вівторок	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
Середа	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
Четвер	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
П'ятниця	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
Субота	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29

ІСТОРИЧНО-РЕВОЛЮЦІЙНИЙ КАЛЄНДАР

СІЧЕНЬ

1. — 1863. Скасовано невільництво в Північній Америці. — **1881.** Помер франц. революціонер Луї А. Блан. — **1918.** Замах на Леніна в Петрограді. — **1923.** Вийшло перше число журналу "Голос Робітниці" у Вінніпеґу.

2. — 1889. Засновано Соц. Дем. Партію в Австрії. — **1918.** Перший Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет вибрав Перший Робітничо-Селянський Уряд Радянської України.

3. — 1919. Червона Армія взяла Харків, прогнавши петлюрівців. — **1920.** Червона Армія заняла Царицин. — Страйк 200,000 робітників в Бомбею.

4. — 1803. Скасовано інквізицію. — **1879.** Перші загальні збори "Північно-Російського Робітничого Союзу", з'організованого Халтуріном та Обнорським і видання тим Союзом першої в Росії роб. ґазети "Заря Рабочего".

5. — 1905. Вийшло перше число ґазети "Вперед", закордонного орґану більшовиків, за редакцією В. І. Леніна. — **1918.** Декрет про новий правопис в російській мові.

6. — 1897. Вийшла перша російська соціял-демократична ґазета "Вперед" в Києві. — **1919.** Початок збройного повстання "спартаківців" в Берліні, під керовництвом Карла Лібкнехта і Рози Люксембурґ.

7. — 1842. Конвенція "чартистів" в Ґлезґові. — **1843.** Помер М. Шашкевич. — **1918.** Приїзд російської мирової делеґації до Бресть-Литовська. — **1919.** Спартаківці захопили арсенал в Берліні. — Здача останків армії Колчака.

8. — 1642. Помер астроном Ґаліліео Ґалілеї. — **1895.** Увязнено Е. Дебса і тов. — **1920.** Кіннота Буденного здобула Ростов на Дону.

9. — 1614. Основано місто Ню Йорк. — **1906.** Вбивство в Петербурзі головного військового прокурора Павлова. — **1923.** Арештовано Монмуссо та инших французьких комуністів, що перешкаджали окупації Руру.

10. — 1913. Краківське засідання більшовицького Центр. Комітету Російської Соц. Дем. Роб. Партії. — **1918.** Оголошення Дону радянською республікою. — Розстріл радянської делеґації Червоного Хреста в Польщі.

11. — 1888. Помер поет Ю. Федькович. — **1912.** Страйк в Лоренс, Мас. (Злуч. Держави). — **1923.** Окупація Рурського Басейну військами Антанти.

12. — 1839. Англійський парлямент не визнав першої петиції "чартистів". — **1912.** Німецькі соціял-демократи одержали 4,250,399 голосів у виборах. — **1918.** Організація червоного козацтва на Україні.

13. — 1919. Придушення спартаківського повстання в Берліні і перемога шайдеманівців. — **1920.** Стотисячна демонстрація робітників в Берліні проти закону про фабричні комітети і озброєна сутичка. — **1923.** Друга конференція Української Секції Робітничої (Комуністичної) Партії Канади у Вінніпеґу.

14. — 1858. Замах Орсіні на життя Наполеона III. — **1920.** Кровавий соціял-демократ Носке проголосив стан облоги в північній Німеччині.

15. — 1809. Народився французький фільософ і економіст П. Ж. Прудон. — **1826.** Повстання декабристів на Україні. — **1919.** Вбивство К. Лібкнехта та Р. Люксембурґ. — **1920.** Відновлено радянську владу в Сибірі. — **1923.** Почався четвертий з'їзд Стоваришення Український Робітничий Дім (тепер Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім).

16. — 1864. Видано твір Ляссаля "Капітал і праця". — **1918.** Червоні війська ввійшли до Київа. — **1920.** Почався перший з'їзд Стов. Укр. Роб. Дім (тепер ТУРФДім). — **1927.** Шеста конференція представників українського членства Комуністичної Партії Канади у Вінніпеґу.

17. — 1918. У Відні та Будапешті орґанізувалися Ради Робітничих Депутатів. — **1927.** Восьмий з'їзд Товариства Український Робітничо-Фармерський Дім у Вінніпеґу.

18. — 1918. Відкриття та розігнання Всеросійських Установчих Зборів — **1919.** Відкриття мирової конференції в Парижі.

19. — 1865. Помер П. Ж. Прудон. — **1905.** Загальний страйк у Польщі. — Замах на царя Миколу II. — **1912.** Конференція РСДРП (більшовиків) в Празі.

20. — 1863. У Польщі організовано тимчасовий "Ржонд Народови". — **1873.** Справа Нечаєва в московському окружному суді. — **1905.** Загальний страйк в Петербурзі. — **1919.** Червоні війська здобули Полтаву від денікінців.

21. — 1793. Покарано смертю французького короля Людвика XVI-го. — **1873.** Засуджено Нечаєва на вічну каторґу. — **1919.** Оголошено в Бремені радянську республіку. — **1924.** Помер В. І. Ленін (в 6 год. 50 хв. вечером). — **1927.** Третя конвенція Робітничого Запомогового Товариства у Вінніпеґу.

22. — 1788. Народився англ. поет лорд Дж. Дж. Байрон. — **1863.** Польське повстання. — **1870.** Помер російський письменник-революціонер О. І. Герцен. — **1871.** Невдала спроба пролетаріяту Парижу захопити владу. — **1905.** Розстріл робітників, що йшли з петицією до царя. — **1919.** Червоні війська забрали від Чехо-Словаків Оренбург. — **1920.** Декрет про обєднання червоних армій Росії та України.

23. — 1775. Привселюдно покарано у Москві Омеляна Пугачова. — **1834.** Народився Вил'ям Моріс. — **1923.** Страйк 100,000 робітників в Рурському Басейні.

24. — 1905. Загальний страйк у Москві, Ярославлі, Ковні, Вильні і т. д. — **1911.** В Японії повішено д-ра Котоку і инших 11 соціялістів за соціялістичну аґітацію. — **1919.** Оголошення незалежности Ірляндії. — Заснування Польської Комуністичної Партії.

25. — 1522. Вигнання з Праги Х. Мінцера, середневікового комуніста. — **1921.** Заснування Комуністичної Партії Італії. — **1926.** Семий з'їзд ТУРФДім, на якому основано Секцію Молоді ТУРФДім.

26. — 1919. Заклик восьми комуністичних партій в справі орґанізації першого з'їзду Комуністичного Інтернаціоналу. — **1921.** Перейменування

Петрограду на Ленінград. — **1925.** Шестий з'їзд ТУРФДім, на якому оголошено домініяльну інкорпорацію.

27. — 1916. Примусова військова служба в Англії. — **1918.** Революційний страйк у Варшаві. — **1919.** Червоні війська забрали Катеринослав (тепер Дніпропетровськ) від денікінців. — **1921.** Другий з'їзд Стов. Укр. Роб. Дім (тепер ТУРФДім). — **1924.** Похорони В. І. Леніна.

28. — 1886. Покарання смертю членів соціялістичної партії "Пролетаріят" Куніцкого, Петрусіньского і тов. у Варшаві. — **1919.** Страйк більш міліона майнерів в Англії. — **1920.** Антанта розігнала турецький парлямент і посли утікли в Ангору. - **1926.** Пята конференція представників українського членства Компартії Канади у Вінніпегу.

29. — 1737. Народився Томас Пейн, американський письменник-революціонер. — **1918.** Повстання проти Центральної Ради в Київі. — Революція в Фінляндії. — **1920.** Маніфест Бритійської Партії Праці та трейд-юній Англії з вимогою замирення з РСФСР. — **1921.** Соціялістичні розрухи і криваві сутички в Італії. — **1926.** Друга конвенція Робітничого Запомогового Товариства у Вінніпегу.

30. — 1664. Покарано смертю англійського короля Карла І, Стюарта. — **1880.** Прогнано Єзуїтів з Франції. — **1924.** Затвердження конституції СРСР Другим Всесоюзним З'їздом Рад. — **1925.** Перша конвенція Робітничого Запомогового Товариства у Вінніпегу.

31. — 1906. Придушення за допомогою війська страйку в Берліні. — **1911.** Помер німецький соціяліст Пауль Зінгер.

ЛЮТИЙ

1. — 1886. Робітничий конгрес в Лозані. — **1905.** Загальний страйк в Польщі. — **1922.** Страйк більш 800,000 залізничників в Німеччині. — **1924.** Англія визнала (де-юре) Радянський Союз.

2. — 1904. Помер італійський соціяліст А. Лябріоля. — **1918.** Українська червона армія здобула Київ від Центральної Ради. — **1922.** Третій з'їзд Стов. Укр. Роб. Дім (тепер ТУРФДім) у Вінніпегу, на якому організовона Жіночу Секцію тої-ж організації. — **1924.** Обрано О. І. Рикова головою Ради Народніх Комісарів СРСР.

3. — 1900. Звільнення В. І. Леніна з заслання. — **1916.** Згорів будинок парляменту в Оттаві, при чому згинуло 7 людей. — **1919.** Помер старий німецький комуніст Франц Мерінґ. — Відкриття соціялістичної (II. Інтернаціоналу) конференції в Берні.

4. — 1793. Другий поділ Польщі. — **1838.** Перший всекраєвий конгрес "чартистів" в Лондоні. — **1899.** Початок Філіпінсько-Американської війни. — **1915.** В Парижі вийшла міжнародня ґазета "Наше Слово". — **1919.** РСФСР відмовилася взяти участь у конференції на Принцевих Островах.

5. — 1878. Замах Вєри Засуліч на життя поліцмайстра Трепова. — **1918.** Відокремлення церкви від держави і школи від церкви в РСФСР. — **1919.** Визнання незалежности Білоруської Соц. Рад. Республіки. — Червона Армія здобула Київ. Втеча петлюрівської директорії.

6. — 1908. Жандарми замордували М. Каганця в Коропци. — **1920.** Червона Армія здобула Одесу і Красноводськ. — **1922.** Скасовано в Радянських Республіках "Чека" і орґанізовано Державне Політичне Управління (ДПУ). — **1922.** Організаційна конференція в справі сформування Української

Секції Робітничої (Комуністичної) Партії Канади. — **1924.** Пятий з'їзд Стов. Укр. Роб. Дім (ТУРФДім) у Вінніпегу, на якому вирішено організувати Спілку Української Робітничої Молоді (СУРМ).

7. — 1478. Народився соціяліст-утопіст Томас Мор, автор "Утопії". — — **1900.** Помер революційний діяч П. Л. Лавров. — **1920.** Розстріляно Колчака в Іркутську.

8. — 1805. Народився франц. революціонер Луї Блан. — **1918.** Заведено календар нового стилю і націоналізовано торговельну фльоту в РСФСР. — **1921.** Помер відомий анархіст П. А. Крапоткін. — **1924.** Італія визнала Радянський Союз.

9. — 1881. Помер російський письменник Ф. М. Достоєвський. — **1918.** Центральна Рада склала угоду з Німцями і закликала їх на Україну "заводити порядок". — **1922.** Маніфест першого з'їзду комуністичних і инших революційних організацій Сходу з закликом до боротьби проти гнобителів.

10. — 1632. Увязнення астронома Ґалілея. — **1763.** Підписано угоду в Парижі, що Канада переходить під британське панування. — **1837.** Помер російський поет А. С. Пушкін. — **1841.** Кінгстон столицею Канади. —**1904.** Помер ідейний керовник революційного народництва в Росії Н. К. Міхайловський. — **1918.** Центральна Рада підписала сепаратний мир УНР з Центральними Державами. — Російська радянська делеґація оголосила припинення війни з Центральними Державами, але відмовилася підписати диктовану анексійну мирову угоду. — Оголошення декрету про анулювання державних царських позик.

11. — 1897. Засуд В. І. Леніна на заслання в Сибір. — **1900.** Засновано Українську Революційну Партію. — **1925.** Радянський Союз склав угоду з Японією.

12. — 1809. Народився Чарлс Дарвін. — Народився Авраам Лінколн. — **1919.** Арештовано Карла Радека в Берліні. — **1924.** У львівській поліційній тюрмі замучено на смерть Ольгу Бесарабову.

13. — 1897. Заслання В. І. Леніна в Сибір. — **1901.** Протиклерикальні заворушення в Еспанії. — **1924.** Норвеґія визнала Радянський Союз.

14. — 1897. Помер український письменник П. Куліш. — **1918.** Оголошено резолюцію відносно утворення Червоної Фльоти.

15. — 1564. Народився астроном Ґалілео Ґалілеї. — **1899.** Микола II. скасував Фінляндську Конституцію.

16. — 1922. Радянський декрет про вилучення церковних цінностей на користь голодуючих.

17. — 1600. Католицька церква спалила Джордано Бруно. — **1856.** Помер поет Г. Гайне. — **1880.** Вибух в царській зимовій палаті в Петербурзі, улаштований народовольцем Степаном Халтуріном з метою вбити Олександра II. — **1905.** Каляєв вбив великого князя Сергія Олександровича. — **1922.** Перша конвенція Робітничої (Комуністичної) Партії Канади в Торонто.

18. — 1918. Німці перервали перемиря з РСФСР. — **1924.** Декрет про випуск радянських срібних грошей.

19. — 1473. Народився астроном Микола Копернік. — **1918.** Оголошення радянського декрету про соціялізацію землі.

20. — —1694. Народився французький письменник і фільософ Вольтер. — **1919.** Французькі жовніри і матроси в Одесі відмовились воювати проти революційних радянських військ.

21. — **1714.** У Франції оголошено свободу віри. — **1919.** Революційні робітничі заворушення в Будапешті і арешт Бела Куна. — **1920.** Червона Армія здобула Архангельськ.

22. — **1732.** Народився Джордж Вашинґтон. — **1840.** Народився німецький соціяліст Авґуст Бебель. — **1848.** Початок революції у Франції. — **1919.** Ґвардійці Носке вбили незалежного соціяліста Курта Айснера. — **1921.** Засновано Комуністичну Партію в Австралії. — **1923.** Друга конвенція Робітничої Партії Канади в Торонто. — **1924.** Австрія визнала СРСР.

23. — **1848.** Паризьке повстання. — **1883.** Арешт В. Н. Фіґнер в Харкові. — **1918.** Започатковано орґанізацію Червоної Армії. — 1919. В Мінхені (Баварія) оголошено Радянську Республіку.

24. — **1848.** Оголошено республіку у Франції. — **1872.** Народилася укр. письм. Леся Українка. — **1919.** Червона Армія здобула Ростов на Дону.

25. — **1892.** Бунт безробітних в Берліні. — **1917.** Затоплено "Лаконію". — **1919.** Загальний страйк гірняків в центральній Німеччині. — **1921.** П'ятий Всеукраїнський З'їзд Рад. — **1924.** Страйк 150,000 докерів в Анґлії.

26. — **1802.** Народився Віктор Гюго. — **1840.** А. Бебель вибраний, як перший соц. дем. посол до північно-німецького парляменту. — **1898.** Перший з'їзд РСДРП в Міньску. — **1921.** Грузія оголошена Радянською Соціялістичною Республікою.

27. — **1839.** Покарано смертю польського революціонера С. Конарського. — **1915.** На доручення Леніна, Літвінов виступає на Лондонській конференції соціялістів Антанти з деклярацією РСДРП. — **1922.** Віддача до суду правих есерів.

28. — **1890.** Міжнародня конференція в справі охорони робітників в Берліні. — **1902.** Початок "зубатовщини" в Росії.

29. — **1920.** Червона Армія здобула Ставрополь.

БЕРЕЗЕНЬ

1. — **1848.** Початок березневої революції в південній Німеччині. — **1871.** Вступ пруських військ до Парижу. — **1903.** Засновано перше українське робітниче товариство "Воля" у Львові. — **1917.** Конґрес Злучених Держав уповноважив президента озброювати торговельні кораблі. — **1918.** Засновано Стоваришення Український Робітничий Дім (тепер ТУРФДім) у Вінніпеґу. — Радянська влада залишила Київ.

2. — **1901.** Робітничі заворушення в Італії. — **1913.** Перше святкування в Росії міжнародного дня жінки. — **1919.** Відкриття першого конґресу III-го Інтернаціоналу (Комінтерну). — **1921.** Кронштадське повстання. — Закріплення землекористування на Україні на 9 років. — Скинення меншовицького уряду в Грузії. — **1927.** Помер Чарлс Рутенберґ, видатний провідник комуністичного руху в Злучених Державах і головний секретар Робітничої (Комуністичної) Партії Америки.

3. — **1827.** Народився український поет Леонід Глібов. — **1906.** Присуджено лейтнанта Шмідта до розстрілу за повстання матросів на "Потьомкіні". — **1919.** Загальний страйк в Берліні і завзяті вуличні бої.

4. — **1861.** Скасування кріпацтва в Росії. — **1906.** Визнано Державну Думу в Росії.

5. — 1648. Створена Рада Нової Франції (теперішньої Канади). — **1867.** Невдала спроба фейнерського повстання в Ірляндії. — **1901.** Відлучення Льва Толстоя від церкви. — **1907.** Відлучення церкви від держави у Франції. —**1915.** Бернська конференція закордонних секцій більшовиків. — **1919.** Заснування Комуністичного Інтернаціоналу. — **1925.** Комінтерн ліквідував Українську Комуністичну Партію, злучивши частину її з Комуністичною Партією (більшовиків) України.

6. — 1919. Третій Всеукраїнський З'їзд Рад і оформлення конституції УСРР. — **1920.** Несподіване розпочаття війни Польщею проти Радянських Республік.

7. — 1917. Українська Центральна Рада в Київі. **1923.** Розстріл китайських страйкерів на лінії Пекін-Ганков. — **1925.** Загальний страйк залізничників в Греції.

8. — 1917. Передреволюційні маніфестації та страйки в Петрограді. — Міжнародній день жінки-робітниці. — **1918.** Перейменування РСДРП (б) на РКП, на семому її з'їзді. — **1921.** Десятий з'їзд РКП — ухвалено нову економічну політику.

9. — 1814. Народився Тарас Шевченко. — **1907.** Загальний страйк в Іспаган (Персія). — **1917.** Страйк більш 200,000 робітників в Петрограді. Сутички з поліцією. — **1922.** Страйк міліона робітників в Баварії і Віртемберзі

10. — 1861. Помер Тарас Шевченко. — **1917.** Загальний страйк в Петрограді. — **1918.** Бійка спартаківців з військом в Берліні.

11. — 1872. А. Бебеля і В. Лібкнехта засуджено на два роки кріпости. — **1881.** Арешт революціонера Желябова. — **1917.** Розпуск Державної Думи і її відмова розходитися. — Більшовики закликають до утворення тимчасового уряду. — **1918.** Переїзд радянського уряду з Петрограду до Москви.

12. — 1917. Лютнева революція в Росії. — Повстання преображенського, волинського та литовського полків. — Захоплено арсенал та Петропавловську кріпость в Петрограді. — Організовано Петроградську Раду Робітничих Депутатів. — Арештовано міністрів. — Організовано Тимчасовий Комітет Державної Думи. — **1922.** Організовано Закавказьку Соц. Фед. Рад. Республіку. — **1925.** Помер др. Сун Ят-Сен.

13. — 1848. Революція у Відні. — **1881.** Вбито царя Олександра II. — **1917.** Вийшло перше число "Известий" Петроградського Сов. Роб. Депутатів. — Утворення Тимчасового Революційного Комітету в Москві. — Приєднання військ в Москві до революціонерів. — **1920.** В Берліні утворено уряд Еберта. — Повстання в Рурі та инших місцях Німеччини. — **1921.** Заключення мирового договору між Рад. Республіками й Польщею.

14. — 1883. Помер в Лондоні Карл Маркс. — **1887.** Арешт О. І. Улянова, що підготовляв замах на Олександра III. — **1917.** Утворення Ради Робітничих Депутатів в Москві. — **1923.** Рада амбасадорів Антанти віддала Галичину під владу Польщі. — **1924.** Швеція визнала СРСР.

15. — 1917. Микола II. зрікся престолу на користь великого князя Михаїла. — Утворено Тимчасовий Уряд в Росії. — **1921.** Заміна харчрозверстки харчподатком в Рад. Республіках. — **1924.** Вийшло перше число журналу "Робітниця" у Вінніпегу.

16. — 1907. Селянські бунти в Румунії. — **1917.** Примусова військова служба в Злучених Державах. — **1917.** Великий князь Михаїл відмовився

від престолу, який передав йому Микола II. — Представники союзних держав визнали Тимчасовий Уряд Росії. — **1919.** Смерть Я. М. Свердлова. — **1920.** Війська Антанти захопили Константинополь. — **1921.** Загальний страйк в центральній Німеччині і початок збройної боротьби. — Заключення радянсько-англійської торговельної угоди.

17. — 1896. Помер укр. композитор П. Ніщинський. — **1917.** Визволення політичних вязнів в Сибірі. — **1918.** Відкриття другого Всеукраїнського З'їзду Рад в Катеринославі. — **1919.** Мирова конференція в Парижі віддала Закарпатську Україну Чехо-Словаччині. — **1920.** Влада комунарів в Рурі. — **1921.** Ліквідація Кронштадського повстання.

18. — 1848. Німецька революція. Повстання в Берліні. — Почалося повстання в Мілані. — **1871.** Паризька Комуна. Повстання і перемога паризького пролетаріяту. — **1917.** Легальний випуск першого числа "Правди", органу більшовиків. — **1922.** Робітничі страйки в Італії і Угорщині.

19. — 1906. Розстріляно лейтнанта Шмідта і трьох матросів за повстання на "Потьомкіні". — **1919.** Утворення Угорської Радянської Республіки. — **1920.** Загальний страйк в Польщі.

20. — 1727. Помер англійський астроном Ісаак Нютон. — **1828.** Народився письменник Генрик Ібзен. — **1917.** Амнестія всім увязненим за політичні і релігійні справи в Росії.

21. — 1907. Помер український історик В. Антонович. — **1917.** Арештовано Миколу II-го в Могилеві і його жінку в Царському Селі.

22. — 1832. Помер німецький поет Ґете. — **1881.** Арешт С. Перовської. — **1915.** Упадок Перемишля. — **1919.** Вийшло перше число газети "Українські Робітничі Вісти" у Вінніпеґу, на українській і англійській мовах.

23. — 1842. Народився український композитор М. Лисенко. — **1919.** Доклад Леніна на 8-му з'їзді РКП про взаємовідносини пролетаріяту і селянства.

24. — 1906. М. Спірідонова присуджена до повішення, але кара замінена вічною каторгою. — **1922.** З'їзд Комуністичної Партії Італії.

25. — 1917. Великі демонстрації робітників Москви за 8-годинним днем праці і за миром.

26. — 1869. Народився робітничий письменник Максим Ґоркий (А. М. Пєшков). — **1885.** Друге повстання Рієля в Канаді. — **1915.** Міжнародня жіноча соціялістична конференція в Берні.

27. — 1917. Відозва Петроградської Ради Робітничих Депутатів до пролетаріяту всього світу в справі мира без анексій та контрибуцій.

28. — 1520. Помер славний італійський маляр С. Рафаель. — **1871.** Перше засідання Паризької Комуни. — **1917.** Визнання Тимчасовим Урядом Росії незалежности Польщі.

29. — 1826. Народився німецький соціяліст Вільгельм Лібкнехт. — **1917.** Загальний страйк в Еспанії. — **1925.** В Польщі вбито політичних вязнів Вечоркевіча і Багіньского.

30. — 1847. Спалено твори Вольтера. — **1856.** Кінець кримської війни. — **1927.** Вийшло перше число журналу для укр. робітничо-фармерської молоді в Канаді "Світ Молоді" у Вінніпеґу.

31. — 1887. Розстріл офіцера-народовольця Суханова в Кронштадті. — **1908.** Перемога соціялістів у фінляндськім соймі.

КВІТЕНЬ

1. — 1890. Великий страйк у Відні. — **1919.** Криваві сутички робітників з військом в Штутґарті. — **1921.** Страйк 1,200,000 майнерів в Англії. — **1922.** Страйк 600,000 майнерів в Злучених Державах. — **1922.** Вийшло перше число укр. журналу "Голос Праці" у Вінніпеґу. — **1925.** Вийшло перше число укр. фармерського часопису "Фармерське Життя" у Вінніпеґу.

2. — 1791. Помер французький письменник і революціонер Октав Мірабо. — **1840.** Народився французький письменник Еміль Золя. — **1871.** Похід Тєра на комуністичний Париж.

3. — 1649. Зборівська угода. — **1871.** Декрет Паризької Комуни про відокремлення церкви від держави і про націоналізацію церковних маєтків. — **1922.** Конференція трох Інтернаціоналів в Берліні.

4. — 1882. Покарано смертю Халтуріна та Желвакова в Одесі. — **1917.** Оголошено свободу релігії в Росії.

5. — 1672. Де Фронтенак назначений ґубернатором Нової Франції (тепер Канади). — **1794.** Покарання смертю діячів великої французької революції Дантона і Дюмулена. — **1889.** Помер пролєтарський фільософ Йосиф Діцґен. — **1917.** Злучені Держави оголосили війну Німеччині.

6. — 1903. Погром в Кишиньові. — **1923.** Загальний страйк в Мемелі.

7. — 1772. Народився соціяліст Шарль Фур'є. — **1812.** Народився революційний діяч і письменник О. І. Герцен. — **1919.** Оголошення радянської республіки в Баварії.

8. — 1913. Відкриття першого парляменту в Китаю. — **1917.** Виїзд Леніна з Берна до Росії.

9. — 1850. Скасовано церковні закони в Сардинії. — **1918.** Німці взяли Харків. — **1923.** Урочисті похорони забитих Французами робітників заводів Крупа в Ессені.

10. — 1848. Велика демонстрація чартистів і загальний страйк в Лондоні. — **1922.** Конференція "великих держав" в Ґенуї, в якій брала участь РСФСР.

11. — 1825. Народився німецький соціяліст Фердинанд Ляссаль. — **1876.** Перша політична демонстрація в Петербурзі (похорон студента Чернишова). — **1917.** З'їзд делеґатів Рад Робітничих Салдатських і Селянських Депутатів в Петрограді. — **1920.** Придушення спартаківського повстання і захоплення урядовими військами Рурського Басейну. — **1923.** Перший бюлетень про погіршення стану здоровля В. І. Леніна.

12. — 1908. Січинський вбив намісника Галичини ґрафа Потоцького. — **1919.** Припинення наступу армій Колчака.

13. — 1917. Г. В. Плеханов повернувся до Росії після 40 років вигнання.

14. — 1865. Вбивство президента Лінкольна. — **1913.** Загальний страйк в Бельгії. — **1919.** Повстання в Дрездені.

15. — 1902. Балмашов вбив міністра Сіпяґіна. — **1912.** Затоплення "Титаніка". — **1918.** Страйк в Берліні. — **1920.** Страйк на залізницях Югославії.

16. — 1881. Повішено учасників вбивства Олександра II-го: Желябова, Перовську, Кібальчича, Михайлова і Рисакова. — **1917.** Повернення В. І. Леніна до Росії (до Петрограду). — **1919.** Знову оголошено Радянську Республіку в Мінхені (Баварія). — **1922.** Радянсько-німецька угода в Рапалло. — **1925.** Вибух у Софіївськім Соборі в Болгарії і лютування білого терору.

17. — 1912. Ленський розстріл робітників в Росії. — **1917.** Перший ви-

ступ В. І. Леніна в Таврическькому Дворці після його повернення і його доповідь про завдання пролетаріяту в революції.

18. — 1886. Помер укр. історик М. Костомарів. — **1918.** Вбито Корнілова на Дону. — **1924.** Відкриття третьої конвенції Робітничої Партії Канади в Торонто, на якій її перейменовано на Комуністичну Партію Канади.

19. — 1775. Почалася війна за незалежність Злучених Держав Америки. — **1824.** Помер англ. поет лорд Дж. Дж. Байрон. — **1882.** Помер Чарлс Дарвін. — **1917.** Противоєнний страйк 120,000 робітників в Німеччині. — **1921.** Страйк сільсько-господарських робітників в Чехо-Словакії.

20. — 1791. Революція в Польщі. — **1914.** Робітнича боротьба в Людло. — **1918.** Німці заняли Крим.

21. — 1901. Протест міжнародного соціялістичного бюра (II-го Інтернаціоналу) проти російського самодержавства. — **1910.** Помер американський письменник Марк Твейн. — **1924.** Третя конференція Української Секції Комуністичної Партії Канади.

22. — 1870. Народився в м. Сімбірську проводир всесвітнього пролетаріяту Володимир Ілліч Ульянов (Ленін). — **1920.** Петлюра склав з Польщею Варшавську умову і віддав її західно-українські землі.

23. — 1564. Народився найбільший англійський драматург Вил'ям Шекспір. — **1919.** Протест РСФСР проти бльокади.

24. — 1916. Революція в Доблині (Ірляндія). — Друга конференція ціммервальдців в Кієнталі.

25. — 1849. Повстання в Монтреалі і спалення парляменту. — **1910.** Помер М. Кропивницький. — **1913.** Помер письменник М. Коцюбинський. — **1921.** Страйк робітників Італії на знак протесту проти фашізму.

26. — 1917. З'їзд Рад Селянських Депутатів в Петрограді. — Повернуло перших 200 політичних вязнів з Сибіру.

27. — 1904. Помер Михайло Старицький. — **1916.** Стан облоги в Ірляндії. — **1919.** Перший Всеукраїнський З'їзд Профспілок.

28. — 1901. Масові арешти по всій Росії з метою перешкодити святкуванню 1. травня. — **1920.** Помер професор К. А. Тімірязев.

29. — 1652. Затьміння сонця настрашило людей в Европі. — **1875.** Помер соціяліст абат Маблі.

30. — 1848. Придушення революції в Німеччині. — **1918.** Протест англійських робітників проти політики уряду Великої Британії у відношенні до Радянської Росії. — Німецькі ґенерали, російські та українські поміщики посадили на Україні царського ґенерала Скоропадського гетьманом.

ТРАВЕНЬ

1. — 1890. Святковано перший раз міжнароднє робітниче свято Першого Травня установлене першим конґресом II-го Інтернаціоналу в Парижі. — **1916.** Демонстрація проти війни в Берліні під проводом спартаківців і арешт К. Лібкнехта. — **1917.** Перше вільне святкування Першотравневого Свята в Росії. — **1919.** Скинення радянської влади в Баварії. — Почався загальний страйк у Вінніпеґу. — **1921.** Масові арешти комуністів по всій Естонії. — **1926.** Страйк більш міліона майнерів в Анґлії, що розвинувся у грізний ґенеральний страйк.

2. — 1849. Дрезденське повстання, в якому брав участь М. Бакунін.

3. — 1916. Покарання смертю Пірса і тов. в Ірляндії.

4. — 1886. Боротьба на Геймаркет в Шікаго. — **1922.** Страйк металістів в Чехо-Словакії. — **1926.** Почався генеральний страйк в Англії, що охопив міліони англійських робітників.

5. — 1818. Народився основоположник наукового соціялізму Карл Маркс.

6. — 1910. Помер Борис Грінченко. — **1922.** Притягнення до суду патріярха Тихона. — **1923.** Розстріл провідника естонських робітників Кінгісена.

7. — 1915. Німецьке підводне судно затопило пасажирський пароплав "Люзітанію", при чому згинуло 1,152 людей. — **1919.** Закон про 8-годинний робочий день в Портуґалії.

8. — 1919. Померла Вєра Засуліч. — **1920.** Поляки захопили Київ.

9. — 1805. Помер німецький поет Фрідріх Шілер. — **1917.** Скасовано заслання в Росії.

10. — 1844. Столицю Канади перенесено з Кінґстону до Монтреалу. — **1906.** Відкриття першої Державної Думи в Росії. — **1923.** Вбивство радянського представника В. В. Воровського в Швайцарії.

11. — 1878. Закон проти соціялістів в Німеччині.

12. — 1916. Покарання смертю соціялістичного провідника ірляндських революціонерів Дж. Коноли. — **1926.** Експедиція Роальда Амундсена "відкрила" північний біґун, перелетівши понад ним в 1. годині 25. хвилин дирижаблем "Норге".

13. — 1670. Зачартеровано Годсон Бей Компанію в Канаді. — **1891.** Перше таємне святкування 1-го травня в Петербурзі. — **1907.** Пятий з'їзд РСДРП в Лондоні.

14. — 1771. Народився Роберт Оуен. — **1871.** Народився письменник Василь Стефаник. — **1918.** Велика демонстрація в Будапешті за виборче право.

15. — 1525 Поразка Х. Мінцера коло Франкенгаузену. — **1848.** Скасування панщини в Галичині. — Спроба пролєтаріяту Парижу захопити владу. — **1921.** Перший конгрес Французької Комуністичної Партії.

16. — 1848. Травнева революція у Відні. — **1902.** Покарано смертю революціонера Балмашова. — **1919.** Наступ Юденіча на Лєнінград.

17. — 1642. Заснування Віллі Марії (міста Монтреал). — **1789.** Початок Великої Французької Революції.

18. — 1848. Утік імператор Фердинанд з Відня. — **1917.** Другий Тимчасовий (коаліційний) Уряд в Росії під головуванням кн. Львова.

19. — 1825. Помер соціяліст-утопіст Сен-Сімон. — **1899.** Конференція роззброєння в Гадзі.

20. — 1887. Смертна кара Олександра Ілліча Ульянова і тов., засуджених в справі замаху на Олександра III. — **1917.** Засуджено на смертну кару д-ра Фрідріха Алдера за вбивство австрійського премієра графа Штірка.

21. — 1871. Останнє засідання Паризької Комуни. — **1920.** Маніфест Всеукраїнського З'їзду Рад відносно війни з польськими панами.

22. — 1871. Упадок Паризької Комуни і жорстока росправа буржуазії з комунарами. — **1877.** Засновано Німецьку Соціял-Демократичну Партію на Ґотському З'їзді. — **1885.** Помер Віктор Гюго. — **1898.** Помер Едвард Белямі. — **1920.** Втеча денікінців за кордон.

23. — 1905. Смертна кара революціонера Каляєва за вбивство великого князя Сергія Олександровича. — **1918.** Селянські бунти в Харківщині проти влади гетьмана.

24. — 1543. Помер астроном Копернік. — **1907.** Вбивство селян в Горуцку (Галичина). — **1920.** Розгром головних сил банди Махна в районі Гуляй-Поля на Україні.

25. — **1871.** Смерть на барикадах ґенерала Паризької Комуни Делеклюза. — **1916.** В Великій Британії встановлено примусову військову службу. — **1920.** Перехід червоних військ в наступ по всьому польському фронту. — **1926.** Шварцбарт убив Петлюру в Парижі.

26. — **1848.** Повстанці захопили Відень. — **1879.** Смертна кара Брандера, Антонова і Осінського в Київі. — **1918.** Почалися контр-революційні виступи Чехо-Словаків в Сибірі.

27. — **1797.** Покарано смертю французького комуніста Ґракха Бабефа, основоположника "Союза Боротьби за Рівність".

28. — **1871.** Упадок останньої барикади і кінець Паризької Комуни. — **1916.** Помер великий український письменник і діяч Іван Франко.

29. — **1920.** Утворення Татарської Радянської Соціялістичної Республіки.

30. — **1896.** Катастрофа на Ходинському Полі в Москві під час коронації Миколи II-го, в якій загинуло 4,000 осіб. — **1900.** Страйк залізничників у Харкові за звільнення 50 заарештованих. — **1925.** Велика протестаційна демонстрація студентів в Шанґаю.

31. — **1917.** Кронштадська Рада Робітничих Депутатів оголосила себе єдиною владою в місті. — **1918.** Помер Г. В. Плєханов. — **1924.** Китайський уряд визнав СРСР.

ЧЕРВЕНЬ

1. — **1775.** Наїзд американських революційних військ на Канаду. — **1848.** Засновано "Нову Ренську Ґазету", яку редаґували Маркс та Енґельс. — **1921.** Засновано Комуністичну Партію в Бельґії.

2. — **1793.** Упадок жирондистів у Франції. — **1902.** Масове вбивство робітників у Львові.

3. — **1814.** Народився революціонер-анархіст М. Бакунін. — **1882.** Помер італійський революціонер Джузеппе Ґарібальді. — **1921.** Приєднання бельгійської Комуністичної Партії і конґресу французьких залізнодорожників до Комуністичного Інтернаціоналу.

4. — **1918.** Засновано Раду Робітничих Депутатів в Берґені (Норвеґія). — **1921.** Закон про 8-годинний робочий день в Арґентині.

5. — **1904.** Робітничі демонстрації проти російського уряду в Фінляндії. — **1916.** Затоплено лорда Кичинера з його штабом. — **1918.** Загальний страйк по всій Угорщині.

6. — **1879.** Засуд на смерть А. К. Соловйова в Росії за замах на життя Олександра II-го.

7. — **1843.** Помер Маркіян Шашкевич. — **1867.** Замах Березовського на Олександра II-го в Парижі.

8. — **1905.** Швеція та Норвеґія відділилися без війни. — **1920.** Прорив польського фронту Першою Червоною Кінною Армією.

9. — **1923.** Цанков вчинив білоґвардійський переворот в Болгарії.

10. — **1605.** Вбивство російського царя Фйодора II. — **1879.** Покарано смертю А. К. Соловйова за замах на життя Олександра II. — **1920.** Поляки втікли з Київа.

11. — **1876.** Заборонено в Росії друкувати українські книжки. — **1917.** Повернувся в Росію відомий анархіст князь Крапоткін.

12. — **1847.** Здача Тараса Шевченка в салдати. — **1848.** Революція в Празі. — **1920.** Червоні війська взяли Київ.

13. — 1886. Вогонь знищив місто Венкувер. — **1905.** Присуджено до смертної кари соціял-демократа Дейча.

14. — 1906. Погром в Білостоці при співучасті поліції. — **1921.** Закон про 8-годинний день праці в Бельгії.

15. — 1381. Вбивство Уота Тайлора, керовника селянського повстання в Англії, та росправа з самими повстанцями. — **1895.** Помер укр. вчений Михайло Драгоманов. — **1917.** Деклярація прав народів в Росії. — **1919.** Кінець загального страйку у Вінніпеґу. — **1920.** Оголошення радянської влади в Решті (Персія).

16. — 1904. Вбивство фінляндського ґенерал-ґубернатора Бобрікова. — **1907.** Арешт соц.-дем. депутатів і розпуск другої Державної Думи в Росії.

17. — 1789. Національне зібрання у Франції. — **1919.** Арешт провідників ґенерального страйку у Вінніпеґу. Наїзд державної поліції на "Лейбор Темп'л", Український Робітничий Дім, редакцію та друкарню "Українських Робітничих Вістей", а також на приватні помешкання англійських, українських і ин. керовників революційних робітничих організацій, під час якого забрано багато літератури, документів то-що і вчинено багато спустошення. — **1927.** Відкриття пятої конвенції Комуністичної Партії Канади в Торонто.

18. — 1815. Бій під Ватерльо. — **1924.** Відкриття пятого конгресу Комінтерну.

19. — 1721. Вогонь знищив половину Монтреалу. — **1867.** Розстріл цісаря Максиміліяна в Мексико.

20. — 1709. Вперше зруйновано Запорізьку Січ. — **1791.** Втеча короля Людвика XVI із Парижа і заарештування його в дорозі за кордон. — **1918.** Вбивство Володарського есерами в Петербурзі.

21. — 1749. Засновано місто Галіфакс в Канаді. — **1809.** Народився В. Вольф, борець пролетаріяту, якому Маркс присвятив перший том "Капіталу". — **1886.** Суд над "анархістами" в Шікаґо.

22. — 1848. Революційні хвилювання в Парижі. — **1921.** Відкриття III-го конгресу Комінтерну. — **1924.** Данія визнала СРСР.

23. — 1870. Помер укр. письменник А. Метлинський. — **1905.** Загальний страйк та барикадна боротьба в Лодзі. — **1918.** Оголошення Азербейджанської Соціялістичної Радянської Республіки.

24. — 1497. Джан Кабот відкрив східній беріг Північної Америки. — **1793.** Національне Зібрання у Франції приняло конституцію. — **1848.** Повстання робітників в Парижі і кривава росправа з повстанцями.

25. — 1867. Вийшов перший том "Капіталу" К. Маркса. — **1919.** В Київі на І-му з'їзді утворено Комуністичну Спілку Молоди України.

26. — 1905. Повстання в Одесі, підтримане відтак броненосцем "Князь Потьомкін Таврическій".

27. — 1905. Повстання матросів на броненосці "Князь Потьомкін". — **1918.** Великі робітничі заворушення у Відні.

28. — 1853. Народився письменник В. Г. Короленко. — **1911.** Помер самоучка незаможницький письменник Архип Тесленко. — **1914.** Вбивство в Сараєві австрійського престолонаслідника Фердинанда. — **1919.** Підписано Версальську мирову угоду між Антантою і Німеччиною. — Збройне повстання білоґвардійців проти радянської влади в Угорщині.

29. — 1848. Французька буржуазія вбила коло 3,000 полонених робітників. — **1916.** Роджер Кейзмент, провідник ірландської революції, присуджений до смертної кари. — Помер укр. вчений Ф. Вовк.

30. — **1876.** Помер в Берні революціонер-анархіст М. Бакунін. — **1918.** Декрет про націоналізацію великої промисловости та торговлі в РСФСР.

ЛИПЕНЬ

1. — **1867.** Увійшов в силу "Бритиш Норт Америка Ект" і злучено всі провінції в одну домінію Канади. — **1917.** Масові робітничі демонстрації в Петрограді проти угодовства з буржуазією. — **1923.** Відкриття памятника Шевченкові на його могилі.

2. — **1896.** Четвертий конґрес ІІ-го Інтернаціоналу в Лондоні.

3. — **1608.** Заснования міста Квебек в Канаді. — **1904.** Страйк в Колоредо. — **1919.** Приєднання Болгарської Соціялістичної Партії до Комінтерну. — **1921.** Перший всесвітній конгрес червоних профспілок. — Відкриття ІІ-го конґресу Інтернаціоналу Комуністичної Молоді в Москві.

4. — **1776.** Оголошення незалежности Злучених Держав від Анґлії.

5. — **1905.** Помер Елізе Реклю. — **1918.** Загальний страйк в Угорщині. — Перший з'їзд Комуністичної Партії (б) України. — **1922.** Міжнародній конгрес допомоги голодуючим в Рад. Республіках.

6. — **1415.** Спалено Яна Гуса. — **1918.** Вбивство ґрафа Мірбаха в Москві. — **1919.** В Бродах (Галичина) оголошено радянську владу. — **1923.** Оголошення конституції Союзу Радянських Соціялістичних Республік.

7. — **1918.** Зліквідовано бунт лівих есерів у Москві. — **1924.** Третій міжнародній конґрес Профінтерну.

8. — **1821.** Втопився в Італії анґлійський поет Шеллі — **1921.** Загальний страйк в Берліні.

9. — **1848.** Скінчилася триднева різанина поміж робітниками й буржуазією у Франції.

10. — **1848.** Відкриття першого парляменту в Австрії. — **1894.** Арешт Дебса і тов. в Шікаґо.

11. — **1762.** Скинення царя Петра ІІІ-го. — **1925.** Суд над 77 комуністами в Естонії.

12. — **1885.** Єврейський погром в Переяславі. — **1920.** Підписано в Москві радянсько-литовську мирову угоду.

13. — **1793.** Шарлота Корде вбила ножем діяча французької революції Марата. — **1857.** Випуск першого числа "Колокола", редагованого Герценом і Огаревом. — **1871.** Процес нечаєвців.

14. — **1789.** Захоплення повставшим народом Парижа державної тюрми Бастилії. — **1889.** Засновано ІІ-ий Інтернаціонал і на цьому-ж його першому конгресі в Парижі установлено день Першого Травня святом міжнародньої солідарности робітників.

15. — **1917.** Жовніри в Росії домагаються передачі влади Радам. — **1920.** Орґанізовано Міжнародню Раду Червоних Профспілок. — **1927.** Кровава боротьба робітників з поліцією та військом у Відні. Кілкадесять осіб вбито а кількасот поранено.

16. — **1917.** Збройний виступ робітників і жовнірів в Петрограді за владу Рад. — **1918.** Розстріляно Миколу ІІ-го і його родину в Катеринбурзі.

17. — **1917.** Криваве придушення виступу за радянську владу в Петрограді. — **1919.** Процес комуністів в Мінхені і засуд Еріха Мізама та Ернеста Толера.

18. — **1917.** Війська Керенського розгромили в Петрограді приміщення

робітничих організацій та друкарню більшовицької газети "Правда". Перехід Леніна на нелегальне становище. Вперта агітація за владою Рад поширюється. — **1922.** Перші комуністичні кандидати до провінціонального парляменту Манітоби: М. Попович, А. Гендерсон, В. Гемонд, з Вінніпегу, В. Н. Колісник з Сент Клемент.

19. — 1918. Декрет про націоналізацію царського майна в Рад. Росії. — Американські війська залишили Архангельск. — **1920.** Відкриття другого конґресу Комінтерну в Петрограді.

20. — 1917. Наказ Керенського відносно розпуску Балтійської фльоти, арештування Леніна, закриття газети "Правда" і т. д. — **1918.** Залізнодорожній страйк на Україні проти гетьмана Скоропадського.

21. — 1836. Перша залізниця в Канаді між Ляпрері і Ст. Джон, в Квебеку. — **1917.** В Петрограді стрілянина під час роззброювання полків, що брали участь в повстанню.

22. — 1918. Відозва Леніна до калмицького народу.

23. — 1925. Страйк металістів в Бельгії.

24. — 1908. Конституція в Туреччині. — **1921.** Розбиття аеропотягу з делеґатами Комінтерну. Під час тої катастрофи загинули т. Артем (Сергіїв), перший голова уряду У.С.Р.Р. та 5 делегатів Комінтерну.

25. — 1826. Повішено декабристів Пестеля, Рилєєва і тов. в Росії.

26. — 1759. Початок облоги Квебеку Британцями. — **1880.** Народився письменник В. Винниченко.

27. — 1794. Скинення Робесп'єра у Франції (9 термідора). — **1903.** Почався загальний страйк в Тифлісі.

28. — 1794. Покарано смертю Робесп'єра. — **1830.** Революція у Франції, що закінчилась скиненням короля Карла Х-го. — **1904.** Сазонов вбив міністра Плєве в Петербурзі. — **1914.** Австрія оголосила війну Сербії і започаткувала світову імперіялістичну різню.

29. — 1920. Перша міжнародня конференція комуністок в Москві.

30. — 1419. Проводир таборитів Іван Жіжка захопив місто Прагу. — **1916.** Великий пожар лісів в Онтеріо, в якому загинуло 184 особи.

31. — 1914. Вбито французького соціяліста і противника війни Жана Жореса. — **1920.** Утворено Тимчасовий Революційний Комітет Польщі.

СЕРПЕНЬ

1. — 1906. Повстання матросів в Кронштадті. — **1913.** Померла Леся Українка. — **1914.** Німеччина виповіла війну Росії. — **1926.** Новий закон відносно церков в Мексико.

2. — 1920. Утворено Тимчасовий Радянський Революційний Комітет в Галичині. — Орґанізовано Комуністичну Партію Англії. — **1922.** Загальний страйк в Італії.

3. — 1914. Німеччина оголосила війну Франції, а Франція оголосила війну Німеччині. — **1917.** Керенському доручено скласти новий уряд в Росії.

4. — 1792. Народився англійський поет Персі Б. Шеллі. — **1914.** Німеччина оголосила війну Бельгії. — **1919.** Кінець радянської влади на Угорщині і арешт народніх комісарів.

5. — 1895. Помер Фрідріх Енґельс. — **1904.** Шестий конґрес ІІ-го Інтернаціоналу в Амстердамі. — **1911.** Померла укр. письменниця Ганна Барвінок.

— **1914.** Англія оголосила війну Німеччині. — **1917.** Утворення Тимчасового Уряду в Росії з 5 есерів і 3 есдеків. Арешт Троцького та Луначарського.

6. — 1893. 3-ій конгрес ІІ-го Інтернаціоналу в Ціріху. — **1906.** Загальний страйк в Москві. — **1914.** Австрія оголосила війну Росії.

7. — 1900. Помер німецький соціяліст Вільгельм Лібкнехт, батько Карла Лібкнехта.

8. — 1891. 2-ий конґрес ІІ-го Інтернаціоналу в Брюсселі. — **1917.** Оголошення в справі виборів до Установчих Зборів в Росії. — Шестий з'їзд РСДРП (більшовиків) в Петрограді.

9. — 1918. Почалася селянська партизанська війна на Україні.

10. — 1907. Померла українська письменниця Марко Вовчок (Марія Марковичева).

11. — 1921. Оголошено постанову Ради Народніх Комісарів про нову економічну політику (неп) в Радянських Республіках.

12. — 1905. Білостоцька різня в Росії, під час якої козаки й поліцаї одного тільки дня вбили 36 осіб а багатьох ранили.

13. — 1913. Помер німецький соціяліст Авґуст Бебель. — **1917.** Загальний страйк в Гельсінгфорсі.

14. — 1648. Перемога Хмельницького над Поляками під Зборовом. — **1900.** Ліквідація боксерського повстання в Китаї. — **1917.** Тимчасовий Уряд Росії вислав бувшого царя Миколу ІІ-го і його родину до Тобольську. — **1922.** Страйк 12,000 майнерів в Новій Скошії.

15. — 1856. Народився Іван Франко. — **1914.** Відкриття Панамського каналу. — **1918.** Страйки робітників в Австрії і Аргентині.

16. — 1878. Степняк-Кравчинський вбив в Петербурзі шефа жандармів Мезенцова. — **1917.** Другий конгрес Української Соціял Демократичної Партії у Вінніпегу.

17. — 1920. Відкриття російсько-польських переговорів в Мінську.

18. — 1907. VII-ий конгрес ІІ-го Інтернаціоналу в Штутґарті з участю Леніна.

19. — 1913. Помер український бібліограф М. Комаров. — **1923.** Відкриття всесоюзної радянської сільсько-господарської вистави у Москві.

20. — 1843. Помер укр. повістяр Григорій Квітка-Основяненко. — **1858.** Засновано кольонію Бритіш Коломбія над Тихим океаном в Канаді. — **1886.** Засуд "анархістів" в Шікаго. — **1914.** Німецька армія здобула Брюссель.

21. — 1915. Італія оголосила війну Туреччині. — **1918.** Загальний страйк у Вестфалії (Німеччина).

22. — 1879. В Одесі повішено революціонерів Лизогуба, Чубарова і Давиденка. — **1887.** Засновано соціялістичну партію в Норвегії. — **1918.** Роскриття білогвардійської змови у Москві.

23. — 1914. Японія оголосила війну Німеччині. — **1915.** Розстріл робітників в Іваново-Вознесенську. — **1927.** Замордовано на електричному кріслі в Злучених Державах радикальних робітничих аґітаторів Ніколя Сакко і Бартольомео Ванцетті, що впали жертвами капіталістичної змови.

24. — 1552. Ніч св. Вартоломея. Різня протестантів у Франції. — **1906.** Замах на життя царського міністра Столипіна.

25. — 1914. Австрія оголосила війну Японії. — **1917.** Маніфест більшовиків до всіх працюючих Росії.

26. — 1894. Заснування соціялістичної партії в Голяндії. — **1906.** Коноплянікова вбила генерала Міна, що здушив повстання у Москві.

27. — 1770. Народився фільософ Геґель. — **1882.** Оголошено програму польської революційної партії "Пролетаріят". — **1916.** Румунія оголосила війну Австрії. — **1924.** Почався суд над Борисом Савінковом у Москві.

28. — 1879. Роскол на з'їзді "Земля і Воля" на "народовольців" і "чорнопеределців". — **1910.** VIII-ий конгрес II-го Інтернаціоналу в Копенгазі. — **1921.** Махно втік до Румунії.

29. — 1917. Установлено примусову військову службу в Канаді. — **1920.** В Італії робітники почали захоплювати фабрики та організувати фабзавкоми.

30. — 1918. Замах лівої есерки Каплан на життя Леніна в Москві. — Есер Канеґісер вбив Урицького в Петрограді.

31. — 1864. Помер Фердинанд Ляссаль (вбитий на дуелі). — **1924.** Обмеження прав української мови у Східній Галичині, під Польщею.

ВЕРЕСЕНЬ

1. — 1867. Другий конгрес І-го Інтернаціоналу в Лозані. — **1905.** Утворено провінції Алберту й Саскечеван в Канаді. — **1906.** Встановлено військово-полеві суди в Росії і за 6 місяців покарано смертю 950 осіб. — **1918.** Наказ про буржуазних заложників та про червоний терор в Радянській Росії. — **1920.** Страйк майнерів в Злучених Державах.

2. — 1872. Пятий (останній) конгрес І-го Інтернаціоналу в Газі. Роскол між соц.-демократами й анархістами. — **1920.** Оголошено радянську республіку в Бухарі.

3. — 1866. Перший конгрес І-го Інтернаціоналу в Женеві.

4. — 1870. Упадок монархії Наполеона III-го і знову оголошення республіки. — **1920.** Оголошено маніфест робітничої "Ради Акції" в Англії з протестом проти політики англійського уряду у відношенні до Радянської Росії.

5. — 1915. Відкриття міжнародньої соціял-демократичної конференції в Ціммервальді.

6. — 1868. Третій конгрес І-го Інтернаціоналу в Брюсселі. — **1869.** Четвертий конгрес І-го Інтернаціоналу в Базелі.

7. — 1920. В багатьох містах Італії утворено робітничі фабричні ради.

8. — 1760. Британці здобули Монтреал. Стан облоги в Канаді. — **1917.** Корніловський бунт з метою захопити Петроград та оголосити військову диктатуру.

9. — 1769. Народився український письменник Іван Котляревський. — **1828.** Народився великий російський письменник Л. Н. Толстой.

10. — 1910. Помер український кооператор і письменник В. Доманицький. — **1920.** Англійський уряд вислав Каменева з Англії.

11. — 1709. Британська інвазія Канади. — **1848.** Почалася революція на Угорщині. — **1925.** Відкриття четвертої конвенції Комуністичної Партії Канади в Торонто.

12. — 1792. Відкриття національного конвенту у Франції. — **1918.** Радянські війська здобули місто Симбірськ.

13. — 1917. В два дні після арештування Корнілова, його армія піддалася.

14. — 1917. Тимчасовий Уряд оголосив Росію республікою. — **1925.** Відкриття 4-ої конференції Української Секції Компартії Канади в Торонто.

15. — 1866. Повішено Каракозова за замах на життя Олександра II-го. — **1905.** Помер український драматург Карпенко-Карий (Тобілевич).

16. — **1917.** Страйк 25,000 робітників в Сан Франціско. — **1920.** Вибух на Вол Стріті в Ню Йорку.

17. — **1853.** Народився М. Павлик. — **1871.** Лондонська конференція І-го Інтернаціоналу. — **1917.** Звільнення Троцького з тюрми.

18. — **1759.** Британці здобули Квебек в Канаді. — **1864.** Народився укр. письменник М. Коцюбинський. — **1911.** Багров вбив в Київі премієра Росії Столипіна. — **1917.** Президія Виконавчого Комітету Рад (Чхеідзе, Анісімов, Гоц, Скобелєв, Церетеллі і Чернов) в Росії склала уповноваження, бо не погоджувалася з принятою Радами більшовицькою резолюцією про перехід всьої влади до рук Рад.

19. — **1843.** Замах на життя царя Миколи І-го в Парижі. — **1917.** Більшовики агітують за радянською владою.

20. — **1917.** В Канаді позбавлено права голосу всіх натуралізованих громадян, що походили з "ворожих" центральних держав.

21. — **1792.** Оголошено Францію республікою. — **1917.** До президії Виконкому Петроградської Ради вибрано більшість більшовиків. — **1920.** Почалася російсько-українсько-польська мирова конференція в Ризі.

22. — **1905.** Замах на життя ґенерал-ґубернатора Сологуба в Ризі.

23. — **1900.** Пятий конґрес II-го Інтернаціоналу в Парижі. — **1913.** Страйк майнерів в Колоредо.

24. — **1917.** Оголошено резолюцію Центрального Комітету Чорноморської фльоти про передачу влади Радам і забрання землі без викупу.

25. — **1865.** Перша конференція І-го Інтернаціоналу в Лондоні. — **1917.** Петроградська Рада вибрала Леніна та Зіновєва делеґатами на "демократичну нараду".

26. — **1915.** Помер анґлійський соціяліст Кейр Гарді. — **1918.** В Канаді ухвалено роспорядження міністерського кабінету ("ордер ін кавнсил"), яким поставлено поза законом Українську Соціял Демократичну Партію в Канаді та заборонено видавання її орґану "Робочий Народ" за прихильне до більшовиків становище.

27. — **1917.** "Демократична нарада" в Петрограді. В Ташкенті та Астрахані влада переходить в руки Рад. — **1919.** Великий страйк залізничників в Злучених Державах.

28. — **1864.** Мітінг в Сейнт Мартінс Гол в Лондоні, на якому засновано Міжнародне Товариство Робітників, тоб-то І-ий Інтернаціонал. — **1918.** Вийшло останнє число укр. роб. часопису "Робочий Народ" у Вінніпеґу.

29. — **1866.** Народився історик М. Грушевський. — **1902.** Помер французький письменник Еміль Золя. — **1917.** Робітнича делеґація на "демократичній нараді" в Петрограді домагається передачі влади Радам.

30. — **1922.** Засновано Робітниче Запомогове Товариство в Канаді.

ЖОВТЕНЬ

1. — **1791.** Відкриття законодавчих зборів у Франції.

2. — **1906.** Справа Ради Робітничих Депутатів в Петербурзі в суді та заслання Троцького, Хурстальова-Носаря і тов. в Сибір.

3. — **1905.** Страйк друкарів в Москві, що започаткував великий жовтневий страйк в Росії. — **1918.** Наїзд державної військової поліції на друкарню укр. робітничого часопису "Робочий Народ" та на помешкання редакторів і відповідальних робітників у Вінніпеґу. Під час трусу забрано багато літе-

ратури, листів та документів, з чого частину поліція спалила. — **1922.** Ленін повернувся до праці після хвороби.

4. — 1910. Оголошено республіку в Португалії.

5. — 1920. Конґрес робітничих фабричних комітетів в Німеччині.

6. — 1918. Революція в Болгарії. Фердинанд відрікся престола.

7. — 1917. Перемога більшовиків у виборах до районових дум в Москві. — Утворення 4-го Тимчасового Уряду (знову коаліційного) на чолі з Керенським.

8. — 1906. Замах на життя віцеґубернатора Кобеко в Казані і на життя ґенерал-майора Думбадзе в Севастополі. — **1917.** Троцького вибрано головою Петроградської Ради Робітничих і Жовнірських Депутатів.

9. — 1874. Встановлено всесвітній почтовий союз. — **1912.** Початок балканської війни.

10. — 1837. Помер французький соціяліст Шарль Фур'є. — **1923.** Відкриття Першої Міжнародньої Селянської Конференції в Москві.

11. — 1881. Судова справа друкарні "Чорний Переділ" в Петербурзі і заслання засуджених в Сибір.

12. — 1492. Колюмб відкрив Америку. — **1849.** Процес і засуд Петрашевського. — **1919.** Почався другий наступ Юденіча на Петроград. — **1924.** Помер великий французький письменник-комуніст Анатоль Франс.

13. — 1909. Вбито Франціска Ферера в Еспанії. — **1919.** Роскол Соціялістичної Партії Америки. Ліве крило організувало Комуністичну Партію. — Контрреволюційні війська Денікіна дійшли аж до міста Орла, де їх спинила Червона Армія і примусила втікати назад аж до Чорного моря.

14. — 1915. Болгарія оголосила війну Сербії. — **1920.** Початок розгрому армії Врангеля, коло Нікополя.

15. — 1920. Страйк майнерів в Англії. — **1921.** З'їзд Комуністичної Партії в Румунії. — З'їзд Комуністичної Партії у Франції. — **1923.** Організовано Селянський Інтернаціонал.

16. — 1793. Покарано смертю французьку королеву Марію Антуанету. — **1915.** Франція та Сербія оголосили війну Болгарії. — **1891.** Ерфуртський з'їзд соціял-демократів Німеччини і приняття програми партії. — **1922.** Виступ Мануїльського на з'їзді французької Компартії.

17. — 1760. Народився соціяліст-утопіст Г. Сен-Сімон. — **1912.** Закон про 8-годинний робочий день в Швеції.

18. — 1841. Народився Михайло Драгоманів. — **1918.** Розгром Краснова на Дону. — Всеукраїнський з'їзд Компартії (б) України. — **1920.** Страйк більш 1,000,000 майнерів в Англії. — Всеукраїнський з'їзд комітетів незаможників.

19. — 1917. Розпуск 4-ої Думи Тимчасовим Урядом в Росії. — **1918.** Кіннота Буденного розбила обєднану кінноту Мамонтова та Шкуро.

20. — 1865. Оттава столицею Канади. — **1922.** Фашісти захопили владу в Італії. — **1926.** Помер ветеран соціялістичного руху в Америці Юджін Дебс.

21. — 1876. Народився укр. вчений С. Єфремов. — **1916.** Др. Фрідріх Адлер вбив австрійського премієра графа Штірка.

22. — 1919. Початок "тижня оборони" в Москві (перед наступом денікінців). — **1920.** Загальний страйк в Румунії.

23. — 1918. Визволення Карла Лібкнехта із вязниці. — **1919.** Британська Соціялістична Партія вирішила більшістю голосів виступити з II-го Інтернаціоналу і вступити до Комуністичного Інтернаціоналу.

24. — **1905.** Страйк на всіх фабриках та заводах в Петербурзі, барикади в Катеринославі і величезні мітінґи в Харкові.

25. — **1647.** Революція в Ірляндії. — **1918.** В Болгарії оголошено республіку. Борис відрікся від престола.

26. — **1795.** Закриття Конвенту у Франції. — **1905.** Перше засідання Ради Робітничих Депутатів в Петербурзі.

27. — **1882.** Крапоткін на чолі повстання в Ліоні. — **1917.** Демонстрація в Берліні перед російським посольством під проводом Карла Лібкнехта.

28. — **1894.** Помер Омелян Огоновський. — **1920.** Перехід червоних військ в загальний наступ проти Врангеля.

29. — **1794.** Помер український фільософ Григорій Сковорода. — **1889.** Помер російський письменник-революціонер М. Г. Чернишевський. — **1893.** Помер український поет-байкар Леонід Глібов. — **1897.** Помер Генрі Джордж. — **1914.** Туреччина почала війну з Росією. — **1918.** Відкриття першого з'їзду Комсомольців в Рад. Росії. — **1922.** Помер Іван Цепко, один з провідників української революційної повстанчої ватаги "дванайцятки" в Галичині.

30. — **1905.** Видано маніфест про "свободу" в Росії. — **1918.** Революція в Австро-Угорщині.

31. — **1793.** Покарано смертю жирондистів у Франції. — **1905.** Погроми в Одесі (вбито 500 осіб, а поранено коло 1,000) та в Києві (вбито 150 осіб). — **1925.** Помер народній комісар військових справ С.Р.С.Р. М. В. Фрунзе.

ЛИСТОПАД

1. — **1848.** Взято революційний Віденьь військом фельдмаршала Віндішгреца. — **1918.** Утворення української влади в Галичині і початок україньсько-польської війни.

2. — **1918.** Початок революції в Німеччині. — **1920.** Страйк гірняків в Німеччині та Бельгії.

3. — **1905.** Стотисячна демонстрація робітників в Петербурзі. — **1917.** Військово-революційний Комітет Петроградської Ради Роб. і Жовн. Депутатів дав наказ всім військовим частинам не уважати дійсними всі розпорядження, на яких немає його підпису.

4. — **1914.** Арештовано в Петербурзі соціял-демократичну фракцію (більшовиків) 4-ої Думи. — **1917.** Організовано на Україні Військово-революційний Комітет. **1920.** Перший Всеукраїнський З'їзд робітниць та селянок. — **1921.** Помер український композотор Я. Степовий.

5. — **1918.** Робітники у Відні орґанізували червону ґвардію, а студенти й офіцери білу. — **1922.** Відкриття четвертого конґресу Комуністичного Інтернаціоналу.

6. — **1867.** Зібрання першого домініяльного парляменту в Канаді. — **1912.** Помер український композитор Микола Лисенко. — **1919.** Умова Української Галицької Армії з Денікіном в Ситківцях.

7. — **1917.** Жовтнева Революція. Оголошення радянської влади. Арештовано членів Тимчасового Уряду в Росії. Керенський утік. Відкриття II-го Всеросійського З'їзду Рад.

8. — **1873.** Засновано місто Вінніпеґ. — **1917.** Другий З'їзд Рад передав всю владу на місцях Радам, ухвалив декрети про мир та перехід поміщицької землі селянам без ніякого викупу. — **1918.** Повстання в Німеччині. — **1919.** Масові покарання смертю комуністів в Будапешті.

9. — 1917. Початок жовтневого перевороту в Москві. — **1918.** Вільгельм II-ий зрікся престолу.

10. — 1917. Повстання юнкерів в Петрограді, яке скоро ліквідовано. — **1918.** Розу Люксембурґ освободжено з вязниці.

11. — 1887. Повішені в Шікаґо Парсон, Фішер і тов. — **1917.** Всеросійський З'їзд Рад утворив радянський уряд під головуванням Леніна. — **1918.** Кінець світової війни. — Помер соціяліст Віктор Адлер. — **1922.** Польська влада розстріляла в Чорткові провідників української революційної повстанчої ватаги ("дванайцятки") Степана Мельничука і Петра Шеремету а инших учасників засудила на тюрму.

12. — 1838. Помер укр. письменник Іван Котляревський. — **1917.** Революційна армія розбила війська Керенського коло Царського Села. — **1918.** Утворено Баварську Радянську Республіку. — Австрійський цісар Карл зрікся престолу.

13. — 1917. Декрети про 8-годинний робочий день і про робітничу мілíцію в Радянській Росії. — **1918.** Радянський уряд анулював Брестську мирову угоду. — Саксонію, Віртемберг і Баден оголошено радянськими республіками.

14. — 1917. Революційні війська захопили Ґатчину, арештували штаб Керенського з ґенералом Красновом на чолі. Керенський утік. — **1918.** Повстання проти гетьмана Скоропадського. Утворення Директорії.

15. — 1907. Вийшло у Вінніпеґу перше число першого українського соціялістичного часопису на американському континенті "Червоний Прапор". — **1917.** Оголошення радянською владою декларації прав народів. — **1919.** Ліквідація другого наступу Юденіча на Петроград.

16. — 1885. В Ріджайні покарано смертю Люїса Ріеля, керовника двох повстань в західній Канаді. — **1918.** Всеросійський з'їзд робітниць в Москві. — **1923.** Вибрано першого комуністичного посла Нюболда до парляменту в Англії.

17. — 1858. Помер соціяліст-утопіст Роберт Оуен.

18. — 1838. Народився укр. письменник Іван Нечуй-Левицький. — **1918.** Оголошення Латвії демократичною республікою.

19. — 1869. Повстанння під проводом Ріеля над Ред Ривером в Канаді. — **1875.** Народився М. І. Калінін. — **1917.** Початок реґістрації "ворожих" чужинців в Злучених Державах. — **1923.** Другий конгрес Профінтерну.

20. — 1910. Помер великий російський письменник Л. Н. Толстой. — **1917.** III-ій Універсал Центральної Ради — оголошення України народньою республікою.

21. — 1763. Ґенерал Дж. Морей назначений Британією головним ґубернатором Канади. — **1917.** Радянський уряд почав публікувати тайні угоди Росії з иншими державами — **1918.** Окупація союзними військами революційного Будапешту. — **1919.** Засновано Комуністичний Інтернаціонал Молоді. — Денікінці вбили Г. Михайличенка і В. Чумака.

22. — 1799. Кінець Великої Французької Революції. — **1883.** Помер укр. вчений М. Максимович. — **1920.** Розгром Булак-Булаховича.

23. — 1760. Народився французький комуніст Ґракх Бабеф. — **1917.** Похорони жертв Жовтневої Революції в Москві на Червоній Площі.

24. — 1918. Англійські війська разом з російськими білогвардійцями захопили Баку. — **1926.** Помер в Лондоні революційний діяч, радянський представник до Великої Британії, Леонід Красін.

25. — 1905. Вийшло перше число українського часопису на Україні за

царського режіму "Хлібороб" в Лубнях. - **1919.** Викрито контр-революційну змову в Петрограді.

26. — 1911. Помер французький соціялістичний письменник Поль Лафарг. — **1920.** Оголошення Махна поза законом в Радянських Республіках.

27. — 1905. Повстання на броненосці "Потьомкін" і крейсері "Очаков" в Севастополі під керовництвом лейтнанта Шмідта. — **1917.** Згода Німеччини на перемиря з Радянською Росією.

28. — 1820. Народився Фрідріх Енґельс. — **1918.** Почалися сутички спартаківців з шайдеманівцями в Німеччині.

29. — 1830. Початок польського повстання. — **1880.** Народився російський революційний поет А. А. Блок.

30. — 1847. "Союз комуністів" доручив Марксові та Енгельсові скласти маніфест комуністичної партії ("Комуністичний Маніфест"). — **1879.** Замах на життя Олександра II-го на Лозово-Севастопольській залізниці в Росії, коло Олександровська.

ГРУДЕНЬ

1. — 1778. Народився український письменник Григорій Квітка-Основяненко. — **1905.** Військовий бунт і заворушення в Києві.

2. — 1823. Оголошення доктрини Монро. — **1851.** Кінець другої республіки у Франції і початок другої імперії — **1919.** Відозва-протест Комінтерну проти білогвардійської росправи над угорськими комуністами. — Оголошено Арменію радянською республікою.

3. — 1837. Повстання Папіно В Долішній Канаді. — **1848.** Помер український поет Евген Гребінка.

4. — 1793. Передача національним конвентом у Франції всієї влади комітетові громадського рятунку. — **1922.** Третій конгрес Комінтерну Молоді.

5. — 1917. Український соціялістичний часопис "Робочий Народ" у Вінніпеґу почав виходити два рази на тиждень. — **1917.** Радянська мирова делеґація підписала в Бресть-Литовську умову про припинення війни проти Німеччини, Туреччини й Болгарії.

6. — 1837. Повстання В. Л. Мекензі в Горішній Канаді.

7. — 1871. Народився поет Микола Вороний. — **1917.** Злучені Держави оголосили війну Австро-Угорщині.

8. — 1842. Народився революціонер-анархіст Петро Крапоткін. — **1868.** Засновано товариство "Просвіта" у Львові. — **1917.** Перший бій революційних військ з військами Корнілова коло Білгороду. Оголошення Корнілова, Каледіна і Дутова поза законом.

9. — 1856. Народився російський соціял-демократичний діяч і письменник Г. В. Плеханов. — **1863.** Народився український письменник і діяч Борис Грінченко. — **1917.** Радянсько-румунське перемиря.

10. — 1907. В Дар, Пенсилвенія, загинуло 239 майнерів. — **1920.** Загальний страйк в Чехо-Словаччині.

11. — 1917. Розгром Корнілова. — **1920.** Кривава боротьба між правими і лівими соціялістами в Празі. — Оголошено военний стан в Букарешті. — **1921.** Відкриття торонтонської конференції делеґатів соціялістичних орґанізацій в Канаді в справі заснування Робітничої (комуністичної) Партії Канади.

12. — 1918. Отаман Григоріев захопив Одесу. — **1919.** Вигнано денікінців із Харкова.

13. — 1917. Викрито кадетсько--монархістичну змову в Петрограді.

14. — 1911. Роальд Амундсен відкрив Полудневий Бігун. — **1918.** Війська Директорії захопили Київ. — Відрікся гетьманства і утік гетьман Павло Скоропадський.

15. — 1917. Перша всеукраїнська конференція більшовиків. — **1917.** Всеукраїнський з'їзд робітничих, жовнірських і селянських депутатів, на який Центральна Рада змобілізувала біля 2,000 своїх ніким не вибираних депутатів, щоб перемогти більшовиків. Більшовики і ліві есери залишили цей з'їзд, визнаючи його неправосильним.

16. — 1917. Центральна Рада пропустила козаків на поміч Корнілову. — **1918.** В Латвії оголошено тимчасовий революційний робітничо-селянський уряд. — Перший всенімецький з'їзд Рад Робітничих і Жовнірських Депутатів.

17. — 1917. Ультімат Радянського Уряду Центральній Раді. — Створено Центральний Комітет Соціял-Демократичної Робітничої Партії (більшовиків) України — Викрито участь союзних дипльоматів в корніловському бунті. — **1920.** Висилка урядом Злучених Держав радянського представника Мартенса.

18. — 1919. Скасовано 8-годинний робочий день у Польщі.

19. — 1887. Виключено Леніна з університету в Казані за участь в студентських демонстраціях. — **1918.** Закон про 8-годинний робочий день в Австрії та Чехо-Словаччині.

20. — 1920. До Комуністичного Інтернаціоналу приєдналися робітнича соціялістична партія Норвеґії і соціял-демократична партія Фінляндії.

21. — 1764. Указ про скасування гетьманства на Україні. — **1895.** Арешт Леніна і більшости членів "Союза Боротьби" в Петербурзі.

22. — 1895. В Лондоні випадково вбитий поїздом революціонер і письменник Степняк-Кравчинський. — **1917.** Більшовики захопили владу в Харкові.

23. — 1873. Засновано Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові.

24. — 1921. Великі заворушення в Єгипті.

25. — 1642. Народився Ісаак Нютон. — **1921.** Помер письменник В. Г. Короленко.

26. — 1791. Поділ Квебеку на Горішню й Долішню Канаду. — **1825.** Повстання декабристів в Петербурзі. — **1917.** Перший Всеукраїнський З'їзд Рад в Харкові вибрав Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад України.

27. — 1571. Народився астроном Кеплєр. — **1917.** Націоналізовано банки в Радянській Росії. — **1919.** Засуджено провідника загального страйку у Вінніпеґу Боба Россела на два роки тюрми.

28. — 1917. Корніловці захопили Донецький район на Україні. — **1918.** Шайдеманівці закликають населення Німеччини поборювати спартаківців.

29. — 1911. Сун Ят-Сен оголошений президентом Китаю. — **1920.** Умова про військову та економічну спілку РСФСР і УСРР.

30. — 1922. Перший з'їзд всіх Радянських Республік і утворення Союза Радянських Соціялістичних Республік.

31. — 1917. Відокремлення Фінляндії від Росії.

ДЕСЯТЬ РОКІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

1927-ий рік, це десятий рік існування радянської влади, десятий рік диктатури пролєтаріяту на одній шостій частині земної кулі. В цьому році працюючі маси Радянського Союзу, й зокрема Радянської України, святкують перший десяти-річний ювілей своєї героїчної боротьби й важкої напруженої творчої праці.

Десять років в історії людства, це дуже короткий час — це один тільки момент. Але-ж десять років у нашу епоху, в епоху загостреної клясової боротьби, в епоху високої культури і найбільш некультурного, навіть звірського відношення людини до людини, в епоху великої техніки, що в більшій степені використовується для нищення людей самими людьми, і все це во імя клясових інтересів — в цю епоху десять років мають величезне історичне значіння.

Хто прожив останніх десять років на арені боротьби, хто був учасником останньої світової війни, а потім активним учасником революційної боротьби в СРСР і активним учасником мирної вже роботи, учасником будування соціялізму — той пережив за останні 10 років більше як сто літ. Хто пережив ці роки активним учасником подій, той знає всі життьові труднощі та невзгоди, той знає всі страхіття та звірства війни, той знає рішучість і безпощадність революційної боротьби, всі її труднощі і всю ту насолоду, що її дає свідомість того, що революційна боротьба працюючих це остання рішуча боротьба во імя мира на землі.

Останніх десять років, це ціла епоха для людства нашої землі. Це початок перетворення клясового капіталістичного суспільства в безклясове соціялістичне, де не буде визиску та знущання людини над людиною, де не буде кровавої боротьби во імя мамони, во імя капіталу.

Звичайно, до соціялізму ще далеко. У нас на землі його ще не має. Тільки на одній шостій частині нашої земної кулі в СРСР сотні міліонів людей з величезним ентузіязмом, з вели-

чезним напруженням сил вже почали будувати соціялізм. Будують і побудують його. Побудують тому, що за цю роботу взялися люде праці, люде, що не знають ніяких перешкод ні страхіть, люде, що за десять років пережили всі страхіття, всі невигоди, люде, що голими грудьми зломили всі перешкоди а від своїх намірів не відмовилися і своїх позицій не здали та й не здадуть ніколи й нікому.

Віковічні підвалини царського абсолютизму ці люде зломили як билинку. Всю капіталістичну машину перетрусили й перевернули до гори корінем. Державний уряд з апаратом, закони, фінанси, армію, культуру буржуазну — все було зрушено, зломлено, знищено і з останків розпочато вже нове складати, зовсім по иншому типу, по иншій формі, для иншої мети.

Всі сили буржуазно-капіталістичного світа, з сьогоднішньою наукою й високою технікою та воєнною стратеґією, голими руками, босими ногами, відкритими грудьми зломили й примусили відступати. Танки перед голими й голодними людьми відступали. Перекопи залізо-бетонні зубами взято.

А потім воші, страшні тифозні воші на повал клали оцих революційних героїв. "Або вош побідить соціялізм, або соціялізм побідить вошу" — сказав тов. Лєнін. Так, дійсно страшно було коли вош, маленька, невидна тифозна вош поборювала завзятих борців, загартованих в безконечних боях. Але й з вошами справилися, обтрусилися, вичистили. Побідили.

Та не віддихалися ще, не справилися з бандитами всяких кольорів, як тут у вічі заглянула кістлява голодна смерть. Хто не тямить цих страшних часів, коли люде їли глину, падло, коли родичі їли трупи своїх дітей, а діти трупи своїх родичів, коли люде замерзали без топлива, помирали без їди, жили без світла, ходили босі по снігу?

Країна героїчної боротьби від льодовитого Північного океану аж по Чорне море завмирала в холоді, в голоді і в темряві. "Ще день-два, ще тиждень" — раділи вороги, "і ми візьмемо їх голими руками".

Але дарма. Ще героїзм, ще енерґійний натиск і появився хліб, появилося топливо й світло. Країна швидко почала оживати й виходити з того хаотичного становища, до якого довели її ріжні ворожі й стихійні сили.

І все це за одних тільки десять років. Чи-ж не геройство? Чи не надлюдські зусилля? Чи не сила, що зломить всі перешкоди? І чи-ж ця непоборна сила не збудує соціялізм? Хто сумнівається? Тільки ворог, тільки безнадійно хора людина,

тільки той, що не знає, що пережили й що зробили вже працюючі міліони СРСР за десять років.

Поговоримо коротенько про ті успіхи, що їх здобули вже працюючі за десять років і тоді наглядно побачимо, як в СРСР і зокрема на Радянській Україні будується соціялізм. Я не думаю нічого прикрашувати, я не думаю й нічого замовчувати,

ВОЛОДОМИР ІЛІЧ УЛЯНОВ (ЛЄНІН)
провідник Жовтневої Революції і основатель радянської влади, промовляє на першому святі "Всеобуча" у Москві, в вересні 1919 року.

я ставлю своїм завданням коротенько у цій статті росказати всю правду про сьогоднішне життя-буття на Радянській Україні. А з цього всього вже ясно стане, як живемо, що робимо, що вже зробили й що ще маємо зробити для того, щоби як найшвидче дійти до тої мети, за яку так героїчно бються працюючі маси Радянської України, разом зі всіми народами СРСР на всіх ділянках життя й роботи вже десять років.

ЩО БУЛО ВЧОРА.

Коли хто бачив Україну пять-шість років тому назад, то після цього невеличкого перериву він сьогодні не пізнав-би Радянської України. Кожний, хто бачив Україну чотири, пять чи шість років тому назад, памятає добре, що тодішня Радянська Україна, як і весь Радянський Союз, це була знищена, зруйнована країна. Причинилися до цього імперіялістична війна, революція, громадянська війна, інтервенція, повстання, бандитизм, голод, пошесті, бльокада і т. д., і т. д. Причин багато і всім вони ясні.

А наслідки такі. Їдеш бувало степом українським, а він як море широке безкрає не хвилює золотою пшеницею, а буйно зростає бурянами та бадиллям. Ніде в степу не видно стада худоби, овець, ніде не видно хлібороба за роботою, не видно плуга, не видно фіри, не видно волів та коней хліборобських.

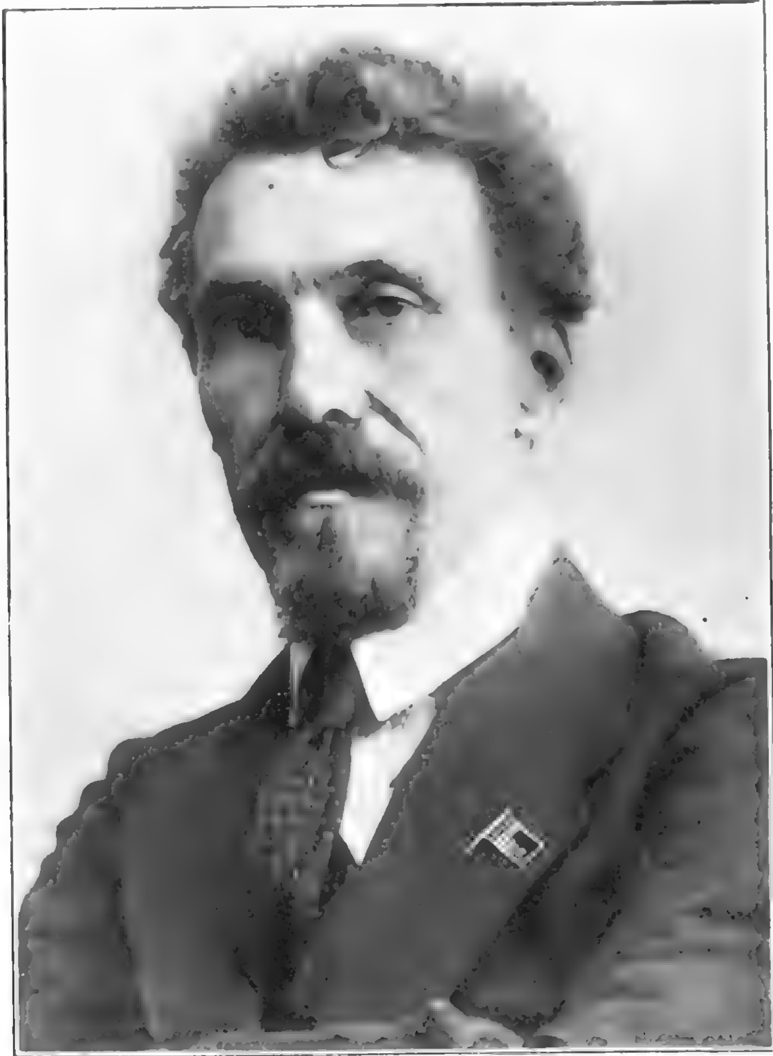
Бадилля, буряни і тільки де-не-де на горизонті промелькне їздець на коні з рушницею за плечима, або просунеться гурток озброєних піхотинців чи верхівців у ріжній одежі, нераз і фіра, чи тачанка або бричка котиться навпростець степом з такими-ж озброєними людьми. Хто вони? Куди їдуть? — трудно вгадати. Чи це бандити, що ними кишіла тоді вся Україна, чи це загони, що ловлять бандитів? По чім пізнаєш, коли вони тебе, а ти їх оминаєш. Не радо тоді зустрічалися люде в степу.

А телєфонічні дроти при головній степовій дорозі порвані, стовпи телеґрафні рідко сторчать, більшість позрізувано на топливо. А містка через ярок, болото, чи річку не шукай: їдь на впростець, всі містки порозбивані.

А коли в'їдеш в село, воно сумно привітає тебе. Обшарпані хатки без огорожі, без воріт. Дахи хат обдерті, стіни облізлі, вікна позабивані, будинки господарські порозтягані на топливо. Не видно ні курки, ні качки, навіть собака рідко де загавкає в селі. Про свині, вівці й про худобу нічого й го-

ворити, тільки де-не-де теліпається хвіст у господарстві. Це тільки в куркуля.

Люде в селі, це переважно діти й жінки налякані, обідрані, вимучені, виголоднілі. І дивляться селяне на кожного, хто приїде в село з недовіррям. Чи не нова влада? Чи не новий отаман банди? Трудно розбалакатися, трудно вияснити що небудь. Одно тільки бачиш, село обдерте, вимучене, бідне,

ОЛЕКСІЙ ІВАНОВИЧ РИКОВ
голова Ради Народніх Комісарів С.Р.С.Р.

налякане ріжними ворожими арміями, ґенералами та бандитами.

Школа замкнена. Вчитель покинув село або забився десь в куток і живе з дня на день в страху перед бандитами. Місцева влада також в більшости тероризована бандитами і всі свої сили мобілізує тільки на боротьбу з бандитизмом. Наїстися в селі тоді бувало й не думайте, село само голодне.

Поїхати залізницею в ці часи була це тільки мрія. Потяги ходили дуже рідко. Ваґони товарні, людей повно у ваґонах, і на ваґонах і навіть під ваґонами причіплюється, щоби тільки їхати. А їхав потяг десять кільометрів на добу, як то кажуть. Топлива не було, паротяги попсовані, дорога понищена. А хто, куди, й чого їде? — не розбереш толку. Станції всі забиті народом й місяцями чекали люде на потяг. Покотом на станціях тисячі людей, на повал у бруді, у вошах, в сміттю, в тифозній гарячці валялися.

А місто було також не краще. Чи це була столиця, чи так собі велике місто республіки — всьо одно. Фабрики й заводи стояли, колеса поржавіли, димарі розбиті. Світла в місті не було, світили каганцями, топили парканами, дверима, шафами, кріслами, столами а навіть підлогами. Торговлі не було. Кооперативи пайки видавали, голодні пайки.

Телєфони? Тільки назви осталися, швидче бувало пішки дійдеш і збалакаєшся, як по телєфону. Трамваї не їздять, нема елєктрики. Водопроводи, канали позабивані. Будинки в руїнах світять дірками безвіконними.

Театри пустують, нема світла, нема артистів, нема й глядача театрального. Школи деякі працюють, а більшість шкіл понищено, позамикано. Нема топлива, нема коштів на утримання шкіл.

Ось так виглядала Україна і взагалі СРСР в перші роки революції, тоді, коли вся енерґія, всі сили були звернені на боротьбу з ґенералами, з бандитами. І так недавно це було, зовсім наче вчора. Руїна панувала кругом. Але в тій руїні крилася величезна невичерпана сила міліонів працюючих, що сьогодня пущена в рух.

НАШЕ СЬОГОДНІ Й ЗАВТРА.

А подивіться сьогодні на Радянську Україну, не пізнаєте її. Нема тої України, що ви може бачили її пять-шість років тому назад. Сьогодні по степах вільної Радянської України тисячі тракторів шумлять, землю риють. Степи засіяні хлібами. По

балках, де колись бандити гуляли, сьогодня стада худоби та овець, як і повинно бути в степовій країні.

Села ожили. Хатки підлаталися. І пліт, і ворота появилися й квіти зацвіли біля хат. Повітки, комори й стайні нові повиростали. Школа нова в селі появилася, побудували. Сельбудинок або хата-читальня в кожнім селі, а там завжди свіжі ґазети, книжки, вистави, концерти, збори всякі. Електрика

МИХАЙЛО І. КАЛІНІН
голова Всесоюзного Центрального Виконавчого Комітету.

вже до села добралася, багато сел освітлено вже електрикою, в таких селах і кіно-театр уже влаштували. Радіо-антену не рідко побачите на соломяній селянській стрісі, слухають Харків, слухають Москву. Село звязано телефоном з районом, з округою.

Кооперація в селі вже річ відома. Вона має там міцні підвалини і не розвалиться. Селянство обговорює справи земельного влаштування, колективізації, кооперації. Селянство активно працює в сельраді, керує державними справами. Селянство вчиться письма, цікавиться політикою.

Приїдьте сьогодня в село з міста, то до вас самі селяне прийдуть і засиплять вас питаннями й про політику й про закони й про науку. Добре думайте, щоби правильно відповісти, а то можуть поставити в неприємне становище, бо й самі в курсі справи, ґазети читають, радіо слухають, реферати слухають, кодекс законів нераз за пазухою носять і поправлятимуть, як заблудите.

Залізниця ходить точно мінута в мінуту, як розписано. Паротяги ожили. Ваґони чисті, теплі, з електричним освітленням, місця нумеровані, є й мягкі ваґони.

А місто. Ой, як ожило місто і то дуже швидко, навіть незамітно коли. Електростанція працює з повною силою і то з трудом справляється. Трамвай пішов. Справлений, відремонтований трамвай. Поблискують і новісенькі ваґони вже радянського виробу, нової системи, з ріжними удосконаленнями. На вулицях біля трамваїв появилися і новенькі анґлійського виробу автобуси. Є також автобуси й свого внутрішнього виробу. Але й цього всього мало. І трамваї і автобуси переповнені, візники допомогають.

Міста залляті електричним світлом. Блестять скрізь нові вивіски рекламні. Нові крамниці блестять величезними вітринами, а в них повно всяких товарів. Вулиці шумні, людні і при тім чисті. На площах радіоголосномовці вигукують реферати, промови, інформацію про новини, передають концерти, опери.

Театри всі грають. Кіно-театри демонструють нові радянські фільми, трудно попасти в кіно; в театр треба заздалегідь брати білети.

Доми відремонтовані, рідко де стоїть ще гідний будинок в руїнах. Будуються нові будинки по всіх містах.

Фабрики й заводи димлять, гудуть, працюють повним ходом. Клюби, бібліотеки переповнені. Школи вже всі старі

заповнені учениками. Багато вже й нових побудовано і все таки ще мало. Лікарні, аптеки, консультації — всьо це упорядковано, всьо працює. Пошта, телефон, телеграф, радіо, всьо в руху. Трамвай, автобус, залізниця, пароплав, автомобіль, аероплян все функціонує, їдь чим хочеш.

Оце так у нас сьогодня. Але це тільки перші кроки.

Завтра, тоб-то через декілька найблищих років, мусить

К. ВОРОШИЛОВ
народній комісар військових та морських справ С.Р.С.Р.

бути й буде ще инакше. Піде в рух величезна гідро-електрична станція Дніпрельстан і Радянська Україна переміниться знову до непізнання. Підніметься економіка й культура країни і вона стане культурнішою та багатішою за инші сучасні країни світа. І це неминуче буде в недалекім майбутнім, бо за це діло взялися міліони працюючих, загартованих в боротьбі. Вони памятають клич свого провідника Леніна, що сказав: "Соціялізм це радянська влада плюс електрифікація".

Радянська влада є, вона міцна і непохитна, вона святкує вже десятиріччя свого існування. Є й солідні початки електрифікації. Недавно пущена величезна новозбудована електрична станція "Волховстрой" і ціла низка других менших нових зовсім електростанцій, що вже почали працювати. В недалекім майбутнім, всього за пять років, до них приєднається і величезна електростанція України "Дніпрельстан", що вже будову її розпочато, приєднається багато нових менших електростанцій — значить буде й повна електрифікація, а це значить буде соціялізм.

Швидко і нестримно йдуть до соціялізму працюючі міліони під проводом радянської влади й загартованої більшовицької ленінської партії. Йдуть! І ніяка сила не спинить їх.

ПРОМИСЛОВІСТЬ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ.

Всім відомо, що промисловість у старій довоєнній царській Росії була далеко менше розвинена, як у других буржуазних країнах Европи. Таке саме становище промисловости було й на Україні, що являлася до війни частиною царської Росії. Правда, в Росії й на Україні були фабрики й заводи, були навіть великі металеві заводи, а також копальні вугілля та залізної руди, але це все губилося в таких величезних просторах, як бувша царська імперія.

Дореволюційна Росія була аґрарною, тоб-то сільсько-господарською, хліборобською країною. Промисловість, порівнюючи з другими капіталістичними країнами, була слабо розвинена, та й то важніші фабрики й заводи бувшої царської Росії належали чужоземним капіталістам. Більшість фабричних виробів дореволюційна Росія привозила із закордону.

Війна, а дальше революція й голод знищили й ту промисловість, яка була. І в перші роки революції по всім Радянським Республікам фабрики й заводи стояли мертвяками, на пів зруйновані, а деякі й зовсім знищені.

Перед радянською владою стало дуже важне завдання —

відбудувати всі фабрики й заводи, підняти їх з руїни і пустити в рух. Дуже багато енерґії та коштів потрібно було на це діло. Але з таким ентузіязмом як йшли працюючі на боротьбу проти своїх ворогів, з таким самим ентузіязмом вони взялися за відбудову народнього господарства, в першу чергу, за відбудову промисловости, бо-ж без розвитку промисловости не можливий розвиток і сільського господарства.

І за короткий час, всього за декілька років, Радянські Республіки, а зокрема і Радянська Україна, відродилися.

Зруйновані фабрики й заводи почали оживати і почали випускати на ринок необхідну фабричну продукцію, а це сприяло розвиткові сільського господарства і взагалі народнього господарства республіки.

Один з великих заводів в Дніпропетровську, на Україні.

Коли взяти всю продукцію промисловости України до війни, в 1913-ім році за нормальну — за 100%, то в 1924-ім році промисловість України випускала тільки 38% цієї продукції. В 1925-ім році продукція промисловости Радянської України рівняється вже 51%, в 1926-ім році 82%, а в 1927-ім році продукція ця доведена буде вже до 98% довоєнної норми 1913-го року — тоб-то в цім році продукція промисловости Радянської України підніметься майже повністю до такого становища, як була до війни.

Але це ще тільки початок. Це перший період відбудови. За цим вже починається другий період, період будівництва нових фабрик і заводів, період так званої індустріялізації країни — перародження країни з хліборобської в індустріяльну з новими великими фабриками й заводами, як для виробу ріжних фабрикатів, так і для виробу фабрично-заводських машин, що досі привозилися із закордону.

На капітальне, нове будівництво на Україні держава асиґнує в цім році 217 міліонів карбованців, з чого 20 міліонів карб. йде на будування нових фабрик та заводів, 11 з половиною міліонів карб. на будування елеваторів та холодильників, а решта на друге будівництво, на електрифікацію то-що. Таким чином відбудування старих заводів на Україні закінчено. Ще рік, два, три і Україна покриється новими фабриками, новими великими заводами.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ.

Як бувша царська Росія була хліборобською, або так званою аґрарною країною, так само і СРСР, що повстав на руїнах колишньої царської імперії, є ще сьогодня країною аґрарною, а не індустріяльною. І Радянська Україна, як частина СРСР, є покищо країною аґрарною. Тому отже зовсім ясно, що сільське господарство, як Радянського Союзу в цілому, так і Радянської України має велике значіння. За царських часів система хліборобства в Росії була дуже відстала, дуже некультурна. Некультурна обробка землі, невміле ведення сільського господарства осталися ще й досі помітні, і багато коштів та зусиль віддає радянський уряд на те, щоби сільське господарство підняти до високого культурного стану.

Але ранше всього треба було підняти сільське господарство з цілковитого упадку, в якому воно опинилося через довголітні війни, а також через посуху й голод. Як ми вже згадували, у перші роки революції широкі родючі степи України бурянами заростали. Не було плуга, борони, воза, не було коняки ані вола, не було й господаря дома ані синів, не було чим і не було кому обробляти та засівати землю. Та й боротьба завзята велася кругом. Бандитизм аж кишів, ґенерали всякі та отамани мінялися майже що дня. Не можна було спокійно займатися господарськими справами.

До того ще й само селянство не було зовсім зацікавлене в господарюванні, бо-ж в ті роки існувала так звана "розверстка — розкладка", тоб-то оставлялося селянинові з його доріб-

ку тільки те, що потрібно було йому на прохарчування своєї сім'ї і на насіння, а решта йшла на харчування армії, що боролася на ріжних фронтах проти ґенералів, наїздних військ та бандитів.

ЙОСИФ В. СТАЛІН
ґенеральний секретар Центр. Комітету Всесоюзної Комуністичної Партії.

Як тільки закінчилася громадянська війна, введено нову економічну політику, або як її коротко називають "н е п". З непом відмінено "продрозверстку" і введено звичайний податок від господарства, залежно від його сили, величини і від кількости душ в господарстві. Але тут якраз прийшов засушливий неврожайний рік, а вслід за цим страшний голод і сільське господарство в наслідок цього попало в страшне становище майже цілковитої руїни.

Тільки після голоду, завдяки радянській владі, сільське господарство в СРСР, і зокрема на Радянській Україні, почало швидко відроджуватися. До того ще слід додати, що жовтнева революція змінила цілком земельні відносини і вирішила земельне питання в користь селянства.

На Україні до революції було всього 34 міліони десятин землі. Із цього 14,600,000 десятин належало поміщикам (дідичам), державі та церквам і монастирям, а тільки 19,400,000 десятин належало багатоміліонній селянській масі. Після революції земля на Україні розподіляється так: 2.9% всієї землі належить державним господарствам, так званим радгоспам, 0.7% належить колективним господарствам і 96.4% всієї землі находиться в користуванні селянства.

Після голоду, при активній допомозі держави, сільське господарство почало швидко розвиватися. Степи, що в перші роки революції заростали бурянами, почали засіватися хлібом. Коли взяти довоєнну засівну площу України з 1909 — 1913 р. р. за повну, нормальну, як 100%, то в 1924 році на Україні вже було засіяно 81% цієї площі, в 1925 році 87%, в 1926 році понад 88% і в 1927 році буде засіяно вже 92.5% довоєнної норми.

Загальний збір головних хлібних і фуражних культур України в 1909 — 1913 р. р. давав понад 1,012 міліонів пудів, у 1925 р. дав понад 599 міліонів пудів, а в 1926 р. уже понад 1,038 міліонів пудів, тоб-то майже на 26 міліонів пудів більше чим в довоєнні часи. Значить збір хліба збільшився, хоч засівна площа ще не доведена до норми довоєнної, а це означає, що вже обробка землі поліпшилася.

Збільшилося вже й число худоби в порівнанні з дореволюційним часом. Ось цифри по Радянській Україні:

Яка худоба	Скільки голов		
	у 1916 році	у 1923 році	у 1926 році
Коні	5,400,000	3,700,000	4,600,000
Корови	3,100,000	3,700,000	3,900,000
Вівці	6,100,000	8,100,000	9,300,000

Правда, коней ще значно менше, як було в 1916 р., але-ж за те на степах України орють вже сьогодні залізні коні — трактори. В 1923 році на Україні було всього 805 тракторів, в 1925 році їх вже 3,332, а в 1926 році по степах Радянської України гуде вже 10,300 тракторів переважно закордонної фірми "Fordson" і української фірми "Запорожець".

Ріжних хліборобських машин селянство України закупило в 1923 році на 3 міліони карбованців, в 1924 році на 7 міліонів

ВЛАС ЯКОВЛЕВИЧ ЧУБАР
голова Ради Народніх Комісарів У.С.Р.Р.

карбованців, в 1925 році на 16 міліонів карбованців, а в 1926 році вже на 26 міліонів карбованців. Окрім того відпущено селянам на закупку машин кредит в сумі 6 міліонів 500 тисяч карбованців і 650 тисяч карбованців спеціяльного кредиту для бідноти.

Для проведення електрифікації сільського господарства України відпущено в 1925-26 господарчім році 23.3 міліонів карбованців, а в 1926-27 господарчім році передбачено відпустити 33 міліони карбованців.

Таким чином із наведених цифр видно, як швидко розвивається сільське господарство України при радянській владі. В 1926-27 році воно вже перевищить свій довоєнний стан і буде розвиватися далі.

ТОРГОВЛЯ НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ.

В перші роки революції, в період так званого воєнного комунізму в СРСР торговлі зовсім не було. Це був час жорстокої громадянської війни, час, коли вся увага й сила працюючих була звернена на боротьбу з внутрішніми й зовнішніми ворогами. Це був час, коли скрізь, на кожнім кроці був бойовий фронт. Все тоді було взято на облік, все було націоналізовано, всі продукти розподілялися на пайки, в першу чергу все необхідне йшло на фронти для червоної армії, що вела завзяту боротьбу з численними ворогами. Гроші не мали жадного значіння, це були паперці ріжних випусків, що дуже швидко втрачали всяку свою вартість і на їх місце появлялися нові.

Чи-ж могла бути при такому становищі яка небудь торговля? Звичайно, що ні. Тай і законом торговля не дозволялася, бо-ж при такому стані торговля перемінилась-би в чисту спекуляцію. Тільки тайком спекулянти вели все таки деяку торговлю і набивали свої кишені, але їх ловили і звичайно, конфіскували їх крам.

Коли-ж в 1921-ім році закінчилася громадянська війна, відмінено так звану "хлібну розверстку" і введено податок, тоді допущено законом і торговлю, щоби селянство мало змогу продавати на ринку останки своїх продуктів, і щоби за це могло купувати собі вільно по вибору той крам, який йому потрібний. Цим і введено нову економічну політику, або так званий "неп". Допущено приватний капітал до участи в піднесенню зруйнованого господарства, до участи в торговлі.

Зразу торговля почала оживати. Появилися дрібні торгові крамнички, а за ними появилися й великі крамниці при-

ватних купців. Незадовго за цим проведено й фінансову реформу.

В 1924-ім році в СРСР було вже введено тверду грошову валюту червонець. Появилася і дзвінка дрібна монета, а це ще більше сприяло розвиткові торговлі. Одночасно з розвитком приватної торговлі швидко почала розвиватися й державна та кооперативна торговля.

ГРИГОРІЙ ІВАНОВИЧ ПЕТРОВСЬКИЙ
голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

І сьогодня, як по всьому СРСР так і на Україні ми маємо буйно розвиту торговлю. По всіх містах блестять багатими вітринами величезні крамниці. Правда, є багато ще таких товарів, що їх недостає, що їх обмаль, бо не встигають ще фабрики й заводи випустити їх на ринок стільки, скільки треба, відчувається ще голод на деякі товари. Як тільки появиться партія таких товарів у крамницях, то моментально розхоплять

покупці, а це нераз впливає і на підвищення цін на товари, з чим доводиться вести вперту боротьбу реґулюючим державним орґанам.

Населення Радянської України задовольнялось крамом у 1926-ім році на 82%, а в 1927-ім році вже на 85%.

В торговлі СРСР і УСРР важно те, хто краще буде торгувати, хто завоює повністю ринок, головно селянський ринок, а тим самим хто перетягне на свою сторону селянство через торговлю, чи приватний крамар, а чи торговля робітниче-селянської держави і торговля кооперативна. Дехто й бачить велику небезпеку в цьому, що приватний капітал через торговлю росте й міцніє і загрожує соціялістичному будівництву. Однако ці побоювання даремні. Раніш приватна торговля дійсно побивала державну й кооперативну роздрібну торговлю, але зараз, коли наша державна й кооперативна торговля зміцніла й розвинулася, приватний торговець постепенно починає втрачати своє значіння на радянськім ринку.

Разом з ростом торговлі, зовсім природно росте й оборотний капітал кооперації України. В 1925-ім році оборотні капітали кооперації виносили 398,6 міліонів карбованців, а в 1926-ім році вже 777,8 міліонів карбованців. Ясно, що в 1927-ім році оборотні капітали кооперації зросли ще більше.

Хто побідить на радянськім ринку, чи приватний крамар, а чи державна й кооперативна торговля, видно ясно з того, яку участь бере в загальному товаро-обігові України приватна торговля, державна й кооперативна.

Ось цифри за останні роки, що показують яке місце займає в торговлі Радянської України приватна торговля, державна й кооперативна. Цифри показані в міліонах карбованців.

Роки	Загальна сума товарообігу	ТОРГОВЛЯ Державна	Кооперативна	Приватна
1924	1,213	293	339	581
1925	1,539	506	557	476
1926	2,308	754	937	617
1927	2,725	893	1,169	663

По цих цифрах ми бачимо як швидко росте з кожним роком загальний товаро-оборот України, і бачимо також як швидко росте участь в торговлі державних і кооперативних торговельних орґанізацій. Правда, ми бачимо, що росте й участь приватного купця, але ця цифра росте значно поволіше

чим цифра державної й кооперативної торговлі. Коли цифра приватної торговлі в 1924-ому році була така велика, як цифра державної і кооперативної торговлі разом взяті, то в цім році, хоч приватна торговля ще виросла, але вона складає вже тільки половину одної кооперативної торговлі.

Державна й кооперативна торговля в Радянських Республіках буде далі ще швидче розвиватися і буде зовсім забивати приватну торговлю, що має одну тільки мету — забагатіти за рахунок покупця.

Члени президії і чужоземні гості на Всеукраїнському З'їзді Незаможніх Селян, що відбувся в Харкові, 4. січня 1927 р. По середині т. Г. І. Петровський, голова ВУЦВК, ліворуч коло нього т. Т. Домбаль, секретар Сельінтерну, а крайній праворуч т. М. Попович, представник орґанізованого українського робітництва й фармерства Канади.

Приватному капіталові не вдасться завоювати радянський ринок, це бачить і знає кожний громадянин Радянської Республіки, що йде купувати крам в кооперативну або державну крамницю, бо там і дешевше і краще.

ІНДУСТРІЯЛІЗАЦІЯ.

Та країна, в господарстві котрої перевагу має фабрично-заводська промисловість, де широко розвинена машинова промисловість (індустрія), називається індустріяльною країною, а та, в котрій перевагу має сільське господарство, називається аґрарною країною.

Як ми вже раніш споминали СРСР, а зокрема і Радянська Україна, є аґрарною країною. Майже всі машини, що потрібні для фабрик та заводів, більшу частину сільсько-господарських машин, а також велику частину риночного краму стара царська Росія привозила з других країн. І Радянські Республіки вимушені покищо привозити машини і дещо з краму ще й зараз із буржуазних країн Европи та з Америки.

Таке становище, звичайно, дуже невигідне, бо воно ставить народнє господарство радянської країни в залежність від буржуазних країн.

Тому отже, 14-ий зїзд Всесоюзної Комуністичної Партії висунув на перший плян основне завдання — індустріялізувати радянську країну, щоби таким чином добитися повної економічної незалежности від буржуазних країн.

Що значить індустріялізувати країну?

Це значить поширити промисловість країни так, щоби вона забезпечувала не тільки ринок товарами, але й фабрики та заводи, а також сільське господарство всіми потрібними машинами.

Провівши таку індустріялізацію, радянська країна переміниться з аґрарної в індустріяльну і піде швидче по шляху накресленому жовтневою революцією — до соціялізму.

Індустріялізація країни, це величезне завдання, що виконати його можна не за один і не за два роки, це кольосальна напружена робота, розрахована на десятки років. Досі радянська влада й партія не бралися за цю роботу, бо раніш треба було відбудувати старі фабрики й заводи, треба було підняти з руїни народнє господарство країни, відбудувати його. Коли-ж в цьому році, як ми вже бачили в попередніх розділах, промисловість і сільське господарство радянської країни вже піднялися до такого становища як це було до війни, то тепер і стало питання про розширення і дальший розвиток господарства, про будову нових фабрик і заводів, нових електричних станцій — питання індустріялізації.

Невелика частина керовників комуністичної партії, що були об'єдналися в так звану опозицію, пропонувала проводити індустріялізацію країни за рахунок селянства. Вони пропонували брати з селянства більше податків, підвищити ціни на товари фабрично-заводського виробництва і таким способом зібрати швидче потрібні суми грошей на індустріялізацію. Коли-ж таким способом буде вже проведена індустріялізація, тоді можна буде допомогти селянству швидче піднімати й роз-

вивати сільське господарство. Ось такими і їм подібними способами пропонувала опозиція проводити індустріялізацію країни.

Партія розяснила широким масам неправильність цієї думки опозиції, не погодилася з цією думкою й ніколи не погодиться з нею. Така політика привела-б до розриву міста

А. БУЦЕНКО
секретар Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

з селом, до напружених відносин між робітничою клясою і селянством, а це довело-б до загибелі революції. Такий шлях індустріялізації не більшовицький, не ленінський і партія цим шляхом не пішла тай попередила товаришів з опозиції про їх грубі помилки.

Партія сказала, що тільки проводячи довгий час вперту і рішучу ощадність — режім економії, одмовляючись від всіх видатків, що в теперішній час радянським країнам не під силу, скорочуючи видатки на державний і господарчий апарати

управління, зменшуючи накладні витрати промисловости, торговлі й кооперації, добиваючись зниження цін на товари промисловости, щоби приватний крамар не багатів за рахунок робітника і селянина — тільки таким способом, збільшуючи соціялістичне нагромадження коштів можна провести індустріялізацію країни. Це правильний ленінський спосіб. Він довщий, але за те певніший.

Таким способом зростатиме й наша промисловість і сільське господарство одночасно, а через це ще більше міцнітиме нерозривний союз між робітниками й селянами. А робітничоселянський союз, це запорука остаточної побіди революції, запорука майбутнього соціялізму. Так заповідав В. І. Ленін і цей його заповіт партія і радянська влада проводять в життя.

В 1925-ому році, на відбудову, а також на будову нових фабрик і заводів відпущено майже 400 міліонів карбованців, в 1926-ому році на цю справу відпущено вже радянським урядом 860 міліонів карбованців, а в 1927-ому році відпускається вже 900 міліонів карбованців.

Звичайно, цього мало ще. Але з кожним роком справа індустріялізації посуватиметься швидче й швидче. Через 5 років на Радянській Україні зашумить уже величезна електростанція на Дніпрі, а разом з цим загудуть і нові фабрики та заводи.

Коли ми сьогодня бачимо, що майже зовсім зруйноване господарство країни, в таких важких умовах, за який короткий час відбудовано, то через пять - десять років Радянська Україна покриється густо новими фабриками й заводами і засяє електричними вогнями.

НАРОДНЯ ОСВІТА.

Кому не відомо, що стара царська Росія менше всього дбала про народню освіту. Через те вона й стояла на останнім місці між европейськими державами як темна, безпросвітна країна. Церква і монополька (горілка), ось що підтримувалося царським урядом, а школа стояла на останнім місці. Та й ті школи, що були, це в більшости так звані церковно-приходські школи під проводом некультурних російських батюшок — попів, що абсолютно ніякої освіти не давали дітям.

Через те маса населення бувшої царської Росії була зовсім неписьменна. Останки цього зла, розуміється, дійшли й до наших часів, і от за переписом 1920 року на кожних 1,000 меш-

канців Радянської України ми мали тільки 347 письменних. Це середня цифра.

Звичайно, що таке становище дуже погане і в Радянській Республиці воно ні в якому разі не може продовжатися.

В країні, де всі трудові маси керують державою, самі вирішають всі державні справи, в країні, де будується соціялізм,

МИКОЛА ОЛЕКСІЄВИЧ СКРИПНИК
народній комісар освіти У.С.Р.Р.

не може бути неписьменних людей. Мусять бути всі письменні, освічені, культурні. І через те радянська влада дуже дбає про народню освіту, про піднесення культури. Величезна частина всіх державних фінансів видається якраз на куьтурно-освітні справи.

Силами й коштами радянського уряду, при допомозі населення відбудовано вже всі старі школи, що були зруйновані в часи війни та революційних подій. Побудовано вже багато й нових шкіл. Окрім того орґанізовано дуже багато нових, не знаних до революції освітніх і наукових та культурних установ.

На Радянській Україні є 17,632 установ соціяльного виховання, що в них занято 52,000 вчителів і 2,105,674 учеників. Окрім того на Україні функціонує ще 1,145 вищих шкіл, та ріжних установ професійної освіти (середні школи), що в них занято 449,559 студентів. Із цього числа 37 інститутів (університетських шкіл), 143 технікуми і решта робітничі факультети, професійні школи і ріжні курси. Між інститутами на Україні ми маємо 5 індустріяльно-технічних, 7 сільсько-господарських, 3 соціяльно-економічних, 12 педаґоґічних, 6 медичних і 4 мистецьких. Окрім шкіл соціяльного виховання, утримується ще 387 дитячих будинків, 69 дитячих кольоній і 46 дитячих містечок, де виховуються понад 54,000 безпритульних дітей. Є також установи для дефектних (ненормально-розвинених) дітей і для дітей дошкільного віку. Але це лише початки. Поруч із учбовими кадрами в УСРР працюють і численні науководослідчі катедри, інститути та Українська Академія Наук.

Окрім цього всього на Україні функціонує також ще 17,502 шкіл для ліквідації неписьменности дорослого населення. Функціонують також десятки загально-освітніх курсів та десятки радянських партійних шкіл. В Харкові існує Комуністичний Університет ім. тов. Артема.

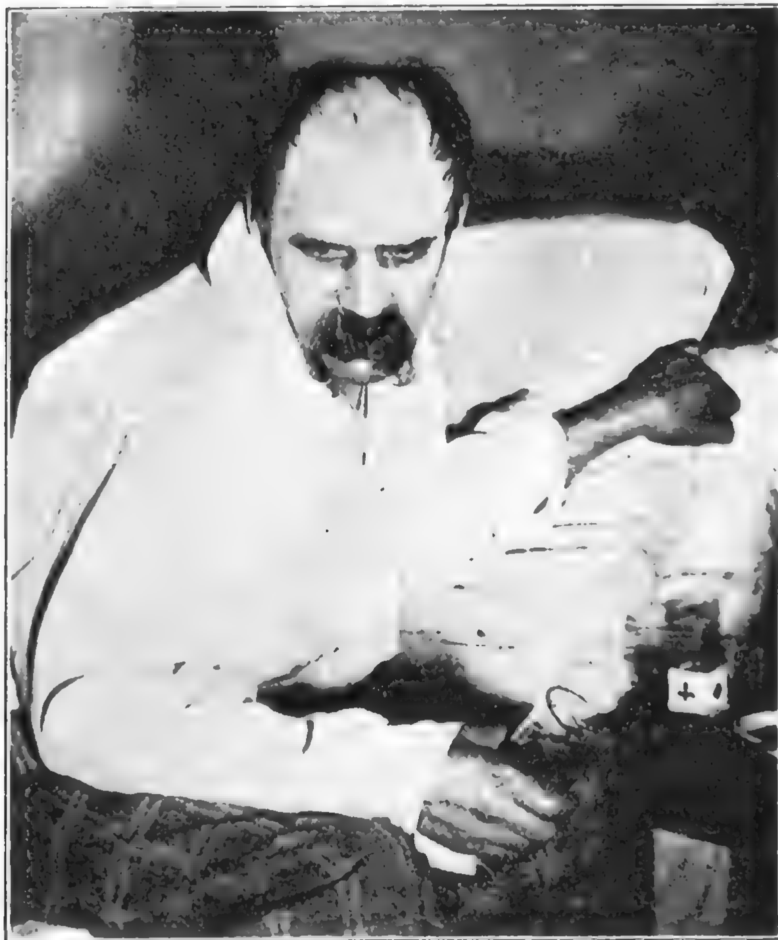
Ще багато є темряви, що осталася після царського панування, але й багато робиться для того, щоби цю темряву побороти, це потверджують самі цифри.

Окрім цього всього радянським урядом ухвалено закон і вироблено плян проведення загального навчання всього населення України. Цей величезний плян розрахований на 10 років і вже проводиться в життя. За цим пляном, до 1930 року на Україні буде відкрито ще 11,010 нових шкіл. На цю справу по пляну мусить бути асиґновано державою за чотири роки 145,290,105 карбованців. Асиґнування ці вже почалися.

Одночасно з піднесенням народньої освіти розвивається й молода українська радянська культура, наука й мистецтво. Та разом з цим багато ще на Україні неписьменних, малокультурних людей, багато ще дітей не охоплених школами.

КУЛЬТУРА.

За останніх десять років по всіх буржуазних ґазетах та журналах дуже багато понаписувано про ріжні нечувані звірства більшовиків, про їх дикість і некультурність. Всякі буржуазні писаки багато доклали старань, щоби доказати всьому світові про варварство більшовиків, щоби змалювати більшовиків як дикунів, мало що не з рогами й з одним оком. Свої писання буржуазні ґазети та журнали підтверджують ріжними підробленими "офіціяльними документами" а навіть фотоґра-

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПЕРЕД СМЕРТЮ.
Образок з фільми "Тарас Шевченко", виробництва Всеукраїнського Фото-Кіно. Ролю Шевченка виконав артист Бучма.

фіями. Їм допомагають весь час всякі релігійні, націоналістичні і навіть "соціялістичні" ґазети та журнали. Всі кричать про одно, що більшовики, це страшна загроза культурі й цивілізації світа, це варвари, що нищать здобутки людської культури й загрожують знищити світову цивілізацію.

Але справа, бачите, в тому як хто розуміє культуру та цивілізацію.

Наука й політика, це справи вибраних людей, справи багатих, прямо кажучи. Мистецтво, література, театр, музика, це також для людей шляхетних, культурних, вибраних — для багатих, як роскіш, як насолода. А для голоти, для роботящої худоби, для міліонів простолюддя релігійні вірування, молитви, церковні співи, надії на бога, а для роскоші й насолоди їм шинок з напитками, з барабаном, і який небудь ґрамофон чи гармонія. Їм більше не треба, щоби тільки вірили в бога, в царя, в буржуазний уряд, щоби все це обороняли своїми грудьми на кровавих війнах, а вже по смерти їм буде за це приготовлений рай на тім світі. Ось "культура", буржуазна культура, яку більшовики дійсно громлять, вивертають з корінням.

Всі люде повинні бути письменні, культурні, всі люде повинні користуватися досягненнями науки й техніки, всі люде повинні користуватися досягненнями мистецтва, всі люде повинні творити науку, техніку, мистецтво для своєї користи. Всі люде повинні упорядковувати свої суспільно-громадські справи так, щоби їм всім було вигідно й гарно жити. Не горсточка паразитів має керувати суспільно-громадськими й культурними справами, а міліони працюючих мас всіх національностей. Ось як дивляться більшовики на культуру. І таку культуру творять в СРСР вже десять років.

В попередному розділі ми вже згадували про те, як радянська влада на Україні під проводом більшовицької партії поширює народню освіту. Ось тут ми згадаємо ще про те, як на Радянській Україні під проводом більшовиків розвивається молода радянська українська культура.

На Радянській Україні функціонує 3,145 бібліотек, 1,037 клюбів, 3,118 селянських будинків (народні доми), 7,176 хат-читалень, що кожна має свою бібліотеку, 1,697 театрів, сотки кіно-театрів і музеїв.*)

Коли-ж до цього додати тисячі ріжнородніх рефератів,

---

*) Цифри з 1926-го року. Звичайно, по сьогоднішній день вони значно збільшилися.

на всякі научно-культурні теми, що читаються щоденно фахівцями на ріжних зборах, в клюбах, в школах, в театрах, а також по радію, коли додати до цього величезний зріст видавництва книжок, ґазет і журналів на Україні, додати буйний ріст молодої української революційної літератури, музики, малярства й театрального мистецтва, тоді стане ясно, як буйно росте українська культура при радянській владі.

Всенародня Бібліотека України, що її засновано в 1917-ім році в Київі, за цей короткий час свого існування встигла так розвинути свою роботу, що зараз серед инших старих бібліотек СРСР займає третє місце по своїй величині. За одних тільки 9 років Всенародня Бібліотека України встигла зібрати 1,285,000 книжок та біля 525,000 ґазет і догнала уже російські й другі бібліотеки, що існують уже сотні років.

Збори Клюбу Політичних Еміґрантів Західної України в Харкові.

Дуже далеко вперед посунулася українська наука. Коли до революції українська наука опиралася головним чином на етноґрафію, то зараз молода українська радянська наука вийшла вже на широкий шлях свого розвитку. Наука поєднується з виробництвом країни, з її виробничими силами й плянами. Українська Академія Наук широко розвиває свою роботу. Наші наукові здобутки вже після революції не уступають нічим західно-европейським досягненням науки, що признають наукові закордонні з'їзди, в яких приймають участь наші радян-

ські вчені. Правда, устаткування нашої наукової праці ще дуже бідне, його й порівняти трудно з закордонними, але за те у нас в десятеро швидче бється творча наукова думка.

Коли-ж приняти на увагу, що всі культурні здобутки на Україні, це дійсно здобутки української культури, бо навіть наукова робота вже в значній степені українізована (36% всіх вчених Радянської України працюють вже українською мовою), і коли згадаємо царські укази про заборону української мови, тай порівняємо сьогодняшне становище української культури під Польщею, Чехо-Словакією й Румунією, то стане ясно, яку культуру більшовики нищать, а яку плекають та розвивають. Стане кожному ясно також і те, в чім полягає більшовицька некультурність, що так дуже не подобається "цивілізованому" світові, що так дуже багато про неї пишуть і балакають скрізь в буржуазних країнах.

БОЛЯЧКИ.

Досі ми говорили про те, як відроджується радянська країна, і як вона швидко розвивається економічно й культурно. Це дійсність, це факти. Але разом з цими гарними сторонами життя Радянської України і всього СРСР є ще й темні плями, є ще й недостатки, є ще й болячки в щоденнім життю України і СРСР, болячки, що осталися нам в спадку від старого царського попівського ладу, від війни, революційної боротьби, голоду й бандитизму. Згадаємо тепер коротенько про самі основні недостатки й болячки з життя сьогоднішної України.

Коли-б ви приїхали сьогодні на Радянську Україну, або взагалі в СРСР і то тільки перший раз в своїм життю, то вас здивувало-би перше з чим ви зустрілись-би, це "хвостики" (гусаки) або черги, як їх називають на Україні. Біля каси на залізниці черга за білєтами, біля трамваю черга, щоби сісти в трамвай чи автобус, перед крамницями, або в середині в крамницях черги, щоби купити якийсь товар, що його обмаль на ринку і т. д. Правда, за останні роки ці черги значно зменшилися, але все таки ви їх можете часто побачити. Це означає, що транспорт і торговля, хоч вони вже працюють нормально, не відповідають уже зовсім тим потребам, що їх сьогодні пред'являє населення країни. Треба поширити, збільшити транспорт, треба збільшити продукцію товарів, треба поширити торговлю, що вже й робиться, як про це ми згадували в попередніх розділах.

Коли ви вже приїдете до якого небудь міста і задумаєте

в нім зупинитися й мешкати, то ви зустрінете другий неприємний для себе факт. Ви не зможете найти помешкання для себе. Скрізь занято, скрізь переповнено людьми. Наняти помешкання в більших містах України дуже трудно. Вам не вдасться найти вільного куточка. Буває й так, що і в гостинницях на яких небудь 2 — 3 доби ви не найдете вільної кімнати. Всі заняті. Оце другий недостаток, кватирна кріза, або як його в нас називають "кватирний голод". Міста ожили, населення міст росте, життя кипить, багато будинків у воєнні часи зовсім понищено, нових ще мало побудовано, а населення міст і взагалі країни росте швидче як до війни — от і причини кватирної кризи. Треба швидко будувати величезні доми, треба розширяти міста, і ця робота уже проводиться.

Бувша палата князів в Криму, тепер санаторій для хорих робітників і селян.

Коли ви вже денебудь закватируетеся і захочете найти собі яку небудь службу, стати денебудь на роботу, або заняти яку небудь посаду, то вам треба йти на біржу праці. Це радянська установа, яка росподіляє робочу силу. Тут ви побачите знову несподіванку для себе. На біржах дуже багато людей зареєстрованих і всі вони чекають на роботу, кожний по свойому фаху. Тижні прийдеться вам почекати, заки прийде до вас черга і ви дістанете роботу. Хоч радянська промисловість зростає, і хоч з кожним днем все більше і більше потрібно робочої сили, але-ж наплив цеї робочої сили з села і з ріжних нехліборобних

районів СРСР, а також біженців з ріжних буржуазних країн збільшує в містах безробіття. Десятки а то й сотки тисяч безробітних є зараз по всьому СРСР і величезні суми грошей витрачає держава на допомогу їм (в 1926-ому році видано на допомогу безробітним біля 46 міліонів карбованців, а в цьому році ці видатки досягатимуть 70 міліонів карбованців).

Всі оці згадані недостатки в життю радянської країни свідчать якраз про швидкий зріст потреб самого населення, а разом з цим і про зріст господарства й культури країни. Це недостатки зовсім природні, що є наслідками швидкого росту самого населення і його економічних та культурних потреб; це тільки недостатки, тільки крізи, що вмілим державним реґулятором реґулюються.

Але-ж є другі ще недостатки, і це вже не просто недостатки чи крізи, а це звичайнісінькі болячки на молодім здоровім радянськім тілі. Болячки, що осталися в спадку ще від старих не більшовицьких "культурних" часів. Це малокультурність, неписьменність, пянство, хуліґанство, злодійство, проституція і т. д. Всі оці цвіточки славної буржуазної культури й порядків та цивілізації, ще не зовсім викорінені з радянського поля. Є ще і в нашій "некультурній" більшовицькій країні оці цвіточки з "культурного" буржуазного поля. Правда, не так густо цвитуть у нас ці цвіточки як у цивілізованих буржуазних країнах і не так свобідно, бо їх більшовики не плекають, а виривають з корінням.

Школи, клюби, реферати, преса, кіно, радіо, театр, громадсько-культурні орґанізації, все це веде боротьбу з некультурністю, з неписьменністю, з пянством, хуліґанством, злодійством, проституцією і всіми подібними додатками буржуазної культури. Там, де це не помагає, там звичайно на допомогу приходять державно-адміністративні й судові орґани радянської влади. Те, що є невідривним додатком до буржуазного ладу й цивілізації, з радянського життя мусить бути й буде зовсім викорінено.

Є ще одна болячка у нас, це безпритульні діти, що їх можна подибати на вулицях міста, на залізничих станціях, на базарах, то-що. Це діти, що не знають дуже часто ні своїх батьків ні свого походження. Це наслідки війни, наслідки голоду страшного. На Радянській Україні понад 54,000 таких дітей находяться сьогодня в 387 дитячих будинках, 69 дитячих кольоніях і 46 дитячих містечках, де вони вчаться і виховуються. На утримання цих дітей тратиться річно три і пів міліона карбованців. Але останній загальний перепис населення пока-

зав, що ще кільканайцять тисяч таких бездомних дітей на вулицях міст і сел України. Їх ще треба зібрати і таким чином в найблищі два-три роки вдасться зовсім ліквідувати це лихо, тим більше, що ріст числа безпритульних дітей припинився.

Ось, в основному ті болячки, що так люблять про них кричати всякі буржуазні ґазети і ті, що підлизуються буржуазії. Є у нас ці болячки, всі причини їх також добре відомі всьому світові. Але-ж такі болячки є і в буржуазних всіх країнах, є їх там ще більше і зовсім з инших причин, та тільки їх замасковують там цивілізацією, а більшовики явно говорять про всі свої недостатки й болячки і призивають всіх працюючих до боротьби з цим злом. Радянський уряд віддає багато сил і багато грошей на те, щоби викорінити всі ці болячки, щоби зовсім їх знищити.

В цьому будинку, де колись були князі, нині відпочивають та відзискують своє здоровля перепрацьовані й хорі робітники.

Хто-ж тоді більше культурний?

Чи буржуазні країни "цивілізації", чи радянські країни "варварів" більшовиків? Відповідь на це питання ясна всім, не тільки прихильникам, але й ворогам радянської більшовицької влади. Але-ж не можуть вороги хвалити більшовиків, це ясно. Тай не потрібно, щоби буржуазія хвалила більшовиків, бо-ж ясно, що тоді вони перестали-би бути дійсними більшовиками. Хай буржуазія хвалить всяких соціял-зрадників, що торгують інтересами робітничої кляси, а більшовики таких похвал від буржуазії ніколи не заслужать.

БІЛЬШОВИКИ БЕЗБОЖНИКИ.

Хто не чув, не читав про більшовиків, що вони безбожники, що вони знущаються над релігійними святощами і над віруючими. Пишуть і балакають навіть про те, що більшовики забороняють молитися по церквах, забороняють правити богослуження і замикають церкви або перемінюють їх на клюби, на театри і т. ин.

В Радянській Республиці церква відділена від держави і школа від церкви. Релігія, церква, молитва і т. ин. старосвітські речі, це зовсім приватна справа тих, хто в це вірить. Робітниче-селянській трудовій державі такі справи непотрібні. В радянській школі не забивають дітям голови всякими релігійними байками, школа має дати дитині освіту і виховання, а не калічити її розум всякими релігійними небелицями, що науково зовсім не доказані.

В Радянській Республиці кожний дорослий повнолітній громадянин (коли йому скінчится 18 років) може собі вірити в яку хоче релігію, може молитися як захоче, або й зовсім може не вірити ні в чорта ні в бога, може поступати так, як йому диктує його розум і ніхто йому за це нічого не скаже, бо він повнолітній громадянин вільної республіки і воля його що до віроісповідання зовсім не обмежена. Але самих дітей, молодь неповнолітню забороняється законом втягати у всякі релігійні громади, силою втягати їх в ту чи иншу релігійну групу та у всякі релігійні церемонії. Виросте, а тоді вже само своїм розумом розбереться де правда.

Ось так ставляться більшовики до релігії. А самі, звичайно, знають, що не молитвою, і не кадилом, а організованим трудом і розумом добються працюючі маси кращого життя. Релігія була одним і з основних стовпів, що на них держався царський уряд і все-ж таки ані цареві, ані всім його генералам нічого не допомогла вона, коли працюючі маси повстали, без допомоги святих скинули весь старий порядок, перемогли всіх генералів з їх арміями, перемогли силу міжнародньої буржуазії, що старалася задушити революцію і встановили свій лад тай господарюють по свойому без всякої допомоги з неба.

Але це не означає, що більшовики в Радянській Республиці забороняють вірити й молитися, що вони замикають церкви і т. ин.

Брехня! Самі попи всіх релігій признають, що ніде релігія не користується такою свободою як в Радянській Республиці. І моляться тут хто як хоче і якому богові хоче. По

церквах видзвонюють так, що аж у вухах лящить, ніхто їм не забороняє. І яких тільки релігій нема на Радянській Україні. Є всякі релігії, є всякі секти, навіть православна християнська релігія, і то не одна а декілька їх. Є стара православна, нова православна і автокефальна (українізована) православна.

Вір в що хочеш, молися скільки хочеш, дзвони, співай, кади, агітуй, що твоя віра найкраща, або агітуй, що всяка віра погана — на все це має кожний громадянин Радянської Республіки повне право й волю.

ВАСИЛЬ І. ПОРАЙКО
народній комісар юстиції і генеральний прокурор У.С.Р.Р.
Тов. Порайко родом з Галичини.

Тільки, щоби всякі релігійні справи, зборища та церемонії не нарушали громадського порядку, щоби не мішалися до політики й до державних справ. Звичайно, що коли віруючі зберуться і самі піднімуть такий тарарам між собою, що нераз і до бійки приходить в церкві, то тут вже порушується громадський порядок і приходиться вмішатися тим органам, що дбають за суспільний лад і порядок.

А треба знати, що в релігійних громадах часто бувають сварки і навіть бійки. Маса фактів було таких, що нераз два попи в церкві за патли тягаються перед віруючими (православні попи носять бороди і довге волосся на голові так, що можна заплітати коси), а релігійні фанатики, приклонники

одного й другого попа, готові ножами обороняти честь своїх пастирів і це перед церквою, або навіть у церкві. Тут уже не може влада не вмішуватися в такі "церковні діла". Треба-ж успокоїти авантурників, що підривають громадський спокій і порядок.

Що до знущання більшовиків над релігійними святощами, то це те-ж брехня найчистіша, бо-ж не хто инший як самі більшовики видали закони, що забороняють і карають кожного, хто поважився-б самовільно рухати які небудь релігійні святощі чи инші річи і майно, що належать релігійним організаціям (громадам). Театри, клюби і школи роблять в Радянських Республіках і з церков, і з костелів, і з синагог і з других святинь релігійних. Але-ж це дозволяється законом тільки тоді, коли самі віруючі, самі парафіяни цього захотять і так постановлять, тоді уряд їх постанову охотно затвердить. Инакше ніхто не має права рухати церкви ані других молитвенних домів, бо це забороняється й карається радянським законом.

Ось так мається справа з релігією в СРСР і на Радянській Україні. Попи, ксьондзи і рабіни та їх віруючі агітують кожний за свою віру, а більшовики, безбожники агітують проти всякої віри. В радянських країнах часто влаштовуються прилюдні дебати, на котрих виступають зі своїми доказами і безбожники і епископи та попи всяких релігій. Такі дебати бувають часто і по містах і по селах і на них свобідно кожний доказує своє.

А все таки релігія рік за роком тратить своє значіння і своїх прихильників в Радянських Республіках. Ще старі бабусі тримаються невідступної релігії, а молодь вже підростає зовсім инша. Церкви, костели, синагоги постепенно пустіють. І недалекий той час, коли самі громади віруючих забажають перемінити їх всіх на школи, клюби, театри і т. ин.

Офіціяльного значіння церква в радянських країнах зараз не має. Всякі метрики про народження, справки про вінчання, про смерть видає радянська державна установа ЗАГС (Запись громадянського стану). Туди в першу чергу мусить іти кожний записати новонародженого, шлюб, або помершого, а потім вже його воля, чи він піде ще до попа, до ксьондза, до рабіна, чи вже більше й нікуди не піде.

І більшість уже тепер кінчають такі справи в ЗАГС-і, бо дальше уже йти ні за чим. Як був у ЗАГС-і то на руках має офіціяльний документ, а за благословенням іти, ще й гроші нести попам всяких релігій вже не всі сьогодні хотять.

НАСЕЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ.

В кінці 1926-го року по всім Радянськім Союзі проведено було загальний перепис населення. Цікаво, отже, по матеріялам цього перепису придивитися які зміни пройшли за останні роки в складі населення України.

Ці відомости тим більш цікаві, що досі ще не було меншбільш точної статистики населення України.

Тов. Г. І. Петровський, голова Всеукр. Центр. Виконавчого Комітету Рад, серед дітей одеської діточої комуни.

По матеріялам останнього перепису (правда, що матеріяли, коли пишеться ця стаття, остаточно не розроблені), ми маємо ось такі цифри: в січні 1897 року, тоб-то трицять років тому назад, на цій самій території, що сьогодні займає УСРР, було всього 21,221,789 мешканців; а в грудні 1926 року, коли проводився останній перепис на Радянській Україні (та сама територія, що в 1897 році) живе вже 28,890,037 мешканців, тоб-то на 7,649,996 більше — приріст на 28.1%. Тільки одна Німеччина зі всіх европейських держав випередила Україну що до зросту населення. В Німеччині за цей час зросла кількість населення на 34.6% (було в Німеччині в 1897 році 47,050,000 мешканців, а в 1926 р. 63,319,000).

Все населення України розділяється так: 13,985,917 чоловіків, 14,904,120 жінок. Сільського населення на Україні 23,624,594 — з них чоловіків 11,437,564, а жінок 12,187,030.

Міського населення на Україні 5,265,443 — з них 2,548,353 чоловіків і 2,717,090 жінок.

Цікаво ще розглянути національний склад населення Радянської України, але ці цифри не зовсім точні тому, що матеріялів з останнього перепису ще не має повністю підсумованих. По ріжним підрахункам на Рад. Україні живе 5,100,000 осіб ріжних національностей, не Українців, а національних меншостей. Ці національні меншості розділяються на окремі нації таким чином: 2,300,000 Росіян, 1,400,000 Євреїв, 390,000 Поляків, 375,000 Німців, 102,000 Греків, 100,000 Болгар, 270,000 Молдаван, 12,000 Чехів, та решта инших.

На Україні є 891 нацменівських рад (ради національних меншостей). Між ними є ради російські, польські, єврейські, грецькі, болгарські, німецькі, чеські і инші. Є також виділено 11 національних районів, із них 7 німецьких, 3 болгарські, і 1 польський. На Україні є 1,500 шкіл ріжних неукраїнських національностей, 85 клюбів, 150 селянських будинків і біля 500 хат-читалень.

Населення Радянської України по окремим округам розбивається так: 19 округ України мають по 500 — 600 тисяч мешканців, 14 округ мають по 600 — 800 тисяч населення, 3 округи мають по 800 тисяч до 1 міліона мешканців і 5 округ мають понад міліон мешканців кожна.

Останній перепис населення виявив, що населення Радянської України так само як і всього СРСР невпинно росте не дивлячись на те, що багато жертв пожерли війна, революція й страшний голод.

За останні чотири роки, тоб-то від 1923 року, від тоді коли на Україні почалося господарче відродження, населення України зросло на 2,351,976 душ. Ці цифри показують, що населення України безумовно буде так само швидко зростати й дальше, а це значить, що радянському урядові України треба ще швидче розвивати господарче будівництво. На це й проведено було перепис.

ТЕМП ЖИТТЯ.

Бурлить, клекоче життя на Радянській Україні. Ведеться вперта безкровна боротьба нового життя з останками старого, що ще не зовсім викорінені. Йде вперта боротьба на фронті економіки, культури, ідеольогії. За новий світогляд, за новий побут, за нові звичаї, за нову культуру, за нове безклясове соціялістичне суспільство ведеться безкровна але при тім впер-

та, завзята боротьба на всіх ділянках сучасного радянського життя.

Надзвичайно швидкий темп життя зараз на Радянській Україні. Непочатий ще край роботи на всіх ділянках. Скрізь треба великої уваги, енергії й розуміння справи, щоби повести діло так, як це потрібно для дальшого розвитку здобутків революції, так як це потрібно для працюючих мас, як це потрібно для соціялістичного будівництва.

Скрізь треба вмілих робітників, треба практики, треба розуміння, точного, швидкого та правильного вирішення всякої справи. А коли ще згадати, що на перешкоді в роботі зустрічаються скрізь не малі труднощі, як брак коштів, бідність, малокультурність, малоосвіченість широких мас населення, брак молодих уже революцією вихованих спеціялістів, техніків, інженерів, урядовців, професорів і т. п., що працювали-б вже по новому революційному методові, то ясно стане, як трудно приходиться працювати робітничо-селянському урядові в такій обстановці. А тут ще неначе спутують руки й ноги останки старих звичаїв, старих порядків, звичок, старого побуту, старого світогляду. Зі всім цим приходиться вести боротьбу на кожнім кроці при всякій справі.

Нові мешкальні будинки для робітників в Донбасі.

Через те й бурлить, шумує так буйно життя в радянських країнах. Через те й темп його такий швидкий. Тут бо скрізь зустрічаються два ворожі собі елементи — соціялістичний і капіталістичний. Ми маємо в радянських країнах державні фабрики й заводи, і маємо приватних фабрикантів арендаторів. На 4 міліони 905 тисяч окремих індівідуальних сільських господарств ми маємо на Радянській Україні покищо тільки 6,079 обєднаних сільсько-господарських колективів та комун, не враховуючи сюди всяких кооперативних обєднань, що їх по селах України уже понад 12,000. Є на Радянській Україні державна й кооперативна торговля, є й приватні купці. Є но-

вий зовсім радянський державний апарат, але є ще в ньому й старі бувші чиновники, що не вміють по новому робити, але всіх їх покищо ніким замінити. Є нові здорові паростки революційного побуту й світогляду, є молоді буйні ростки нової радянської культури, але є ще й порохняве коріння старої культури, старих звичаїв, старого побуту й світогляду. Є вже нові молоді вчені, літератори, артисти з революційним світоглядом і поняттями, є при тім і сотні тисяч зовсім ще неписьменних, малокультурних людей, що мусять бути всі обовязково втягнені в соціялістичне будівництво.

Ось трудноші, які поборює на кожнім кроці молоде радянське життя. Оце і є причиною надзвичайно швидкого й буйного темпу життя.

Живучи на Радянській Україні активним учасником суспільно-громадського життя й роботи, вам всього буде доволі, тільки одного часу маловато. Час у нас на Радянській Україні найдорощий.

Окрім служби, окрім своєї основної роботи, ще десятки й сотні ріжних громадських справ, що дня одно, або й два-три які небудь засідання, наради, комісії, збори, конференції. Що дня нові ґазети, нові журнали, нові питання на черзі, нові події, нові твори, нові постановки в театрах, нові фільми в кіно, нові книжки вийшли з друку, нові кампанії висуває партія, радянська влада, профспілки, тай повчитися кожний хоче, а тут ріжні вечірні школи, курси і т. д. Нічого не хочеться пропустити, а на все часу не вистає і через те швидкий, буйний темп життя.

. Спокійно, ліниво, байдуже до всього живе на волі тільки "гнила колода", як писав Т. Шевченко. А це такі люде, що вже все віджили і не бачать, бо й не мають свого завтра, свого майбутнього, це останки старого вимираючого суспільства.

А все молоде, здорове, — міліони працюючих живуть і працюють енерґійно, поборюють всі перешкоди й будують нове світле життя.

УКРАЇНА НЕ ХУТІР.

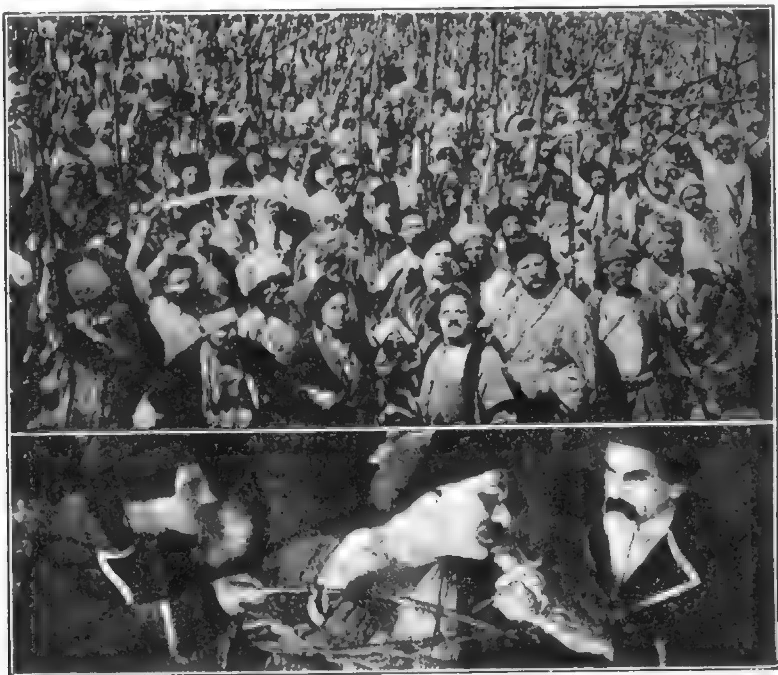
Сьогодняшня Радянська Україна, це зовсім не така Україна, про яку мріяли й мріють всякі українські патріоти, пустоголові політики, й засліплені українські націоналісти-шовіністи так релігійні як і безбожники.

Це не замкнутий в собі якийсь національний хуторок, обгороджений рідним українським тином, ще й обсаджений

соняшниками, щоби не видно було й не чути "сусідам воріженькам", що діється на Украіні.

Зовсім не така Радянська Україна й ніколи вона такою не буде.

Радянська Україна, це рівноправна республіка в складі великого Радянського Соціялістичного Союза, що сьогодні займає одну шосту частину всієї земної кулі. Економіка Радянської України розвивається одночасно з соціялістичною економікою всього СРСР.

На верхньому образку сцена з українського фільму "Тарас Трясило" — бунт запорожських козаків. На долішньому образку — польсько-панські гайдуки вяжуть Тараса Трясила. (Ролю Трясила виконує артист Бучма.)

На Радянській Україні, разом з розцвітом української радянської соціялістичної культури, розвивається одночасно й культура ріжних національних меншостей, що мешкають на Україні.

Зміцнюючи нерозривну тісну спілку культурнішого міста з відсталим в культурному відношенні селом, бо це є запорукою остаточної побіди соціялізму, Радянська Україна бере участь у всьому економічному, політичному й культурному житті всього Радянського Соціялістичного Союза, а разом

з цим бере участь і у всіх справах міжнародньої політики СРСР.

На всі події міжнароднього характеру Радянська Україна живо відкликається й так чи инакше на них реаґує.

Але найбільше уваги уділяють працюючі маси Радянської України життю й потребам тої частини українського трудового люду, що сьогодні ще находиться під пятою буржуазії польської, румунської й чехословацької держав. Найбільше чутко відносяться жителі Радянської України до тих потреб і бажань, що їх ставлять перед собою українські працюючі маси Західної України, а також ті, що розсипані по ріжних країнах світа на еміґрації в Америці, Канаді і других країнах.

Дуже уважно слідкують жителі Радянської України за життям-буттям своїх братів, що їх розсипала недоля по ріжних кутках світа. Радянська українська преса часто подає до відома всі факти з життя працюючих українських мас, що живуть поза межами Радянської України, висвітлює їх життя й боротьбу за людські права, висвітлює їх недолю й терпіння, а населення Радянської України ніколи не відмовляє їм своєї братньої допомоги моральної, а коли необхідно і можливо то й матеріяльної.

Одночасно з цим Радянська Україна слідкує уважно й за життям та революційною боротьбою працюючих мас ріжних національностей світа і завжди сумує кожною їх невдачею і радіє кожною їхньою побідою.

Радянська Україна пізнає своїх ворогів і другів не по національности, а по клясових інтересах, по політичних поглядах. Навіть з діда-прадіда Українець буде і є ворогом Радянської України і всіх працюючих, коли він поміщик, коли він патріот хуторянської націоналістично-буржуазної України, що продає буржуазії інтереси робітників і селян, що не радіє разом зі всіми працюючими з сьогодняшного десятилітнього ювілею Радянської України. І навпаки Поляк, Німець, Єврей, Татарин, Китаєць, Румун і всякої иншої національности чоловік, коли він свідомий революційно робітник чи селянин, або трудовий інтеліґент, є вірним щирим другом Радянської України, коли він кожної хвилі готовий скрізь стати в обороні її інтересів, коли він радіє сьогодні десятилітнім ювілеєм всіх радянських країн і Радянської України, коли він знає, що на Радянській Україні, як і в цілому СРСР вже десять років кується майбутня доля працюючих і пригноблених народів всього світа.

І. Ткачук.

СОЮЗ РАДЯНСЬКИХ СОЦІЯЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК

ЕВРОПЕЙСЬКА ЧАСТЬ С.Р.С.Р.

Европейська часть С.Р.С.Р. обіймає східню половину Европи і відділена вона від азійської части С.Р.С.Р. Уральськими горами, Каспійським морем і горами Кавказу.

Простір, який обіймає европейська часть С.Р.С.Р., рівняється приблизно 5,500,000 квадратових кільометрів, що становить одну четверту часть всього простору С.Р.С.Р.

Поверхня европейської частини становить в більшій части широку рівнину, яка тільки місцями вкрита невисокими узгірями. До таких гористих частей належить так зв. Середньо-Російська високорівня з Валдайськими горами і Приволжська високорівня з Жигулевськими горами.

Гірські хребти — у властивім значінню слова — проходять лише на окраїнах, — на сході Уральські гори, а на півдні Кавказькі й Кримські гори.

Рівнини европейської части С.Р.С.Р. прорізані у всіх напрямах великими ріками й річками. Більша часть рік мають свій початок в Середньо-Російській високорівні, звідки вони течуть на захід, північ, схід і південь — до морів Балтійського, Білого, Чорного й Каспійського.

Найважнішими ріками европейської части С.Р.С.Р. є: на північному стоці — Печора (біля 2,000 кільометрів), Північня Двина, Онеґа й Мезень.

В північно-західній области лежить найбільше озеро европейської части С.Р.С.Р. — Ладожське озеро, до якого вливаються ріки: Свір, що випливає з Онежського озера, й Волхов — із озера Ільмен.

З Ладожського озера випливає ріка Нева, що впадає коло Ленінграду до Фінського заливу Балтійського моря.

По південному стоці спливають: Дніпро (біля 2,000 кільометрів), Дон і Дністер.

На південному сході пливе Волга (3,700 кільометрів), що вливається до Каспійського моря. Волга має біля 300 приток, з яких найважніші є Кама й Ока. Окрім Волги в Каспійське море вливається ще й ріка Урал.

Обширна просторінь европейської части С.Р.С.Р., що простягається з півночі на південь на віддаль 3,200 кільометрів, від полярного (підбігунового) кола до напівтропічних областей півдня — має ріжноманітне підсоння -- від теплого до полярного.

Завдяки ріжноманітності підсоння й иншим ґеоґрафічним умовинам весь простір европейської части С.Р.С.Р. можна поділити на чотири великі смуги, або пояси: на півночі — тундра, за нею йде смуга лісів, переважно чатинних, опісля лісистостепова область, де переважають листяті ліси, а на кінець безлісна степова смуга на півдні (за виїмком Закавказької Радянської Федеративної Соціялістичної Республіки).

НАСЕЛЕННЯ.

На просторі европейської части С.Р.С.Р. і Закавказзя (Закавказької Радянської Федеративної Соціялістичної Республіки[1]) живе 121,285,229 людей (згідно з переписом в 1926 і 27 роках). Під етноґрафічним зглядом населення европейської части С.Р.С.Р. дуже ріжнороднє.

По своїй чисельности виділяються три головні ґрупи — славянська, фінська і тюркська. До славянської ґрупи належать Росіяни, Українці, Білоруси й Поляки. До Фінської ґрупи зачисляються: Карельці, Лопари, Мордвини, Мари, (Череміси), Вотяки, Коми (Зиряне). Тюркську ґрупу становлять: Татари й Кірґізи, а монґольську — Калмуки. До мішаних народностей належать Башкіри й Чуваші. Розсіяно по цілій европейській части С.Р.С.Р. живуть Євреї, Цигани й багато инших народностей.

Жовтнева революція дала всім народам бувшої царської Росії право на повну національну самостійність і більшість із них потворили самостійні республіки або автономні области, що входять в Союз Радянських Соціялістичних Республік.

Як економічна цілість весь С.Р.С.Р. ділиться на економічні

---

[1]) Закавказзя, властиво, лежить вже в азійській части евро-азійського континенту, але для догіднішого розміщення на карті, ми розглядаємо її разом з европейською частю С.Р.С.Р.

райони, які в майбутньому повинні становити разом з цим і адміністративно-господарські одиниці.

З цеї точки погляду европейська часть С.Р.С.Р. ділиться на 12 районів: 1. північно-західній, 2. північно-східній, 3. західній, 4. середньо-промисловий, 5. вятсько-ветлужський, 6. уральський, 7. середньо-волжський, 8. південно-західній, 9. південно-горішньо-промисловий, 10. середньо-чорноземний, 11. долішньо-волжський і 12. Кавказ.

ПОЛІТИЧНИЙ ПОДІЛ ЕВРОПЕЙСЬКОЇ ЧАСТИ С.Р.С.Р.

	Простір в. кв. клм.	Кількість населення.
Російська Рад. Федеративна Соціялістична Республіка	**4,996,200**	**82,350,503**
В ній включаються:		
Карельська Автономна Область	108,000	267,672
Вотська Автономна Область	28,450	755,689
Зирянська (Коми) Автономна Область	428,000	204,232
Калмуцька Автономна Область	76,400	141,705
Німецька (Поволжя) Автономна Рад. Соц. Республіка	27,400	571,089
Татарська Автономна Рад. Соціялістична Республіка	67,000	2,589,455
Башкірська Автономна Рад. Соціялістична Республіка	155,000	2,748,316
Чувашська Автономна Рад. Соціялістична Республіка	15,400	893,687
Марійська Автономна Область	19,200	481,781
Кримська Автономна Рад. Соціялістична Республіка	25,900	701,671
Адигейська Автономна Область	2,640	114,140
Інгушська Автономна Область	3,000	75,000
Кабард-Балкарська Автономна Область	11,260	203,867
Каранаєво-Черкеська Автономна Область	10,970	101,880
Чеченська Автономна Область	8,875	311,000
Північно-Осетинська Автономна Область	6,170	152,000
Дагестанська Автономна Рад. Соц. Республіка	58,900	786,000
Білоруська Соціялістична Радянська Республіка	**125,000**	**4,265,471**
Українська Соціялістична Радянська Республіка	**429,700**	**28,878,857**
Молдавська[1]) Автономна Соц. Радянська Республіка	7,800	567,000
Закавказька Рад. Федер. Соціялістична Республіка	**193,000**	**5,621,000**
В тім числі включаються:		
Азербейджанська Радянська Соціялістична Республіка	85,000	2,301,000
Вірменська Радянська Соціялістична Республіка	36,000	867,671
Грузинська Радянська Соціялістична Республіка	72,000	2,621,100
Нахічеванська Автономна Рад. Соц. Республіка	6,500	80,000
Автономна Область Горішнього Карабаха	4,200	140,000
Абхазька Автономна Рад. Соціялістича Республіка	9,300	177,000
Аджарська Автономна Рад. Соціялістична Республіка	2,300	127,000
Південно Осетинська Автономна Область	3,600	82,000

---

[1]) Молдавська Автономна Соціялістична Радянська Республіка становить одну четверту часть Бесарабії, решту три четверті части насильно окуповані Румунією. М.А.С.Р.Р. входить в склад У.С.Р.Р.

АЗІЙСЬКА ЧАСТЬ С.Р.С.Р.

Азійська часть С.Р.С.Р. обіймає Сибір, Далекий Схід і середньо-азійські республіки.

Простір, що його обіймає азійська часть С.Р.С.Р., рівняється приблизно 15 міліонам квадратових кільометрів, що становить три четверті части всієї території Радянського Союза.

Поверхня азійської части С.Р.С.Р. дуже ріжноманітна. На північнім заході — від Уральських гір до ріки Єнісей простягається широкий сибірський низ. На схід від Єнісея поверхня підноситься і переходить місцями в низку гірських хребтів Східної Сибірі — Саянські й Байкальські гори, Яблонний хребет, хребет Крапоткіна, Становий й инші. На південь від західньо-сибірського низу поверхня теж підноситься, творячи Алтайські гори, Тарбогатай, Алатау, Тян-Шан, Аляйські гори й инші.

Наводнення.

Багато гірських хребтів азійскої части С.Р.С.Р. покриті вічними снігами й ледівцями, з яких випливають великі ріки Сибірі, Середньої Азії й Далекого Сходу, а саме: Об, Іртиш, Єнісей, Лєна, Амур, Аму-Дарія, Сир-Дарія і багато инших. На величезнім просторі Сибірі й Середньої Азії находиться теж багато озер, з яких деякі мають солону воду, а по своїй величині похожі на моря — як приміром — Аральське море, Балхаш, Ісик-Куль, Байкал.

Широкі простори азійської части С.Р.С.Р., що простягаються з півночі на південь на 4,500 кільометрів, а з заходу на схід майже на 6,000 кільометрів, мають дуже ріжнороднє підсоння: від полярного на півночі до півтропічного на півдні.

В той час, наприклад, коли в Єнісейській ґубернії, в Туруханській країні, через літо земля розмерзає всього тільки на пів метра і там не дозріває навіть ячмінь, то в Середній Азії ростуть: бавовна, виноград і ріжні овочі.

Природні багацтва.

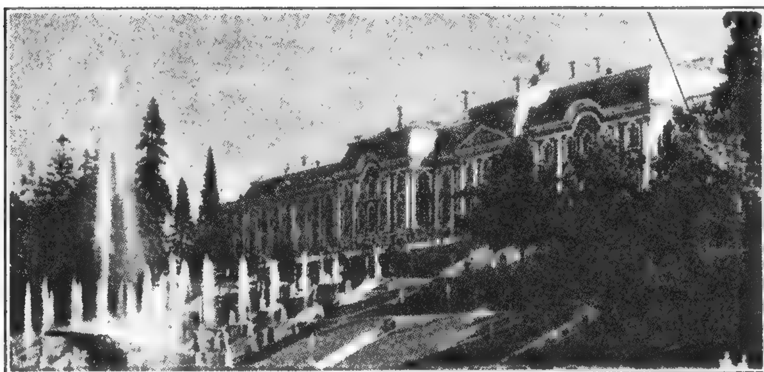
В наслідок ріжнородніх умовин підсоння ми маємо в азійській части С.Р.С.Р. велику ріжноманітність рослин. Велика часть Сибірі й Далекого Сходу вкрита непрохідними лісами — "тайґою".

Тайґа складається в головній мірі з чатинних дерев: сосен, смерік, кедрів, ялиць і модренів. В тайзі живуть численні й ріжнородні звірі: медведі, вовки, лисиці, куниці, соболі,

білки, горностаї, лосі й ин. Сибір деколи називають "країною футра".

В південній части Західньої Сибірі і в Середній Азії переважають травяні степи й навіть пісчані пустині (Кара-Куми, Кізил-Куми й ин.) Тут тільки по берегах рік і в гірських долинах ми находимо деяку рослинність.

Азійська частина С.Р.С.Р. має великі поклади мінеральних багацтв, через що Сибір від давна названо "золотим дном". В дійсності — в Сибірі в багатьох місцях стрічаємо поклади золота, заліза й инших металів.

Бувша царська літня палата в Петергофі, нині музей для працюючих.

Сибір славиться також своїми покладами ґрафіту, слюди й камінного вугілля (Кузнецький басейн). Поклади мінеральних багацтв є також і в Середній Азії і на Далекім Сході, але ті ще майже зовсім не досліджені.

Населення.

На величезнім просторі азійської части С.Р.С.Р., яка перевищає своїми розмірами майже чотири рази Західню Европу, живе лише 23 міліони душ, що становить заледво півтора мешканця на квадратовий кільометер (в европейській части С.Р.С.Р. густота населення становить 22 душі на 1 квадратовий кільометер, тоб-то в 14 разів більше).

Населення азійської части С.Р.С.Р. дуже ріжноманітне по свойому племінному складі. В Сибірі живе багато народів монґольської раси і фінські племена (Вогули, Остяки, Тунґузи, Буряти, Чукчі, Коряки, Камчадали), народи тюркського походження (Якути, Кірґізи). В Середній Азії головне ядро населення становлять тюркські племена (Кара-Кірґізи, Узбеки,

Сарти, Таджіки й ин. По цілій Сибірі, Далекім Сході й Середній Азії живуть Росіяни. В Західній і Східній Сибірі, крім Якутів, російське населення становить більшість.

Жовтнева революція дала всім не-російським народам бувшої царської Росії право на національне самовизначення і більшість їх орґанізовані в самостійні республіки й автономні области, що входять рівноправно в Союз Радянських Соціялістичних Республік.

Як часть одної економічної цілости, азійська часть С.Р.С.Р. ділиться на девять районів: 1. Обський, 2. Кузнецько-Алтайський, 3. Єнісейський, 4. Ленсько-Байкальський, 5. Якутський, 6. Далекий Схід, 7. Західній Казакстан, 8. Східній Казакстан і 9. Середньо-азійський район.

В політично-адміністративнім відношенні азійська часть С.Р.С.Р. ділиться так:

	Простір в кв. клм.	Кількість населення.
Алтайська губернія	112,000	1,600,000
Єнісейська губернія	2,250,000	1,200,000
Іркутська губернія	742,000	750,000
Новоросійська губернія	126,000	1,350,000
Омська губернія	220,000	1,750,000
Томська губернія	361,000	1,000,000
Тюменська губернія	1,070,000	1,150,000
Амурська область	2,700,000	370,000
Забайкальська область		800,000
Камчатська область		42,000
Приморська область		650,000
Бурято-Монґольська Автономна Соц. Рад. Республіка	62,000	450,000
Якутська Автономна Соціялістична Рад. Республіка	3,800,000	290,000
Казакська Автономна Соціялістична Рад. Республіка	3,000,000	6,000,000
Кіргізька Автономна Соціялістична Рад. Республіка	250,000	850,000
Ойратська Автономна Область	85,000	90,000
Середньо-азійські республіки:		
Узбекська Соціялістична Радянська Республіка	**187,000**	**4,060,000**
Таджікська Автономна Соц. Рад. Республіка	135,000	750,000
Туркменська Соціялістична Радянська Республіка	**473,000**	**1,000,000**
Кара-Калпакська Автономна Область	113,000	170,000

СТАРОДАВНІ ЖИТЕЛІ УКРАЇНИ

Гей, ти поле, твого гону
Від Карпатів аж до Дону...

АКАДЕМИК Д. ЯВОРНИЦЬКИЙ.

Давно, дуже давно, ще за 450 років до народження на землі Христа, в теперішніх наших українських степах, там, де тече могутній і старий Дніпро, мандрував розумний і довідливий Грек Геродот, перший історик на землі, через те названий батьком історії. Цей-то Геродот і розповів нам, які люде, в ті далекі від нас часи, жили по степах, і з яких країн вони прийшли в ці наші місця. Люде ці були Скіфи або Сколоти; вони-то лишили по наших степах так багато могил.

Про походження Скіфів Геродот каже за одним з оповідань, що Скіфи колись-то дуже давно, в далекий час вийшли з далеких місцевостей Азії в Европу і направились в степи, де протікала річка Борісфен (себ-то наш Дніпро), і де жили стародавні люде, Кіммеріяне. Вони вигнали Кіммеріян і захопили їхню землю, яка з тих часів стала зватися Скіфією.

Що-ж це за нарід такий були Скіфи? Які були в них порядки? Яка вдача? Які звичаї? Що за край був, де жили ці люде?

Скіфія уявляла з себе великий чотирокутник, — такої великости, що нижня лінія його починалася з заходу від річки Істра, або Дунаю, тягнулась на схід, вподовж берегів Понта або Чорного моря, до річки Танаїсу, або Дону, і до Меотичного озера, себ-то Азовського моря; всього з заходу на схід

на 20 день дороги, і стільки-ж, себ-то на 20 день дороги, з півдня на північ, від Меотичного озера вгору. Якщо перекласти цю міру на наш рахунок, то Скіфія мала з заходу на схід 700 верст і з півдня на північ стільки-ж. А як що перекласти Скіфію на теперішні наші ґубернії, то в неї вміститься: Бесарабія, Поділля, Херсонщина, Катеринославщина, Таврія, Полтавщина, майже вся Київщина, частина Чернигівщини, Харківщина, частина Курщини та Вороніжчини.

Через всю Скіфію протікало багато прехороших річок, з яких самі великі були: Істер (тепер Дунай), що мав багато притоків, з яких впадали пять гирл в Понт, себ-то Чорне море; Тіра (тепер Дністер); Гіпаніс (тепер Буг); Борісфен (тепер Дніпро); Пантікапей (тепер Конка); Гіпакір (тепер Молочні води) і Танаїс або теперішній Дон, що вливається в Меотіду, або Азовське море.

Земля в Скіфів була рівна, глибоко чорноземна, на якій росло багато всяких трав, гарно зрошена була річками, число яких було трохи менше, ніж число протоків в Єгипті. В зимні часи в Скіфії випадав великий сніг, який весною роставав і додавав річкам ще більше води; літом в Скіфії випадали великі дощі і зовсім переповняли скіфські річки водою. Особливо багаті місця були в Скіфії біля Борісфена (себ-то Дніпра), які відріжнялися чистою та гарною водою; біля берегів цієї річки були чудові пасовиська за-для товару, а далі від берегів були хороші хліборобські поля, біля гирла-ж збіралась в дуже великому числі сіль, а в воді самої річки водилась велика сила ріжної породи риби. Одного тільки бракувало Скіфії, — це лісів. Скіфія була переважно без ліса країна, і лісом славилась тільки та частина її, яка знаходилась між гирлом річки Борісфена і Понта. Це була славетна Гілея, де ріс ліс ріжних порід.

Ось яка країна дісталась в володіння Скіфам.

Займаючи такий прегарний край, Скіфи поділялись на де-кілька племен, наприклад: Скіфи царські, саме велике, хоробре племя, яке лічило инших своїми рабами; Скіфи-кочовники, які не орали землі і не сіяли хліба; Скіфи-землевласники (вони-ж ольвіополіти або борісфеніти) і Скіфи-хлібороби, які обробляли землю і сіяли хліб, але не стільки для власної споживи, як для продажі. Між Скіфами та біля Скіфів жило багато і не-скіфського народу, як-то: Калліпіди (змішані Скіфи з Греками), Алазони, Неври, Агатірси, Сармати,

Будіни, Меланхлени, Андрофаги, Тіссагети, Іркі, Аримпеї та Ісседани.

Звичаї, побут та віра Скіфів були вельми цікаві. Скіфи вірили в поганських богів. Головні з цих богів звались: Папай, бог неба, Апі, богиня землі, і Арей, бог війни. Своїм богам Скіфи не будували храмів і не ставили ідолів. Тільки одному богові війни, Арею, вони робили будування. На пошану всіх своїх богів Скіфи приносили в офіру биків, коней та инших хатних тварин, опріч свиней, яких вони зовсім не держали в своїй країні.

Саме офірування робилось так: той, хто приносив офіру, брав яку-небудь тварину, звязував їй передні ноги мотузом, потім, читаючи молитви на пошану богів, один кінець цього мотуза тягнув до себе і таким робом валив на землю тварину. Коли тварина впала на землю, тоді той, що приносив офіру, накидав їй петлю на шию, проміж петлею та шиєю закладав палицю, крутив ту палицю в ріжні боки і таким робом душив тварину. Задушивши тварину і знявши з неї шкіру, офірник після того починав готувати її. Через те, що скіфська країна була безлісна, то Скіфи придумали так варити мясо: вони знімали з тварини шкіру, віддирали мясо від кісток і кидали його в великі, власного виробу, казани; під казани підкладали кістки тварини, запалювали їх і таким робом варили мясо. Як що у них не було під рукою казана, то вони все мясо кидали в шлунок самих тварин, наливали туди води, клали шлунок з мясом на кістки тварини і запалювали їх. Кістки горіли добре, а відібране від кісток мясо легко уміщалось в шлункові. Через те виходило так, що ніби офірна тварина сама себе спалювала і сама себе приносила в офіру. Зваривши в казані або шлункові мясо, офірник кидав кращі шматки мяса та нутростів богам і потім ішов собі, куди йому треба було.

Так приносили Скіфи офіру всім своїм богам. Але богові війни, Арею, вони робили офірування инакше. На пошану цього бога вони складали в ріжних місцях свого царства дуже високі і дуже широкі могили з хмизу і на самий верх таких могил встромляли старий залізний меч. Спорудивши таку могилу, вони до підніжжя її приганяли биків, коней і инших хатних тварин, і тут приносили їх в офіру. Опріч тварин, Скіфи приносили в офіру своїм богам ще й полонених ворогів: коли вони, бувало, захоплять на війні сто чоловіка ворогів, то небезпремінно одного з ста приносили в офіру. Для цього

вони ллють йому спершу на голову масло, далі ріжуть йому горло, кров збірають в посуд, несуть той посуд на могилу і ллють кров на старий меч, який встромлений на могилі у трупа полоняника, що лежав зарізаним біля могили; Скіфи відрубують плече вкупі з правою рукою і підкидають його вгору, і де плече з рукою пада, там його і залишають на місці. Зробивши все це, Скіфи ідуть собі від могили.

По своїй вдачі Скіфи були дуже войовничі і люті. Коли вони убивали ворогів, то кров їхню пили, а голови відносили до свого царя і за те одержували частину військової здобичі; коли-ж Скіф не приносив свойому цареві ні одної голови ворога, то і не мав від нього ніякої здобичі. Відрубавши голову ворога, Скіфи робили навколо голови, біля ух, надрізи, потім брали голову в руки і трясли нею доти, поки череп не падав на землю, а шкура з волоссям зіставалася в руках. Після цього мясо, яке зіставалося на шкурі, Скіфи скребли ребром з бика, а саму шкуру терли в руках, поки вона робилась мягкою. Зробивши шкуру мягкою, Скіфи привішували її до уздечок своїх коней, на яких їздили, і після того утирались нею, як рушником. Той Скіф, у якого було дуже багато таких шкур, лічився самим хоробрим з Скіфів. Коли у Скіфа назбіралось дуже багато шкур, знятих з голов ворогів, то він зшивав їх до купи, наче козячі шкури, і робив із них для себе кирею. Деякі Скіфи знімали також шкуру з правих рук убитих ворогів та обтягали нею зверху свої сагайдаки, в яких носили стріли. А деякі Скіфи знімали і всю шкуру з убитого ворога і, розіп'явши її на палицях, возили оттакечки на своїх конях. Чоловіча шкура була у Скіфів самою найкращою шкурою, бо вона була біла, товста та блискуча, а через те вважалася дорожче инших шкур.

Не гинула марно у Скіфів і голова убитого ворога. Знявши з ворога череп, Скіфи зпилювали його нижче брів, вичищали в середині, обтягували зверху сирою шкурою з бика і пили з нього всякі питва, як з чаші. Багаті Скіфи, опріч того, що обтягували череп з верху шкурою з бика, так ще покривали його в середині золотом і також вживали замісць чаші.

Скіфи знімали голови не тільки з ворогів, але також зі своїх родичів, якщо ворогували з ними з-за чого небудь і якщо перемагали їх в присутності царя. Коли до такого Скіфа, який перемагав своїх родичів в присутності царя, приходили гості, то він показував їм черепи убитих родичів і тут-же опо-

відав, як його родичі сперечалися з ним, але були переможені і постраждали головою. У Скіфів дуже в великій шані був той чоловік, який особливо багато убивав ворогів. Кожний із скіфських начальників один раз в рік звав до себе на бенкет своїх підвладних для того, щоб почастувати їх чашою вина. Підчас цього бенкету мав пити вино тільки той, хто убив ворога. Хто-ж убив дуже багато ворогів, тому давали подвійну чашу вина і він пив із обох разом; а хто не убив ні одного ворога, тому не давали зовсім вина: він сидів збоку з соромом і дивився тільки на те, як другі пили вино.

Якщо Скіфи робили з ким-небудь клятвенну умову, то вони робили це так: наливали в велику глиняну чашу вина і в вино примішували кров тих, що умовлялись. Для того-ж, щоб мати чоловічу кров, вони кололи шилом або надрізали трохи ножем тіло тим, хто робив умову. Змішавши вино з кров'ю чоловіка, вони замочували в чашу меч, стріли, сокиру та спис, потім довго молились своїм богам і врешті пили змішане вино з кров'ю; пили як ті, що робили умову, так і вельможні Скіфи, які були при цій умові.

Через свою войовничу вдачу, якій вони віддавали багато часу, Скіфи всі домашні роботи довіряли полоненим рабам. Всіх своїх рабів вони робили сліпими і заставляли їх особливим способом збивати молоко, що видоювали з кобилиць. Для цього вони зливали молоко в деревляну глибоку посудину, навколо посудини ставили сліпих рабів і заставляли їх збивати молоко. При чому те молоко, яке піднімалось наверх, вони знімали і лічили самим гарним, а те, яке зіставалось внизу, цінували менше. Для того вони і робили сліпим кожного, хто попадався їм в полон: вони більше всього розводили худобу і кормились, головним робом, молоком корів та кобилиць.

Опріч великої охоти до війни, Скіфи дуже любили ще ворожити. Ворожили-ж вони по івовим лозинам та по липовій корі. Бажаючи узнати майбутнє, ворожбити для цього приносили з собою великі пучки івових лозин, клали їх всі вкупі на землю, потім розкладали окремо, далі перекладували одну лозину за другою і тут же віщували. Вимовляючи ріжні приповідки, ворожбити знову збірали лозинки в пучки і знову клали одну за другою. Це у Скіфів був самий старовинний спосіб ворожіння. Але опріч того вони вживали для ворожіння також нижню липову кору, яку ділили на три смужки; смуж-

ками цими переплітали собі пальці, потім розплітали їх і весь час вимовляли якісь-то приповідки.

Як-що у Скіфів бува захворіє цар, то всі вірили, що він захворів не через те, що простудився або утомився від роботи, а від того, що хтось із царських підданих неправдиво поклявся його ім'ям. У Скіфів був звичай — давати урочисту клятьбу ім'ям царських хатніх богів на той випадок, коли вони хотіли дати кому-небудь саму урочисту клятьбу. Через це, коли у Скіфів бува захворіє цар, то до нього призивали найвидатніших ворожбитів, які через розкладання івових лозинок і через сплітання та розплітання липової кори, відгадували, хто неправдиво клявся ім'ям царя. І коли ворожбити скажуть, хто цей чоловік, то його одразу хапають, приводять на суд, доказують в тому, що він неправдиво клявся ім'ям царя і через те наслав на його хворобу. Якщо при цьому обвинувачений стане уперто відрікатися і гаряче запевняти, що він ніколи не був клятвозлочинцем царського дому, то тоді цар зве инших ворожбитів, кількістю в двоє більше проти тих, що були раніш. Коли-ж і нові ворожбити ствердять, що цей чоловік дійсно клятвозлочинець, то йому одразу відрубують голову, а майно його роздають першим ворожбитам. А на той випадок, коли другі ворожбити не згодяться і найдуть, що схоплений чоловік не винен, тоді знову зовуть нових і нових ворожбитів. Коли-ж збереться їх дуже багато, і вони вирішать більшістю, що обвинувачений чоловік не винен в неправдивій клятьбі, то тоді покарають уже не обвинуваченого, а тих, хто його обвинувачував, себ-то перших ворожбитів. Карають їх ось як: запрягають биків до воза і зверху його накладають хмизу; потім приводять до воза перших ворожбитів, сковують їм ноги, звязують на спині руки, затикають роти, кладуть на верх воза посередині хмизу, запалюють той хмиз і пускають воза в степ. Так ворожбити иноді вкупі з волами, иноді з одним возом, без волів, коли раніш всього відгорало дишло, і гинули в степу від огню. При чому цар не зоставляв в живих і дітей покараних ворожбитів і всіх чоловіків, які доводились їм родичами; тільки жінок одних він зоставляв в живих.

Були у Скіфів і инші, вельми цікаві, звичаї. Так, вони дуже багато засівали коноплі, і насінням спілої коноплі підкурювали себе в той час, коли милися в лазні. Набравши в руки насіння коноплі, вони входили під намет, зроблений із повсті, і кидали насіння на дуже гарячі каміння; від цього піднімався такий дим і пар, якого ні в одній лазні не можна побачити.

Але Скіфи мали велике задоволення такою лазнею і від приємности лементували в ній. Лазня ця заміняла Скіфам купання, бо вони зовсім не мили свого тіла. Жінки скіфські, в такім разі, одначе були винятком; вони брали по де-кілька шматочків ципрису, кедру та ладану, товкли їх на твердому камінні, підливали до них води і робили з цього всього густу мішанину, якою намазували собі все тіло та лице і зоставалися в такому вигляді цілий день. Коли-ж на другий день знімали з себе цю мішанину, то тіло їхнє робилось чистим, блискучим і приємно пахло.

Один скіфський цар, по імені Аріанта, хотів узнати, скільки у нього всіх підданих, і для цього наказав, щоб кожний Скіф небезпремінно, під загрозою смерти, приніс до нього одну мідну стрілу, якою він звичайно стріляв. Коли всі Скіфи поприносили по стрілці, то їх було дуже багато, і тоді цар велів із принесених стріл відлити посуд. Наказ царя було виконано, і посуд вийшов такий великий, що міг легко вмістити в себе 600 грецьких амфор, при чому товщина його рівнялась шости пальцям.

Але особливо цікаві були звичаї, яких додержували Скіфи, коли ховали царів. Якщо у царських Скіфів умірав цар, то вони перше над усе дбали про те, щоб викопати йому могилу. Для цього вибиралось особливе місце в так званих геррах, біля яких Борісфен, або Дніпро, переставав бути плавний, себ-то біля теперішніх Дніпрових порогів, там де у Скіфів було кладовище. Задля того, щоб поховати царя викопувалась велика чотирокутна яма. В той час, коли одні готували яму, другі бралися за покійника. Помершому царю розрізували живіт, вичищали його та наповняли ріжними пахучими речами, як-то: товченим купром, ладаном, насінням селера та ганусу; потім живіт зашивали, все тіло покривали воском, клали на воза і везли на прощання до инших племен, не-царських Скіфів. Коли привозили покійника до инших племен, то ті робили з собою те, що робили і царські Скіфи, а саме: відрізали собі, в ознаку туги по помершому цареві, частину уха, стригли кругом на голові волосся, робили на руках порізи, роздряпували собі лоб, ніс та прострелювали стрілами долоню лівої руки. Від одного племени перевозили труп царя до другого, і в той же час первий нарід, до якого раніш всього привезли царя, ішов за возом покійного. Так, об'їхавши всі підвладні племена, царські Скіфи під кінець привозили труп царя в край геррів, де було кладовище і де наготовлена була

для покійника велика могила. В могилі спершу розстелали солом'яну підстілку і на ній уже клали труп привезеного царя. По обидва боки трупа вбивали списи, на списи клали бруси і все це накривали рогіжкою. Після цього до могили приводили дружину помершого царя, виночерпця, кухаря, машталіра, посланця, самого близького слугу, коней, первісток всякого иншого скоту, і всіх їх душили та ховали в могилі в купі з царем. В могилу клали також ріжний посуд, який цар вживав за життя, як наприклад: золоті чаші, золоті обручі на шию, золоті браслети, чудову з золотими або срібними держаками зброю і т. ин.

В кінці-ж всього над трупом царя і всіх задушених його слуг виводили могилу, яку старались зробити як можна більшою і як можна вищою.

В кінці року, з того часу, коли поховано царя, Скіфи поминали його. Поминки ці були в тому, що Скіфи вибирали з свого народу 50 чоловіків юнаків, які були до вподоби цареві при його житті, опріч того, вибирали 50 найкращих коней, душили юнаків і коней, вичищали тим і другим животи, насипали в середину тіла висівок і зашивали. Потім вбивали навколо могили стовпи, на стовпи надівали розрізані половини обіддя від колес і таким порядком робили де-кілька станків. Далі продівали через трупи коней товсті кілки, брали руками за обидва кінці кожний кілок і піднімали його з трупом коня на станок, так щоб всі чотири ноги коня висіли вниз, але не доставали до землі; на голови коней надівали уздечки; в рот вставляли удила, кінці уздечок витягували вперед і прибивали до землі кілочками. На улаштовані таким способом трупи коней садовили трупи задавлених юнаків так, щоб кінець колу, який проходив крізь труп юнака падав в гніздо кола, протягнутого через труп коня. І виходила така картина, наче юнаки скакали один за другим на конях навколо могили.

Так ховали Скіфи своїх царів.

Коли у них умірав хто небудь з звичайних людей, то самі близькі родичі клали покійника на воза і везли його до друзів помершого. Кожний із друзів улаштовував для сопутників покійника багатий обід, при чому частину того обіду давали і покійнику. Таким способом труп умершого возили сорок днів і потім уже ховали його.

Після похорону умершого, скіфи очищали себе, себ-то мастились ріжними мастями та обмивали собі волосся. Для того, щоб очистити своє тіло, вони ставили три шости, нахи-

ляли їх зверху один до другого, і на шости напинали повсть, міцно між собою звязану; посередині такого намету ставили купіль, в яку кидали розпечені до червона каміння, і тут-же мились, а після обмивання вертались знову до своєї звичайної роботи.

Так ось які лицарі лежать закопані в великих могилах, що стоять серед наших українських степів.

Вже більше двох тисяч літ минуло з того часу, як ті лицарі закопані були Скіфами в землю. Люде давним давно забули-б про них, як-би не історія, яка вписала на свої сторінки вчинки скіфських лицарів, та як-би не ті могили, що і тепер стоять серед вільного степу та ваблять до себе всіх, хто проходе чи проїзжа поуз їх. І історія, і могили викликали у людей великий інтерес, і ось з'явились учені археологи, які почали працювати над старовиною, і які почали копати могили для того, щоб дізнатися, які в них закопані покійники і які при покійниках речі. Підчас таких розкопок знайдено багато самих ріжнородніх і по своїй обробці самих найкращих річей. Ці роскішні речі знаходяться тепер в особливих схованках старовини, так званих музеях, які маються в ріжних великих містах Росії та України, головним робом в Ленінграді, Москві, Київі та Катеринославі. В Ленінграді для старовини мається особливе помешкання — бувший Ермитаж, біля зімового палацу, в Москві — в історичному музеї, на Червоній площі, поруч з Іверською часовнею, в Київі — в мійському музеї, при київському університеті і в Катеринославі — в краєвому музеї на площі Жовтневої революції.

Із великого числа могил, які до цього часу розриті, самі інтересні і самі багаті по знайденим в них речам такі могили: Чортомлицька, знаходиться на Катеринославщині, Олександропольська, або Лугова, там-же, Куль-Обська, в шости верстах від міста Керчі, Розкопана могила і могила Баби на Херсонщині, в селі Михайлово-Апостоловім і деякі инші.

У всіх цих могилах знайдені були: роскішні золоті, срібні і глиняні вази, чудової роботи золоті, срібні і бронзові тарілі, бронзові верцадла, бронзові казани, золоті вінки, золоті ожерелля, медальони, сережки, золоті, срібні і бронзові браслети, золоті і скляні намиста, золоті і срібні ґудзики, золоті і срібні ланцюжки, срібні глечики, злототкана одежа, залізні мечі, бронзові стріли, залізні списи, золоті балабончики, чудово оздоблені сідла, золоті, срібні і бронзові пластинки з ріжними квитками та фіґурами: зайчиків, левів, оленів, ка-

банів, биків, диких коней і инші речі. Опріч дорогоцінних речей, в тих-же могилах знайдені були кістяки людей, коней, баранів, собак і кістки ріжних птиць. Важко навіть і порахувати все те, що було знайдено в тих могилах, які зоставили нам стародавні жителі України, Скіфи. І всі ці дорогоцінні нахідки археолоґи беруть собі не особисто, а доставляють в музеї для того, щоб на них дивились всі, виучували їх, поважали працю стародавніх народів і наслідували роскішним зразкам чудових виборів.

Академик Д. Яворницький.

Радянська культура понад Дніпром

Дніпро здавен-давна рахується шляхом "із Грек у Варяги". Шлях цей на протязі 70-ти кільометрів низового Дніпра для плавби непридатний, бо рідко хто навіть по течії відважиться пуститись на човні через стрімкі пороги.

Пройде пара-друга літ, й про дику красу Дніпрових порогів, про сердитий рев Ненаситця (це один із найстрашніших порогів) згадуватиметься хіба лиш у піснях. Радянська влада приступає тепер до велитенського завдання: за порогами будуватиметься залізо-бетонову греблю та буде змушений Дніпро слухняно працювати на вільний люд Радянської України. Завдяки тій греблі рівень води на порогах підійметься на 37 метрів. А тоді і Ненаситець так глибоко опиниться під водою, що поверх його спокійно плистимуть і великі річні пароплави. Для перепускання-ж пароплавів через греблю, збудовані будуть шлюзи. Ось і стане тоді Дніпро найкращим водяним шляхом, найдешевшою комунікацією з Чорного моря до Балтійського.

Найголовніша-ж користь від збудовання тієї греблі так це те, що там витворюватиме Дніпро силу електричної енерґії, яка спричиниться не тільки до зросту промисловости на Україні, але підійме й рільництво.

До цього завдання приступає радянська влада сміло. Бо досвід з вибудуванням подібної греблі на ріці Волхів, яка своєю електро-енерґією годує Ленінград, показує, що робітники й селяне Радянських Республік, скинувши царя й спекавшись обшарників, можуть підпорядкувати собі й отаку навіть стихію, як Дніпро на порогах.

Шлюзуванням Дніпра зацікавлені широкі маси Наддніпрян-

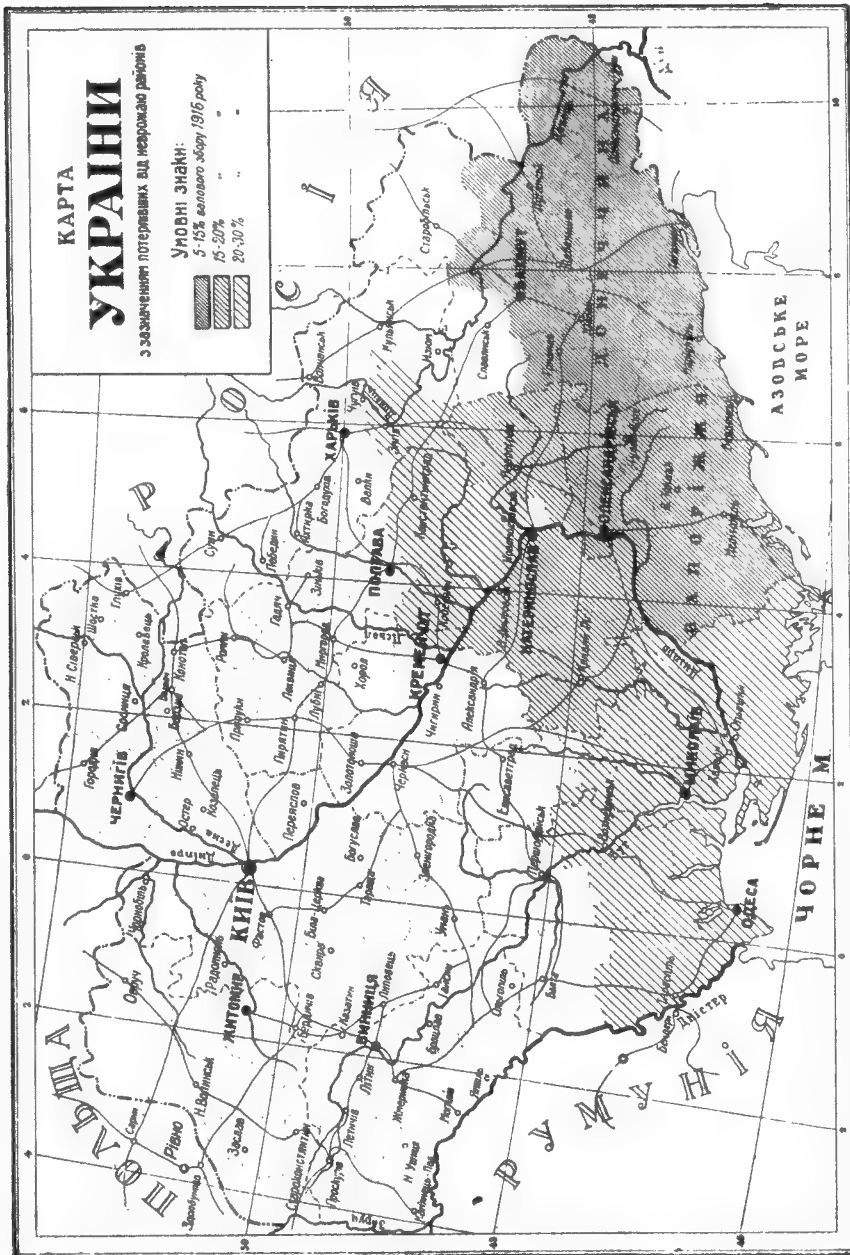
щини. Селяне та робітники, розуміючи економічне значіння від шлюзування Дніпра, всілякими способами допомагають будові Дніпрельстану.

Дніпро звертає тепер загальну увагу. Радянська влада чинить усе, щоби Дніпро — не тільки чарував око людське своїми краєвидами, але щоби красу природи понад Дніпром запрягти й для науки.

Кому не відомо ще про існування в околиці Тарасової могили культурно-досвідного рільничого закладу "Державного Заповідника ім. Тараса Шевченка" на двох тисячах гектарів землі. Радянський уряд, дбаючи про збільшення врожайности ґрунту, не нехтує і такою допоміжною галуззю сільського господарства, як рибальство.

У звязку з меліорацією та з осушенням багнистих земель північної частини України, а також маючи на увазі зростання місцевої промисловости, справа рибальства набирає актуальности. Й заснована на Дніпрі (в 20-ти кільометрах від Києва) Центральна Рибна Стація -- або-ж инакше називають її "Державний Заповідник Дніпрової Пойми" -- "Конча-Заспа", що має на меті покращання рибальства на Україні та надання йому промислового характеру.

Цей заповідник займає 150 гектарів водної простороні та коло 100 гектарів суходолу (берегів Дніпрових та острівків). Дніпро там розгалужується на декілька проток, які утворюють островки з затоками та озерами. Одно з озер зветься "Конча", друге "Заспа" (просторінь останнього 12 гектарів); вони й дають саму назву тому заповідникові. Протоки й озера (деякі озера у повінь сполучуються з Дніпром), це улюблене місце риби для нересту. Раніше озеро Заспа і Дніпрові луки навколо нього належали до Києво-Софіївського монастиря, який і винаймав ці багацтва. Нарибок без жалю нищився. Високі місця суходолу між протоками вкриті дубами-велитнями, утворюючи предивну красу, наче справжній рай. Ці мальовничі краєвиди понад протокою Бистрик і притягали сюди задля розривки навіть "святих отців" з монастиря. Радянська-ж влада положила тому край: розкошуваннячкові ченців, що були найгіршими русифікаторами України, прийшов кінець. Тепер ці місця служать для піднесення економічного добробуту України. "Конча-Заспа", постачаючи Рибальські Спілки та й окремих селян-рибалок нарибком дорогоцінної риби, спричиняється, як для розвитку на Україні культурного рибальства, так і для збагачування рибою Дніпра-Славути. *Агроном Рижко.*

КАРТА
УКРАЇНИ
з зазначенням потерпівших від неврожаю районів
Умовні знаки:
5-15% валового збору 1916 року
15-20% " "
20-30% " "
АЗОВСЬКЕ МОРЕ
ЧОРНЕ М
РУМУНІЯ
ПОЛЬЩА
КИЇВ
ХАРКІВ
ПОЛТАВА
ЧЕРНИГІВ
ЖИТОМИР
ВІННИЦЯ
ОДЕСА
КРЕМЕНЧУК
Масштаб 1:7500000
Видання Українського Червоного Хреста

КАЛЄНДАР, ЩО ВИХОДИВ 100 ЛІТ НА УКРАЇНІ

Заснування Бердичова відноситься до XVII століття, до моменту найвищої військової економічної могутности Польщі, за короля Зиґмунта III.

Почалася роздача земель польським панам та маґнатам на Правобережжі України.

Київський воєвода Януш Тешкевич, старий мешканець Бердичівщини, теж одержав велику кількість земель і 1630 року в ознаку свого визволення від татарської неволі збудував роскішний манастир-фортецю, що подарував його чернецькому орденові "Босих Кармелітів".

За короткий час кляштор "Босих Кармелітів" робиться великим фактором в економічному розвиткові Бердичівщини й центром бойового католицизму.

Під захистом міцної фортеці почали будувати саме місто.

Почали сходитися з усіх країн, селяне, крамарі, ремісники та инші люди.

Сама будівля католицького храму вражає вас величною роскішю своєї архитектури, чіткістю своїх ліній.

Ця будівля справедливо являється одним з найкращих зразків так званого ґотичного барокко.

Після огляду цього дивного пам'ятника XVIII століття, убожество хаотично роскиданих халуп бердичівського ґетто здається ще гіршим, ще жахливішим.

Нераз руйнувався манастир-фортеця.

Богдан Хмельницький по дорозі до Збаража розігнав ченців і спалив фортецю, теж зробив і Семен Палій, але не зважаючи на це, за допомогою Польщі, манастир відбудовувався знову.

Повстання 1648 року примусило "Босих Кармелітів" залишити Бердичів і перебувати майже 75 років у Львові.

Тільки 1723 року "Босі Кармеліти" повертаються знову до Бердичова, відбудовують кляштор й для збільшення прибутків засновують друкарню під назвою "Drukarnia Fortecy Najswiętszej Maryi Panny".

В цій друкарні з середини XVIII століття почали друкувати ріжні книжки, переважно релігійного змісту, і між иншим знаменитого бердичівського календаря.

Історія цього календаря тісно звязана з історією друкарні.

Про бердичівський календар варто сказати кілька слів.

Перш за все цього календаря видавали без перерви ціле століття — від 1765 р. до 1865 р.

По Україні ця невеличка книжечка — зшиток на 18 - 20 аркушів — мала велике розповсюдження.

Всі письменні люде того часу купували й користувалися цим календарем.

Чим-же з'ясовується такий великий успіх бердичівського календаря? По-перше — своєю присутністю, він був на всіх ярмарках, на всіх базарах; по-друге, і це головне, що він провіщав стан погоди.

Як він провіщав — не будемо говорити, але для сільського господаря було важливо знати, якої погоди чекати при тих чи инших господарських починах, а бердичівський календар у таких випадках давав відомості.

Підчас столітнього існування - календар друкувався виключно польською мовою.

Правда, де-що, як свята православних, друковалося українською мовою, але польськими літерами (1780 рік) і тільки з 1829 року так звані "святці" друкувалися російськими літерами.

Останнього календаря видано 1865 року.

Припинено було видання його з роспорядження ґенерал-ґубернатора за те, що було вміщено святкування 12. жовтня 5-ох братів, забитих підчас повстання 1863 р.

Безумовно таке розповсюдження бердичівського календаря пояснюється перш всього за відсутністю конкуренції, а також довгочасною звичкою до цього календаря. Не буде помилкою зазначити, що календар очевидно тримався неосвіченістю своїх покупців.

Наприкінці треба зазначити, що бердичівський календар являє деякий інтерес для нашого часу. Власне не сам календар, а ті коротенькі нотатки, які зроблено на окремих аркушах календаря. Кілька примірників його зберігається в книгозбірні Інститута Народньої Освіти в Харкові.

Тут говориться й про встановлення в мшаник уликів, про купівлю плаща з прибором, що дано в позику на сіль Осаченковій 5 коп. й инш.

Були такі нотатки:

1788 р. плачевний (себ-то голодний) дорогий безхлібний рік.

1790 р. жовтня 1. Куплено півфунта чаю, що його й поча-

ли вживати. Або така нотатка: 1792. Зінька втікла проти 16. вересня; проти 31. травня Уласа дочка втікла.

Це від "доброго життя" кріпачки втікали від свого пана!

Нотатка 1789 р. свідчить про ціни, що тоді були: купив у Пирятині кожуха—3 кар. 10 копійок, чоботи—90 коп., штани —60 к., постоли—25 к., дві сорочки—1 карб.

Ціни на хліб були такі: 1790 р. четверик жита—80 коп., житнього борошна—1 карб. 50 коп., проса, гречки, ячменю —80 коп.

Були нотатки й політичного змісту про обрання гетьмана, про вступ України в підданство московського царя від утворення світу 7162 (1654 р.) та ин. Була й така нотатка:

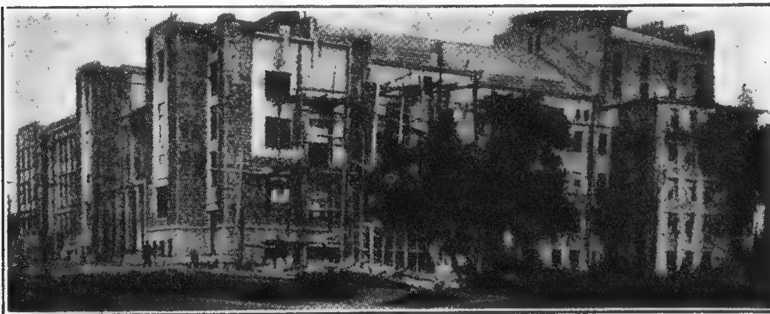
1799 р. Коненкова побив 1. травня.

Ще кілька слів про знаменитий бердичівський ярмарок.

П'ять разів на рік відбувалися в Бердичеві величезні ярмарки, що притягали до себе крамарів з Москви, Варшави, Прусії, Австрії та инших країн. Приваблювали поміщиків та ріжних промисловців з Польщі, Білорусі та з усієї України. Підчас ярмарку населення Бердичева збільшувалось у чотири рази. Ріжного краму, шовку, мануфактури, вовни та ґалантерії привозили сюди на 7½ міліонів карбованців. Що уявляв з себе бердичівський ярмарок 100 років тому, найкраще малює в своїх спогадах відомий авантурник козакофіл Садик Паша. (Михайло Чайківський): "Бердичів був шляхетськими гордощами. Шляхтич у Бердичеві ярмаркував. Були кав'ярні, театр, де відбувалися цікаві вистави, був цирк.

І всюди повнісінько людей".

Степан Бразуль.

ПАЛАТА ПРАЦІ В ДОНБАСІ, НА УКРАЇНІ.
До десятих роковин радянської влади збудовано в Донбасі десять таких будинків для робітничих клюбів.

КОБЗА -- УКР. НАРОДНІЙ ІНСТРУМЕНТ

Недавно на Радянській Україні зведено було гостру полеміку, який музичний інструмент більш сучасний, мистецький: кобза чи гармонія?

Прихильники гармонії обвинувачували кобзу, що вона має відмолодити мистецтво давно померлої доби, що навколо неї тхне духом петлюрівщини і просвітянства, що вона не здатна співати про сьогодняшний день, а тому треба її здати до архіву, а замісць неї просувати в життя "кудесницу-гармонь".

Оборонці кобзи доказували, що від гармошки тхне "духом трактирним", атмосферою великоруської богеми й иншими бульварними атрибутами, а зате доводили художню цінність кобзи. Як це водиться завжди, боротьба була перенесена з "поля бранного" за зелені столи конференцій... Як її там розв'язали -- буде річ нижче.

А поки що, констатуємо, що питання про кобзу і кобзарське мистецтво виплило на поверхню і зацікавило суспільство.

А тому...

Дозвольте одрекомендуватися, — ми...

Кобзарі в суспільному житті України брали активну участь. Розцвіт кобзарського руху припадає на XVII—XVIII в.в. Їх висунули тодішні громадські рухи: козаччина, гайдамаччина, що в минулому хвилювали Україну і її сусідів. Оспівуючи героїв минулого, подаючи в своїх думах яскраві картини колишніх історичних подій, недолю невольників, кривди поневолених, кобзарі тим самим формулювали провідні гасла для мас. Тим то кобзарі увіходили до складу козацьких та гайдамацьких загонів. Тим то у всіх оповіданнях, поемах про минуле -- постать сліпця-кобзаря подається завжди, як невід'ємна частина малюнку. Для мас — кобзар був історіографом, ідеологом, агітатором то-що.

Тому не дивує нас, коли в актах судової росправи над "Коліївщиною", у т. зв. "Коденській книзі" читаємо ми вироки на смерть "Прокопові Скрязі, бандуристові із Остаповки за те, що naprowadził (підбурював) донців на грабунок (?!) пана Спендовського" , Василеві Ворченкові, що прийшов із Звенигородки в козацьку долину, відкіля ходив з ватажком Ремізою на Водяники, Кобилячки і Попуринці і "którym na bandurze gry-

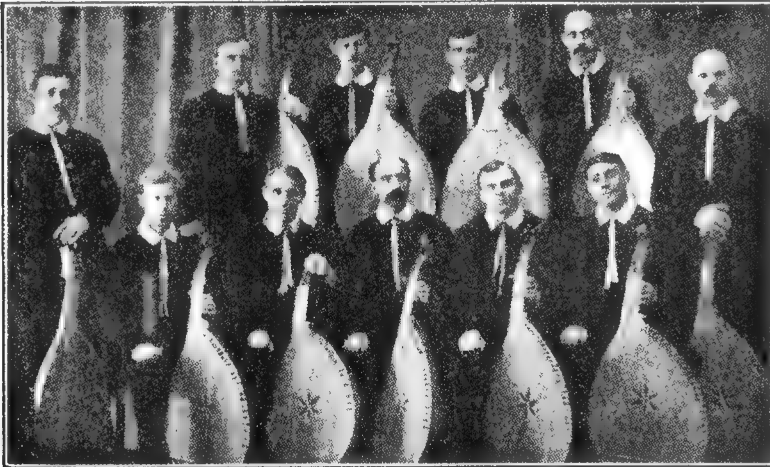
wał'' (та їм на бандурі грав), "Михайлові Соковому за те, що грав гайдамакам, коли вони грабували Цибурів" і т. ин.

В пізніші часи, коли козаччина й гайдамаччина стали одходити, кобзарі й лірники пішли старцювати по ярмарках, перегортаючи перед своїми слухачами сторінки минулого. Вони поволі перетворилися в професійних співців, набули форм професійної орґанізації, своєрідного кобзарського цеху із своїм урядуванням, звичаями, казною, мовою, то-що.

Козаччина і гайдамаччина одійшли і почала занепадати провідна роля кобзарів та бандуристів у суспільстві. Їх пісні перестали цікавити молодь, що жила іншими думками, іншими бажаннями...

Роля ідеологів перейшла до інших рук.

"Люде старих пісень не слухають — скаржився Іван Крюковський, — раніш старі колись звали співать їм, а тепер молоді все позабували: йому співай про старовину, а він не знає, що воно таке".

Полтавська Окружна Капеля Бандуристів.

Кобзарське мистецтво створило своєрідні музичні форми високої мистецької якости: думи кобзарські, пісні історичні. По музичній фактурі напів регетативний спів на фоні акомпаніменту бандури. Оздоблено його мелодійними кінцівками пройнятими віковою тугою, сльозами і мукою. І трудно сказати, що більше впливає: чи журливі, як струмок, неспокійно тихі, як шелест листя плачі "переборів" бандури, чи виразний до болю спів-оповідання сліпця-кобзаря.

Кобзарське мистецтво знає цілу низку видатних митців, напр. Остап Вересай, Іван Крюковський, Пархоменко, Кравченко та інші. Їхня мистецька вага полягала як у майстерности виконання, що являє собою правдиву передачу старовинних традицій, нагромаджених многолітньою творчістю кобзарського колєктиву, так і в багацтві репертуару "від дідів-прадідів".

Ще кілька слів про теперішню кобзу. Вона складається з таких частин: овальний опуклий кузов (довбаний), що його зверху накрито настілкою "дейкою", в середині неї вирізано дірку "голосник", що є разом резонатором. Від кузова іде ґриф, чи як його називають "ручка", на вигнутій частині його ("голівка") встромлені кілочки, що на них намотано шість струн "бунтів". Крім того праворуч від ґрифу по обідку дейки начеплюють менші струни — їх називають "приструнками". Кількість струн на бандурі ріжна: од 11 — 12 до 25 — 30. Стрій бандури також ріжний. Це доказує, що кобза ще й до цього часу не закінчила свого розвитку, своєї еволюції.

КОБЗА Й РЕВОЛЮЦІЯ.

Здається трохи несподівана постановка теми. "Кобза й революція!" Старий сивий дід-сліпець, весь думками у давноминулому і юнак з палаючими очима, що творить майбутнє. Одійти, лягти в домовину — така наче-б то мала бути доля кобзи в часи революційних піднесень! Але трапилося інше: старий сліпець-кобзар справді ліг у домовину, але кобза перейшла до рук юнака.

Кобзарське мистецтво стало на нові шляхи і стає молодим. А саме:...

1. Народилася ціла низка капель кобзарських (у Київі, Харкові, Полтаві, Одесі), що подорожують по Україні, закладають кобзарські осередки і збирають повні салі слухачів. Тут кобзарське мистецтво піднимається до рівня художнього і йде на зустріч художнім потребам мас, що дуже і дуже (особливо село) радо сприймають його. Тут кобзар стає рівноправним членом профсоюзу робітників мистецтв поряд з іншими митцями, набуває собі визнання серед суспільства і прав.

2. Зберігаючи, як цінну художню традицію, старовинний свій репертуар, червона кобза поновляє свій спів революційними мотивами. І йде нині кобзар у маси не з співами старців, а вчителем та ідеолоґом, як і колись. Одвойовує крок за кро-

ком місце в художньому житті: йде і на естарду, і в театр, і в радіо-студію.

3. Рветься кобза до технічного удосконалення. Низка конструкторів працюють над тим, щоб збагатити музичні засоби кобзи, щоб здешевити її ціну і тим зробити інструментом масовим. Цього вона цілком варта і не через "широкі жупани і сині шаровари", — а красою свого звуку, своєю молодістю, будуччиною.

Київський з'їзд Музичного Товариства ім. Лентовича в січні 1926 р.

Перед кобзою ще непочата ділянка роботи: участь у симфонічних орхестрах, в орхестрах народніх інструментів.

І тому, коли після "бою жорстокого" справа кобзи попала на вирішення вищого музичного комітету, то було ухвалено: "кобза і кобзарське мистецтво може бути використане, як чинник масового музично-політичного виховання, з'окрема серед селянської молоді".

А далі "орґанізувати при музичних ВУЗ'ах кляси українських народніх інструментів і кобзи зокрема. Вжити заходів до створення ідеолоґічно і художньо-витриманого репертуару".

Так закінчилася "боротьба за кобзу".

П. Козицький.

Мистецтво є засобом, при допомозі якого буржузаія впливає на почування працюючих мас в своїх власних клясових інтересах. Працюючі повинні плекати своє власне мистецтво, що має служити засобом для їхнього визволення.

ПІД ПРИКРИТТЯМ ХРЕСТА Й ЗАКОНА

До недавнього часу уважалося, що страшний інститут катувань і мук належить до давно минулого середньовіччя. Пануючі кола буржуазії лицемірно підтримували цей вигідний для них пересуд. Але гостра боротьба кляс в цілому світі, що характеризує в наші дні побут в буржуазних країнах, викрила правду про катування й мучення людей, яких тепер вживає буржуазія проти своїх політичних противників.

Балачки про соціяльний мир, про цивілізацію й братерство, що так провадяться в буржуазних колах, заглушуються стонами політичних вязнів, яких по звірськи катують в тюрмах. Ось чому якраз на часі пригадати історію мук і катувань, що їх описує в нище наведеному огляді Стрападо.

Катування йдуть поруч з клясовою цивілізацією на протягу цілої її історії. Більш того, вони є її необхідною складовою частиною.

Вже в середні віки катування було офіціяльно признане державним законом і реґульоване старанно до найменших подробиць.

Студент-юрист (що вчився на адвоката, суддю) в середньовічному університеті вибирав собі як предмет для виучування систему катування (інквізицію). Ця тема уважалася, як головна підвалина, на якій можна було найкраще збадати знання молодого законознавця.

Бо й справді, середньовічне суспільство, з властивою йому схолястичністю, вкладало "в діла заплічного майстерства" величезну частину юридичної тонкости.

Все завдання було в тому, щоби вирвати в того, кого підозрівають, зізнання його злочину, а у свідків — потвердження цего зізнання.

Бо закон казав, що те, що злочинець признався, є вже одночасно вистарчаючою і єдино-потрібною основою для покарання смертю.

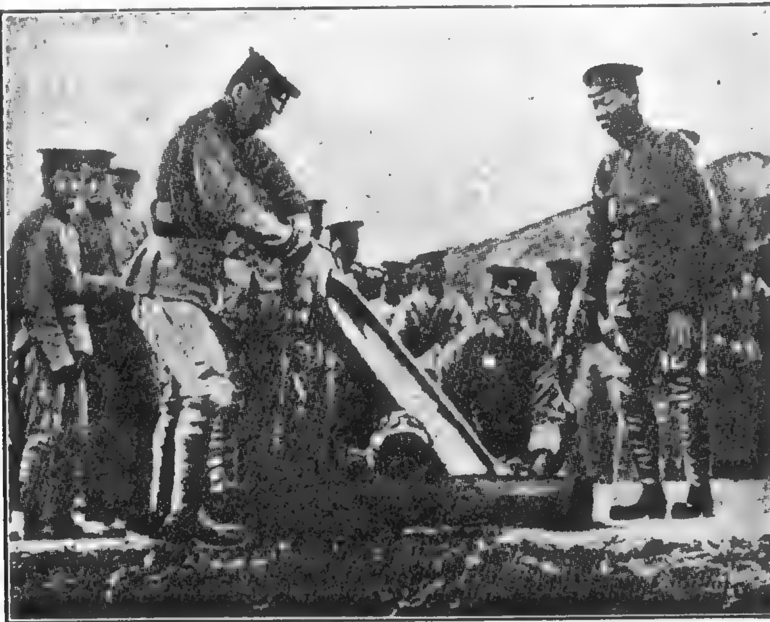
Доки нема признання, ніякі докази не були вповні переконуючі. А коли видобуто признання, вони (докази) були вже непотрібні.

Один з анґлійських королів, що був зворушений чимсь подібним до співчуття, рішив спробувати зброю муки — тиски — на собі.

Як тільки йому притиснули пальці, сердобольний монарх,

скорчившись, сказав заперестати пробу, заявивши, що коли-б довше це потримали, то він признався-б рішуче до всього.

Однак на цему й скінчилося і до скасовання катувань в Анґлії тоді не прийшло. Це була надто міцна і певна зброя в руках влади, щоб можна її випустити з рук. Адже-ж вона усувала всяке ризико в справі слідства; при вживанню катування слідство не могло лишатись без наслідків: той, кого питали, обовязково признавався до злочину, хоч він його не поповнив, а свідки потверджували.

В інтересі християнських імперіялістів кати відрубують голови китайським революціонерам.

Розуміється, мистецтво катування було доведено до найріжніших методів й до найбільшої тонкости.

Доказано, що в цій методі вживано не менше 600 ріжнородніх інструментів. До наших часів лишилися "наукові праці" про ріжні методи катування: одна з таких "наукових праць" потверджує, що найліпшою зброєю катування були шнурки, яких вживано в ріжні способи.

Одним з найбільш поширених способів був "диб". Жертві звязували шнурком руки за спиною й і на нім-же вішали її, а до ніг привязували тягар від 125 фунтів (залежно від обвинувачення) до 250 фунтів (в найтяжчих обвинуваченнях).

Багато висловів, що залишилися в російській мові, як пережиток минулого, говорять про те, що й російське середновічча не уступало західному в ріжних методах і удосконаленню вживаних катувань.

"В бараний рог согнуть", "узнать подноготную", "встать дибом" і т. ин., все це несвідомі натяки на явища, що були колись дійсними. Законом признане катуванння в Росії існувало ще в 19-му столітті.

Досить пригадати, що провідники декабристів (військове повстання проти царя Миколи I. 14. грудня 1825 року) були присуджені на четвертовання й тільки "царське милосердя" замінило його повішенням. Одним з найгірших засобів катування, що його вживано до останніх днів царизму, був нагай. Він уявляв собою довгий пас сировимнятої шкіри від 1 до 1½ цаля завширшки, вимочений у воді, щоб був твердіший.

Кат вчився катування цим нагаєм над мішком піску. Цей "спец" так удосконалював свій фах, що удари лягали один коло другого й спина того, кого він катував, перетворювалася в одну цілковиту кроваву рану. Якщо катований не вмирав після тієї операції, то лишався фізичним калікою на ціле життя.

До цего треба ще додати шпіцрутени, що практикувалися в царській армії, гонення жовніра між рядами жовнірів й биття палками (Миколу I. тому називали Миколою Палкін) й нагаями та всі страхіття панщини, коли поміщик, що був власником селян, суддею й законодавцем — здійснював над селянами доморощене правосуддя, що було точним відламком царизму.

Тож російське середновічча, що затягнулося аж до другої половини 19-го століття, відріжнялося від західно-европейського тільки в одному — в техніці. Відсталий царський деспотизм не міг поспіти за европейською технікою навіть в тій галузі, що йому була найпотрібнішою.

Ще в одному відріжнялося російське середновічча від західного.

Російська православна церква, слухняна нянька самодержавія, що ніколи серіозно не думала грати самостійну політичну ролю, уступала державі "честь і місце" в галузі катування. Вона тільки допомагала державі в цій роботі, благословляючи її хрестом. Навпаки, західна католицька церква, що довгий час була самостійним світським правителем, в цій галузі провадила активну політику.

Пригадаймо найсвятішу інквізицію в 13-му й 14-му століттях, що її вживали в спорі з численними людьми, що инакше

вірили (з “єретиками”, як їх церква називала), як останній і найбільш переконуючий арґумент — катування. Пригадаймо часи, коли стихійно пролетіли над Европою процеси відьм, що їх перше катували, а потім палили на кострах нікому нічого не винні жертви.

В 16-му столітті в тягу лише 15 літ в самій Франції спалилили 30,000 відьм.

В 17-му столітті в Німеччині в тягу 50 літ спалили 100,000 осіб.

Не будемо тут наводити инших цифр. І без них ясно, скільки жертв згинуло даремнісінько і всіх їх благословила церква.

За царських часів в Росії.

Хоч як страшні оці застіночні факти, то є ще страшніше друге явище: вплив їх на громадську психольоґію.

В Анґлії у свій час було дуже в моді відвідувати примусові роботи й дивитися, як там січуть людей з кожного приводу. В одній з траґедій Росіна (17-те століття) один з дієвих осіб пропонує дамі відвідати з ним тюрму й полюбуватися катуванням, бо це один з найкращих способів заповнити вільний час.

В Анґлії до недавнього часу тілесна кара була улюбленим засобом шкільного виховання, про що пише ряд письменників: Шарлота Бронте, Р. Кіплінґ, Бенсон, Дикенс, Морґан і ин.

До недавнього часу анґлійський джент'лмен, що відсилав дітей в фешенабельні школи — Ітон, Гаров, Рербі — уважав,

що даремне витратив гроші, якщо його діти не були там ані разу висічені.

Віра в добрі наслідки брутального насильства, в катування, як виховавчий і дисціплінуючий чинник, назамінимий для панування –– переноситься молодим поколінням европейської буржуазії в кольонії й залежні країни.

Биття по зубах, наруги, катування — улюблені методи правління кожного урядника в царській Росії — цілком придатні в очах сучасного цивілізованого західньо-европейського буржуя. Адже-ж це страшні засоби, вироблені віками панування буржуазії й її попередниць — церкви й феодальної монархії.

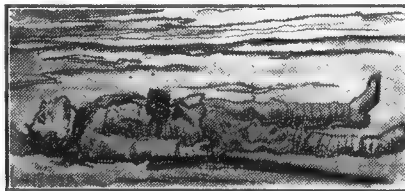
Фашізм і дефензива — ці останні квітки західньої цивілізації — так саме, як і жидівські погроми в царській Росії й лінчування Неґрів в Америці, мають свою історію.

Коріні їх — в королівських і царських застінках середньовічча, у при-всенароднім нищенню на площах тих, що не годилися з пануючою реліґією, в натроюджуванні темноти і суєвірря на невинних з метою відвернення уваги народнього гніву від справжніх винуватців суспільного безладдя. Коріні їх — в підвалинах сучасного клясового суспільства, в капіталістичній системі.

Тож природно, що в нашу епоху загостреної клясової боротьби озвіріла буржуазія, відчуваючи, що її влада захитана, хапається за стару зброю свого панування: сотні й тисячі робітників і селян, комуністів і безпартійних, томляться в тюрмах капіталістичних країн. Там їх катують в такий спосіб, що не уступає по жорстокости й удосконаленню міцним традиціям середньовічча. А церква з висоти своїх вівтарів закликає робітничі й селянські маси до клясового “миру всего світа”.

Так було й так буде — до того часу, поки не буде зметене з лиця землі панування буржуазії.

Л. Стрападо.

ПРО КИТАЙ І КИТАЙЦІВ

ҐЕОҐРАФІЧНІ ВІДОМОСТИ.

На великанських просторах східної Азії простяглась велика країна — Китай. Китай займає простір поверх 11 міліонів квадратових миль, значить більше на один міліон миль, як ціла Европа. Населення має Китай близько 500 міліонів, значить четвертину людського роду цілого світа.

Китай — це гористий край, тільки над Тихим океаном, від міста Пекіну до Шангаю і над великою рікою Янце, тягнуться долини.

Найдовшою рікою в Китаю є Янце, що тягнеться 5 тисяч 300 миль, з того 3 тисячі миль від устя вона настільки глибока і широка, що пливуть нею навіть більші кораблі. Це й причинилося до великого зросту міста і порту Шангай, що став головним осередком торговлі.

Китай -- багата країна. Головні плоди полудневого Китаю є риж, бавовна і цукрова тростина, що з неї виробляють цукор. В північному Китаю сіють багато пшениці, а на склонах гір росте чай.

Китайська культура найстарша. Китайці швидше від Европейців винайшли папір, компас (такий прилад, що вказує північ, полудне, схід і захід), чорнило, друкарську штуку, дзвони, ланцюхові мости (мости звисаючі над великими ріками або пропастями), сикавки, ґазове освітлення, стрільний порох. В ріжних галузях індустрії Европейці не можуть їх навіть наслідувати. Найважніші плоди китайської індустрії такі: шовкові товари, вовняні, бавовняні, прекрасна порцеляна, різьба в дереві і слоневій кости, вироби з соломи, папір, вироби зі шкла, туш і т. д.

Перед двома тисячами літ, Китайці збудували на півночі довжезний мур, знаний в цілому світі під назвою "великий китайський мур". З долини на гору, з гори в долину, полями,

кам'яними дебрами і пісковими пустелями, велитенською гадюкою в'ється той мур — диво світа.

Подекуди він ґранітний, подекуди просто з глини і землі, виложений цеглою та кам'яними плитами, з чотирохкутними вежами; тягнеться він більше як 4 тисячі 600 миль від Жовтого моря в пустелю Східнього Туркестану. Високий мур на п'ять і шість метрів і так-же широкий. Стоїть він і по нинішний день на сході міцний, на заході здебільшого в руїнах, як свідок всіх подій, що відбулися на протязі двох тисяч літ.

Загально принятим в світі є поняття, що Китайці збудували цей мур з півночі для оборони перед нападом Монґолів і щоби відгородити себе від світа. Але по правді це помилкове твердження. З давен-давна Китай вів торговлю з східніми народами і був час, як став він складовою частиною колись могутньої монґольської імперії, що охвачувала на протязі 150 років простір від сьогодняшного Владивостоку, Шангаю до Смирни, Білорусі, Новгородських земель і українського Підкарпаття. Тому китайський мур служив швидче для забезпечення шляхів сполучення з країнами середньої Азії.

Слід згадати ще й про те, що Китай граничить з півночі (коли рахувати й Монґолію) і заходу з Радянським Союзом, з полудня з Індіями, а зі сходу з Тихим океаном.

СЕРЦЕ КИТАЮ.

Нема на світі другої такої ріки, над якою жило-б стільки народу, як над великою китайською рікою Янце. Майже половина населення цілого Китаю живе над нею, тоб-то 200 міліонів душ. Сотні тисяч Китайців живуть таки на самій ріці та на її допливах, ціле своє життя на човнах.

Вода в Янце така-ж жовта від глини й піску, як і вода другої великої китайської ріки, Гван-Го, яку однак Китайці називають "Блакитною рікою".

Цю назву китайські вчені (переважно конфуціянські фільософи) пояснюють так: існує "початок" "Ян" — небо, і "початок" "Ін" — земля; небо і земля, світло й тінь, дух і тіло, чоловік і жінка. Гван-Го, — "Жовта ріка" — це виображення жіночого початку землі, — а ріка Янце — "син чоловічого початку", тоб-то неба. І тому він називається блакитним, як і його батько — небо. Часами Китайці називають ріку Янце "Сином океану", або просто Дацян — "Велика ріка".

Країна, від вливу ріки Мін аж до міста Ганкова, дуже мальовнича й гарна. Всюди видно бамбукові сади, села на схи-

лах гір, старинні твердині, до яких колись ховалися Китайці від наїздів Монголів.

Від Ганкова Янце пливе по широкій, рівній, дуже родючій долині на протягу 1,800 кільометрів. Глибина її від Ганкова аж до океану така велика, що по ній пливають великі океанські пароплави.

Тут по обох боках Янце широчезні болотяні простори, а часами навіть і озера. Коло цих озер лежать дві провінції Гупе й Гунан, що уважаються житницями Китаю. Ті провінції найбільше також дають рижу, чаю, шовку й вати.

Мапа більшої частини Китаю.

Коли їдеш цими провінціями, то всюди бачиш чайні плянтації та рижові поля. Цілий рік на плянтаціях і на полях видно зігнені спини китайських селян, що безнастанною тяжкою працею насилу забезпечують своє існування.

ЯК ПЛЕКАЮТЬ ЧАЙ І РИЖ.

Плекання чаю — надмірно тяжка праця. Чайне насіння сіють перше на росадниках, парниках, а потім розсаджують, поливають і обгортають. Пізніше обережно підвязують, підчищають і підрізують. Коли листки на кущах розвинуться й досягнуть потрібної величини, починається збір.

Вся селянська родина з бамбуковими кошиками в руках обережно общіпує кущі. Зібране листя складають в коші, форми великих бочок. Потім це листя в більшій части відвозять до спеціяльних чайних фабрик, де з зеленого листя роблять чорний чай.

Попередно чай виробляли самі селяне. Чайне листя висипали на рядна й ціла селянська родина доптала його голими ногами доти, аж поки з него починав текти сік.

Після цего мокре почорніле листя складали у високі коші, ставили їх в тіні й так лишали. Чай починав ферментувати й діставати той приємний запах, що так дуже ціниться в чаю.

Як чай переферментував, його знову висипали на циновки й виставляли на сонце сушитись. В дощ чи в осени чай сушать на спеціяльних печах. Але такий чай не має вже гарного запаху.

Після цего чай пересівають через решета, відбирають стеблини, вітки — й він готовий для продажі. Селяне, звичайно, збирають чай з кущів чотири рази на рік.

Китай уважається країною рижу. Риж — це головніша пожива китайського народу, але з Китаю його розвозять також по цілому світі так саме, як і чай.

Коло рижу праця ще тяща, як коло чаю. Риж росте лише на мокрому ґрунті і чим більше води, тим краще й густіше він росте. Коли сіють риж, то стоять по кістки або й по коліна у воді. Риж в полудневому Китаю сіють два рази на рік: один раз в квітні, а другий при кінці липня.

Коли кінчиться праця на полі, китайський селянин збирає ріща для палива, або йде в місто на заробітки. Між китайськими селянами дуже поширена поговірка, що малює їхнє життя: “Гарного року (врожайного) вмираєш від праці, а поганого — з голоду”.

Китайське село з далеку має гарний вигляд — довкола зелень і овочеві сади. Але з близька воно робить гнітуче враження. Хатки в більшости з глини, або з сирої цегли, в хатах нема ані підлоги, ані печі. Зимою в тих хатах буває дуже зимно.

Міліони китайських селян і робітників не мають і такого помешкання. Живуть в землянках, будках і на човнах. В цій дивній країні сотні тисяч людей родяться, ростуть, працюють і вмирають на човнах. Це життя на човнах таке нужденне, що ніодин европейський робітник не пережив би його найкоротший час.

Під час голоду в Китаю.

Часами родина з шести або семи душ живе на човні на 10 або 15 футів довгім. Всі сплять одне коло одного на дні човна — так тісно, що й ніг нема де протягнути; приходиться підігнути коліна аж до підборіддя й так лежати цілу ніч.

На тому-ж човні й їсти варять — в казанку, що висить

на носі човна. В казанку варять риж і в нему-ж заварюють чай. По середині човна влаштоване соломяне або рогожане накриття, під яке ховаються від дощу чи спеки.

Деякі мешканці човна тримають на нему порося, або дві-три курки. Маленькі діти лазять на дні човна й їх часто привязують за ногу шнурком, щоб, коли випаде з човна, можна зараз-же найти й витягнути з води.

Таких "водяних" мешканців багато по всіх китайських містах, положених на ріці Янце, але надто багато їх в Ганкові, де в ріку Янце впадає ріка Ган.

МІСТО ГАНКОВ.

Ганков — це китайський Лондон. Тепер Ганков цілком злучився з двома иншими китайськими містами — Ганяном і Вучаном, і ці три міста творять величезний триміліоновий вулий. А що великі океанські кораблі доходять аж до Ганкова, то американська і европейська "цивілізація" через Ганков поширюється в саме серце Китаю. Ганков є великим промисловим осередком: — тут металюрґічні фабрики й звідси йде залізниця на північ до Пекіну й на полудень до Кантону.

Від Ганкова до моря по ріці Янце положено дуже багато міст, містечок і сіл, що йдуть безперервно здовж по обидва боки ріки. Одночасно й на самій ріці та на її припливах, озерах багато пливучих міст. По ріках безперестанно пливають пароплави, човни всяких розмірів.

НАНКІН.

Недалеко Шангаю на ріці Янце лежить велике місто — Нанкін, "полуднева столиця", і його велике передмістя Пуков. Теперішній Нанкін нічого надзвичайного собою не уявляє. Це спустіле місто, хоч у нему нараховується коло 500 тисяч мешканців. Будинки багатьох вулиць побудовані з глини й накриті соломою.

Нанкін опустів після того, як його в 60-их роках 19-го століття розгромили "Тайпінґи", що хотіли оснувати в Китаю "Мужицьке царство мира" — царство рівности й братерства. Нанкін вибрано на столицю Тайпінґів і на него впала вся злість богдихана та й мандаринів. Розгром й кари на смерть революціонерів своїми розмірами й жорстокістю перевищили розправу версальців над паризькими комунарами 1871 року.

Коли війська богдихана (китайського царя) після місяч-

ного бомбардування заняли влітку 1864 року Нанкін, то вирізали 100 тисяч "лицарів мира" в тягу трьох днів. Ціле місто зруйновано. Зруйновано також відому "форфорову вежу", що її уважали "восьмим чудом світа".

В березні 1927 року (63 роки пізніше) Нанкін знову пережив тяжкі дні. Цим разом бомбардували його анґльо-американські воєнні кораблі — за те, що Китайці захотіли бути самі господарями власної країни.

Китайські робітниці-революціонерки, що поруч з робітниками провадять боротьбу за своє визволення.

В Нанкіні похоронені також всі імператори Китаю з династії Мін. За містом збудовано храм, а за ним на горбку могили. До них йде алея по боках якої камінні статуї бувших імператорів. А на другій алеї, що йде на схід, — стоять камінні статуї звірів. За ними видно два льви, два лежачі верблюди, а далі слоні, однороги й носороги. Алєя йде зиґзаґами, а статуї звірів охороняють могили від злих духів, які після

китайського суєвірря літають лише просто. Тому то алея покручена, щоб злі духи не знайшли дороги.

В Нанкіні похоронено також першого президента китайської республіки, др-а Сун Ят-Сена.

На спинах камінних слонів є багато камінців. Коли Китайці женяться, то приходять сюди й кидають камінець на спину слоня. Як камінець втримається на спині, то це значить, що новоженці матимуть до року сина, а як камінець скотиться на землю, то буде дочка. А в китайській родині дівчина — це "лишній рот".

ЧІНКІЯН.

Нище Нанкіну лежить велике місто Чінкіян, від якого починається "Великий канал", що лучить ріку Янце з другою великою китайською рікою Гуан-Го. Під мурами цего міста в 1842 році Анґлійці побідили Китайців й ця побіда дала їм змогу подиктувати Китаю свої умови на конґресі в Нанкіні. Коли Анґлійці в 1842 році захопили Чінкіян і вступили в місто, вони найшли в нему лише мертвих. Оборонці міста перерізали своїх жінок і дітей, а відтак позбавили себе життя, щоб не піддатись в руки ворогам.

Від цего міста ріка Янце прибирає форму морської затоки. Тому, що тут часто бувають повіні, то міста й села будуються далеко від ріки.

ШАНГАЙ.

Шангайський порт вже в 1924 році перегнав після тонажу кораблів — Гамбурґ, хутко переганяє, а по иншим даним перегнав, вже й Лондон і є тепер, після одних рахунків — третім, а після других — другим портом у світі. Цей тонаж кораблів, що приходили й відходили в 1925 році виносив поверх 30 міліонів тон, а торговельний оборот за той самий рік виносив один міліярд доларів.

Всього в Шангаю поверх 250 сучасних фабрик і 450,000 промислового пролєтаріяту. На першому місці стоять бавовняні фабрики, що є їх аж 58 і мають майже два міліони веретен. Більш як половина з них є в руках Японців. Відтак є 80 шовко-пряділень, в яких працює 120,000 робітників, майже виключно жінок і дітей, та 70 механізованих фабрик, що виконують плетені роботи.

Тут є величезний арсенал, залізнобудівельний і сталевий завод в Путунґу, машино-будівельний і близько 10 корабельно-

будівельних доків, з яких найбільші будують також залізнодорожні та трамваєві ваґони, мости, котли і т. ин. Є завод, що будує мотори, трансформатори і ряд дрібних металюрґічних заводів.

ДР. СУН ЯТ-СЕН
орґанізатор і керовник китайського революційного визвольного руху.

Є дві фабрики, що виробляють електричні лямпи й стало поширюють своє виробництво. Швидко розвиваються великі тютюнові фабрики (від травня 1925 року збудовано 40 нових фабрик).

Треба зазначити, що в Шангаю є великий цементовий завод, збудований Німцями, і 17 шклянних заводів, 8 сірникових фабрик, 4 папірні, 19 парових млинів, найбільші друкарні. В китайській друкарні "комерційної преси" працює поверх 2,000 робітників. Є це велике злучене підприємство друкарських машин, ріжних додатків, кіно-лент, що має на постійній службі поверх 100 авторів і т. ин.

Нарешті чисельні шкіряні фабрики, маслобойні, цукроварні і инші доповняють ріжноманітну обробну промисловість міста з трьома міліонами душ населення.

Десятки ґереджів і майстерень обслуговують швидко зростаючий автомобілевий рух.

Дуже швидко розвивається кіно-виробництво, що започаткувалося за останні роки.

Велике значіння має будівельне виробництво, яке, як не дивлячись на дешевизну робітничої сили, дуже добре механізоване.

Отже помимо величезного значіння шангайського порту, Шангай є найбільшим торговельним центром. Величезні склади, елеватори, контори, безпосередньо злучені з портом. У них працюють тисячі вантажників, служащих та аґентів.

Три величезні універсальні склепи, що не уступають найкращим европейським, заливають електричним світлом реклям вузьку, завжди заповнену народом вулицю "Нанкінрод", місце історичного розстрілу китайських демонстрантів-робітників 30. травня 1925 року.

Але Шангай також великий фінансовий центр. Як тільки пароплав, що йде від моря, пройде мимо мосту через вузьку річку Саджов, цілком заповнену човнами (зменшена копія кантонського річного міста), починається Бонд — центральна набережна вулиця Шангаю.

Ось і відомий сквер, до якого "вхід Китайцям і собакам заборонений". По асфальтові снують автомобілі, рікші. І зараз-же за британським консульством починається лінія мурованих палат-банків та контор. Коло 20 найбільших міжнародніх банків вже своїм зовнішнім виглядом неначе хочуть показати, що це вони справдішні властителі цих фабрик, залізниць, пароплавних ліній і портових складів.

І дійсно, ці кігті витягають трудові зусилля міліонів китайських робітників (кулі) і десятків міліонів бідного селянства, перетворюючи їх працю в стопроцентові дивіденди, в бо-

жевільну роскіш й дику розпусту буржуазної частини Шангаю.

А над цілим рядом цих мурованих палат Бонда відзначається величезна будівля анґлійського Гонкоґсько-Шангайського банку. Це одна з найкращих банкових будівель в світі. Вона неначе придушує все довкола. Тут осередок анґлійських інтересів Китаю. Звідси руководять діяльністю анґлійської фльоти і куплених китайських мілітаристів, муніципальними справами міжнародного сет'лмента, переслідуванням шангайського робітника і найпоганішою в світі буржуазною пресою в Шангаю, як також його ріжноманітною поліцією із Індусів, російських білоґвардійців і Анамітів.

ЕВГЕН ЧЕН
що був міністром закордонних справ в рев. кантонському правительстві.

В протягу життя одного-двох поколінь міліони китайських кулі збудували на пустельному болоті це місто, що виросло казково — місто наймолодше і, мабуть, найсучасніше з великих міст цілого світа.

Від травня 1925 року в Шангаю не було в середньому ані одного дня без страйку. За 1925 рік було поверх 300 страйків

з втратою 375 міліонів годин праці. Загальний страйк і повстання 21. березня 1927 року вписали нову славну сторінку в історію боротьби шангайського пролетаріяту.

КИТАЙСЬКА РОДИНА І ПОБУТ.

Народня китайська приказка каже: "Найгірший той син, що не лишає нащадків".

Продовження роду, це в Китайців найвище, найпочесніше завдання. Релґія Конфуція (їхнього пророка), старовинні звички, міцно усталений побут — все це сприяло розмноженню родини, незалежно від економічного (господарського) стану і инших матеріяльних умовин.

В китайській старій родині більшу пошану мають хлопчики, а на дівчину дивляться, як на зайвий рот в родині. Тому хлопчиків краще доглядали, в школу посилали, від батька переходило до сина право й першенство в родині, а дівчиною поневіряли. До того дівчині калічили ще й ноги, надіваючи на них такі колодки, щоб вони не росли. Жінка з маленькими ногами уважалася гарною.

Хоч китайська багатоміліонова працююча маса тяжко поневолена місцевими й чужими капіталістами, то жінка до того ще страшно поневолена релґійними та стародавніми пересудами. Її поневолював в дитинстві батько, брат, а потім чоловік.

Китайський революційний рух, що з такою силою вибухнув в 1926—1927 р.р., почав ломити всі старі звичаї. Пробуджені робітничі і селянські китайські маси не лише легко позбулися всіх тих пережитків, але й аґітують, щоби їх цілком знищити. За кілька останніх років в цьому напрямку зроблено дуже багато. Релґійність серед Китайців все більше затрачується, особливо китайська молодь безрелґійна. Придержуються релґії ще хіба старі люде.

Якщо в темних закутках неосяжної китайської країни й заховалися ще рештки родинного деспотизму, то швидкий темп розвитку найбільших в світі подій є безумовною запорукою визволення майже 500 міліонової країни від старовинних дикунських звичаїв. Звичаї ті могли ще держатися, коли Китай був в руках імператорів і мандаринів (бояр), але як тільки в Китаю влада перейде в руки працюючої кляси — вони загинуть.

ЖІНКА І КИТАЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ.

СУН ЦІН-ЛІН,
дружина д-ра Сун Ят-Сена.

Жінку-робітницю в Китаю в нечуваний спосіб використовували капіталісти, головно европейські. Тому й не дивниця, що китайські жінки так щиро запрацювали для революції.

В Китаю є три роди жінок: Жінки, що ходять в роскішних халатах, жінки в спідницях і жінки в штанах. Найменше жінок в халатах, бо це буржуазія, найбільше в синіх штанах, бо це робітниці і селянки. Жінки в спідницях, це студентки і вчительки.

Студентки відограють в китайській революції велику ролю. Є вони аґітаторами, що освідомляють працююче жіноцтво. Вони дуже активні в студентському русі і вступають навіть добровольцями в кантонську армію. Серед них багато членкинь партії Кумінтан, Комуністичної Партії і членкинь Спілки Комуністичної Молоді.

Революційний настрій серед студенток і їх участь в революційному русі став загально-відомим фактом. Навіть в тих провінціях Китаю, де ще не дійшла революційна армія, на діяльність студенток звернули увагу. Недавно найстрашніший ворог революції ґенерал-бандит Чан Цо-Лін в місті Пекіні мусів виступити перед студентками і загрозити їм, щоби не вели революційної діяльности. Хіба дивно, що той хам сказав переповненим революційним захватом студенткам:

— Краще бути проституткою, як революціонеркою!

Китайські робітничі діти вже від шестого року життя мусять довгі години працювати в фабриках шовку, в бавовняних прядільнях, в ткальних і т. д. Зразу за роботу їм не платять нічого, потім кілька центів денно. Працюють вони не лише за дня, але і ночами — денна і нічна шихта. Забави, гри, сонця, соняшного тепла, свіжого воздуху, зеленої трави, цвітів, співу птиць вони нещасні не знають. Працюють вони 12 годин без відпочинку! Маленькі діти: шість, сім, вісім-літні!

Вони беруть свою перекуску з собою — мисочку рижу — от і весь їхній "лонч", який мусять вони їсти скоро в роботі, бо ненаситні власники фабрик не позволяють їм тратити часу

на їду. В таких фабриках нема вентиляції, але задуха і порох, який осідає грубою верствою на їхні мисочки з рижом, бо пани жалують їм кусня паперу накрити їду. Цей задушений, поганий, запорошений воздух спричиняє слабости між дорослими жінками і чоловіками, не то між дітьми. Длятого сухоти — ця страшна недуга легенів — забирає між тими маленькими невільниками праці багато жертв що-року.

Річ ясна, що за кілька літ такої праці, вони цілком знищені і масово вимирають.

Капіталісти в Китаю — білі чи жовті без розбору — воліють до праці дітей і жінок, бо вони працюють за меншу заплату.

Ще найвища заробітня платня є в Шангаю. Вправлені жінки дістають 36 центів денно в шовкопрядільнях і шовкоткальнях. Дівчата дістають 15 центів денно. Діти в прядільнях бавовни дістають 14 центів денно, а в инших фабриках лише 10 центів денно.

Революціонерка-агітаторка промовляє через радіо.

Ті, що вчаться працювати, не дістають цілком нічого.

Коли родичі такі бідні, що не можуть навіть стільки заробити, щоб виживити дітей, до них приходять панські контрактори і рентують дітей за харч. Контрактор продає тих дітей власникові до роботи і заробляє на них 2 долари місячно! Всьо, що вони дістають, це поживу з рижу. Цента платні вони не мають.

В шовкових заводах ті діти мусять стояти 12 годин над кітлами гарячої паруючої води і голими пальцями мішати шовкові кукли гусениці-шовкопряда — себ-то все одно, що перестояти 12 годин в паровій лазні.

В прядільнях бавовни вони працюють при веретенах, звязують нитки при звивачах, без найменшої охорони від обертаючихся скоро коліс і трибів та всякої машинерії, бо ті фабрики є побудовані в чужинецьких концесіях, де ніяких законів про охорону робітника нема і де панує всевладна воля пана капіталіста. Тому-то випадки страшного каліцтва, а то і смерти, трапляються майже що дня. Але чи панам це в голові? Їх діти

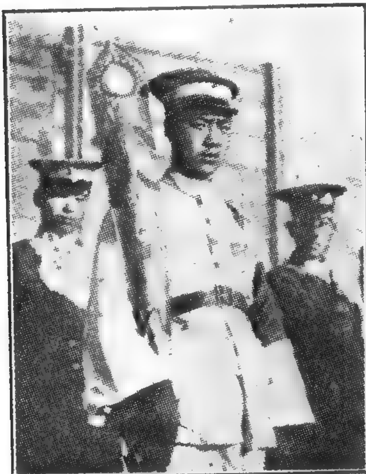
безпечні! А життя китайської дитини не значить багато. Не стане одного — прийде друге — десять, сто на одно місце.

Доля робітників-Китайців, що працюють по фабриках европейських і японоських капіталістів в Китаю теж не краща. Просто страшний визиск працюючої людини!

ВИЗВОЛЬНИЙ КИТАЙСЬКИЙ РУХ.

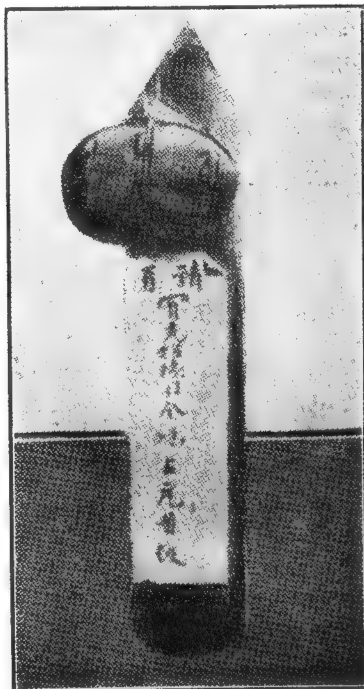
До 1911 року Китай був імперією, себ-то панував в Китаю цісар-імператор. Китайська революція 1911 року скинула з престолу імператора і встановила республіку. Одначе поодинокі китайські ґенерали позахвачували для себе окремі провінції і стали в них панами життя та смерти населення. Центральний уряд був в головному китайському місті Пекіні, але його майже не слухав ані один ґенерал, що панував в своїй провінції.

В китайській революції визначну ролю відіграв широко освічений політичний діяч, доктор Сун Ят-Сен, що помер тому три роки назад. (Між иншим в 1910 році др. Сун Ят-Сен в дорозі із Злучених Держав Америки до Китаю, перебував декілька днів у Вінніпеґу в китайській кольонії.)

Вгорі на образку один з катів Чан Цо-Ліна з великим мечем, яким він відрубує голови спійманих китайських революційних робітників.

Праворуч — на стовпі висить відрубана голова китайського революціонера.

Під проводом Сун Ят-Сена в полудневому Китаю, була створена республіка, головним містом якої був Кантон. Мрією д-ра Сун Ят-Сена, як президента тої республіки, було визволити від чужої і своєї буржуазії цілий Китай і об'єднати його. Щоби успішніше перевести свої пляни, він зрозумів, що необхідно мати за собою сильну, масову партію, тому взоруючись на успіхах більшовицької російської революції, оснував він партію, що по китайськи зветься Кумінтан, себ-то народня партія. Чим більше поповнялися ряди цеї партії робітничими і селянськими масами, тим більше партія ставала на шлях клясової боротьби. На жаль, великий орґанізатор і провідник нового визвольного китайського руху, др. Сун Ят-Сен, захворів і підчас операції помер. З великими почестями похоронили його революційні китайські маси і по сьогодняшний день др. Сун Ят-Сен є для них тим, чим для всесвітнього свідомого робітництва Ленін.

Треба знати, що морський беріг (порти) Китаю, після китайсько-японської війни 1898 року, заняли европейські імперіялісти. І так: полудневу пристань напроти острова Гайнам захопила Франція, коло Кантону місто Гон-Конґ і на півночі твердиню Вей-Гай-Вей заняла Анґлія, недалеко від цеї твердині порт Кіявчав взяла Німеччина (в часі війни стратила), остров Формозу і пристань Порт Артур (після японсько-російської війни) забрала Японія. Окрім того в більших містах (Ганков, Шангай), що лежать над великою рікою Янце, існують так звані чужинецькі оселі-концесії, де поселились европейці, як Анґлійці, Американці, Французи, Італійці і инші, а також Японці. Свої оселі відмежували вони від китайського міста і після здушення в 1900 р. так званого "Боксерського повстання" — повстання Китайців проти грабункового завойовування Китаю европейськими і американськими імперіялістами, встановили для себе такі так звані екстериторіяльні права, що Китайцеві не можна навіть входити в то европейське місто на китайській землі. Европейські і японські капіталісти побудували в тих містах фабрики, де за незвичайно дешеву платню працюють сотні тисяч китайських робітників і робітниць, а навіть дітей, використовуваних до крайности. Ті чужинецькі оселі встановили собі право недоторканости, мають власну поліцію, міську раду, свої власні суди, свої закони і тим подібне. Для охорони інтересів капіталістів держали вони окреме військо.

Революційний китайський рух, що почався з Кантону, почав домагатися знесення (скасовання) тих великих прав для

чужинців-капіталістів та скасовання нерівних прав і концесій чужинців. Розуміється, капіталістичні держави не хотіли погодитися з цим і для охорони своїх інтересів почали слати в Китай свої війська.

Проти Кантонців виступили реакційні (чорносотенні) ґенерали, але їх розбили революційні війська під керовництвом ґенерала Чан Кай-Ші і почали посуватися на північ.

Гайдуки Чан Цо-Ліна несуть заарештовану і звязану робітницю в варварський спосіб на дрючку.

Революційне кантонське військо, що перемогало всіх ворогів визволення Китаю до зради Чан Кай-Ші.

Але китайська буржуазія не рада була зростові робітничо-селянської революційної сили. Вона лякалася її, бо її бажанням було прогнати чужосторонніх капіталістів, щоб собі самій запанувати над китайським працюючим народом, який вона використовувала в революційній боротьбі для своїх цілей. І тому вона почала зраджувати китайську революцію. Вона почала травлю проти комуністів, що боролися разом з Кумінтаном проти чужосторонніх імперіялістів, стала переслідувати їх, відрубувати їм голови. А далі пішла боротьба проти юній китайських робітників і їх розгром. Зрадою проводив Чан Кай-Ші. Кумінтан росколовся і настала хвиля траґічного розгрому революційних сил китайського народу. У всьому тому допомагали чужосторонні імперіялісти підкупством, обіцянками і всякими иншими способами.

Зрадивши китайську революцію, Чан Кай-Ші усунувся від керування військовими і політичними справами, та й взагалі від громадського життя. Другий видатний ґенерал, Фен Ю-Сян, теж пішов проти робітників і бідного селянства. Не стало добрих радянських дорадників у військових та політичних справах (особливо славного помічника в китайській революції -- Бородіна), бо вони мусіли забратися з Китаю після зради Чан Кай-Ші і других провідників китайської буржуазії. Неминуча в кожній того рода революції зрада буржуазії завдала страшенний удар справі визволення китайського народу з під панування чужосторонніх імперіялістів і своїх продажніх ґенералів.

Тільки Комуністична Партія Китаю не дає революції марно пропасти. Вона орґанізує робітничі і селянські сили на боротьбу проти чужих і своїх ворогів освободження трудящих мас Китаю. Вона встановляє робітничі, селянські і жовнірські ради, орґанізує військові сили, творить червону армію, що бореться як проти чужих завойовників і визискувачів, так і проти своїх зрадників та гнобителів.

“Всяка революція означає крутий перелом в життю величезних мас народу. Коли ще не наспів такий перелом, то справжньої революції бути не може. І як всякий перелом в життю кожної людини багато вчить її, примушує її багато дечого зазнати та відчути, так само революція дає всьому народові в короткому часі найзмістовнішу і найціннішу науку. За революції міліони і десятки міліонів людей вчаться кожного тижня більше, як за рік звичайного, сонного життя”.

В. І. Ленін.

ХИМЕРИ МОДИ

Під важким ярмом суворих законів моди стогне "високоцивілізований" европеєць, що в згоді з нею носить чудернацькі циліндри і фраки, білі рукавички і гостроносі черевички, накрохмалені комірці і манжети, або й цілі сорочки, що твердим панцером облягають його тіло, не даючи доступу ні для сонця, ні для повітря. В найбільшу спеку не має він права розстібнути хоч-би одного ґудзика, не взявши на свою совість смертельного гріха проти "доброго тону".

Прикраси в ухах дикуна, наслідувані "цивілізованими дамами".

Не лекше справиться з модою й ексцентричній паризькій дамі, що весь час б'ється над тим, як-би здивувати світ своєю зовнішністю і придумує що не день, то нові правила; як "дама з вищого світу" мусить перетворюватися, щоб довести, що

вона вище стоїть за "дикуна". Сьогодні мода вимагає носити на голові цілі джунглі волосся, завтра це вже немодно — треба підстригатися, а післязавтра необхідно перекрасити волосся в ясний або темний колір — наперекір тому, що його дала природа. Сьогодні мода вимагає вузького одягу, що туго обтягає все тіло від шиї аж до пят, а завтра ведеться проти цього жорстока боротьба, — з'являється "декольте" і зверху і знизу, що ввесь час росте і прибирає катастрофічні розміри.

А безліч инших правил про фасон капелюхів і каблуків, про грубість шару пудри і фарби на обличчі, про кількість браслет і перстенів на руках і т. д. без кінця. Все це реґулюється драконовськими параграфами моди і хто хоч трохи від них відступить, той пропав "у великому світі", доказавши свою некультурність, своє дикунство.

Але коли ближче придивитися до справи, то переконаємося, що мода зовсім не витвір цивілізації. Навіть навпаки — що нижче піднялося яке небудь плем'я по драбині цивілізації, то, суворіші в нього закони моди. Погляньте хоч-би на тубільця з центральної Африки або Полінезії. Все його обличчя порізано у всіх напрямках глибокими шрамами. Гадаєте, що він добув їх у жорстоких боях з иншими племенами або в боротьбі з лютим звірем? Нічого подібного — він сам знівечив собі обличчя, бо цього вимагає мода його племені.

Або татуїровка, поширена майже у всіх народів, що находяться на низькому ступні культури, а до недавна вживалася і в Японії, аж доки її не заборонили законом. Це вже не те, що підфарбувати губи або-ж покрити обличчя пудрою. Операція здебільшого дуже болюча й може тривати декілька днів.

Все обличчя, а іноді й усе тіло (якщо цього вимагає мода племені) наколюють спершу гострими колючками, або нарізують черепашками, і в ці рани втирають спеціяльну фарбу, що покриває шкіру химерними візерунками — іноді навіть дуже художніми. Але скільки болю і нелюдських мук треба витерпіти, щоб здобути собі ці подиктовані дикунською модою оздоби.

Дуже ориґінальний спосіб татуїровки поширений у тубільців Нової Зеландії: все обличчя і навіть чоло покривається сміливо проведеними лініями, що надають йому як-що не войовничого, то у всякому разі жахливого вигляду. Серед племен з темним коліром шкіри — особливо серед Неґрів, — дуже поширена ще одна форма татуїровки: звичайна синя фарба була-б на темному тлі шкіри незамітна, а через те запускають

під шкіру якусь рідину, що утворює на ній пухирі. З цих пухирів складаються всякі візерунки, що мають далеко не поганий вигляд.

А хіба мало мук треба витерпіти, щоб мати змогу носити масивні перстені в носі та ухах, або щоб пробити собі губу грубим звірячим зубом, чи навіть всадити в неї цілу черепашку, важкий камінь, або шматок дерева, як це буває серед деяких африканських племен. Ще дивніший погляд на красу мають тубільці Пальмових островів. Вони-бо вбивають собі в тіло цілі ряди гострих колючок з пучками білої бавовни, що утворює химерний орнамент по всьому тілі і є гордістю для героя, що не побоявся нелюдських мук, щоб його собі здобути.

Образок "модної" прикраси Зулусів.

Татуїровка обличчя тубільця Нової Зеляндії.

Не менш цікаві експеріменти переводить "дикун" і над своїм волоссям. В одних племен годиться скуйовджувати волосся, щоб воно стовбичило на голові копицею сіна, инші знов підстригають або й підголюють всю голову і тільки в деяких місцях залишають трохи волосся, що стирчить химерним, сказати-б по нашому, оселедцем, а найчастіше трапляється, що в волосся вплітають все, що тільки попадеться під руки.

Цей звичай особливо поширений серед ріжних африканських племен — у першу чергу в Зулусів. На одному з наших малюнків і красується один представник цієї моди. Його шевелюра має вигляд щетини велитенського їжака, а розмір її більший за найбільший капелюх, що його тільки коли небудь

носила на своїй голові "модно вдягнена" европейська дама. Отже й тут дикун побив рекорд, став "вище европейців".

В деяких племен є звичай носити на голові ще й инші прикраси. Так наприклад тубільці Пальмових островів оздоблюють свої голови величезними шапками, плетеними на зразок кошиків з трави та кори. Иноді ці оздоби мають навіть дуже художній вигляд — згадати хоч-би мальовничі оздоби з пір'я, поширені серед індіянських племен.

До атрибутів моди дикуна належить і його зброя — лук, спис, стріла, виплетений з кори щит то-що. З ними він ніколи не розлучається і вони заміняють йому модний в Европі стик чи палицю. Вогнепальна зброя до нього ще не дійшла і нею пишаються тільки ближчі до цивілізації племена, як Араби, Бедуїни.

Живучи здебільшого в гарячому кліматі, дикуни не потрібують жадного одягу, простіше сказавши — ходять майже зовсім голі. Але це не перешкоджає їм начіпляти на себе ріжні прикраси, що доповнюють татуїровку: наприклад, цілі ланцюги ріжних камінців і черепашок, браслети на руках і ногах то-що. Особливо фешенебельним вважаєтсья серед цих племен накинути на себе шкуру тигра, що його так важко перемогти примітивним луком і стрілою. Не ворожі вони й до европейської цивілізації: частенько можна побачити на голому тілі тубільця комірець або обмотки, стягнуті з забитого туриста. Тут вже бачимо дивний процес — мода повертає туди, звідкіля вона прийшла.

А. Турський.

Біля Дніпрових порогів.

Шукання Атлянтиди

Сліпуче-ясне небо і роспечене повітря. Випалене сонцем неосяжне море піскове. Нескінчена безживна рівнина великої африканської пустелі Сагари. Геть-геть у далені видно, як по жовтих хвилях поволі сунуться чотири чорні плями. Тихий вітрець доносить якийсь чудний шум, ніби клекіт могутніх моторів, Ці плями повзуть то криючись за сипучими кучугурами, то знову вихоплюючись на їх одноманітні шпилі.

Тепер уже можна як слід розглядіти, що плями — це автомобілі з широкими колесами, схожими на тракторні. Гуркотіння машин тихне. Один з автомобілів їде в бік од инших і ховається по-за горбами. Линуть хвилини, години... знову чути чітку тріскотню моторів, і чотири плями знову лізуть пісчаним морем, прямуючи на північ.

Ці автомобілі належать до франко-американської експедиції, що мандрує в Сагарі під проводом ґрафа Байрона-Кунде-Пророка. Дванайцять сміливих, енерґійних людей намагається знайти в безкраїй пустелі ключ, щоб розгадати загадку — історію загиблої Атлянтиди.

Кілька років тому таку експедицію вважали за надаремну й небезпечну. До наших часів думка про загиблий край була тільки леґендою. Нині-ж наука доводить инше, а саме, що багато леґендарних переказів згодом здійснюються. От хоч-би згадати леґенду про Трою, або про Вавилонську башту. Хіба археольоґічні роскопки не потвердили існування цих дивовижних споруд. А потоп? Ніодна освічена людина не має сумніву в тім, що ця катастрофа колись була на світі.

Та чого-ж експедиція ґрафа Пророка заходилася шукати Атлянтиду саме на півночі Африки? До цього експедицію спонукало цікаве відкриття біля острова Джербо в Тунісі, зроблене кількома тубільцями-ловцями губок. Ці відважні водолази перебувають у воді по 6—7 годин. Отже вони й росповіли, що їм довелося бачити біля туніського узбережжя, на глибочині 50 футів, руїни якогось міста. В тиху погоду, коли море зовсім прозоре, вони бачили, як усяка риба цілими табунами весело грає серед високих мурів напівзруйнованих кам'яниць, широких вулиць і завалених кольон. Це відкриття притягло загальну увагу, і американський уряд відрядив сюди першу експедицію під проводом Пророка.

Та молодому вченому не пощастило. У вузькій протоці між островом Джербо й африканським помор'ям під водою пливуть такі бистрі течії, що водолазам ніяк було щось зробити і двох споміж них навіть наложило головою.

Лише кілька місяців згодом членам експедиції, дослідникам наймільшої частини каналу, пощастило витягти 14 черепків якогось посуду, на взір ніби урни. Усі ці уламки були порослі гарними морськими рослинами і вкриті вапняним наплинком. Хоч як намагалася експедиція ще щось знайти, та нічого не вийшло, і вона мусіла облишити свої досліди.

Тоді ґраф Пророк узяв на думку проїхати далі на Захід. Тут молодому вченому пощастило відкрити руїни якогось великого міста. Після старанних дослідів виявилося, що це руїни стародавнього Картаґена. Розпочали роскопки. Ціла армія робітників з заступами та кайлами заворушилась в пустинній місцевості. Через три дні Пророк відкрив цікаву гробницю. На вигляд вона нагадувала кам'яну піраміду з 8 відділами в середині. В однім з цих відділів знайдено кістяка. Він лежав горілиць з простягненими ногами і складеними на грудях руками. Круг цього кістяка чимало лежало всяких іграшок та коштовних речей — каблучок, намиста та обручок.

Уважно вивчаючи всі ці скарби, експедиція звернула увагу на дивовижну річ. Багато було речей з плятини — металю, що ростоплюється тільки під температурою 2,000 степенів. Отже народ, що жив у цім краю,. знав уже способи, як добувати таку високу температуру. Ані стародавні Картаґенці ні Єгиптяне не досягли такого високого рівня культури. Отже знахідка ця належала народові давніших часів.

Ніяких вказівок про походження цих скарбів Пророк не знайшов. Коли щасливий археольоґ поїхав зі своєю знахідкою до Америки, у Франції знялася велика буча. Французькі ґазети галасували про крадіжу коштовних речей, знайдених на "їхній" землі. Збентежився теж і французький уряд.

Та ґраф Пророк довів свою правоту, повідомивши французького ґенерал-ґубернатора в Алжірі, що він поїхав до Америки лише показати свою знахідку тим університетам, що давали йому гроші на його експедицію.

Привезені речі мали великий успіх і Пророкові вдалося дістати дозвіл і гроші на нові роскопки.

Куди-ж подалася остання експедиція ґрафа Пророка?

В творах стародавнього грецького історика Плятона є опис зниклої Атлянтиди.

Цей опис дуже нагадує про Гоґарське плято, що простяг-

лося на 1,000 миль впоперек великої пустелі по-під Атласькими горами.

Чи не є цей похмурий край перводжерелом цивілізації і культури зниклого народу Атлянтів?

Може Гоґарський високорівень є частиною залитого морем суходолу.

Наука говорить нам, що 10,000, а може 30,000 років тому після льодовикового періоду настав потоп. Велика сила снігу тоді ростаяла, вода переповнила Атлянтийський океан, і він залив береги.

Отже, цілком можливо, що бурхлива стихія прорвалася кріз вузький перешийок, зруйнувала його і потопила міста й селища того високо-культурного народу, що може заклав основу єгипетській культурі.

А велика пустель Сагара?

Чи не є це тая частина землі, що виникла після цієї катастрофи?

Гоґарський високорівень пильно стереже свою таємницю.

Чи існувала прадавня Атлянтида, чи залишилися будь-які докази, що її народ справді був тим перводжерелом культури й тієї цивілізації, що ми бачимо у пізніших народів — це й є мета останньої франко-американської експедиції під проводом Пророка, що мандрує серед безкраїх сипучих пісчуг Сагари.

П. Біляєв.

Млин Канадійської Агрокомуни в Мігаєво на Радянській Україні.

Злука двох континентів

В 1849 р. задумав John W. Brett, що можнаби з Анґлії до Франції телеґрафувати при помочі телеґрафічного каблю під каналом Ля Манш. Цю думку переведено в діло вже в 1851 р., а її добрий успіх викликав ще сміливішу думку злучити каблем Европу з Америкою.

Переведення цеї думки в життя було получене з величезними фінансовими витратами і є воно в історії техніки прикладом незвичайної витревалости та незломности людського духа в боротьбі з природними силами.

Перша виправа вибралася на море 6. серпня 1857 р., а вже за тиждень вертала назад. Вона заложила 300 миль каблю, та він урвався так, що і кінців не можна було найти. Виправа була фінансована приватним капіталом.

А вже в рік пізніше зібрано новий капітал, кораблі відплили на середину океану та звідтам клали кабель рівночасно в напрямі Анґлії та Америки. Три рази переривався кабель, аж остаточно 5. серпня 1858 р. оба кінці щасливо дісталися на береги старого і нового світу. На велику радість і одушевлення працював кабель 20 днів, аж дня 1. жовтня нагло зовсім перестав передавати каблеґрами.

Шукали даремно. І друга проба не вдалася, положений кабель був страчений.

Другу невдачу дітколиво відчули підприємці, але підприємчиві Американці не далися застрашити, бо вже 22. липня 1865 року знову виплили кораблі з найкращими науковими силами. Дня 20. серпня, коли вже положено 2,000 миль каблю, виявилася якась помилка. Треба було частину каблю витягнути та поправити. Тоді кабель знову урвався. Шукали 15 днів, зловили кінець, але при витягуванню цей знову урвався. Знову шукали за кінцем з таким самим вислідом, а коли по четверте кабель урвався — кінця вже і не знайшли. І третя виправа вернула з нічим домів.

Не минув рік, як вирушила четверта експедиція, а саме 27. липня 1866 р. та щасливо по багатьох пригодах злучила каблем оба світи. Він є 2,436 км. довгий та важить 2,863,000 кільоґрамів.

Так покінчено щасливо змагання з водами Атлянтійського океану та переведено одну з важніших задач — одну з найбільших технічних праць.

ЛЮДЕ З СІХОТА-АЛІН

На тисячі верстов уздовж усього берега Японського моря наїжилося одвічною, непроглядною тайгою, зігнулося густим лісним масивом хвояних дерев, пасмо гірське — Сіхота-Алін.

Із зелених кряжів до підгір'я котяться вниз удари тисячі сокир, скрегочуть сотні пилок і тріскотять столітні велитні.

На верховинах узимку рубають ліс, дерево в'яжеться в важкі плоти, що на весні десятками бурливих невідомих річечок, як Самарга та Аянка, попливуть униз до морських берегів, щоб там лягти в високі штабелі, щоб завантажити десятки японських, хінських та англійських пароплавів.

Зизоокі Хінці, приземкуваті Японці, скуласті Корейці, крикливі тубільці і нахожі з заходу блідолиці руські серед метушні, біганини тут коло моря пораються над трупами стовбуристих солодко-пахучих кедрів. Це вони об'єднані артілями, розігнали віковічний сон Сіхота-Алін, сполохнули звірів і птаство і попід сопками повикопували, неначе кертиці, землянки, що куряться безліччю димків. Ціла армія рубачів суцільними лавами наступає на кедри. Упавши тут на радянських берегах Тихого океану, вони подадуться геть-геть за океан конкурувати з американською ореґонською сосною. Осикова "соломка" піде до японських сірничних фабрик.

Забаламутилась мовчазна тиша гірської тайги, а разом з нею збаламутилось й життя її нечисленних житців, що відступають під натиском промисловців далі в глиб гірських кряжів.

До вершин річок Самарги та Аянки вздовж гірського пасма Сіхота-Алін торік влітку прибула наукова експедиція і знайшла там недогарки колись могутнього племені Орочі — Удехейців. За останніми дослідами — це найдавніші мешканці Примор'я. Це був колись могутній народ, що про нього хінські історики згадують іще в першім віці християнської ери, як про народ войовничий, що погрожував нападом на північну Манджурію. Тодішнє Бохайське царство, що займало територію нинішньої північної Манджурії і Примор'я з багатою столицею в тім місці, де нині стоїть місто Нікольсько-Усурійське, не раз роспочинало з Орочами-Удехейцями запеклу війну. Та минули століття і не тільки стерли Бохайське царство, а й кинули в нетри тайги знесилених і виснажених Орочів.

Від цього народу, що колись його боялися цілі царства, залишилося нині в Самаргінському районі лишень 22 родини — 66 чоловіків і 51 жінка. Орочі-Удехейці незабаром зовсім пови-

мірають. Тепер, коли тайга задзвеніла сталлю сокир, віком похилий прадавній народ занедбує свій одвічний промисл — мисливство і намагається, осівшись господарством, почати хліборобство. Він втрачає не тільки свої національні та побутові особливості, а й мову, що змішується з мовами сумежних племен Примор'я. Над Сіхота-Алін заясніла зоря нового життя. Над Сіхота-Алін дзенькіт сокир будить недогарки народу, що відходить уже в історію, народу закинутого серед зеленої тайги.

АРАБІЯ СЬОГОДНІ

Населення Арабії, що складається з осілих Арабів: Ієменців, Ассірців, Генджасців та Бедуїнів-мандрівників: Вагабитів, Шамарів — відзначається войовничими звичками, відвагою.

Бедуїн — де роскине шатро, там і має дім. Кінь, дружина, діти, верблюд... Майно: отара овечок. Скарб: сідло, міх для води, таган. Одежа дуже проста: плащ, сорочка з вовни, хустка на голові. Але зброя, завдяки допомозі "культуртреґерів-европейців", чудова. Поки Бедуїн вдома — він ледащо: сидить біля шатра, посмоктує люльку, в той час як жіноцтво справляє всі роботи: товче у ступі, меле ручними жорнами пшеницю, пече хліб, стриже вовну, робить масло.

Жінка бедуїнських племен, що живуть в Арабії.

Тільки-ж Бедуїн зібрався на полювання, грабувати каравани, робити нальот на прочан, що йдуть до Меки — він вільна птиця, хоробрий, відважний злодій.

Осілі Араби, що проживають здебільшого по узбережжях та по оазах, працюють по-де-куди у хліборобстві: культивують фінікову пальму, кавове дерево. Розвиткові хліборобства дуже перешкоджає своєрідний відсталий устрій соціяльних відносин: наприклад, орґанізація зрошення пустельних земель майже неможлива, завдяки ворожнечі племен.

Сучасна Монґолія

ВІД ЧІНҐІС-ХАНА ДО ХУРУЛДАНА*)

Ген-ген за повноводою Волґою, що несе свої хвилі до зелених вод старого, напіврадянського напівперського Каспія, іще далі за гірськими чорно-зеленими пасмами Уралу, за гарячими пісками Туркестану, за чарівними пасмами Алтаю, майже в самій середині, в самому серці Азії, залягла таємнича Монґолія...

***

Та сама Монґолія, що вісім віків тому висунула на арену світової історії "Великого Моґола" — Чінґіс-Хана. Перед ім'ям його в XII віці тремтіли і царі, і князі, і хани цілої Азії та Східної Европи, принаймні до Карпатських гір. Та сама Монґолія, що у XIII сторіччі збройною рукою перемогла Хінців. І протягом майже 100 років Хіною правила Юанська династія, що її початок поклав монґольський хан Ху-Білай — хінський богдихан.

Монґольські юрти, тоб-то мешкальні будинки.

*) Хурулдан — найвищий законодавчий орґан Монґольської Народньої Республіки. Туди переважно вибіраються арати-простолюдини.

Проте після тимчасового розцвіту великого ханства монґольського, що посіло землі від Тихого океану до Карпат, монґольські орди поволі починають відкочуватися до пустелі Ґобі та до території сучасної Монґолії і вже в XVII віці Монґоли пококолися на низку ворожих до себе племен, як от Халаха й Ойрати та підпали під владу Манджур, що от тепер завойовували Хіну.

Де далі Монґолія робилася провінцією Хіни: Монґоли втратили всі свої войовничі звички й перейшли на стан звичайних мандрівників-скотарів. Отже на широченних просторах Монґолії, що притиснута з одного боку Хіною, а з другого — Туркестаном та Сибіром, на площі близько 3 — 4 міліонів квадратових кільометрів, серед скелястих гір та узгір роскидано степи, а иноді й пустелі. Хоч на деяких північних та західних гірських пасмах зеленіють діброви, але взагалі в Монґолії мало лісів і переважає степовий простір. Оці то степи денеде нарізними островами поплямовані чагарниками з саксауду, тамаріску, дарисуну, що досягає заввишки цілої сажені, оці то степи й є хліб Монґолів, мовляв, економічна база їхня. Бо дуже суворий клімат і бідний ґрунт не дають можливости провадити хліборобство. Степи-ж є перша й найголовніша умова для розведення худоби. Скотарство це єдине заняття Монґола. Худоба для Монґола все, це й їжа Монґола, це й одежа його. Худоба всіляка: і вівці, й кози, коні, велика рогата худоба, верблюди то-що. Нарешті вовна з цієї худоби дає Монґолові його “житлоплощу”, а саме юрти. Ані хінська, ані російська культури ще й досі не перемогли властивостей монґольського побуту, народу пастуха, мандрівника, що живе в переносній юрті, ходить у національному монґольському халаті, п’є кумис і взагалі вживає виключно продукти скотарства.

Кілька міст, от як столиця Монґолії — Урга, що нараховує близько 30,000 мешканців, Улясутай, Кобдо, Саїн-Наїн, Удде — мають невеличку кількість будинків у хінському дусі, а чи російського зразку, здебільшого багатіїв Монґолів, або-ж установи. Всі ці міста, власне кажучи, являють собою цілі ґрандіозні манастирі, населені десятками тисяч манахів або лам. Лами монґольські утворюють справжню армію попівства, тільки не чорну, як от у нас, а жовту кольором одежі. Взагалі соціяльний склад Монґолів досить ориґінальний. За останніми відомостями (І. Майський 1923 р.) населення Монґолії таке: князів — 0.1 процент, шляхти — 5.6 процент, лам — 44.6 проц., (майже сорок п’ять проц. — от чому Монґолія в злиднях), вільних громадян — 26.2 проц., кріпаків — 16.63 проц.,

та осіб, що перебувають поза суспільними верствами — 7 проц. Між иншим, усі ці сім процентів, що не потрапили до жадного "сословія", складаються з байструків (незаконнороджених).

***

Країною з давних давен правили князьки та лами, що на чолі їх стояв верховний правитель Хутухта.

Він по своїй "святій кваліфікації" рахується за третю особу в ламському культі.

Оцей ламаїзм, як і инша всяка релігія, так приголомшив Монґола, що той і зараз веде напівдикунське життя.

Монґол майже все своє життя проводить верхи на коні.

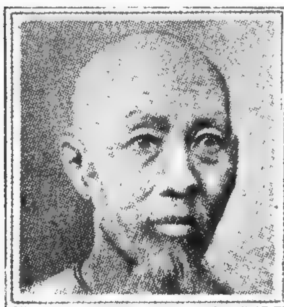
Але й здоровий вплив буйної природи не зміг перемогти пригнобленности, забобонности, несвідомости, що їх міцно прищепили монґольському народові лами.

Справді-ж бо Монґоли надзвичайно пасивні та дуже ледачі.

***

Минули віки і хінська провінція Монґолія в листопаді 1911 р., підчас революції, що сталася в Хіні, оголосила незалежність Зовнішньої Монґолії. Хінську владу було скинуто, а слабенька Монґолія потрапляє в імперіялістичні пазурі царської Росії.

І хоч монґольське військо розбило Хінців, проте вона робиться іграшкою між Хіною та Росією, що заходилися нещадно експльоатувати скарби Монґолів.

Вгорі на образку — тип жителя Монґолії.

Праворуч — Г. Таїрова, селянка з Чердахли, Гаджинського повіту (Монґолія), керовник жіночими делеґатськими зборами.

Чим далі, Монґолія робиться об'єктом імперіялістичних змагань Хіни і Японії. Прикладає свою руку і такий знаменитий "миротворець", як Вудро Вилсон. Японія намагається спровокувати Монґолів і проєктує за ініціятивою відомого атамана Семенова утворити пан-монґольську державу. Це хвилює Хіну і вона збройно захоплює Монґолію.

Намісник хінський, ґенерал Сюй-Шу-Чжень, або "маленький Сюй", енерґійно заходився до знищення будь-якої примари незалежности Монґолії. Це було в 1919 р.

А в 1920-21 під натиском Червоної Армії недобиток барон Унгерн фон Штернберґ, рятуючи свою шкіру, вдерся на територію Монґолії грабувати населення.

Нарешті цей авантурник душить однією рукою Монґолію, другою чіпляється за ідею незалежности цієї країни. Почуваючи себе мало не новим Чінґіс-Ханом, безглуздий барон формує та озброює біля трох тисяч ріжної наволочи і вщент розбивши хінське військо займає столицю Монґолії — Ургу.

Чотири місяці Монґоли стогнали під крівавим естляндським бароном. На весну 1921 р., "Мальбурук рушає в похід" не більш не менш як на... Москву. Проте Червона Армія ще біля самого радянсько-монґольського кордону, під Троїцько-савськом, розбила головні сили Унгерна і рушила на територію Монґолії для остаточної ліквідації білобандитизму.

Тимчасом перебування Унгерна в Монґолії підняло маси.

Серед них почався справжній революційний рух. Виникла монґольська народньо-революційна партія.

Під час ліквідації авантури Унгерна було утворено революційний уряд незалежної Монґолії, що відразу свідомо та дружньо поставився до Радянської Республіки. СРСР перший визнав незалежність Монґолії.

Незабаром було скликано великий Хурулдан (монґольський парлямент), декретовано відміну станів, орґанізовано народньо-революційну армію, новий апарат управління.

На останньому пленумі ЦК Монґольської Народньо-Революційної Партії між иншим по жіночому питанню визнано за необхідне притягнути жінок до державної громадської партійної роботи.

Монґолія почала нове життя.

Діялектика невпинно перегортає сторінки історії будь то в Европі, будь то в нетрах Азії, не дивлячись на смертельні зусилля імперіялістів боротися з могутнім революційним рухом.

Л. Олін.

ПЕРШІ КРОКИ ПАРОПЛАВСТВА

Ми перепливаємо величезні морські простори з усіма вигодами, що їх тільки може забажати вибаглива людина, а тим часом нікому й на думку не спаде, як то тяжко та довго довелося людині завойовувати собі це право пароплавів.

Колись дуже великою відвагою було переплисти на первісному човні вже якусь вузеньку протоку. Ці часи, очевидно, ближче до нас, а ніж це може здається нам. З "Одисеї" Гомера видно, який трудний та небезпечний був шлях від Геллеспонту (Дарданелі) до Йонійських островів — шлях, що сучасні пароплави проходять за два дні. Через тисячу років згодом Софокл за доказ всевладности людини вважає те, що людина переходить моря. Через 500 років Горацій вихваляє першу людину, що відважилася попливти в "солоні води". А від Горація до наших часів минуло всього тільки дві тисячі років.

Як з'явився перший пароплав?

Річки, озера і невеличкі затоки людина завжди вільно перепливала. Помічаючи, що дерево не поринає, первісна людина замислилася; їй спало на думку використати якось цю властивість дерева.

Поволеньки, сідаючи верхи на стовбура, людина стала перепливати досить великі водяні віддалення. Цей спосіб плавби вживається ще й сьогодні на острові Цейлоні; там сідають верхи на шмат стовбура, а за весло їм служить теж шматок дерева тільки менший.

Трохи згодом почали влаштовуватися на цьому стовбурі дещо зручніш. Стали випалювати для себе місце, щоб сідати, спершу для одної людини, а потім для кількох.

Але яким чином цей первісний спосіб плавання міг так удосконалитися?... Адже розміри стовбура не можна збільшувати за певні межі...

Очевидячки, прототипом сучасного пароплаву було щось инше.

Якщо глянути на ті народи, що перебувають нині на низькому щаблі культури, наприклад, на тубільців Тасманії, то побачимо, що вони мають, або швидче мали, бо в минулому віці їх майже до ноги винищили Бритійці, — щось подібне до човна, або його ліпше було-б назвати плотом, зробленого з кори дерева; на таких плотах вони часом випливають дуже далеко

в море. Инший, також примітивний засіб плавання, люде вигадали, надимаючи шкіри тварин.

На найстаровинніших пам'ятниках асирійських та вавилонських знайдено малюнки людей, що пливуть морем на свинячих міхурах. Міхури такі були їм також за підпору для плотів.

Але шкіри тварин використовувалися ще иншими способами. Наприклад, сшиваючи їх і натягаючи на дерев'яні чи костяні снасті, ескімоси з незапам'ятних часів робили та роблять і нині човни-кайаки; на таких човнах вони далеко випливають у море. В шкіряному човні Ірляндії — каракель — міститься двоє, але він такий легкий, що його вільно може переносити на плечі одна людина.

Та тільки такі шкіряні човни не могли теж бути за предків сучасних пароплавів. Народ, що ніколи не плавав морем, має човни з плетеної снасти, критої шкірою або якимось иншим матеріялом, що не пускає води. Ще й до наших часів залишилися малюнки подібних вавилонських човнів.

В стародавньому Єгипті, поруч великих нільських пароплавів, ми ще й нині натрапляємо на маленькі човни з папірусних стеблин. Цих човнів з височенними дзьобами на носі вживалося головним чином для полювання.

Цікаво, що подібні човни можна й нині ще побачити в Південній Америці, в Болівії. На початку озера Тітікака схоронився старовинний понтонний місток, покладений на подібні човни.

Єгипет швидко йшов шляхом мореплавства. Ще за передісторичних часів Єгиптяне їздили Червоним морем, а може й Перським. В усякім разі слід зауважити, що Греки збудування першого корабля приписують саме Єгиптянам. Мітичний король Данай привіз до Греції перший корабель з Єгипту. Міт, навіть за пізніших часів Демократії, довго вважався за істину. Проте, де-хто з грецьких письменників робить такий висновок, що перші кораблі прибули з Трої.

До нас надійшли стародавні єгипетські відомості про великий морський бій, що відбувся між Єгиптянами та иншими народами Середземного моря. Ці відомості стосуються тих часів, коли власне Греків ще не було; скорше згадується тут за ті народи, що посідали Крету, Мікени, Сардинію (Шардана).

Таким чином ми бачимо, що кораблі тих часів здатні були не тільки плавати морем, а навіть витримувати морські бої.

Звідки-ж могли піти такі кораблі?

Спосеред багатьох форм таких примітивних кораблів від-

значається одна, що її можна зустрінути на озерах Північної Америки та Бразилії — кену.

Кену — робиться з березової кори; великі шматки її зшивають докупи, заклеюють або заливають смолою. Індіяне так уміло здіймають кору з дерев одвічних лісів, що на збудовання такого човна витрачають не більше, як три дні. Такими човнами Індіяне випливали в далекі морські подорожі. Так є підстави гадати, що тубільці Гавайських островів доходили до Мадаґаскару.

Потім замісць кори стали вживати дощок, а це вже давало спроможність збільшувати розміри човна.

Заливання та заклеювання робилося так вдало, що вода в човни зовсім не проходила.

Через єгипетські кораблі, римські ґалєри, через човни відважних Вікінґів людство дійшло до сучасних океанських пароплавів-велетнів на кілька десятків тисяч тон — сучасних пливучих міст з многолюдним населенням.

А.

Панамський Канал

Панамський канал — один з найкращих творів буржуазної техніки. Він став на місці Панамського межиморря, перетявши досить високу місцевість. Почала будувати його в 1882 році французька компанія за проєктом славнозвісного творця Суеського каналу — Фердінанда Лесепса. Але Французам не пощастило довести будівництво каналу до кінця. Посамперед тому, що проєкт Лесепса передбачав сполучення Атлянтийського й Тихого океанів на однім рівні, для чого треба було-б вигребти 288 міліонів кубічних метрів землі і крім того мати мороку з ріжницею допливів моря — 10 футів на березі Тихого і лишень 2 фути на березі Атлянтийського океану. Це коштувало-б дуже великі гроші. По-друге, наперешкоді стали жовта пропасниця і тропічна малярія. Так Французи, загубивши чимало люду та витративши дурно 300 міліонів доларів, мусіли залишити роботу і продати свою концесію Американцям. Американці забезпечили свої права на 100 років і, витративши лишень 375 міліонів доларів, закінчили величезну будову в 1914 році.

Американці дуже просто оминули труднощі, що стояли перед проєктом Лесепса. Вони застосували систему шлюзів

і загородили ними ріці Chagres шлях до моря. Тоді вода з неї утворила найбільше в світі штучне озеро Gatun. Шлях каналу пішов через це штучне озеро, через ріку Chagres та озеро Miraflores і тому з 50 миль для самого каналу довелося прокопувати тільки 9½ миль. Перед роботами Американці проклали поруч майбутнього каналу залізницю і одночасно оздоровили місцевість од малярії та пропасниці, не пошкодувавши залити всі хоробливі багнища нафтою. Американська буржуазія знала, чого бажала. Панамський канал дав їй спроможність скоротити шлях між берегами Америки, сполучити водою Ню-Йорк з Сан-Франціском, західний беріг Америки наблизити до Европи і східний до Азії. Цим заощаджувалися величезні кошти, що їх потрібували зайві місяці плавби — на обхід Південної Америки. Північно-Американські Злучені Держави не тільки заощаджують великі суми на власному пароплавстві, а ще й щорічно заробляють міліони від експлоатації Панамського каналу.

З кожного пароплаву чи то торговельної флоти, чи то військової, Північно-Американські Злучені Держави беруть подорожне мито, та й не мале: за пароплав на 15,000 тон Злучені Держави беруть 10,000 доларів.

Скільки-ж то таких пароплавів пропливають Панамський канал що дня, що місяця, що року?

І не дивно, наприклад, що за 1925 р. цього мита зібрано на 18 міліонів доларів.

Та не в цих комерційних баришах уся вага Панамського каналу для Злучених Держав.

Основне — те, що тільки після відкриття його Злучені Держави стали справжньою імперіялістичною державою, бо-ж тільки з цього моменту американська фльота здобула змогу вільно маневрувати по обидва боки Злучених Держав, в обох океанах.

Панамський канал став для Злучених Держав Америки тим, чим є Ґібралтар для Анґлії.

І зрозуміла річ, що вашинґтонські слуги хазяїнів з Волстріту охороняють його з надзвичайною увагою.

Обидва кінці каналу — Колон на Атлянтийському океані і Балбоа на Тихому — збудовано як першорядні морські бази, що можуть брати в ремонт найбільші крейсери.

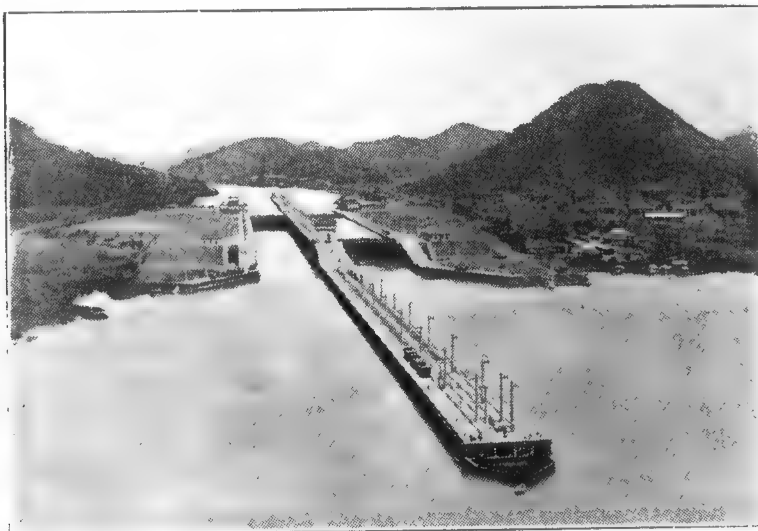
По кілька фортів з страховинними гарматами обороняють підход до цих баз, як рівно-ж і безліч ескадриль бойових аеропланів та підводних човнів ні на хвилину не покидають зони каналу.

Але... що значать усі ці запобіжні заходи саме тепер, в часи ґазової війни? Занадто великі інтереси прикуто до цього 50-ти милевого рівчака, щоб можна було покластися хоч-би й на найбільш досконалу оборону його.

Тут може допомогти тільки резерв.

Повторити-ж Панамський канал можна тільки в Нікараґуа. Звідси стають зрозумілі нинішні вперті зусилля Злучених Держав слідом за Панамою проковтнути й її сусідку, так само дрібнесеньку республіку, Нікараґуа.

Скажім ще кілька слів про те, як відбувається рух через Панамський канал. Як ми вже зауважували, основний момент його — шлюзи.

Шлюзи Панамського каналу.

Їх збудовано парними, щоб можна було вільно розминутись — чи то підіймаючись, чи опускаючись — двом пароплавам. Кожний із шлюзів може і підіймати і спускати. Велика червона стрілка на котромусь із шлюзів, праворуч чи ліворуч, вказує, який з них у цю хвилину вільний. Увійшовши в перший шлюз, пароплав зупинився; позад нього міцно замикається стіна на 30 футів заввишки. Пароплав — неначе в величезному склепі на 1,000 футів завдовшки і 110 футів завширшки. Ледви замкнулися велетенські ворота позад пароплаву, як перед ним поволі роскриваються другі — в сусідню камеру. Вода швидко прибуває, підносячи пароплав вгору. А щоб він не розгойдав-

ся, його ланцюгами утримують по середині камери з обох боків її чотири могутні електричні локомотиви. За 8 хвилин рівень води в камері з пароплавом зрівнюється з водою в сусідній камері, пароплав вільно переходить туди і т. д. Таких шлюзів на кілька камер від Балбоа до Колону збудовано три.

Перехід через шлюзи відбувається без ніякого галасу, метушні, біганини і т. д. — спокійно, вільно, з нечуваною чистотою, точністю до хвилини. Ви не скажете, як, хто та коли всім орудує. Персоналу, що обслуговує шлюзи, навіть якось непомітно. Керує всією роботою на кожному шлюзі один інжінер, що мешкає в будинку посеред кожної пари шлюзів. В одній з кімнат цього будинку стоїть великий мармуровий стіл. На тім столі зроблено точну модель пари шлюзів, що ними завідує той інжінер. Коли до першого шлюзу входить пароплав, то за допомогою електричного сполучення на столі до найменших дрібниць повторюється все те, що відбувається в камерах шлюзів. Вода переливається в шкляних резервуарах точнісінько так само і в ту-ж хвилину, як і в самому шлюзі. Інжінерові навіть нема чого виходити з хати, щоб простежити всю операцію. Він, сидячи біля столу та лагідненько пахкаючи сигару, тільки періодично простягає руку, щоб натискувати електричного ґудзика. Вода, земля, електрика підвладні найменшому його дотикові.

Щось подібне і, очевидно, в тім-же американськім виконанню, буде через 4 роки і в самім серці Радянської України. Ад-же гасло транспортної частини будівництва Дніпрельстану — морський шлях аж до Дніпропетровська.

Л. Б.

Дніпрові пороги.

Американські контрабандисти і почта

На думку багатьох, контрабанда є романтика, контрабандист — це кіно-герой, що кожної хвилини важить своїм життям. Надзвичайний трюкіст. Природний авантурник, що промишляє небезпечним ремеством не тільки за ради наживи, а й охоти до небезпечних пригод.

Такі думки про контрабандистів поширювалися чисельними романами, здебільшого з перекладної чужинецької літератури. Це — зрозуміла річ. Контрабанда за кордоном справді дуже поширилась. Серед контрабандистів були свої "королі", що вміли непомітно, гаразд переходити кордон, обминаючи сторожкі прикордонні чати.

Серед цих людей траплялися дуже "талановиті", що вміли вигадувати всякі хитромудрі способи непомітно перевозити заборонений крам.

Імперіялістична війна збільшила ватаги контрабандистів. Збільшилось число випадків таємного привозу зброї та набоїв, приличкованих звичайнісінькими речами. Згуртувалося чимало товариств для купівлі контрабандного краму.

Одночасно боротьба з цим лихом досягла величезного розміру. Життю контрабандиста кожної хвилини загрожувала смертельна небезпека. В разі невдачі, його судив суворий військовий суд, що ніколи не милував.

Особливо контрабанда поширилась в Північно-Американських Злучених Державах, набравши тут цілком своєрідних форм.

Контрабандист перестав бути авантурником. Риск був дуже великий. Прикордонних чат втроє побільшало. Морські митниці стали ще пильніші та сторожкіші. Треба було вжити чимало запобіжних заходів і зробити цю справу не такою небезпечною. Отож американські контрабандисти звернули увагу на почту.

І справді, чи може бути щось вигідніше, як пересилати заборонений крам у пакунках із звичайнісінькими написами. Адже-ж таких пакунків кожна американська почтова контора одержує не менше кількох тисяч на день.

Хіба-ж почтовики розпечатуватимуть та розглядатимуть кожний пакунок. Отже-ж заборонений крам можна було ховати й приличковувати звичайнісіньким крамом.

Та бувши знаряддям контрабандного привозу, почта разом з цим оголосила немилосердну війну контрабандистам.

В багатьох містах Півн. Америк. Злучених Держав закладено спеціяльні школи для почтовиків, яким доводиться мати справу з закордонними пакунками.

Ці школи мають свої музеї, де зібрані дуже цікаві експонати, здебільшого речі, знайдені в пакунках, а саме кокаїн, тютюн, золото то-що.

Контрабандисти з'уміли використати для себе навіть військову промисловість. Невідомо, чи були підкуплені при цьому деякі впливові особи чи ні, але-ж цей факт безперечний. Наприклад, підчас війни у пакунках зброї та набоїв пересиланих з Америки до Европи випадком виявилася сила ящиків з рушницями; дула цих рушниць були набиті кокаїном, а кілька набоїв — начинені, замісць пороху, фляшками з спиртом в особливім пакуванні.

Американські контрабандисти ніби намагаються перевершити один одного, вигадуючи все нові способи контрабанди забороненого краму. Наприклад, на митниці в одному портовому місті одержано величезні ящики з написом "Риба".

Коли-ж їх роспаковано — в них звичайнісінькі оселедці.

Обережні урядовці уважніш розглянули цей крам.

Виявилося, що все було як слід. Та коли переносили ці ящики на склад, то помітили, що вони далеко тяжчі, ніж повинні були бути.

Вантаж знову переглянено, і що-ж виявилося? Оселедці були начинені ріжними коштовними речами. Тепер у Ню Йорку орґанізовано особливі установи, так звані "мертві митниці".

Через ці митниці проходять усі закордонні пакунки і навіть листи з знайденим у них контрабандним крамом. "Мертва митниця", — це ніби експериментальний інститут боротьби з контрабандою.

Тут вивчається способи виявy забороненого краму, робиться дослід підозрілих речей і складається фотоґрафічні альбоми для митниць, а крім того влаштовується ліцитації і прибуток з них іде знов же таки на орґанізацію нових заходів боротьби з цим лихом.

Американці своєю енерґією завжди випереджали всі нації, отже їхнє завзяття в боротьбі з контрабандою, що завдає шкоди державній промисловості, дає позитивні наслідки.

Раціонально поставлені засоби боротьби з контрабандою сильно обрізують прибутки контрабандиста, роблячи таким чином його ремесло нерентабельним та примушуючи його шу-

кати заробітків иншою, кориснішою для суспільства професією.

Колишній контрабандист — герой романів, що тепер обернувся в обережного й хитрого жуліка, незабаром неминуче зникне.

Про діла його, що стали темою до цікавих привабливих оповідань, залишаться тільки самі згадки, докладно ілюстровані ріжними речами, виставленими в музеях.

І контрабанда-романтика зникне на завжди.

В. Біляєв.

ІСААК НЮТОН

ІСААК НЮТОН.

У 16-му столітті перед наукою стало запитання: якщо наша земля уявляє собою величезну кулю, яка, подібно до сонця й місяця, вільно висить в просторі, то чи не кружляє земля довкола сонця, а не сонце довкола землі, як це нам здається? Цю думку вперше старався доказати видатний астроном Николай Копернік. Копернік 20 літ пізніше після подорожі довкола світа Маґеляна і Ель-Кана написав ґеніяльну книжку "Про рух небесних світів".

Після Коперніка виступив борцем за новий світогляд знаменитий астроном Ґалілео Ґалілєй. Він винайшов телєскоп і при його допомозі побачив на місяцеві гори і відкрив співпутників планети Юпітер, що кружляють довкола нього. Це відкриття підтвердило правдивість поглядів Коперніка.

Після Ґалілєя, Йоган Кеплєр відкрив закони кружляння планет і доказав, що всі планети кружляють своїм шляхом довкола сонця не по правильних лініях, а по дещо вигнутих півколах.

Всі ці наукові істини вже в першій половині 16-го століття

уважалися за правдиві всіми передовими людьми. Проти них виступало лише чорне реакційне духовенство. В руках "князів церкви" того часу була зосереджена влада. Як завжди, як ось і тепер у всіх капіталістичних країнах, де духовенство, втративши владу, пішло на службу капіталові — кожне сміле нове відкриття лякало й хвилювало "душ-пастирів". Вони боялися правди, що ширилася серед парафіян, боялися викриття їхнього принціпу про створення світа, який давав їм владу й багацтво. Цей страх спонукав духовенство тисячами гноїти в тюрмах і палити на кострах всіх тих, чиї смілі уми ставали проти брехні й рутини в науці, мистецтві й громадському житті.

Ось які "цікаві" запитання ставили реакційні оборонці старого світогляду послідовникам Коперніка й Ґалілея:

— На чому тримаються планети в просторі і що примушує їх кружляти довкола сонця, й не дає полетіти в безконечний світовий простір?

На це запитання ні Копернік ні Ґалілей не дали ніякої відповідді. На це питання не могли найти відповідді навіть такі великі уми епохи Відродження (упадок феодалізму й народження капіталізму), як Леонардо да-Вінчі. У його рукописах є таке дивне запитання:

— Місяць, коли він твердий і тяжкий, то на чому він, той місяць, тримається?

Дійсно, це було питання не розвязане для людей 16-го століття і першої половини 17-го століття. Що тримає місяць і всі планети в глибинах небесного простору? В чому тут криється "таємна" звязь і цілість системи всесвіта?

Ось ці всі питання вирішив Ісаак Нютон, якого справедливо називають одним з найбільших ґеніїв людства.

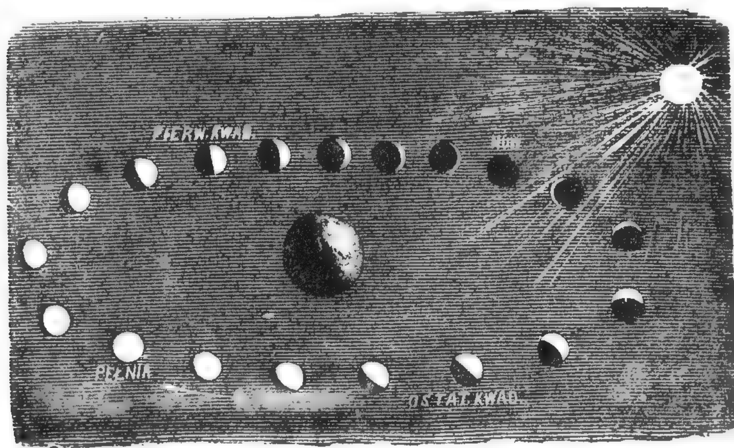
Поки скажемо, що він зробив, згадаємо, хто він. Бо коли знаємо великі діла чоловіка, то цікаво нам знати, хто був той чоловік, тимбільше, що цего року скінчилося 200 літ від дня смерти Нютона.

Ісаак Нютон вродився 25. грудня 1642 року — саме в той день, коли в Італії умер Ґалілео Ґалілей. Родився він в родині бідного англійського селянина-фармера, в селі Вулпорт, недалеко від міста Ґрентам. Сусіди говорили, що хлопчик не виживе — таким хирлявим він вродився. Але наперекір цим пророкуванням Нютон дожив до 85 літ.

Мати віддала хлопця до міста Ґрентам до школи. Хлопець не дуже старанно вчився. Він любив бавитися будуванням водяних млинів і вітряків, робив для себе й для своїх товари-

шів паперові літаючі змії. Часто пізно вечером він привязував до такого літаючого змія паперовий ліхтарик і запевняв несвідомих сусідів, що це летить комета.

Коли хлопець скінчив школу, мати взяла його до дому на фарму й хотіла навчити домашнього господарства. Але юнак не відчував ніякого бажання до праці коло землі. Коли мати посилала його пасти вівці, він набирав з собою в поле книжок і читав. Вівці й корови йшли в збіжжя, робили шкоду. Така поведінка хлопця дуже непокоїла матір і вона раз поскаржилася братові, який приїхав до неї в гостину. Той поговорив

Кружляння Місяця навколо Землі.

з хлопцем і здивувався його знанням та вирішив дати йому спромогу вчитися. Так молодий Нютон поступив до каледжу в Кембридж.

В каледжі Нютон дивував учителів і товаришів надзвичайним умом і тою легкістю, з якою він засвоював всі науки, а головно математику й льоґіку.

Як Нютон розгадав "тайну" всесвіту.

Вивчаючи твори Коперніка, Ґалілея, Кеплєра, Нютон почав думати над будовою всесвіту і на 23-му році свого життя відкрив закон всесвітнього тяготіння, який зробив його безсмертним.

Існує відомий анекдот, що будьто би Нютон зробив це відкриття побачивши, як в саду яблоко впало з яблоні на землю. Біоґрафи Нютона перечать цему. Але дуже можливо, що якраз падаюче яблоко піддало думку Нютонові про все-

світне тяготіння. Проникливий ум вченого привик аналізувати все, що незрозуміле.

Яблоко падає з дерева... Чому? Тому, що воно має вагу, тягар. Тягар предмету примушує його падати на землю. Але-ж що таке тягар? Чи не є це притягаюча сила землі? Земля, як маґніт, притягає до себе все, що має вагу.

Коли-ж це так, то чому-б її не притягнути до себе місяця? А може її саму сонце притягає до себе й тільки через те вона вічно кружляє коло него?

І "тайна" всесвіту була майже розгадана. Молодий вчений боявся сам собі повірити. Він почав вичисляти і перевіряти свої здогади.

Чому місяць не впаде на землю.

Так, дійсно, всі планети і їх співбіжники злучені в одну родину невидимими нитками взаїмного притягання. Великі планети притягають до себе малих. Чим більша маса небесного тіла, тим більше його притягання, і чим блище небесні тіла одно від другого, тим збільшається сила їх взаїмного притягання.

Але й тут перед Нютоном стало друге питання: чому-ж в такому разі планети і їх співбіжники не впадуть одна на другу, як падає яблоко на землю?

Нютон блискуче вирішив і це питання. Справа в тому, що всі планети, їх співбіжники і взагалі небесні тіла є в русі, а підчас руху розвивається відосередня сила. Візьміть, наприклад, звичайний камінь, привяжіть його до шнурка і спробуйте хутко кружляти його довкола себе. Чим хутчіш ви будете кружляти, тим більше будете натягати шнурок, і відчуєте, що камінь неначе став тящий. А коли шнурок не дуже міцний, то камінь розірве його й полетить геть від вас. Щось подібне відбувається з небесними планетами, але сонце не пускає, щоб планети розліталися на боки, воно тримає їх силою свого притягання.

Біле світло складається з ріжних кольорів.

Свої астрономічні відкриття Нютон виклав в книзі "Математичні початки природної фільософії". Увесь дальший розвиток астрономії аж до наших днів уявляє лише дальший розвиток Нютонових відкрить.

Нютон вніс нове не тільки в астрономію. Його блискучий ум діткнув цілої низки инших наук, особливо математики, фі-

зики, механіки. Ми тут пригадаємо тільки одно ґеніяльне відкриття Нютона в галузі оптики. Нютон відкрив, що світло, яке ми називаємо білим, представляє сумішку соняшних промінів ріжних кольорів.

Це відкриття Нютон зробив при допомозі звичайної шклянної прізми. В закритому знадвору вікні він зробив невеличкий отвір і пропустив через него соняшний промінь. На другому боці кімнати на стіні появилося світле коло. Тоді Нютон поставив по середині соняшного проміння шклянну прізму. Промінь, переходячи крізь прізму, відбивався на стіні вже не у формі білої плями, а у формі продовжастої лінії, що складалася з кількох кольорових промінів. Цей ріжнокольоровий промінь Нютон назвав спектром. Спектр складався із семи головних кольорів: фіолетового, синього, блакитного, зеленого, жовтого, помаранчевого й червоного.

Це відкриття стало основою великої части сучасної фізики — науки про спектр, окремого розділу хемії — спектрального аналізу, і цілої науки — астрофізики. По вивченню спектрів світла ріжних звізд ми дізнаємося тепер про хемічний і фізичний склад далеких небесних світів.

Тяжкі пригоди Нютона.

В короткій статті неможливо переказати всі великі відкриття Нютона. Його великий ум просякав в найдальші глибини всесвіту. Нютон так далеко продвигнув розвиток науки, як це не вдалося зробити ні до него, ні після него ні одному чоловікові.

Наукова праця Нютона допровадила його до хороби, але він завзято працював далі, переходячи від одного питання до другого. Ціле своє життя він прожив нежененений і його самітність поділяв тільки його пес "Алмаз". Але цей мовчазний приятель приніс вченому таке велике горе, від якого він мало не збожеволів.

Одного разу вечером Нютона покликали з кабінету в другу кімнату. Виходячи, він залишив на столі свічку з вогнем. Коли він вийшов, собака звалив свічку, і всі папері, в яких Нютон записував досліди своєї довголітньої праці — згоріли.

Повернувши через кілька хвилин в кабінет, Нютон застав тільки дотліваючий попіл. Розпука вченого була така велика, що він на якийсь час втратив память і спосібність думати. Тільки завдяки доглядові приятелів він через якийсь час видужав і знову взявся до праці.

Нютон дбав тільки про науку.

Нютон не любив багато говорити, був дуже повздержаний до їди, вдягався дуже просто. Постійно думаючи про науку, він завжди був дуже розсіяний. Про його розсіяність є багато оповідань.

Нютон дуже часто забував про обід. Встаючи з постелі він часами так задумувався над чим небудь, що напів одітий цілими годинами сидів на постелі. Раз був такий випадок: Нютон хотів зварити яйце на сніданок. Він заварив воду, взяв яйце в одну руку, а в другу кишиньковий годинник, щоб подивитися на годину. В ту хвилину в його голові блиснула якась думка. Нютон розсіяно поклав дорогоцінний годинник в кипячу воду (200 літ назад кишенькові годинники коштували дуже дорого) й почав пильно дивитися на яйце, щоб знати скільки часу воно має варитися. І лише через хвилину, отямившись, він з здивованням побачив, що тримає в руках яйце, а годинник вариться в горшку.

Нютон сам про себе.

Нютон прожив ціле своє життя в бідности і лише в останні перед смертю роки жив в матеріяльних достатках. Ні почести, ні слава не похитнули Нютона — він до кінця свого життя залишився дуже скромним чоловіком.

"Не знаю, — казав він, — що подумають про мої відкриття, але сам собі я видаюся хлопчиком, що бавиться на березі моря: він тішиться, коли йому вдасться найти якийсь цікавий камінчик чи якусь цікаву річ, коли тимчасом безкраїй океан істини недосліджений простягається перед ним".

Видатний астроном Гершель, оцінюючи наукове значіння Нютона, каже, що "з Нютона починається ера зрілости людського ума".

І, дійсно, тільки починаючи від Нютона, завдяки його відкриттям і методам досліду, наукова думка людини стала більше чи менше на правильний шлях пояснювання природи.

З російського переклав *Волинець.*

За капіталізму науці пособляють постільки, поскільки її здобутки можуть допомогти капіталістам збільшити їхні зиски, вигоди та роскоші. Тільки соціялістичний лад забезпечить науці невідомі досі великі можливости її розвитку, на користь всього людства.

РЕФЛЄКТОРОВИЙ ТЕЛЄСКОП

Що діється на місяці, це стара загадка астрономів, яку їм досі не вдалося розвязати. Всі дотеперішні помічення находяться більше у сфері припущень, аніж ствердженої правди. Причина цього та, що досі не вдалося винайти таких приладів, щоби можна було образ місяця наблизити до людського ока.

Великий крок наперед зробив в тому напрямі американський професор Ричі, котрому вдалося збудувати спеціяльний рефлєкторовий телєскоп. Згаданий професор має вже певні заслуги і виказав великі здібности при конструкції нових оптичних інструментів. Збудував він уже раніше в Злучених Державах дві астрономічні стації, з того одну на Горі Вилсона, в яких змонтував два великі телєскопи власного винаходу. Одначе у своїй праці не найшов він піддержки зі сторони Американців і тому виїхав до Европи, щоби шукати фінансового забезпечення дальших своїх проєктів. Це забезпечення він найшов у Франції, яка йому асиґнувала відповідні фонди, потрібні до будови найбільшого рефлєкторового телєскопу у світі. При помочі цього телєскопу місяць можна буде притягнути, коли ужиємо буденного висказу, на віддаль шістьдесяти миль, а предмети на місяці, що мають 300 метрів довжини, вже будуть помітні для ока астронома.

Ричі забрав для своїх експериментів дім паризької астрономічної обсерваторії, який находиться недалеко Люксембурського Городу. На верху обсерваторії американський астроном примістив свій тапчан та книжки і там працює він днями й ночами, ніколи майже не опускаючи старої будівлі, що памятає ще часи Людвика XVI., а своїм виглядом нагадує скорше стару, нездобуту фортецю, аніж дім, присвячений науці.

На його припоручення уставлено в забудованнях обсерваторії спеціяльні машини до шліфовання, а також ґазову піч з ріжними переділами, в якій поодинокі комірки великих рефлєкторів стопляться разом.

Новий проєкт Ричі ріжниться від готового вже телєскопу на Горі Вилсона і полягає на полученню шкляних комірок, подібних до плястру меду, які піддержують зеркало. Поміж комірками одначе є досить місця на отвори, що служать до вентиляції, яка нормує круження повітря довкола рефлєктора, аби удержати рівномірну температуру.

Професор Ричі сподівається, що при помочі новонайденого телєскопу зможе він продовжувати свої студії над вібруючими мраковинами, які він розпочав на Горі Вилсона. Удосконалений його рефлєктор дасть йому змогу робити фотографічні знимки неба, яких давніше не можна було робити при помочі звичайних сочок. Згадати годиться, що він уже відкрив зорі пять діяметрів менші від цих, що їх можна було бачити при помочі найкращих старих інструментів.

Що ще відкриє око, збудоване професором Ричі, годі наперед передбачувати. Вже давніше він відкрив нові, великі простори, більші від нашої соняшної системи у віддалі 500,000 світляних років від нас. Це значить, що світло з тих просторів мусить бігти до нас 500,000 років, а один такий рік означає віддаль 63,000 разів більшу аніж дорога від сонця до землі.

Подорожуючи з такою скорістю, промінь мусить бути в дорозі пів міліона літ, щоби з цих просторів дістатися на землю. Якби така зоря сьогодні зникла цілком, то ми про це моглиби довідатися щойно за 500,000 років.

Професор Ричі зробив найкращі досі фотографії місяця. При помочі нових своїх апаратів може він вже розпізнати малі кратери на місяці, не більші, як на милю в прорізі. Новий рефлєктор збільшить поверхню місяця ще пять разів.

Місяць, на основі цих знимок, це мертва куля, якої поверхня пошарпана вигаслими вульканами і коритами ляви. Чи живуть там деякі істоти, радше чи жили вони там колись, про це довідатися не зможе навіть так досконалий прилад, як новонайдений рефлєкторовий телєскоп. Та на тім людська думка не зупиниться, дотеперішними досягненнями вона не вдоволиться і далі буде стреміти, з тою самою що й досі завзятістю, щоби видирати природі її велич і її тайни.

С. І. П.

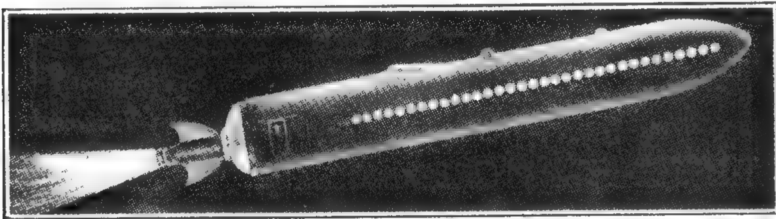
В умовах капіталістичного ладу марно гине багато талантів, через їхне матеріяльне вбожество. Немає кому заопікуватись ними, післати в школу, а через це людство втрачає дуже багато. А якщо бідакові й пощастить якимсь способом розвинути свій талан, то мусить він пізніш продавати його на послуги капіталістам, замість служити ним на користь всього суспільства. Зарадити цьому може тільки переміна ладу капіталістичного на соціялістичний, в якому виховання кожної дитини буде справою всьої громади.

Ракетою на місяць

Щось біля 30 років тому руський інжінер Ціолковський склав першого наукового проєкта ракети для міжпланетних подорожів. Але.. цей сміливий і ґеніяльний плян залишився тільки проєктом. Царський уряд не відважився відступити Ціолковському потрібних на досліди коштів. Та й рівень техніки не досяг ще тої височини, щоб можна було переходити до практичного здійснення проєкту.

Тепер знову повстала мова за міжпланетні подорожі, тільки викликав її вже не руський винахідник, а Американець Годдар. Проєкт його ракети, призначеної для подорожі на Місяць — вельми ориґінальний і біля нього знялося багато галасу.

Цілісінький рік американські ґазети й журнали жували на всі боки цю новину; призначали навіть день, коли полетить ракета, — та... далі цього справа не пішла. Виявилося, що Годдар тільки-но розроблює ще плян будівництва ракети і,

Малюнок представляє одну з плянованих міжпланетних ракет.

що день пуску її на Місяць десь ще дуже далеко. Проте, не встиг угамуватися гамір, викликаний Годдаром, як увесь світ знову заговорив про нових "переможців простору", про двох Німців — Оберта й Гоффе, що розробили проєкта п'ятитонної ракети. На ній вони мали дістатися на Місяць за два дні. З великим успіхом випробували вони й модель міжпланетного корабля. Маленька модель піднялася на кілька миль вгору і щасливо повернулася вниз на парашюті, що автоматично роскрився, коли закінчилося піднесення.

Слідом за Обертом і Гоффом на сцену виступає Макс Фалір, сміливий молодий австрійський авіятор, а у майбутньому мабуть путящий астроном. Він виступає з ґрандіозним проєктом алюмінійового повітряного корабля, збудованого загалом

за пляном Оберта. Найцікавішим-же в цьому проєкті є те, що Фалір зголосився бути за першого пасажира подорожі на шляху Земля — Місяць.

Таким чином усі проєкти базуються на однаковому принципі. В основі — ракета, щось на зразок велетенського гарматного набою, що рухається за допомогою реактивної сили ґазів від горіння палива, вміщеного в спеціяльних камерах. Це горіння, за розрахунками винахідників, надасть кораблеві нечуваної хуткости.

Енергійний і сміливий виступ Макса Фаліра віддає пальму першенства поки-що австрійському проєктові. Його ракета матиме три камери з паливом: у першій — спирт, у двох инших — глинний водень. Коли таким набоєм-ракетою стрельнути з величезної гармати, то ракета здобуде хуткости 7 миль на секунду. Ця хуткість де далі більшатиме, залежно від віддалення набою-ракети від землі; цьому допомагатиме покидання камер по одній у міжзоряних просторах, коли паливо з них вигорятиме.

Автор проєкту Фалір, піклується і про пасажирів. В носовій частині міжпланетного корабля влаштовується спеціяльна кабіна для двох мандрівників.

Крім того, в середині ракети буде влаштовано особливі прилади, що мають забезпечити мандрівників від інерційного удару підчас вистрілу з гармати.

Майбутній подорожі не минути траґікомічних моментів. Підчас льоту ракета мусить перейти таку просторінь, де всяке тіло втрачає свою вагу. Пасажирам доведеться тоді в дійснім розумінні слова "плавати" в повітрю кабіни. Для більшої зручности стіни останньої матимуть особливі поруччя.

Кілька неприємних годин переживуть мандрівники й тоді, коли рідина перестане виливатися в посуду. Фалір обминув і це ускладнення.

"Похідні" фляшки матимуть ґумові рурки, щоб можна було коли вже не пити, то хоч смоктати воду та инше. Тепер виникає питання: як же саме відбудеться посадка ракети на Місяць, або на Землю, коли вона повернеться назад?

Цю проблєму ще й досі толком не розв'язано. На перший раз ракета, очевидно, тільки облетить Місяць, зафільмувавши з близька той його бік, що ніколи не повертається до нас. Можна собі уявити, яку неймовірну ціну мав-би цей фільм.

У Відні уже склалося навіть товариство з астрономів, фізиків та інжінерів, що поставили собі за мету як-найскорше здійснити проєкт Фаліра. *П. Біляєв.*

Світ у майбутньому

Відомий анґлійський професор Е. Ф. д'Альбе, фізик і публіцист, оповідає, як буде виглядати світ за чверть століття. По його думці, світ маліє і корчиться в міру цього, як збільшується скорість повітреплавів-аеропланів і самоходів-автомобілів, як поширюється примінення радія і як ростуть великі шанси телевізії, тоб-то бачення на віддаль. "Не більше, як двацять років вистарчило, щоби нам дати самохід, повітреплав і кораблі, порушувані нафтою. Які чуда побачуть майбутні покоління?" — питається професор і намагається дати відповідь.

В 1950 році люде будуть мати більше світла, ніж сьогодні, -- каже автор. Не тільки ночі будуть ясніші, але також світло буде приємніше для ока. Прийде час, коли штучне світло само буде виходити зі стін і стелі й коли колір і відтінь світла будуть примінені до одягів зібраного товариства, завдяки відповідній контролі, при помочі електричних получень.

Наче гураґан, радіо заволоділо світом. Вистарчило два роки, щоби цю нову форму публіцистики поширити по цілій кулі. Хто сьогодні може здержати або обмежити великий розвиток радія і його можливостей на будуче? Нові педаґоґічні й артистичні впливи йдуть з цього нового джерела на наше молоде покоління, в спосіб без порівнання сильніший ніж зі школи. Всі доми наповняються радістю забав, концертів, викладів, на що колись не могли собі позволити. Сильна висилаюча стація може гомоніти своїм голосом по цілій земній кулі.

Багато праці ще треба, заки урегулюється і розложиться довжину хвиль і без сумніву на цій дорозі будуть трудноші до поборення наслідком національних амбіцій і завистей. Але як тільки це буде переможене, буде відкрита дорога до невичерпаного дару природи. Для людського слуху зникнуть перешкоди далекої віддалі на земній кулі. Та на тім не кінець: світове ухо буде злучене оком на цілий світ, а телевізія притягне перед наші очі події з найдальших сторін, так як телефонія притягнула далекі голоси до нашого уха. Перші спроби цього вже зроблені у Франції, Анґлії та Америці і нема причини сумніватися в дальший успіх. Розвязка цієї проблєми вимагає співпраці між двома ділянками науки, з яких кожна має необчислені засоби можливостей і кожна з дня на день

зростає в силі і знанню. Їх злука буде мати велике значіння для людства і це передовсім в области телевізії, бо багато річей стане для нас доступних, почавши від зародів рака аж до невідомих хмар і струй повітря, яких сьогодні не бачимо нашим зором.

ЯК ВІДКРИТО ПІВНІЧНИЙ БІГУН

Відкрито північний бігун - як-же це повинно бути цікавим?

І уявіть собі — його не можна відкирти. Відкрити на землі можна тільки те, існування чого до цего часу не було відоме. А тимчасом, від коли люде переконалися, що земля кругла (або майже кругла), стало зрозумілим, що існують дві точки на протилежних кінцях земної вісі, що уявляють собою північний і полудневий бігуни земної кулі. Значить, існування цих двох точок давно відоме й тому відкрити їх не можна; а от вперше побувати на них, це инша справа; це цілком можливо, цікаво й має значіння дізнатися, в яких умовинах ці місця знаходяться.

Однак виконання цего дуже а дуже тяжке.

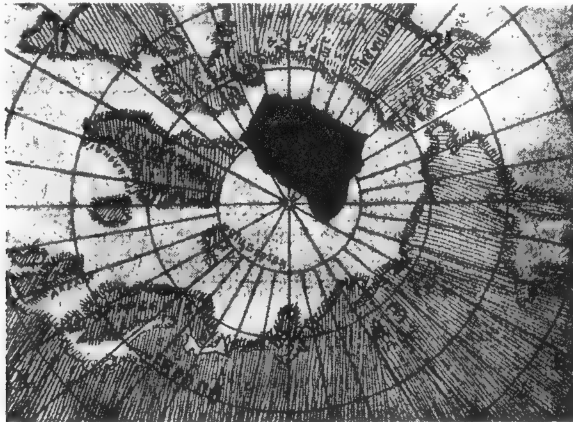
В половині 18-го століття Европейці не бували ще ані разу власне в підбігунових околицях і нічого про них не знали. Бо, щоб розпочати туди подорожі, треба було якоїсь причини, що спонукала-б Европейців рішитися на таку ризиковану мандрівку, на боротьбу з підбігуновими кригами, і найважніше за все, на перемогу ріжних пересудів про недоступність підбігунових просторів.

Така причина прийшла, коли почали шукати морських шляхів в Індію. Португальці, що відкрили цей шлях попри ріг "Доброї Надії" (довкола Полудневої Африки) тримали його в своїх руках, і молодим мореплавським народам Европи того часу — Англійцям і Голяндцям — треба було найти инший шлях в ту-ж саму багату товарами Індію.

Теоретично шлях цей існував, і про него знали, це — шлях довкола північних берегів Европи й Азії в Тихий Океан. Лишалося тільки використати його. Але він показався так тяжким, що до цего часу його перемогли тільки чотири кораблі.

В історії дослідів північних підбігунових околиць, шукання цего північно-східного проходу в Тихий океан відограло вели-

чезну ролю; з ним звязана перша зимівка Европейців в підбігунових умовинах в 1595 — 1596 р. р. в Криговій пристані на північно-східнім березі Нової Землі. Руководив цією експедицією В. Берентс, хоч він і не був офіціяльно її головою. Переживши тяжку зимівку, що до неї експедиція цілком не була підготовлена, літом на човнах вона поплила на полудень і в тій плавбі втратила Берентса, що не витримав зимівки. На память цеї видатної подорожі названо море, що лежить на захід від Нової Землі, іменем Берентса. Частину експедиції, що залишилася живою, спасли російські промисловці, що ще перше за Голяндців та Анґлійців пливали по цих водах. Вони запливали водою з Білого моря аж до півострова Ялмал й попри него в залив сибірської ріки Об та у Фазівський залив.

Північний бігун і підбігунові околиці.

Майже триста літ пізніше (1871 року) Норвежець Корлсен відвідав місце зимівки Берентса й найшов хату в такому самому стані, в якому її залишили Голяндці (дерево напричуд добре зберігається в підбігуновім кліматі).

Всі перші спроби пройти північо-східними проходами не пішли далі Карського моря. Тільки одні російські моряки вже у 18-му столітті (1733 — 1743 р.), підчас Великої Північної Експедиції, не дивлячись на величезні труднощі й ріжні невигоди, перемогли все і вперше поставили на мапу ввесь північний берег від Білого моря до устя ріки Індігірки в північно-східній Сибірі. Все це перемогли вони без огляду на те, що вперше знайомилися з умовинами північної подорожі.

В 19-му столітті цілий шлях від Норвеґії до Берінґового проливу пройшов корабель "Веґа" (в 1878 — 1879 р.) під про-

водом Норденшельґа. Це він вперше найшов камінний вугіль на правих північних притоках ріки Єнисей й поклади прекрасного ґрафіту.

Кораблі Ф. Нансена, "Фран" в 1893 — 1895 роках і "Полярна Зоря" — Е. Толя, російської підбігунової експедиції в 1901 — 1902 роках, далі Ново-сибірських островів не дійшли. Зате кораблі російської гідроґрафічної експедиції в 1914 — 1915 роках вперше пройшли поворотним шляхом здовж північного побережжя Сибірі з Тихого океану в Атлянтийський. Рік перед тим, а саме в 1913 році ця експедиція відкрила проти Челюськіна — Північну землю, що сягала до 80⁰ північної широти і є найдальшим північним продовженням Азії.

Нарешті, в 1918 — 1921 роках цей шлях вздовж берега Сибірі пройшов корабель "Мод" з Амундсеном.

Відкриття північно-західного проходу через проливи північно-американського архіпеляґу, хоч з практичного боку не більш вдале, як північно-східного, але тому, що цей архіпеляг разом з Ґренляндією висуваються до 82⁰ — 83⁰ північної широти, то в цьому місці було значно лекше дістатися до тих північних околиць, які в інших частях північно-підбігунових просторів були недоступні в наслідок плаваючих криг. Тут то головно й набуто досвіду підбігунових мандрівок, який постепенно, через столітні змагання, дав можливість досягти відкритого північно-підбігунового моря на віддалі 780 кільометрів від бігуна.

Цікаво також відзначити, що півночно-західний прохід водою з Атлянтийського океану в Тихий, існування якого доказано ще в половині 19-го століття, в дійсности вперше проплив кораблем Амундсен аж в 1903 — 1906 роках.

Коли, нарешті, після численних експедицій мореплавці вийшли з архіпеляґу північно-американських островів проливом Робсона між Ґренляндією і Землею Ґрента до берегів відкритого підбігунового моря в 1878 — 1879 р.р., то виявилося, що в цих околицях так само, як і на північ від Шпіцберґену, воно вкрите плаваючими кригами. Прийшлося остаточно зректись довго-плеканої ідеї, що за першою полосою підбігунових криг існує вільне від криг море.

Щоб досягти бігуна, зоставалося йти піхотою по кригах з саньми, наладованими поживою, запряженими собаками або людьми. Цей засіб був вже випробований в 1827 році Піром на північ від Шпіцберґену. Але й там він показався нездійснимим, бо прийшлося йти по кригах, які цілий час посувалися на полудень.

Коло північних берегів Землі Ґрента такого замітного руху криг на південь не існувало, і Анґлійці під проводом Нерса, що зимували там в 1878 — 1879 р.р., пробували пройти в цей спосіб кригами до бігуна. Але брак досвіду подорожувати по кригах дався в знаки. Не дивлячись на неймовірні зусилля, анґлійські моряки не змогли досягнути 83^0 20' північної широти в протягу 42-ох днів. Криги такі були нерівні, попересікані горами, проваллями, що дуже утрудняли пересування саней, наладованих поживою ще й човном. Заключення Нерса, основане на його досвіді, і на досвіді Піра в 1827 році, та Австрійця Вайнрехта в 1873 — 1874 р.р. між землею Франца Йосифа й Новою Землею, було таке: підбігуновими кригами з саньми цілковито неможливо відійти далеко від місця своєї зимівки і, значить, не можна надіятися, щоб в цей спосіб можна було дійти до бігуна.

* * *

Тепер треба відзначити початок нової ери в історії дослідів північного підбігунового простору.

Коли люде випробували, здавалося, всі способи досягнення бігуна на кораблях і піхотою по кригах та потерпіли невдачу, то тут якраз знайдено було новий спосіб дістатися в саме серце північної підбігунової околиці. Цей спосіб винайшов Нансен, після всебічного й пильного вивчення всіх матеріялів про північні простори. Розглядаючи ріжні предмети, що їх з кригою принесло до берегів Ґренляндії, Нансен переконався в існуванні течії, що йде на північ від Берінґового проливу попри підбігунові околиці до проливу між Шпіцберґеном і Ґренляндією.

Лишалася можливість подорожувати з кригами і в цей спосіб відвідати недоступну звичайними шляхами північну околицю. Звичайні кораблі для цего не надавалися. Їх неминуче криги розбили-б. Після вказівок Нансена в Норвеґії було збудовано невеликий корабель з такими поясами, щоб криги його не стискали, але щоб витискали на поверхню. Розуміється і внутрішня будова і вся міць корабля була відповідно вирахована.

Справедливість думки Нансена блескуче здійснилася; він на цему кораблі ("Фрам") в 1893 — 1896 р.р. проплив по цілковито невідомій до того часу частині підбігунового Північного моря (не далі 86^0 північної широти) і відкрив, що північний басейн надзвичайно глибокий, про що ніхто й не думав. За час подорожі між кригами й на кригах виконано дуже цінні спосте-

реження, які, разом з винаходом нового способу діставатися в серце підбігунової околиці, становлять головну заслугу Нансена.

Однак недавні спроби Амундсена (в 1918 — 1920 р.р.) на кораблі "Мод" повторити подібну подорож не вдалися. Криги винесли його корабель недалеко Новосибірських островів і Амундсенові не вдалось зайти далеко в Північне море. Певно, не кожного року бувають відповідні умовини для того, щоб корабель міг замерзнути між кригами в такому місци, звідки течія занесла-б його в глибину Північного моря.

Яким- же робом північний бігун все-ж таки відвідали?

Пішком з саньми, запряженими собаками, про що Нерс ще в 1879 році висловився неґативно. В чім-же тут річ? — виключно у величезному досвіді, що його набуто в наслідок розумної, впертої праці в протягу 24-ох літ перебування в підбігунових околицях. Такий досвід мав Роберт Пірі. Він по пять літ без перерви перебував на далекій півночі Ґренляндії або на Землі Ґрента. Він жив життям Ескімосів, брав участь в їхньому мисливстві та переходах. Він трома нападами пробував кригами з Землі Ґрента дійти до північного бігуна, а власне, цільникове кригове накриття, доказує, що увесь шов до цієї теоретично відомої точки. Всі суперечки, що тягнуться ще й тепер, чи справді був він на бігуні, чи тільки близько него, не мають значіння, бо те, що він найшов коло бігуна, а власне, цілникове кригове накриття, доказує, що увесь довколабігуновий простір вкритий морем, а море у свою чергу вкрите кригою. Змірення глибини, яке він зробив коло бігуна показало, що тут море не менше 2,700 метрів глибоке, отже не можна сподіватися близько землі.

За останній час випробувано дістатися до бігуна аеропляннами. Спроба Амундсена перелетіти в травні 1925 року від Шпіцберґену через бігун до Аляски, не вдалася. Він долетів лише до 87^{0} 45' північної широти, спустився для определіння широти, й тому, що половину палива було вже втрачено, учасники експедиції насилу змогли піднятися на одному аеропляні, а другий мусіли залишити, бо його при посадці ушкоджено кригою. Амундсенові пощастило дістатися до північного бігуна аж 12. травня 1926 р. дирижаблем.

Коли летіти над підбігуновими околицями навіть невисоко, то поверхня криги здається рівною, білою. Тому й тяжко доглянути, коли-б і був де якийсь кусник землі в формі острова, бо він був-би вкритий снігом.

В кожному разі, такої землі, що на ній жили-б якісь створіння в невідомій ще части північно-підбігунового моря — нема. Все, що люди могли-б тут використати це — полювання за морськими звірями. Але й воно зосереджується переважно на початкових околицях криг, а не в їх осередкові.

Люди багато взяли вже з цего скарбу. В цему якраз і ограничується та критична користь, що її люди можуть брати з підбігунової околиці.

В науковому-ж відношенні там можна ще багато вивчати з користю для науки, але не за посередництвом скорих перелетів літаками, а сталими, послідовними, повільними дослідами, подібними до тих, що їх тепер переводить гідрографічна експедиція С.Р.С.Р. на Новій Землі в Карському морі.

Професор Ю. Шокальський.

Як ми перелетіли північний бігун

(Стаття Роальда Амудсена.)

12. травня 1926 р. експедиції Амундсена пощастило "відкрити" північний бігун. Величезний дирижабль "Норґе" ("Норвеґія"), напівтвердого типу, на 18 тисяч метрів ґазообему і з трома моторами в 250 кінських сил, на якому було 15 осіб персоналу, долетів до північного бігуна. Учасники експедиції зняли першу у світі фотографію з відкритого ними бігуна. В річницю цієї величезної події Роальд Амундсен і Линколн Елсворт написали статтю, в якій описали подорож цієї історичної експедиції. "Норґе" вилетів з Кінґсбею, на острові Шпіцберген, і перелетівши через північний бігун — долетів до Аляски.

Вечером, 10. травня 1926 р., всі приготування до лету були закінчені. Я чекав лише метеорольоґічних вказівок, що сприяли-б нам. Успіх нашої подорожі цілком залежав від атмосфери. А найважнішим було — щоб нас не захопила в дорозі снігова буря. Метеорольоґічний інститут в Ослько повідомляв нас кожного дня про стан атмосфери і три рази денно найбільші радіостації Европи й Америки передавали нам ці бюлетини. Таким способом ми, в межах можливого, діставали пересторогу перед всякими випадками.

Ми думали вилетіти рано. Але під ніч починав дути сильний вітер. В таких умовинах вивіз дирижабля з анґари звязаний з великим ризиком.

Однак я наказую вивезти “Норґе” з анґари. Як на збитки, вітер знову починає дути.

11. травня, в 8 годині 55 хвилин, “Норґе” підноситься в рідкому повітрі соняшного ранку. Не зимно, всего лише 4 ґрадуси нижче зера. Кінгсбей залитий світлом; вся картина — біла, білі безкраї криги і снігові горбки. Внизу рухаються маленькі чорні крапки; це наші приятелі засилають нам останнє привітання.

Ми летимо з фіорду і прямуємо до північно-західного берега Шпіцберґену. Коло 11 години ми пролітаємо над північною частиною острова Амстердам, останнім клаптиком суші північно-західного кінця Шпіцберґену. Тепер аж до нашого прибуття в Америку, по другий бік бігуна, ми будемо бачити одну й ту саму картину: від небосхилу до небосхилу безформенну й безконечну рівнину.

Яркі проміні сонця освічують околиці і величезна тінь нашого дирижабля летить над срібною скатертю, як привид із світу леґенд.

І, дійсно, ми переживаємо леґенду, подорож в дусі Жюль Верна. Без з'усиль і втоми ми влітаємо в одну з найбільших ворожих людству пустель; без труднощів ми перемагаємо перешкоди, які так багато літ спиняли найвідважніших дослідників. Коли-б вікно нашої каюти було ширше, можна було-б подумати, що ми в купе европейського експресу, який пересікає снігові поля. Але ми тут не цілком самітні: завдяки радіо ми затримуємо звязок із зовнішнім світом.

Через кілька годин після нашого від'їзду ми дістаємо вістку з Мелборну (Австралія). Ні віддаль, ні пустеля місцевости не переривають наших зносин із світом. Дійсно, ми живемо в епосі чудес!

Наші каюти далекі від вигідности, закидані вимірчими апаратами, завішані мапами. Я перебуваю цілий час в задній частині каюти пільота, опираюсь на алюмінійовий бальон і слідджу з вікна за пливучими кригами. Недалеко - радіо-стація, де працює два радіоґрафісти.

Пливучі криги виглядають так само, як і минулого року. Але це, розуміється, лише зовнішне враження: величезні маси криги, під впливом вітрів і морських течій, безперестанно пересуваються з місця на місце. Всюди вузькі й покручені щілини — там, де морська вода виглядає з темного провалля між мозаїкою криги.

На величезних просторах поверх 3,300 кільометрів, що

відділяють Шпіцберґен від Аляски, ми не запримітили ані одного клаптика суші, де міг-би спуститися дирижабль, ні одного достаточно широкого водяного простору, щоб міг спуститися гидроплян.

Підчас нашої подорожі деякі з моїх співмандрівників висловили думку, що під нами трапляються цільні кригові поля, на які можна спуститися. Це лише смішило мене і инших ветеранів полярних околиць, які в 1925 р. 24 дні кружляли на

РОАЛЬД АМУНДСЕН.

аероплянах над цими місцями, що тільки зверха здаються одною суцільною кригою, а в дійсності є чисельними частинами криг, між якими є глибокі щілини.

Ми летіли досить низько, приблизно на висоті 200 метрів, при роботі двох моторів. Третій ми тримали в резерві. Нараз подув північно-східній вітер і ослабив нашу скорість лету до 72 кільометрів на годину. Нам прийшлося шукати воздушної течії, що при ній "Норґе" зміг-би летіти якнай-

скорше. На висоті 530 метрів, при вітрі, що дув за нами, ми почали летіти зі скорістю 86 кільометрів на годину.

При допомозі соняшного компаса і радіо ми були цілком певні свого шляху. Ось кілька записок з мого дневника в останні години перед відкриттям бігуна.

18-та година 40 хвилин. — Маленька пригода: мотор з лівого боку перестав працювати через брак горючого матеріялу. Рури, що достарчали палива, замерзли. Взяло поверх години, щоб направити мотор.

19-та година. — Отримуємо сиґнал з норвежської радіостації в Ставанґері. Надзвичайне враження. В глибині полярної пустелі ми отримуємо вістки від своїх приятелів.

Прекрасне сонце, що товаришило нам, ховається; раптове падіння температури: 10 ґрадусів нижче зера! Нас оповиває туман. Ложна тревога: дещо далі туман розвівається.

22-га година 25 хвилин. — Знову туман. На цей раз густий і широкий. Туман -- найнебезпечніший ворог. Він позбавляє можливости слідкувати за дорогою, він грозить небезпекою. Приходиться підноситися вище, щоб уникнути туману. На висоті 650 метрів ми все ще в густих хмарах туману; підносимося вище і сягаємо 1,100 метрів, пливемо під безхмарим небом.

12-те травня, північ. По мередіяну Кінґсбею. — Сонце світить у всій своїй красі. Ми на широті 88 степенів 30 мінут, приблизно 167 кільометрів від бігуна. Знову лівий мотор працює з перервами.

Нині день народження Елсворта — йому 45 літ. Ми здоровимо свого товариша. Щоби відсвяткувати подію, Нобіле (командант дирижабля), відкриває фляшку пончу й ми пємо за його здоровля. У нас є ще багато поживи. 40 термосів, наповнених чаєм і кавою, 41-ий термос-велитень повний бульйону, до якого немає, зрештою, охочих: він пройнявся запахом металю.

1-ша година. — Хмари розвіваються. Це дуже нас тішить. Адже-ж ми могли-б не побачити бігуна! Вичислювання показує, що за пів години ми досягнемо цілі... Ми наближаємося; ще кілька хвилин очікування.

Нарешті, в **1-ій годині 25 хвилин** соняшний компас показує, що ми досягли бігуна. Дирижабль спускається до 100 метрів над кригами.

Кілька днів скорше за нас Американець Бирд долетів до бігуна на "фокері". Це був відважний трюк, бо спуститися тут

ніяк неможливо. Пливучі криги складаються тут з мозаїчних куснів, збитих одна попри другу. На одній з тих криг зараз є математична точка — північний бігун. Ці криги є в постійному русі. Кожний день нова маса криг може забрати місце на північному бігуні.

Поки спускаємося нижче, ми беремо в руки три прапори трьох держав, що є зарепрезентовані на дирижаблі. Кожний прапор прикріплений до держала з алюмінія, загостреного з одного кінця.

Я кидаю норвезький прапор. Держало врізується в кригу і застрягає. Полярний вітер тріпає матерією прапору. Елсворт кидає так само американський прапор, а Нобілє, — італійський.

Я міцно стискаю руки Вистинґові, мойому товаришові подорожі до полудневого бігуна. Ми з ним поділяли радість відкриття двох бігунів земної кулі.

Тепер — в дорогу, в Америку! Як лише ми проминули "вершок землі", ми стрічаємося з цікавим явищем. До цего часу ми мали захід з лівого боку, а схід з правого. Зараз, навпаки, захід з правого боку, а схід з лівого. Родярд Кіплінґ не передбачав цего, коли він написав свою знамениту фразу:

"... Бо захід є захід, а схід є схід, і ніколи ці дві части світа не стрінуться між собою!"

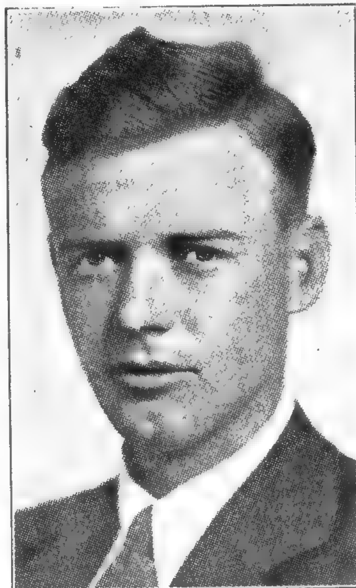
Переклав *Волинець*.

Ескімоси, мешканці далеких північних околиць, до яких дослідникам підбігунових просторів завжди доводиться звертатися за допомогою.

АЕРОПЛЯНОМ ЧЕРЕЗ АТЛЯНТИК

(Опис Ч. А. Ліндберґа його перелету з Ню Йорку до Парижа.)

ЧАРЛС А. ЛІНДБЕРҐ
що 20. травня 1927 р. сам один перелетів аеропляном з Ню Йорку до Парижа.

Я хочу одно спростувати: мене називають "щасливим". Та цего не вистарчає. Перш всего я подбав про те, щоби мати найкращого аеропляна. Я заосмотрився найкращим мотором і всіма потрібними інструментами. Я знав з досвіду инших, що катастрофи найбільше трапляються, коли не хватить ґазоліни. Тож я подбав, щоб мені ґазоліни ще лишилося.

Не можу я також, каже Ліндберґ, поскаржитися на погоду. Не була вона також такою, як предсказували. Місцями вона була гірша, місцями краща. В однім місци непогода така була, що я за малим не вернув назад. Але я вирахував, що позаду мене погода була така сама, як і впереді, тому я рішив летіти вперед.

Вилетів я несподівано. Мені сказано десь коло 4-ої години по полудні, що погода буде гарна, то-ж я рішив спробувати. Мені сказано, що можна сподіватися погоди в цілій дорозі. Але я налетів на дощ зараз таки коло берега. До Нюфавндленду летіти було добре. Дощ почався зараз за Нюфавндлендом, як почало смеркати і падав десь до 4-ої години ранку. Такого я не сподівався. Ця непогода вплинула на мене морально й фізично. Це був час, коли я думав вернути назад.

Далі почав падати град — куски льоду. Авіятори знають, що град з бурею можуть примусити летуна спуститися в кількох хвилинах. Чимраз ставало гірше. Надімною, підомною й по боках була буря. Я зробив скілька ухилів в бік, пробуючи вилетіти з неї, але надаремно. Я пробував летіти низько, лише

10 футів від води, а відтак злітав до 10,000 футів високо. На ранок буря зменшилася й я злетів нище.

Я бачив один корабель, як тільки проминув Нюфавндленд, і бачив кілька инших в часі бурі. В тягу дня я не бачив ані одного корабля аж до самої Ірляндії.

* * *

Вилетів я з Ню Йорку в годині 7.55 рано. Поле було не рівне й мягке, то взяло довше часу піднятися, як це буває звичайно. Я старався оминути будинки й дерева. Від Кейп Ґуд до Нової Скошії я не бачив землі, бо був від неї 300 миль. Мотор працював справно, хоч віз він 451 ґальонів ґазоліни та 20 ґальонів оливи.

Я вмисне звернув кілька миль в бік з моеї дороги, щоб пролетіти над містом Сейнт Джон, в Нюфавндленд, аби дати про себе знати. Я пролетів над вузькою смугою дуже низько, що могли бачити, де я в тій годині був. Це був останній клапоть землі, що я його бачив перед океаном. Я мав все приготовлене для евентуального спущення, але в дорозі я про це не думав.

Вперед, перед себе, я дивився лише через періскоп. Над океаном мені вистарчало того, що я бачив по боках, а періскоп я вживав лише, щоб бачити прямо перед собою. Періскоп був мені потрібний лише в Ню Йорку, щоб злетіти і в Парижі, щоб спуститися. Я мав перед собою мапу й прилади, що показували мені, де я є через цілу дорогу.

Як тільки я залишив Нюфавндленд, то побачив на океані великі криги, а над ними стелився густий туман. Я відчув холод, хоч до цего я був добре одітий. Годину пізніше, як я залишив землю, я влетів в хмару. Я примушений був піднятися 10,000 футів, щоб вилетіти з неї. На тій висоті я летів до самого ранку. Мотор працював справно й я не чувся сплячим.

На цій мапі показана дорога, якою Ліндберґ летів з Ню Йорку до Парижа.

Я почув неначе я їду автомобілем по гарній рівній дорозі. Почало блискати й хмари почали підніматися вище. Я полетів нище деяких, й вище понад деякими з них. Почався град. Лід і хмари почали обліплювати аероплян. Це мене затривожило й я почав думати, що робити: чи летіти далі, чи вернути назад? І вирішив про поворот назад залишити думку.

Я летів 100 миль на годину. Найгіршу небезпеку я мав в ночі. В день я знав, куди лечу, але в ночі я переважно відгадував. Мої прилади були такі добрі, що я на більше, як 200 миль в бік з дороги не відлітав. Загально-ж друга половина дороги через Атлянтик була багато ліпша, чим я сподівався.

Моїм дійсним провідником був компас-індуктор. Мав я також маґнетичного компаса, але компас-індуктор мені так вірно служив, що я лише змилив на три милі з теоретичної лінії від берегів Ірляндії. Цей компас служив мені так вірно, що мені встидно чути, коли мене кличуть "щасливим". Може я й щасливий, але все-ж таки я знав, куди я лечу.

По полудні я бачив рибацькі кораблі. На деяких з них я не бачив нікого, але на одному я побачив людей. Я спустився так низько, що мало не зачепив крилом за корабель і гукнув -- чи я на правильній дорозі до Ірляндії. Люде лише дивилися. Може вони мене не чули, може я їх не чув, а може вони думали, що я дурний.

За годину я побачив землю. Не пригадую якраз, яка година була. Було це коло 4-ої години. Земля була каміниста і мої спостереження казали мені, що це Ірляндія. Це була Ірляндія! Я спустився низько, щоб переконатися, де я. Вид був прекрасний. Коли я переконав себе, що це Ірляндія, попасти звідси в яку небудь иншу країну було вже дитячою забавкою. Я летів низько понад Ірляндією, щоб бачили мене, але на мене не звертали уваги. Так само я летів низько й понад Анґлією, а канал пролетів я дещо на захід в Шербурґу. З Шербурґу полетів я здовж по ріці Сені вверх її течії.

Коли я був пів години лету від Парижа, я побачив ракети і огні летунського поля і я знав, що я лечу правильно. Я побачив багато вертикальних вогнів і вирішив, що це Айфелева вежа. Я облетів Париж раз і побачив Ле Бурґет (авіяційне поле), але я спершу його не впізнав. Я бачив багато вогнів, а в темноті я не міг розглянути ганґарів. Я подав Морсів сиґнал, коли я летів понад полем, але його не замітили. Я думав, що Ле Бурґет був на північно-східньому боці Парижа, а не на схід-

ньому. Я боявся, що бачу, якесь инше авіяційне поле, а не Ле Бурґет (людей я не бачив) і полетів знову над Париж шукати Ле Бурґет.

Я дуже хотів спуститися там, де на мене чекали. Тож коли я не найшов иншого поля, я полетів назад на перші вогні і летів так низько, що побачив вогні численних автомобілів. Тоді я вирішив, що це правильне місце і спустився вниз.

Історія летунства

Летунство не так молоде, як дехто собі гадає. Воно має вже за собою історію в 150 літ. Розуміється, довгі роки було воно в примітивному виді і тільки за часів світової війни, а головно вже в повоєнних роках воно дуже розвинулося й вдосконалилося.

РИЧАРД Е. БИРД
славний американський летун.

На початку люде видумували й пробували літати бальонами, наповненими ґазами, що летіли туди, куди їх гнав вітер. Першим "великим" і дуже смілим перелетом через водяний простір — був перелет через Ламаншський канал з Дувра (Анґлія) до Калє (Франція). Цей смілий перелет виконали Винсент Бленчерд і др. Джан Джефріс 7. січня 1785 року бальоном. І тільки аж 125 літ пізніше, а саме 25. липня 1909 р. Луїс Блеріот перелетів Ламаншський канал, але вже більшменш удосконаленим монопляном. Цей перелет викликав велику сензацію в Европі, бо він був вже доконаний машиною, що летіла туди, куди її направляла рука чоловіка. Той перелет якраз піддав думки про використання літаків в часі війни.

Потім Американець Волтер Велмен, після довгої підготовки, зробив першу спробу перелетіти через Атлянтійський океан. Він вилетів із Атлантик Сити, Ню Джерзі, 15. жовтня 1910 року, 228-футовим дирижаблем. Політавши над океаном

протягом 70 годин і зробивши 1,008 миль, він примушений був опуститися на воду.

Перший перелет через Атлянтійський океан було виконано 1919 року. Три аеропляни американської военної фльоти, під командою ляйтнанта Л. К. Ріда, вилетіли з Тріспасей, в Нюфавндленд, 17. травня 1919 року і за 15 годин і 13 хвилин долетіли до Горти, на Азорських островах, зробивши 1,250 миль дороги. Аероплян Ріда прилетів на місце, а два инших спустилися на воді недалеко островів, де їх підхопив торпедовець. Простоявши кілька днів на Азорських островах, Рід своїм аеропляном NC-4 перелетів до Лісбони, столиці Портуґалії, а звідти до Лондону. Всего зробив він 2,472 милі в тягу 26 годин і 51 хвилин, рахуючи лише той час, що він летів.

Дійсний перший перелет без зупинки через Атлянтик виконали місяць пізніше два офіцери британської повітряної фльоти — капітан Джан Алкок і ляйтнант Артур В. Бравн. Вони вилетіли 14. червня 1919 року із Сейнт Джон, Ню Бронсвик, та за 16 годин і 12 хвилин спустилися в Клифден, в Ірляндії, розбивши машину. Вони зробили без зупинки 1,960 миль, що загально робило по 120 миль на годину. За цей перелет вони дістали 50 тисяч доларів нагороди, які виплатила їм лондонська ґазета "Дейлі Мейл".

В тому самому 1919 році, 2. липня, вилетів із Шотляндії, з Іст Фортун, дирижабль під камондою майора Дж. Г. Ската й спустився 6. липня в Мінеолі, на Лонґ Айленд, коло Ню Йорку. Свою подорож 3,130 миль довгу зробив він за 108 годин і 12 хвилин. І коли спустився, то мав лише кілька ґальонів нафти. Назад до Англії, до Пулгем, він летів 74 годині і 56 хвилин.

В жовтні 1924 року німецький цепелін ZR-3 (тепер він називається "Лос Енджелес") четвертий з ряду перелетів океан із Фрідріхсгафен (Німеччина) до Лейкгорст, в Ню Джерзи, зробивши 5,066 миль в протягу 81 годин і 17 хвилин.

В 1923 році французький дирижабль "Діксмюд" вилетів з Марселя й полетів аж до кінця пустині Сагари й назад, зробивши 4,500 миль за 118 годин і 41 хвилин.

В 1924 році американські аеропляни вилетіли з Сіател (Вашинґтон) довкола світа. Вони зробили 26,103 миль дороги в тягу 175 днів. В 1925 році Францеско де Пінедо перелетів з Риму до Японії й назад — 34,000 миль. (Ці перелети робилися з перервами й відпочинками.)

Найбільш сензаційними були перелети через північний бігун, яких доконали: Американець Ричард Е. Бирд, 9. травня

1926 р., аероплляном, і Амундсен-Елсворт-Нобілє, 12. травня, того-ж року, дирижаблем; перелети через Атлянтійський океан: Чарлса А. Ліндберґа, що 20. травня 1927 р. сам один перелетів без зупинки з Ню Йорку до Парижа, — Чемберліна-Левіна, з Ню Йорку до Айслебен (коло Берліну, в Німеччині), 4. червня 1927 р. — Бирда-Акости-Новіла-Балхена, з Ню Йорку до Вер сур Мер (спустились на морю, коло берегів Франції), 29. червня 1927 р. — та Мейтленда-Геґенберґера, з Сан Франціско на Гавайські острови (через Тихий океан), 29. червня 1927 р.

Досягнення радянської авіяції

Окремо від авіяції американських та капіталістичних країн взагалі розвивається радянська авіяція, яка також має вже кілька світових рекордів. Ще в 1925 році пять радянських аероплянів перелетіли з Москви через Пекін до Токіо.

Але найвидатнішим є перелет двох радянських летунів Шестакова й Фуфаєва, які перелетіли з Москви в серпні 1927 року через цілу Сибір до Японії на аероплянї зробленому з радянських матеріялів, на радянських заводах, радянськими силами.

З Москви до Токіо летів аероплян 70 годин, а туди й назад летів 153 годині, зробивши за цей час поверх 20,000 кільометрів. Характерно те, що після правил найкращий мотор в аероплянї має працювати не більше, як 70 до 80 годин. Тому радянські летуни мали змінити в Токіо мотор, посланий туди вчасно. Але вони не змінили його й тим самим мотором прилетіли назад з Токіо в Москву.

Простір зробили вони в чотири рази більший, як Ліндберґ в часі свого перелету з Ню Йорку до Парижа. Летіли вони сотні й тисячі кільометрів над дикою тайгою, де не було можливости спуститися, а коли-б щось сталося моторові й летуни лишилися живі, то тижні або й місяці взяло-б їм вибратися з цієї тайги, якщо взагалі їм це пощастило-б. Приходилося їм летіти в страшні бурі й дощ. А до того ще вони й не летіли через Манджурію навпростець і обминали її радянською територією, щоб не попасти в руки російських білоґвардійців, що є на службі у Чан Цо-Ліна. Одночасно з цими радянськими летунами летів чеський летун, Скала, чеським аеропляном. Він полетів через Манджурію й коли спустився в одній місце-

вости, то російські білоґвардійці напали на него і думаючи, що це радянський летун, хотіли побити його мотор.

Літак, що ним летіли Шестаков і Фуфаєв називається "Наш Ответ" ("Наша Відповідь"). Радянська авіяція цим перелетом дає відповідь летунським демонстраціям капіталістичних держав і доказує, що вона також не відстає, але успішно розвивається.

Летунів дуже величаво вітали в Токіо, а ще більше в Москві, коли вони вернули назад. Обидвох їх нагороджено орденами червоного прапора.

АТАКА НЕБА

Що-ранку восьмиміліоновий Ню Йорк втягає в себе ще біля 15-ти міліонів душ з пригородів.

Ще зраня вулицями та завулками линуть струмками маси робітників, що йдуть на фабрики та заводи. Чоловіки й жінки ріжного віку, ріжних націй, з вузликами та кошиками в руках, поспішають на довгий заклик гудків. Парубки й дівчата, сонні і часом невмиті, поспішають до заводської брами, що закриється за ними аж пізного вечера.

На дві години пізніше вулицями суне зовсім инша юрба. Задумано йдуть діловиті клерки, біжать чепурухи-машиністки, проїздять в блискучих лякованих автах власники контор та підприємств. Відкриваються крамниці і живчик міста починає битись до пізної ночі...

Ранком Ню Йорк стає наче та комашниця. На кожному шматочкові землі, придатнім до руху, завжди юрба. Тротуари чорніють від людської маси. Опівдня будинки нагадують шумливі вулики, але рух не зменшується. На зміну пішим приходять машини. Автобуси, трамваї, автомобілі, моторциклі, біциклі, — довгими шереґами безупинною стрічкою біжать гладеньким бруком, відзеркалюючись у мокрому від ранкової поливки асфальті і моментально зупиняючись, як тільки махне палицею полісмен, що велично стоїть на розі вулиці. Тоді рух авт на одну мить завмирає, публика переходить вулицю й стрічка знову починає сунути в ріжні боки.

В Ню Йорку стає тісно й ця тіснота приводить до недостачі житлової площі. При величезних просторах, що має це мі-

сто, оселюватись на його окраїнах нема зиску: надто багато часу бере переїзд до центру.

Житлова кріза в цьому світовому місті зростає що-дня й що-години. Усунути її — стало бойовим завданням для американських архітектів. Але що-ж подіяти, коли в центрі міста нема вільного шматка землі.

Лишався один вихід. Коли не можна було будуватися в широчінь, то можна було перейти до побудовань у височінь. І ось в 1914 році в Ню Йорку виріс найбільший будинок у світі — Вулвортівський хмародер. Цей велетень, побудований увесь з бетону та сталі, — справжнє диво будівельного мистецтва. 55 поверхів, чудові помешкання, ліфти, власне кіно, ресторани, контори та установи, одним словом — справжнє маленьке місто! За першим хмародером низка инших.

Сміливість американських будівників не обмежилася цим велетнем.

В Ню Йорку виріс цілий квартал таких "бетонних коробів", що підносять свої стрункі стіни до неба. Та чи могла нинішна американська техніка помиритися з тим, що будинок на 55 поверхів буде найбільший своєю височиною?

Ні, Вулвортівський хмародер має поступитися пальмою першенства перед новим велетнем — Ларкін-Тоуером, що незабаром почне будуватися.

Це буде найвищий хмародер не тільки в Ню Йорку, а й у всьому світі.

110 поверхів, гора з сталі, цегли, бетону та шкла.

В Ларкін-Тоуері мешкатиме понад 50,000 людей. Помешкання для них влаштовано здебільшого в горішніх поверхах.

В нижніх же поверхах розмістяться контори, театри, маґазини, кіна та ріжні установи.

В цьому хмародері влаштовано буде величезні склади устатковано ресторани та цирульні; в підвальному помешканні міститиметься електрична станція та лазні.

Сходів у цьому велитні не буде. Їх заступлять 32 ліфти (елевейтори).

Вихідні двері приброблено буде з вулиці і це забезпечить необмежений рух публики навіть у моменті масового напливу її в години відкриття та закриття установ.

Будинок матиме автоматичну почту і свою власну радіостанцію.

Кожний бік будинку сягатиме на чверть милі, а височінь його складатиме 1,208 футів, тоб-то на 416 футів він буде вищий за Вулвортівський хмародер. Солідною здається й сума,

асиґновано на побудову — 12,500,000 доларів. Але чи вистарчить цього — ще невідомо.

Сміливі "Єнкіс" готують нову атаку на небо. Гарячково скуповується забудовані ділянки на зруйновання.

Складаються величезні паї, гуртуються біржові махлярі...

Та й "Ларкін-Тоуер" — це ще не ідеал "високого" будівництва.

Ходять чутки, що складаються проєкти нового, ще вищого хмародера.

Правда цьому, чи ні, поки-що це неважно, але характерно.

Повітряні ділянки дають, очевидно, далеко більше можливостей, ніж земні, а все инше залежить від сміливости американських інжінерів...

Але... зростають хмародери в одних кварталах, горять тисячами вогнів, а инші як були в бруді, так і лишаються.

Ню Йорк ліквідує житлову крізу виключно в інтересах буржуазії, а про робітників йому й за ухом не свербить.

П. Біляєв.

СОНЯШНЕ СВІТЛО ЯК ПОЖИВА

Останніми часами чимраз більше лікарів каже, що люде не могли-би жити без життєвих засобів, у яких є замагазиноване соняшне світло у формі вітамінів. Досі тверджено і ще твердять, що для життя людського орґанізму конечні є вуглеводні, товщі, а передовсім білок. Тимчасом новочасні лікарі кажуть, що могли-би зовсім певно вбити звірята і людей такою поживою (яку уважано найвартіснішою) як цукор, товщ, білок, вареною або якнебудь приправленою зглядно консервованою. За те кількість соняшного світла (знаного вже нині як чинники А. Б. В. Г.), яке не дасться штучно сфабрикувати — вистарчає для вилічення недуги, що повстала наслідком недостачі вітамінів. Недуги ці рішучо могли-би скінчитися смертю, коли-б в орґанізмі вичерпалися резерви тих енерґій. Першим кроком до розпізнання того явища, яке змінює цілу дотеперішню науку про відживвлювання, було досліджування заразливої недуги берібері. Недуга ця появляється в Індії й Японії і на кораблях.

Берібері означає "велику недугу", велике ослаблення. До змучення долучується помало ослаблення серця і водна пухлина

ніг. Можна нездужати цією недугою цілі літа. Але нераз з того повстає параліж нервів, мязів. У померших на берібері лікарі знаходили розклад і знищення всіх тканок, передовсім нервів і скорочення та деґенерацію всіх залозових органів. Це є берібері.

Голяндський лікар д-р Ейкман ствердив в одній вязниці на Джаві в 1897 р., що не лише вязні, але навіть дріб тої вязниці нездужав на берібері. Тому, що вязні і кури діставали полірований риж (який їдять виключно в Европі), думали, що риж той є причиною недуги. Показалося небаром, що в инших вязницях, де давали риж неполірований, вязні і кури не хорували на берібері. Довго тревало, заки наука зробила це відкриття. Таку тяжку недугу — думали тоді — певно спричинює якийсь бакциль. Нині ніхто вже не сумнівається, що ніжна оболоночка і ядро рижового зерна, які відпадають при поліруванні, містять у собі найвартіснішу для життя доповняючу матерію, соняшний шпіхлір, вітамін, без якого пожива (коли вона складається виключно з рижу) поволі, але напевно спричинює смерть.

Ще иншу недугу спричинює недостача вітамінів. То скорбут і недуга Барлова, що навіщує дітей і є смертельна для них. Обявляється болем костей, спухненнями, жахом перед дотиком. То страшна недуга костей і крівавлення костей, до якого часто долучується крівавлення шкіри і слизних оболон. Довкола зубів творяться кроваві опухнення ясен. Не все ця недуга виступає так, але за те страшніша вона, коли є в стані затаєнім. Лікарі можуть її вилічити, коли лічення зачнеться доволі вчасно. Тому скора діяґноза (розпізнання) є просто питанням життя. Обяви недуги і страшні болі у тих дітей минаються, коли їм завчасу давати помаранчевий, зглядно помідоровий сік і сире або легко зварене молоко, шпінат або иншу ярину дрібно сікану. Ті ярини й овочі містять у собі вітаміни. "Коли дитина не дістає такого харчу — каже один визначний лікар і дослідник спеціяльно тої дитячої недуги — то не поможуть ніякі ліки — дитина помре".

Подібно як недуга берібері, може також скорбут перенестися з матері на немовля з молоком материнським. Містота вітамінів у молоці матері, зглядно самиці звірят, залежить від поживи. Взагалі ця недуга обявляється у дітей віджевлюваних штучно.

Німецький панцирник "Кронпринц Рудольф" був у 1915 р. на морі, щоби затоплювати ворожі кораблі. Мав доволі харчів.

Крім того забирали з кожного здобутого корабля багато вугля, свіжого мяса, білої муки, цукру, марґарини, бараболі, сира, конденсованого молока, сухарів, бішкоптів, кави, чаю, консерв, шинки, солонини, фасолі, гороху, пива, вина і лікерів. Моряки того корабля були знаменито й обильно заосмотрені, а не так, як жовніри, що стояли в полі.

Науково вимагану містоту кальорій харчів строго додержувано. Корабельний лікар уже в перших місяцях подорожі ствердив багато випадків запалення легких, олегочної і ревматизму. Рани не хотіли гоїтися. Здавалося, що залога втратила зовсім відпорність на всякі недуги. Вкінці вибухла на кораблі якась зараза. Люде просто падали серед болів членів і костей. На 500 людей 15-го квітня 1915 року 120 занедужало серед тяжких обявів. Корабельний лікар був безсильний. Причалив до американської пристані, бо щораз нові випадки занедужань унеможливлювали подорож. Американський комісар здоровля МекКейн порадив корабельному лікареві спеціяльну дієту для моряків. Після 10 днів уже 47 людей могло кинути корабельний шпиталь, бо вже були здорові. Ось яка дієта спричинила те чудо: помаранчевий сік, свіжі яблука, свіже молоко, жовток, пшеничний хліб, вивар з ґрису, картопляної лушпини і свіжої ярини. Ярину після виварення викидали, а давали залозі сам плин. Слід ще замітити, з офіцерів ніхто не занедужав, бо вони діставали овочі і свіжу ярину з затоплюваних кораблів.

Сто разів більше, як досі думали, сонце причиняється до вдержання життя і здоровля. Орґанізм не може вдержати своїх функцій довго завдяки поживі, позбавленій нагромадженої соняшної сили наслідком приправлювання, консервування, довгого варення і пастеризування. Найважнішою поживою для вдержання здовровля, обильною у вітаміни, є свіжі овочі й ярина.

З ЧОГО СКЛАДАЄТЬСЯ ЛЮДИНА ТА ЯКА ЇЇ ВАРТІСТЬ.

Один дотепний Американець дійшов до ось таких вислідів:

Товщ, що міститься в людському тілі, вистарчив-би на фабрикацію 7 кусків мила. Із заліза, що є в крові, зробив-би невеликий цвях. Цукром наповнив-би малу сільничку, а вапном вибілив-би курник. Фосфор вистарчив-би на 2,200 сірників, а маґн на одну порцію маґнезії. Потасу було-би на один вистріл дитячої гарматки, а сірки в людському тілі є стільки, що нею викурив-би блохи одній собаці. Все те вартує 99 центів американської валюти.

Людина -- це те, що вона їсть

Так сказав Молешот, професор Гайдельберґського університету, ще 1850 року. За ці слова Молешот втратив свою катедру психольоґії, анатомії і антропольоґії.

Завдяки роботам хемиків та фізіольоґів, ми знаємо тепер, що важлива не кількість їжі, вживаної нами, а якість її. Важливо, наскільки вона має певні речовини, необхідні для нашого фізичного, а також і розумового розвитку.

Розумові і фізичні сили людини залежать не тільки від клімату, але, головне, від харчування.

Яка-ж їжа впливає сприятливо на хід розвитку і яка затримує його?

На крайній півночі, де через холод немає ні садовини, ні городини, людина харчується виключно м'ясом і товщами.

Навпаки, на зворотниках, де досить простягнути руку, щоб мати банани, плід хлібного дерева, - їжа місцевого населення рослинна.

Але, так м'ясний харч, як виключно і рослинний незадовольняє цілком потреби орґанізму людини.

В шуканнях їжі і виникають переселення народів на південь, але не на екватор. Сполучення захожих народів з місцевими народами та гарне харчування давали певнийросквіт розумових і фізичних сил. У Єгипті, Палестині, Месопотамії і т. ин. виникала цивілізація, що погибала потім під впливом місцевих хвороб, з якими не вміли боротися.

Наука, на підставі многолітніх досвідів, спостережень, визначила, що орґанізмові людини на день необхідна їжа, що має в собі $4\frac{1}{2}$ унцій протеїнів — білкових речовин, та 18 унцій вуглеводів, в тому числі і товщів. Ескимосові, що живе на крайній півночі, потрібна їжа, що з'огрівала-б його тіло, була-б ніби паливом для його орґанізму, бо инакше він не витримає холоду.

Товщ є цим паливом і Ескимос їсть і п'є його у величезній кількості, віддаючи йому перевагу перед усім.

Але в товщевому харчі не вистачає протеїнів, через це Ескимос, як-би мало він не їв, по суті, не має того, що йому потрібно.

Иноді-ж йому доводиться задовольнятися виключно рибою. У рибі-ж є протеїн, але немає вуглеводів і товщів.

Щоб дістати $4\frac{1}{2}$ унцій протеїна досить з'їсти 2 чи $2\frac{1}{2}$ фунтів риби. Але, щоб дати орґанізмові не вистачаючі 18 унцій виглеводів і товщів, треба з'їсти 564 фунтів риби на день. Цього зробити, звичайно неможливо.

І ось Ескимос їсть рибу без кінця й краю, і все таки орґанізм лишається незадоволеним.

Притому збільшена, постійна їжа приводить до розстрою травних орґанів, захорувань і ранньої смерти.

У тропічних країнах, хоча їжа людей цілком протилежна їжі в арктичних країнах, все одно не дає всього, що потрібно людському орґанізмові. В лісистих місцевостях зворотників люде живуть виключно бананами та иншими овочами, що мають в собі багато вуглеводів, але дуже мало протеїна. Тим то і тут люде їдять і їдять без кінця й краю, як Ескимоси, не дістаючи потрібного задоволення, бо треба вжити на день до 80 бананів, щоб орґанізм дістав потрібну кількість протеїна.

І тут дуже велика кількість харчу стає причиною хвороб травних орґанів, дає негарну постать та хворобливе тіло з величезним животом.

У джунглях харч трохи ріжноманітніший, завдяки кокосовим оріхам, птиці і рибі. Але все це не покриває цілком недостачі протеїна.

Харчування стає більш задовольняючим там, де ростуть уже риж, пшоно, зернові хліба, хоча в зернах і є більше крохмалю, ніж потрібно.

У Китаю, де суцільність населення та недостача землі не дозволяють розводити рогату худобу, свиней чи хоча-б курчат і немає зернового хліба, щоб задавольнити потребу в протеїнах, бідняки їдять щурів, мишей, собак та ріжних дрібних молокоссучих тварин, а також рибу.

Для задоволення потреби в протеїні розводиться городина, особливо боби, що багаті на протеїн.

І все-ж в їжі Китайців переважають вуглеводи і при тому в їй не вистачає кислот та мінеральних речовин садовини, що вважається в Китаю за роскіш.

Яке-ж найнормальніше здорове харчування людей?

В теплих країнах, що лежать більш на північ від тропічних — тут при багацтві садовини, розводиться також худоба, особливо вівці, кози, та росте пшениця.

Таке мішане харчування цілком задовольняє потреби людського орґанізму і є однією з головніших причин виникнення цивілізації виключно в південних країнах.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

(Коротенький нарис.)

I.

Українське письменство (література) починається від часу заведення на Україні християнства (988 року). Тодішня література наскрізь релігійна. Писало духовенство: попи й монахи, бо з народу рідко хто знав писати. І тому всі тодішні твори ріжні, так звані: "слова посланія, поученія, хожденія, збірники" то-що, мали на меті поширити та поглибити між масами християнську віру. Найліпшим письменником вважали тоді того, що знав найбільше уступів із "святого письма" і міг арґументувати ними, не додаючи "свого розуму". Були тоді, правда, й нерелігійні писання, так звані літописі, але й там лишень декуди проблискують зерна живої української дійсності. Виїмком, чисто світовим твором, є прекрасний лицарський епос з двацятого століття, що зветься **"Слово о полку Ігоревім"**. Цей твір оспівує нещасний похід українського князя Ігоря проти Половців в 1185 році і написав його невідомий автор.

Розвиток старої української літератури припадає на дванацяте століття. Одначе в тринацятому столітті нападають на Україну Татаре, що одночасно нищать цілу східню, а навіть частинно й середню Европу і стара українська література підупадає.

Це перша доба української літератури. Мова, якою тоді писали, це старослав'янська, мова церковних книг, принесених з Болгарії, але з багатими домішками народньої української мови. Старослав'янська мова була тоді більше подібна до народньої, як тепер. Література тої доби штучна, нежиттєва. За той час народ почав творити свою літературу: складав пісні, колядки, веснянки, весільні пісні, купальні пісні то-що, з яких деякі дійшли аж до нас.

Друга доба українського письменства починається від початку шіснацятого століття, коли Україна перейшла під Польщу. На Україну починають ділати західні впливи, бо стару Візантію й полудневo-слав'янські держави заняли Турки. Тоді в Европі йшла релігійна реформація. І на Україні література почала зближатися до мас. Виходять переклади евангелля мовою зближеною до народньої. Закладаються школи, при них друкарні, виходять перші шкільні підручники. При школах розвивається драма, в яку, в перервах, вставлювано комічні вставки так звані інтермедії й інтерлюдії, писані в чистій народній мові, з темами з дійсного народнього життя. Релігійна унія з Римом була причиною великої полємічної релігійної літератури, потім виходять проповідді, писані майже чистою народньою мовою.

Одначе й ця література була далека від народніх мас. Саме в той час припадає великий зрив протесту українських мас, що, як і в цілій тодішній Европі, були працюючою худобою польських та спольщених своїх панів — збройне повстання проти польської шляхти, під проводом Богдана Хмельницького. Але в тодішній літературі не слідно нічого з того зриву, нема нічого про перехід українських панів до Поляків, про величезні кривди українських працюючих мас. Одинокий **Іван Вишенський,** атонський монах, відчуває весь біль і кривду працюючих і в своїх "посланіях" каже правду "своїм" українським панам та епископам, що також мали своїх кріпаків: "Бідні підданії — пише Вишенський в одному посланію — трудяться й мучаться і простої семряжки доброї, чим-би наготу покрити могли, не мають"... "Не надійтеся на своїх панів"... — каже він працюючим. Вишенський бачив вихід з тяжкого тодішнього стану в замкнутості староукраїнської вчености і у відкиненні всего, що йшло з заходу. А тимчасом Польща йшла з латинщенням і все українське духовентсво, що творило тоді весь збір письменних людей, було заняте обороною перед ним і навіть не бачило навколо себе життя. — Були, правда, й світські твори так звані козацькі літописи, але були вони недруковані й не мали на маси ніякого впливу.

Під кінець цієї доби приходить мандрівний великий український фільософ **Григорій Сковорода,** автор багатьох віршів та фільософічно-моралізаторських творів, в яких також звертав увагу панів на жахливе становище працюючих.

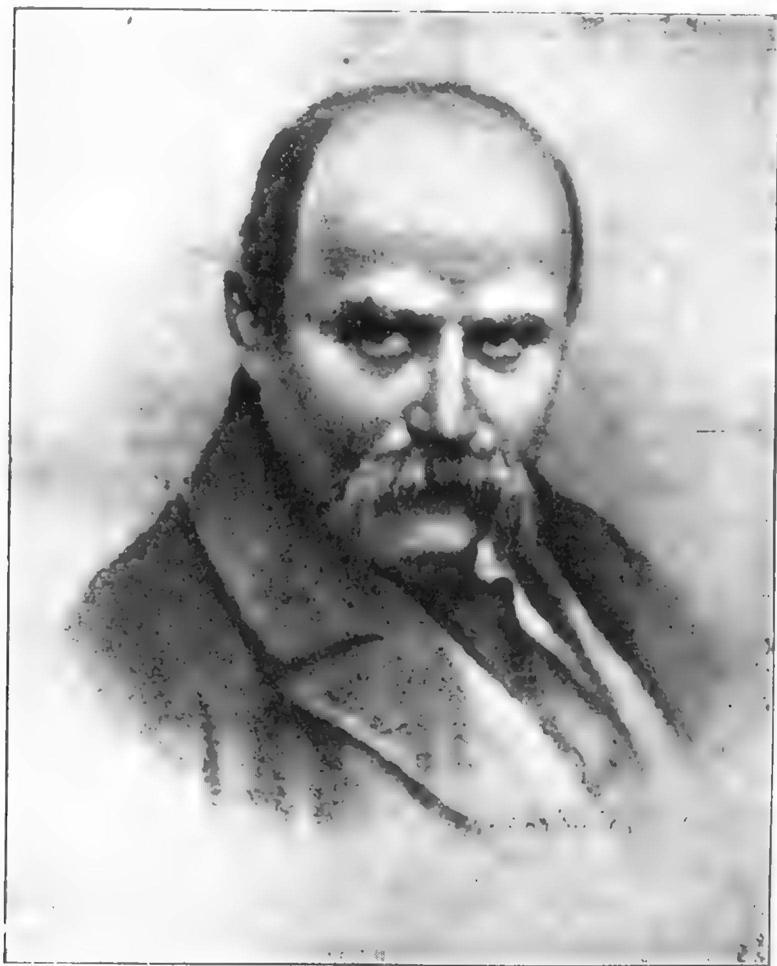
Мова літератури другої доби в більшости мішана.

В ній є домішки: польські й церковнослав'янські. В складні є теж вплив латинської мови.

Народ в тому періоді самий творив свою літературу. Це здебільшого так звані народні думи, що в них оспівано народню недолю під Татарами, Поляками, Турками та під своїми й чужими панами.

II.

Третя, найновіша доба української літератури починається під кінець вісімнацятого століття (від появи перелицьованої "Енеїди" Котляревського). Під впливом заходу, де

ТАРАС ШЕВЧЕНКО.

саме йшла боротьба за права людини, починається на Україні зворот до живого народу, письменники починають приглядатися до народнього життя і описувати його. Зачинається чисто народня література по мові і по змістові.

Першим письменником, що вивів у своїх творах українських селян був **Григорій Квітка-Основ'яненко** (1778 — 1843). Але він був поміщиком-дідичем і в своїх творах виводив селян тільки в святочному вбранню, і не бачив тяжкої праці тих селян та панського визиску. Все таки він один із перших в европейській літературі, що заговорив в літературі про селян. Згадати слід ще й про перші драматичні твори, що в них виступають селяне і робітники: **Котляревського** (Наталка-Полтавка), **Квітки, Гоголя, Кухаренка** й инших.

Першим, що заговорив пламенним словом в обороні українських кріпаків, що кинув в обличчя всім своїм і чужим панам, а навіть грізному московському цареві, всі кривди та знущання над нещасними працюючими масами — був найбільший український поет: **Тарас Шевченко** (1814-1861). Самий кріпак з бідної селянської родини, знав добре безпросвітнє горе працюючих і, хоч добився волі, хоч добув освіту і міг стати великим паном, він залишився вірним закріпощеним українським масам і все своє життя віддав на боротьбу з всемогучим царатом. Не диво, що його "Кобзар" став евангелієм всіх покривджених і визискуваних, відкрив очі на кривду, та виховував перших революціонерів.

Побіч Шевченка дає в тих часах мистецькі малюнки кріпацької недолі визиску та гнету над працюючими **Марко Вовчок** (правдиве назвиско Марія Марковичева — 1834-1907 р.р.). Її твори, перекладені на російську мову славним письменником Турґенєвим, частинно причинилися до знесення кріпацтва в Росії.

В першій половині девятнацятого століття появляється так на Україні, як і в Галичині довгий ряд письменників, що дають гарні твори в народній мові. Розмір нашої статті не дає можливості назвати їх всіх та здержатися над їхньою творчістю. Твориться окрема ґрупа вчених, що списують народню літературу (пісні, колядки, перекази, думи, пословиці, казки і т. д.), що є одною з найкращих і найбільших в світі і дає багато матеріялу для нових літературних творів.

З часом український рух починає набирати чимраз більшої сили. Це не подобалося царському урядові, що в цему рухові побачив стремління відокремлення України від Росії. І в 1876

році виходить царський указ, яким заборонено на Україні українську літературу. Дозволено видавати по українськи тільки ноти, історичні матеріяли, та грати в театрі, але тільки оригінальні українські штуки, з тодішнього українського життя. Через те ролю освідомлювання українських працюючих мас переймає на Україні театр. Там, три відомі драматурґи: **М. Старицький, Марко Кропивницький та Іван Карпенко-Карий** (Тобілевич) дають ряд драм і комедій, що в них представляють сільську біду й темноту, визиск шинкарів та лихварів, і спроби сільського пролєтаріяту боротися проти тих п'явок.

З другого боку, наслідком царської заборони, літературний

ІВАН ФРАНКО.

рух переноситься до Галичини, де письменники з України (під Росію) друкують свої твори. Це **Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький** і инші, що також в своїх творах дають картини з життя селянства, боротьби кляс на селі, протестів проти визиску і т. д. І в Галичині появляється великий письменник, друга гордість української літератури побіч Шевченка, **Іван Франко** (1856--1916). Він заповнює своїми численними творами великі прогалини в нашій літературі. Він поет, новеліст, повістяр, драматург, критик, історик літератури, етнограф, фільософ. Він -- як і Шевченко -- пригортає до серця понижуваного, кривдженого всіми українського пролетаря та кров'ю свого серця описує картини пролетарської нужди. Франко, та инші тодішні письменники **(Павлик, Терлецький),** це учні українського вченого-соціяліста **Михайла Драгоманова,** що навчав тих письменників писати правду. За прикладом Франка йде цілий ряд письменників так з Галичини, як і з України, що описують життя й недолю працюючих. До них зараховуємо: **Коваліва, Мартовича, Маковея, Семанюка** (Черемшину), **Ольгу Кобилянську** (на Буковині). Особливо **Василь Стефаник** дає знамениті коротенькі малюнки, що говорять більше, як грубі томи про життя галицького селянства на Підкарпатті. З великоукраїнських письменників слід згадати велику українську поетку **Лесю Українку,** письменників **Кримського, Чернявського, Яновську,** прекрасного новеліста **Михайла Коцюбинського,** а вкінці одного з найвизначніших письменників **Володимира Винниченка,** що дав цілий ряд незвичайно сильних творів з життя українського робітництва й селянства.

По революції 1905 року в Росії стало лекше українській літературі і вона знову видає нові твори старих і новіших письменників.

III.

Одначе, найбільший розмах дала українській літературі Жовтнева революція, що дала українському народові найширшу спромогу культурного розвитку. Шириться шкільна і позашкільна освіта, з робітничих і селянських мас виходять письменники. Так повстала на Радянській Україні спілка селянських письменників "Плуг", а також робітничих письменників "Гарт". В останніх роках маємо нові пролетарські літературні орґанізації на Радянській Україні, як ВУСПП (Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників), "Молодняк" і "Ваплїте" (Вільна Академія Пролетарської Літератури).

Революція на Україні дала таких визначніших робітничо-селянських поетів і письменників: **Павло Тичина, В. Сосюра, В. Елланський (Блакитний), В. Чумак, М. Хвильовий, А. Панів, Панч, Валєріян Поліщук, І. Ю. Кулик, А. Головко, О. Копиленко, С. Пилипенко, Осьмачка, Семенко, Михайличенко, Івченко, Підмогильний, Косинка, Микола Терещенко, Яків Савченко, Слісаренко** і инші. Під впливом Жовтневої революції і на Західній Україні (в Галичині і Буковині) починається пролєтарська творчість, що має чистий клясовий характер. З уро-

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК.

женців Західної України маємо таких визначніших робітничо-селянських поетів і письменників: **М. Ірчан, М. Тарновський, Д. Загул** (Буковинець), **В. Кобилянський** (Буковинець, помер), **В. Бобинський, М. Кічура, М. Козоріс, В. Атаманюк, І. Ткачук** і инші.

З'окрема, після великої російської революції, в Злучених Державах Америки і Канаді, появляються між українською працюючою іміграцією пролєтарські поети і письменники. Цілий ряд талановитих літературних робітників, час від часу друку-

ють свої твори на сторінках робітничо-фармерської преси так в одній, як і в другій державі.

З часу революції широко розвивається на Радянській Україні теж театральне мистецтво, в якому нові напрямки витворює мистецька студія "Березіль", що стоїть під керуванням народнього артиста **Л. Курбаса** (Галичанина). З'окрема на літературному полі, як драматурґи, починають працювати: **М. Куліш, Я. Мамонтов, М. Ірчан, А. Гак, І. Дніпровський,** що дають нові, революційні п'єси (штуки).

На Підкарпатській Україні, що опинилася після світової війни в чесько-буржуазній неволі, літературний рух тільки народжується. Там, через спеціяльні умовини, письменниками були особливо попи, як О. Духнович, О. Кралицький, Жаткович і инші. Одначе їхні твори не мали великого значіння, бо вони не вміли придивитися до народнього життя та підійти до потреб народу, а окрім цього, писали вони не народньою мовою. Підкарпатська Україна, де з кожним роком ростуть все нові тисячі клясово свідомих робітників і селян, покищо не дала ще свого більшого пролєтарського письменника. На окрему згадку заслуговує хіба молодий талановитий поет **Василь Ґренджа-Донський,** що випустив декілька гарних збірок поезій, написаних в народній українській мові. І тільки в останньому році цей одинокий визначніший поет Підкарпатської України позбувається національного романтизму та стає на клясовий ґрунт.

Загально-ж — українська пролєтарська література ще дуже молода, але з кожним роком вона міцніє, об'єднує все ширші письменницькі маси з робітництва й селянства і в історії української літератури творить цілком окрему сторінку.

А.Н.М.

Поети й інтеліґенція

Замітка ця надрукована в "Літ.-Наук. Віснику", кн. VI за 1899 рік, і редакція дала до неї таку примітку:

"До цієї теми, порушеної, між иншим, в ескізі О. Кобилянської — "Поети" — ("Літ.-Наук. Вісник" за січень 1899) і в другім — "Листи з-над Полтави" Обсерватора (попередня книжка, стор. 113 — 117), одержали ми ще й оцей причинок, що тут поміщуємо, як голос талановитого письменника".

Наші нові поети й письменники черпали теми для своїх творів із традицій козацьких і з життя простонародного. Інтеліґенція була спольщена або змосковщена, і з неї що-небудь зачерпнути не було можна. Творення молодої нашої інтеліґенції було наслідком діяльности наших письменників. Цілком природно, що й серед молоденької інтеліґенції поети не могли найти ще ні вироблених ідеалів, ні суцільних життєвих форм, а тим самим не могли перейматися нею й життя її малювати в артистичних творах.

Інтеліґенція наша й до нині не виробила собі ні ідеалів, ні життєвих форм, характеристичних для неї; і до нині поети й письменники не можуть створити нічого тривкішого з її життя. Як спочатку, так і тепер, звертаються до життя простого люду, бо там находять більше інтересного й вартого. Інтеліґенція є homo novus в нашім життю. Доробкевич, котрий своїм положенням мусить бути трохи демократ, трохи аристократ, не сміє мати характеру. Такий відломок суспільности для поетів не може бути принадним, і не диво, що хоч як інтеліґенція благає для себе хоч маленького Крашевського, таки не може вимолити його. Своїм життям і ідеалами не годна вона заповнити кількадесяти томів повістей, ані захопити таланту, щоби писав ті повісті.

Але інтеліґенція без поетів не може обійтися, хоч-би й для доброго тону. Отже присвоює собі з наших поетів те, що підпадає під її артистичний смак і що не противиться її інтересам Доробкевича. Деклямує поетів — деклямує до загину. Великого Шевченка так роздеклямувала, що з нього майже нічого не лишилося, лише деклямація. Українські панни, як русалки, зацілували батька, і тепер наново треба-би віднаходити й прояснювати Шевченка. Федьковича завернули з дороги, що вела в село, і заставили компонувати деклямації

на лад згаличеного Шевченка. Його мужицькі новелі видав Драгоманов аж у Київі, бо в нас їх не було треба.

Інтеліґенція наша все чула певний антаґонізм до наших письменників і поетів. Те грубе незрозуміння поетів, брак тепла й заохоти до праці, а то і явна ненависть до своїх письменників — це головна ціха нашої освіченої суспільности. Той антаґонізм між поетами й нашою інтеліґенцією тягнеться, як червона нитка, в цілій нашій новій літературі.

В новіших часах той антаґонізм дійшов до великих розмірів. Франко й інтеліґенція українська! Це значить тільки, як боротьба мужицьких інтересів у всіх найідеальніших об'явах з інтересами інтеліґенції, того нового Доробкевича, котрий хоче видобутися наверх і запанувати.

Тота боротьба поетів і письменників наших не лагідніє, але загострюється. В останнім часі Ольга Кобилянська в своїй фантазії "Поети" сказала, що в нашім краю поети — це жебраки. Це є також визов, і українська інтеліґенція хіба не схоче іґнорувати цього голосу, бо це писателька, власне, тої інтеліґенції, і їй стає страшно бути жебраком. Мало хибує, і цей талант відвернеться від інтеліґенції.

Тота боротьба, бачиться, ще довго протягнеться. Здається, що наш люд має в собі багато сили, щоби родити Шевченків, Федьковичів і Франків; і здається, що вони не позволять інтеліґенції проярмаркувати інтересів того люду. І хто знає, чи Шевченко, Федькович і Франко, власне, не були тими чинниками заховавчими, що боронили люд від нових карієровичів, від нових Доробкевичів? Хто його знає, хто тут хоче будувати, а хто руйнувати?! Чи Франко - революціонер, чи може тота інтеліґенція, що недокладно обчислює голоси?

Наша інтеліґенція цілком слушно не може прихилити до себе поетів. Може довго чекати на свого поета, але то відай буде Гоголь, а його твір — будуть "Мертві душі".

Василь Стефаник.

З ЖИТТЯ МАРКА ТВЕЙНА.

Відомий американський гуморист М. Твейн в часі гостини в Лондоні, по довгих намовах одного фотоґрафа, дав себе врешті зняти. Коли пізніше переслано йому фотоґрафію, М. Твейн відписав: "Думаю, що фотоґрафія більше до мене подібна, аніж я сам до себе. Тому умістив я її в рамцях і повісив в купелевій кімнаті на місци зеркала. Тепер голюся перед нею щоденно".

ІНТЕРНАЦІОНАЛ

Повстаньте, гнані і голодні
Робітники усіх країв!
Як у вульскановій безодні,
В серцях у нас клекоче гнів.
Ми всіх катів зітрем на порох,
Повстань-же, військо злидарів!
Все, що забрав наш лютий ворог,
Щоби вернути, час наспів.

Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

Не ждіть рятунку ні від кого:
Ні від богів, ні від царів,
Позбудеться ярма тяжкого,
Сама сім'я пролетарів!
Пусті слова про право бідних.
Держава дбає не про нас.
Нас мають за рабів негідних, —
Доволі кривди і образ!

Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

Лиш ми, робітники, ми, діти
Святої армії труда,
Землею будем володіти,
А паразитів жде біда...
Тоді, як грім підчас негоди
Впаде на голови катів,
Нам сонце правди і свободи
Засяє тисяччю огнів!

Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав —
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав.

УРИВКИ ІЗ ТВОРІВ ШЕВЧЕНКА

В непробудимому Китаї,
В Єгипті темному, у нас,
І по-над Індом і Євфратом
Свої ягнята і телята
На полі вольнім вольно пас
Чабан, було, в свойому раї, —
І гадки-гадоньки не має:
Пасе, і доїть, і стриже
Свою худобу та співає.
Аж ось — лихий царя несе
З законами, з мечем, з катами,
З князями, темними рабами.
Вночі підкрались, зайняли
Отари з поля, а пасущих,
І шатра їх, убогі кущі,
І все добро, дітей малих,
Сестру, жену, і все взяли.
І все розтлили; осквернили,
І осквернених, худосилих,
Убогих серцем, завдали
В роботу-каторгу. Минали
За днями дні. Раби мовчали,
Царі лупилися, росли,
І Вавілони мурували.
А маґи, бонзи і жерці
(Неначе наші пан-отці)
В храмах, в паґодах годувались,
Мов кабани царям на сало
Та на ковбаси. І царі
Самі собі побудували
Храми, кумирні, олтарі —
Раби німії покланялись.

***

Бували войни й військовії свари:
Галагани, і Кисілі, і Кочубеї-Ногаї, —
Було добра того чимало!
Минуло все, та не пропало —
Остались шашелі: гризуть,
Жруть і тлять старого діда.
А од коріння тихо, любо

Зелені парості ростуть.
І виростуть; і без сокири,
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон, порве порфіру,
Роздавить вашого куміра,
Людськії шашелі! Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола святого,
І вас не стане! Будяки
Та кропива, а більш нічого
Не виросте над вашим трупом!
І стане купою на купі
Смердячий гній, — і все те, все
По-троху вітер рознесе...

Тарас Шевченко.

ТОВАРИШАМ ІЗ ТЮРМИ

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життєм:
З давніх брудів і думка роскута,
Ожиємо, брати, ожиєм!

Ожиємо новим ми, повнішим
І любов'ю огрітим життєм:
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв попливем.

Через хвилі нещасть і неволі,
Мимо бур, пересудів, обмов,
Попливем до країни святої,
Де братерство і згода й любов.

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церков, попів ані бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд,
Хоч по трупах наперед ступати,
Ні на крок не вертатися взад.

Се-ж остання війна! Се до бою
Чоловіцтво зі звірством стає,
Се поборює воля неволю,
"Царство боже" на землю зійде.

Не моліться вже більше до бога:
"Най явиться нам царство твоє",
Бо молитва слаба там підмога,
Де лиш розум і труд у пригоді стає.

Не від бога те царство нам спаде,
Не святі його з неба знесуть,
Але власний наш розум посяде,
Сильна воля і спільний наш труд.

Іван Франко.

ЛЄНІН ВМЕР

Дві тисячі тому були-б ви богом,
У храмі стояв-би ваш мідний ґеній.
За тисячу з вас зробили-б святого – -
Тепер ви просто: товариш Лєнін.

Тепер, товаришу любий, далекий, коханий,
Із вас шамани нічого не зроблять, нічого,
Хіба на папері пером поганим
В титана якогось пошиє поетик убогий.

Утніть, поети, похвальних пеанів,
Величезні розвідки жарте, вчені!
Ні, вам не вдасться зробити ікони
З нашого людського імени: Лєнін.

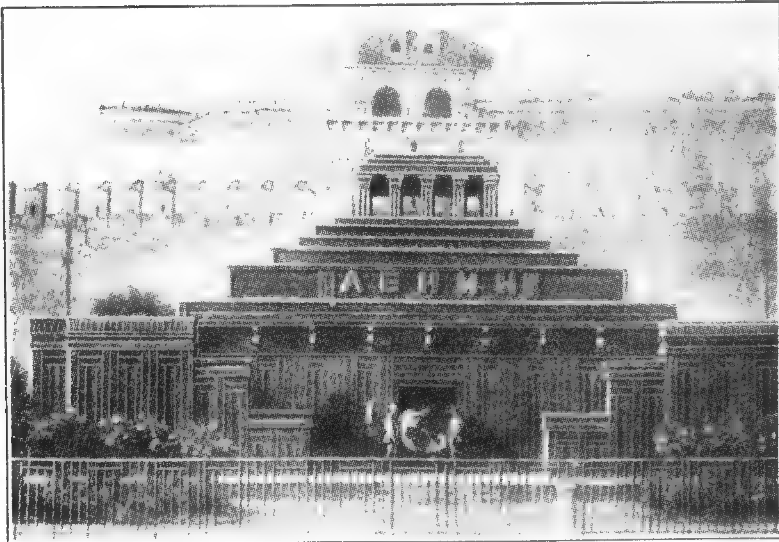
Сутулий, потомлений, станули перед очима
І дивитесь з нами на наші поля злиденні,
Схилилася тихо земля горбата, родима
І каже з нами: Вмер товариш Лєнін.

М. Йогансен.

ПОМЕР?

Помер... Невже помер? Невже без тебе
Ми будем далі теж так само жить?...
О, нам тебе до болю, Лєнін, треба
Що-дня, що-хвилі, кожну мить!
    Колись давно в цей день розстріляли
    Жандарми на пляцу робітників.
    Невже тебе в той самий день не стало
    І ти... Ти з ними смерть зустрів?
Нема тебе, безстрашний вожд. І з горя
Жалобою повився цілий світ...
А спомини — невже червоні зорі
Над прірвою тисячоліть?
    Помер... Невже помер? Невже без тебе
    Ми будем далі теж так само жить?...
    О, нам тебе до болю, Лєнін, треба
    Що-дня, що-хвилі, кожну мить!
Помер?... Але нехай і так, що вмер ти,
Що захолола кров, німі уста, —
Твоє-ж ім'я для людськости й по смерти
Ще довго буде, як мета!...

М. Терещенко.

Мавзолей Леніна на Червоній Площі в Москві, коло мурів Кремля.

ЛЄНІНУ

Жалом вп'ялися чорні вісти.
В серцях мільйонів — синій сум
О, скільки горя переніс ти,
За нас продумав довгих дум!

Ти ніс в собі змагання кляси,
Міліони "я" з'єднав у "ми"...
Ідуть вперед робочі маси
Із царства гніту, рабства, тьми.

Із фабрик, шахт, з глибин тунелів
Тягнулись руки боротьби.
— Вказав нам шлях крилатий Лєнін,
І ми вже більше не раби!

А скрізь, де рабство, гніт і муки —
Твоє ім'я — побідний клич.
Кують життя робочі руки,
І в думках їх стоїть Ілліч...

Ні, він не вмер! Велике "я"
Зійшло в мільйонах менших "ми"...
Стоїть нова, міцна сім'я
На тлі робочої тюрми.

Ні, він не вмер! Будує — світ
В огні бетонів і заліз...
В майбутнє — буйний, певний літ,
І шлях той — дужий ленінізм...

Нехай п'яляться чорні вісті
І ятрать знов криваві рани, —
Навколо гук: ми комуністи,
Ми всі ідем, куди вів Лєнін!

О. Ведміцький.

Знущатися, мордувати, вбивати буржуазія поки-що може вільно. Але зупинити неминучу і — зі всесвітньо-історичного погляду — зовсім недалеку повну волю революційного пролетаріяту вона безсила. **В. І. Ленін.**

ТРИ СИНИ

Приїхало до матері да три сини,
Три сини вояки, да не однакі.
    Що один за бідних,
    Другий за багатих,
А третьому силу свою ніде діть, —
    Просто бандит.

Ой, мамо! — каже перший карооким. —
Який то світ широкий!
Не тільки в нас з нуждою бій,
Не тільки ми тут з горем —
Страждають люде й за морем,
Бо скрізь багатий багатій.

    Ой, нене! — каже другий чорногрекий, —
    Нацо нам думати про світ далекий,
    Коли в нас від природи все вже є:
    І хліб, і вугіль, і голлє.
    Нехай же на голлі цім горлом звисне
    Чуже, нерідне, ненависне.

Ой, мати! — каже третій низькобровий, —
Повиганяй своїх синів з хати,
Хай не смішать мене, нехай не сердять.
    Кулак здоровий —
Оце і воля, і братерство й щастя краю;
Чи бідний, чи багатий — я ніколи не питаю.

    Блиснула шабля в першого!
    Креснула в другого.
    Ще й в третього клинок...
    "Ой, синку, синку мій, синок!"
    Лежить бандит готовий.
    А два брати знов далі б'ються —
    Ніяк їх не рознять.

П. Тичина.

...Правда за нами.
Правда поборе;
Правда працюючих мас.

ГАЛИЧИНА

Сьогодні знову, як і вчора,
Недобра вістка надійшла,
Що польським гаспидським терором
Горить уся Галичина.

Що тюрми заново ковтнули
Робітників; у день, в ночі...
І знову бризка кров на мури —
І знов плачі.

І знову нагайки звіря, ката
Як змії, свищуть над селом —
І знову каторга проклята,
І польська лайка битим шклом.

І знов, і знов... і так без краю:
Вся кров і муки, і одчай —
Невже-ж даремне визирає
Народ визвольного меча?!

О, ні! Я чую, вірю, знаю, —
Немов пропелер угорі,
Летить той час... як бистрі коні!
Останні падають борці, —

І Галичанин, вже червоний,
Встає із прапором в руці.

І робітник несе свій молот,
І селянин несе свій серп:
Вони здобули собі волю
І склали свій робочий герб.

О, так! Я чую, вірю, знаю:
Немов пропелер угорі,
Летить той час, коли заграють
У нас червоні прапорі.

А поки... Нині, як і вчора,
Недобра вістка надійшла,
Що панським гаспидським терором
Горить, горить Галичина...

В. Яблуненко.

АЗ ЄСЬМ РОБІТНИК

Аз єсьм робітник...
Моя буденна блюза, — що погляди сині коханки,
...вмить помутніли від шторму
...в поглядах синіх коханки
стогнуть пороги,
...в поглядах синіх коханки
в муках рожеві дороги.

- -

Ах, я не зрівняю пахощі своєї блюзи —
ані з поглядом синім коханки,
ані з смаком першого вистріла,
ані з мукою в тих журавлях.
Моя блюза пахне —
Вугіллям
...до гавані летіла хвиля
— віялом — а там розбилась
і потонула над морем.
Коли це було?
— Ат!
То — пахне моя блюза — вугіллям.
Моя буденна блюзо — і погляди сині коханки,
що вмить помутніли від шторму...
...в поглядах синіх коханки
стогнуть пороги,
...в поглядах синіх коханки
в муках рожеві дороги...

М. Хвильовий.

З КНИГИ "ВОСКРЕСШІ"

(Уривок).

Століттями гнули ми спину,
століттями никли в ярмі...
Ніколи тебе я не кину,
народе працюючий мій!
Із самої гущі твоєї
у-гору ген вистелю шлях —
із нами науки, ідеї,
за нами народи, земля!..

Кінець навісним лихоліттям,
епохам поразок, падінь!
Немає милішого в світі,
як радість воскресших надій —
Прекрасне життя для воскресших!

О брате! Прекрасне життя,
прекрасне життя для воскресших!
Нема йому меж ні путтю
у льоті його безбережнім.
Як моря розбурханий гул,
гремить його пісня побідна:
— Ми спинимо сонце в бігу!
Ми Космос примусим служить нам!
І радість рвучка, як самум,
то ніжна, як зустрічі перші,
гукає й шепоче йому:
— Прекрасне життя для воскресших!

Овітрене серце повішу
на віхах майбутніх громів...
Не кинь мене на роздоріжжу,
народе мій, велетню мій!

Ідеш ти швидкуючим кроком
— віками години-ступні! —
Пливеш ти невпинним потоком,
і легко з тобою мені!
Ідеш ти в ясну будучину
крізь шум революцій гулкий...
Ніколи тебе я не кину,
народе працюючий мій!

Май-Дніпрович.

ЯК ЗБРУЧ РІЧКУ ПРОХОДИЛИ...

Ой, та зажурились стрільці червонії
Як Збруч річку проходили...
(Стрілецька пісня).

Переходили мовчки Збруч.
Міцно зціпивши зуби. До болю.
І мучила
Свідомість поразки незамирена.

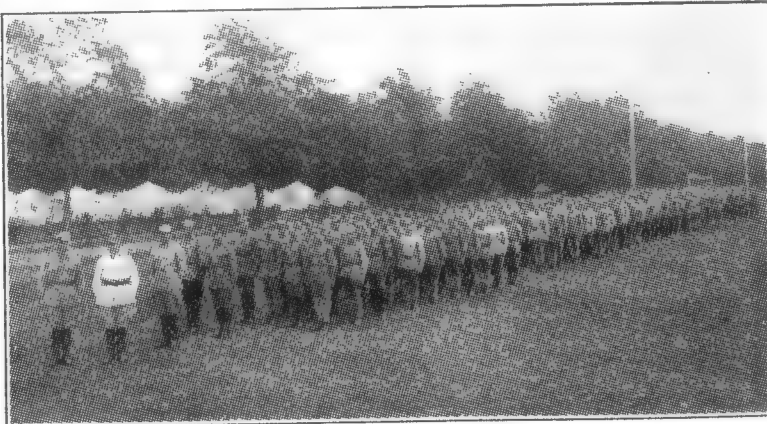
Знову край у неволі.
І знову безмірно
Будуть знущатися хижі над бідними;
Знов руїна і злидні
І жах
У залишенім краю.

Та одчаю
Не було в їх серцях.
І жевріло,
В кожнім вогнисько певности й сили погрози:
Знали, невдовзі
Знов на Збруч незабутню згадають дорогу
Й остаточну одержуть тоді перемогу.

— В ногу!
Вище прапор червоний! Єднайте розбитії лави!
Будуть бої жорстокі! Будуть бої криваві!
Гей, тремти, вже засуджений враже,
Бо життя нам шляхи перемоги покаже!

Чуєш, — сурми заграли:
— Всі пригнічені, мучені — з нами!
Ті, що волі на мить хоч зазнали —
Вже не можуть зістати рабами!

І. Кулик.

Українські червоні запасні командіри в таборі на Рад. Україні. (Серпень 1926 р.)

БОЖКАМ ПАПЕРОВИМ

Оспівано-проспівано
давню славу Риму
і Грецію прославлено
римами й без риму;
а на чиї шкурі слава
в Римі виростала,
чиї плечі у Греції
додолу схиляла,
не згадують ані словом,
бо й нащо-то знати,
як гельоти та плебеї
мусіли стогнати
при будові пантеонів,
кораблів та муру,
як патриції шаліли
з роскошів та з дуру?...
Все сказали нам про Трою,
про Парнас та музи,
про Юнони та Дидони
й про лихі медузи,
що по гаях та Олімпах
в ліноіцах товклися,
то громами забавлялись,
аж гори тряслися;
а як люди тоді жили,
на кого робили,
не сказали нам поети,
бо вони хвалили
лиш Платонів та Цезарів,
що то пальці ссали,
або в Ґалії по полі
списами писали...
Та й тепер ще оспівують
кохання та гроші,
про кавбоїв в Аризоні,
або про роскоші
на крилатих білих човнах
торговців оливи,
що до сну їх вколисують
буйні морські гриви...
Все сказали оспівали
і чом сонце сяє, -
лиш забули чому мопсик
хвостиком махає...

О. Звонець.

ЛЬОКАЇ

Кріпак Шевченко — люльку пану
З дитинства мусів подавать...
Кріпак Шевченко — панство п'яне
Плямив у вогняних словах...

То був — кріпак, панська худоба.
— Але душею — не льокай
— Він не шукав навіть шаноби,
Й прокляв їх п'яний, ситий рай.

В той час, як поту лле ручай —
З робітника і хлібороба...
"Нащадки" славного Тараса
"Співці українських пісень".

— Як їхня доля заплелася?!
В чаду шинків і кав'ярень,
На сценах панського сальону
Селянську пісню дзвінно-тонну
Капеля Кошиця співа
— І заля слуха не жива...

Кріпак Шевченко — люльку пану
З дитинства мусів подавать...
А сам — ненавидів погану
Й кував, немов ножі — слова.

Але — "нащадок" — панській зґраї
За "славу" — пісню подає...
Могли-б буть вільними льокаї,
Але вони — рабами є.

Рабами здохнуть, не залишать
І пам'яти серед живих...
Історики одні запишуть
Про їхні зради й хамство їх.

В. Проноза.

Робітництво Харкова святкує міжнародне робітниче свято Першого Травня на широкому авіяційному полі (1927 р.).

ДНІПРЕЛЬСТАН

(Завтрішне.)

Цвіте червона Україна.
Де хвиля в беріг б'є дзвінка,
там, де Дніпро гремить і лине
уже поставила турбіни
міцна робочого рука.

Пороги, вежі мури, брами...
І от, над шумами ріки
спокійні велетні дінамо,
де золотими двигунами
біжать за склом маховики.

Колес і кроків біганина...
Хто дав розгон? Який титан?
Шаленим током Україну
непереможно і невпинно
жене в Комуну Дніпрельстан.

І день, і дим, і даль, і рими,
бадьорий крок, бадьорий спів...
Шумлять міста... А десь над ними
у небі арками легкими
цвіте мереживо мостів.

Немов пожар на небокраї,
од нього в барвах далина.
То ненажерливо, без краю
Вкраїна домнами ковтає
моря огненні чавуна.

Кому фантазія і сни ці
в потоці марінь і горінь?...
Неначе струни, залізниці
у блеску райдужному криці
біжать у мрійну далечінь.

О, багрянійте, хмар овали!
В руках у нас стихії гать.
Гудуть дроти над полем чалим,
і там, де банди панували,
електропотяги летять.

Вагони рвуть повітря груди,
через мости й ланами мчать.
А за вікном трудящі люде
про те, що є, і те, що буде,
поміж собою гомонять.

У місті синьою юрбою
робітники на працю йдуть.
Кричать гудки, мов сурми бою,
і трактор тяжкою ходою
у поле чорну ріже путь.

Там, де соша привітно лине
в село долиною з гори,
згучить із вікон піяніно,
і у садку за синім тином
веселий гомін дітвори.

Не марно йшли ми до загину,
несли в поля пожежі гнів...
Цвітуть веселкою хвилини,
старий Славута з України
нову Америку зробив.

Сумна коса і зір чудовий
комусь приснилися давно...
вишневі губи, чорні брови,
пісні дівочі вечорові
і шум акації в вікно....

Прощальний шум... Хіба забуде...
Горить під місяцем мій штик,
і патронташ хрестом на груди...
А за Дінцем в погонах люди,
і зброї дзвін, і плач, і крик...

Не марно йшли ми до загину
на крик розпачливий: — Війна!
Немов у лузі та калина,
колись печальна Україна,
тепер весела сторона.

Бушують юрбами майдани,
ясна для кожного мета.
І певний крок гремить і тане...
Міста, міста! Стрункі титани
побіди зброя золота!

Готові всі завжди до бою.
Лиш гасло здійметься ясне, —
земля застогне під ходою
і даль грозою світовою
непереможно спалахне.

Які ясні навколо лиця!
То синьоблузники пройшли...
Їх руки вдаль, неначе птиці,
вони підвалини із криці
під мур республік підвели.

У вишині плакатів кличі:
В майбутнє путь! В майбутнє путь!
Трамваїв дзвін, гудки, обличчя...
А ніччю клуби робітничі
роями шумними гудуть.

Ми форт міцний зробили з краю:
на мурі мур, на гаті гать...
Прожектор небо розсікає,
і золоті аеро зграї
в його промінні мерехтять.

Жаданий день не за горою,
коли повстань ударить ток.
Ідуть полки, і дзвонить зброя,
Команда з рою і до рою,
Ряди хита ритмічний крок.

Ідуть полки. Наказ:— Начати! —
В майбутнє путь. В майбутнє путь.
За ними танки і гармати,
неначе велетні горбаті,
рядами грізними повзуть.

А небо тихе і безмовне,
на ранок — зоряні гаї.
Ідуть полки, й поля бавовни
За ними шумом ніжним, повним
хитають кучері свої.

Команда рве поснулі гони,
ритмічно цокають штики.
На сході полум'я червоне...
І на озброєні кордони
тривожнозорять вороги.

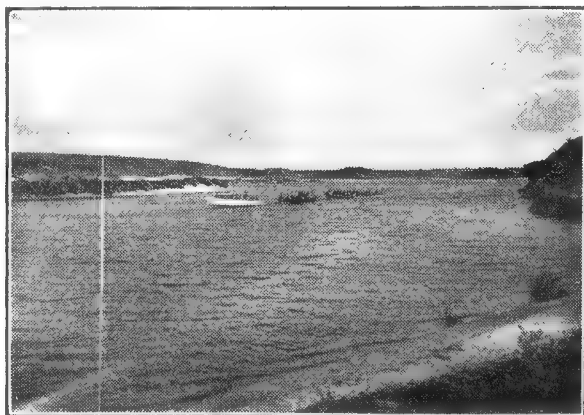
Ідуть полки, нема їм краю,
од них у даль прослалась тінь.
А Дніпрельстан горить і грає,
він рай земний зробив із краю
для щастя инших поколінь.

Шумить Дніпро... Керують люди
двигтіння сил глухе, сліпе.
Машини дмуть могутні груди...
С.Р.С.Р. дала це чудо
незломна воля В. К. П.

В росі Тарасова могила,
навколо криця і чавун...
Спокійно спи, поете милий,
вже простягли над світом крила
міцні Республіки Комун.

В бетони й сталь наш край закутий,
нам не страшний ворожий стан!
Минуло: "бути чи не бути"...
Над синню буйного Славути
про це вирує Дніпрельстан.

Володимир Сосюра.

Підготовча праця коло будови Дніпрельстану на Дніпрі біля Кічкаса.

СИНИ

Старий Максим волочив яру пшеницю кіньми добрими, молодими. Борони літали по земли як пера. Максим кинув капелюх на ріллю, сорочка розіпнялася і впала на плечі. Хмара куряви з-під борін засипала його сивий чупер на голові і грудях. Він галасував, лютився, а люди з сусідних нив говорили до себе:

— Старий пес, все лютий, але молоді коні ще міцно тримає; богатир, із замолоду добре годований та втратив обох синів і від тогди все кричит і на поли і в селі.

Максим спер коні.

— Старі кости як стара верба, на вогонь добрі, а з кіньми бігати ні до чого. Як ноги погинаютси коло коний, а в данци подаютси, то такі ноги, най не кажу, шо варт. Лізь, діду, на піч, пора вже прийшла.

То він потряс сивою головою попід чорні кінські гриви та кричав дальше:

— Та на піч, брьи, я ше годен вилізти, але піч студена, облупана. Образи на стінах почорнілі, а світі дивлютси на пусту хату, як голодні пси. Стара ціле житє обтикала їх барвінком та васильком та голуби перед ними золотила, аби ласкаві були, аби хата ясна була, аби діти росли. Та хоть їх богато, а всі вони до нічого, світці. Синів нема, стару запорпав в землю, а ви, боги, мусите вібачити за барвінок, було ліпше дбати... Ану, звіздочолий, поки нам бог назначив, берімси, брьи, до цеї землі.

І ходили вони з одного кінця ниви на другий затулені курявою, а борони кусали землю, гаркотіли, роздрапували її, аби зернови вчинити мягке ложе.

— Ти, босаку, ти не є жаден кінь, ти пес, ти всі плечі мені обгриз, знак на знакови, скусав, а скусав. Не сіпай хоть ти мене, бо так ні житє насіпало, що ледви на ногах стою. Я тобі досвіта сиплю овес, ще сам нічого не ївши, я тебе вічісую, я тебе старими слозами поливаю, а ти кусаєш. Звіздочолий у мене чоловік, він чорними очима за мною водит, він мене жьилує, він свойов гривов обтирає дідові слози, а ти поганий, серца не маєш. Ще недавно ти цілий жмит мого волося вірвав і пустив під ноги в гній. Так не належит робити, бо хоть ти дуже красний кінь, але за це поганий. Жидам тебе не можу продати, але як би прийшов до мене світий Юрий, то

бігме, подарував бим ті, абис з ним ішов змиї розбивати; робити землю ти не здатний, бо в тебе спокою нема.

То він слинив пальці, вимивав рану на плечах та присипав порохом.

— Гей, коні, ідім, ідім...

А борони притихали, земля подавалася, розсипувалася. Максимові ноги чули під собою мягкість, ту мягкість, яка дуже рідко гостить у души мужика; земля дає йому ту мягкість і зате він її так любить. І як він викидав жменею зерно, то приповідав:

— Колисочку я вам постелив мягеньку, ростіть до неба.

Максим успокоювався, не кричав вже та нагло задержав коні.

— Та якого дідька болиш ти, стара корсо, хрупаєш у кождім замку, кривуле.

То він оглянувся позад себе та побачив попри борони довгу нитку червоної крови і сів.

— Скло залізло, маттері твої, тепер волочи, а ниви недоробленої не лишиш, хиба си розкочиш у кусні. А ти, небого ниво, малий спасибіг будеш мати з цеї старої крови, бо стара кров, як старий гній, ніц не родит; мені утрата, а тобі ніякого зиску.

Криваючи він випряг коні, повів до воза та наклав перед них сіна.

— Ти, сонце, не нахмуруйси на старого, шо за борзо робит полудне; старий не має чим ходити...

Він витяг з торби хліб, солонину та фляшку і вимивав рану горівкою; потім відірвав кавалок рукава, завив ногу і завязав мотузом від міха.

— Тепер або боли, або переставай, або як хочеш, а волочити таки будеш.

Напився горівки, взяв хліб, кусав його та на ново сердитий вигукував:

— Це хліб, ним лиш коня жидівского чесати, бо на добрім коні шкіру здре. Приходят до мене роєм ті підтьопані: Діду, кажут, — ми вам печи будемо, прати будемо, запишіт нам поля.

— Ці подерті суки гадают, шо я їм поле тримав? Як умру, то най по моїм полі чічки ростут та най своїми маленькими головами кажут Отче наш за діда.

Зі злости шпурив хлібом далеко за рілю.

— Зуби здрігаютси від цего макуха; пиймо, Максимку, горівки, вона гладко йде...

— Йой, мовчи, не гавкай над мойов головов; кому взьивси

співати? Оцему обдертому та обгризеному дідови? Лети собі гет до неба, скажи свому богови, шо най не посилає мені дурну птаху з співом, бо як він такий моцний, най мені пішле моїх синів. Бо із за его волі я лишивси сам на всій земли. Най твій бог співанками мене не гулит, забирайси!

І він кинув грудкою землі в жайворонка, та жайворонок ще краще почав співати над його головою й не хотів летіти до бога.

— Ти, пташку, ти ніц, а ніц не розумієш. Як мій малий Іван вганяв за тобою, аби тебе ймити, як шукав твого гнізда по межах та грав на сопівці, то ти тогди, пташко, розумно робила, шос співала, так треба було робити. Твій спів і Іванова сопілка йшли низом, а поверх вас сонце і всі ви сипали божий глас і надо мнов і над блискучими плугами і над всім миром веселим. А скрізь сонце бог, як скрізь золоте сито, обсипав нас ясностев і вся земля і всі люди віблискували золотом. Так то сонце розчьинило весну на земли, як у великім кориті...

— А з того корита ми брали колачі, а колачі стояли перед музиками, а молоді в квітках любилиси і ішли до слюбу і котиласи весна, як море, як потопа: та тогди, пташко, твій спів спливав в моє серце, як рідка вода в новий збанок...

— Ідиж собі, пташко, в ті краї, де ще колачів не забрали, а дітей не порізали.

Обома руками взяв він свою сиву голову тай схилився до землі.

— Встид тобі, сивий волосе, встидайси, шо приповідаєш, та приспівуєш, як плаксива баба, бо нічо вже тобі на цім світі не поможе...

— Ех, сини мої, сини мої, де ваші голови покладені!? Не землю всю, але душу бим продав, абим кровавими ногами зайшов до вашого гробу. Господи, брешут золоті книги по церквах, шо ти мав сина, брешут, шос мав! Ти свого воскресив, кажут, а я тобі не кажу: воскреси їх, я тобі кажу: покажи гроби, най я ляжу коло них. Ти видиш цілий світ, але над моїми гробами ти отемнів...

— Най тобі оця сина баня так потріскає, як моє серце...

— Та прийдіт котра до старого; ніби ви їх не обіймали моїх синів та не лягали в білу постіль? Та вони були як дуби кучеряві... Та приниси на руках байстрьитко, не встидайси, приходи. Дід тобі всі коверці під ноги підкине, а байструкови порубає все полотно на пелінки. Бо ти ходиш без вінка та плачеш від наруги.

І дід здоймив обі руки в гору і кликав ними до цілого світа:

— Ходи, невісточко, ходи до тата, нам попа не треба!

Голосно заридав, приляг до землі і нею, як хустиною, обтирав сльози і почорнів. Та ще благав дальше:

— Або приходи хоть ти, коханко, без дитини та на твої шиї я вздрю єго руки, а на твоїх губах зачервоніют єго губи, а з твоїх очий, як з глибокої керниці, я віловлю єго очи і ховаю їх у моє серце як у коробку. Я, як пес, занюхаю єго чупер на твої долоні... Коханко, приходи і ратуй старого...

— Ти ше є на світі, а їх нема жадного; то найдіт дорогу до мене та принесіт вість. Насипте студеної роси на мій сивий волос, бо він мене пече кождий, як розжарений дріт. Моя голова палитси від того вогню.

І рвав з голови сиве волося та кидав на землю.

— Сиве волосє, пали землю, я не годен вже тебе двигати.

До решти обезсилений приляг до землі і лежав довго мовчки, а потім лагідно росказував:

— Послідний раз прийшов Андрій; він був у мене вчений. Тату, каже, тепер ідемо воювати за Україну.

— За яку Україну?

А він підоймив шаблев груду землі тай каже:

— Оце Україна, а тут, — і справив шаблев у груди, — отут її кров; землю нашу ідем від ворога відбирати. Дайте мені, каже, білу сорочку, дайте чистої води, абим обмивси тай бувайте здорові.

Як та єго шабля блиснула тай мене засліпила.

— Сину, кажу, та є ше в мене менший від тебе, Іван, бери і єго на це діло; він дужий, най вас обох закопаю у цу нашу землю, аби воріг з цего коріня її не виторгав у свій бік. — Добре, каже, тату, підемо оба.

— Та як це стара вчула, то я зараз видів, шо смерть обвиласи коло неї білим рантухом. Я подавси до порога, бом чув, шо її очи віпали і покотилиси як мертве камінє по земли. Так мені здавалоси, але світло на її чолі вже погасло...

— А рано вони оба віходили, а стара сперласи на ворота та не говорила, але так з далека дивиласи, як з неба. А як я їх скидав на колії, то-м сказав:

—Андрію, Іване, взад не йдіт, за мене памятайте, бо я сам, ваша мама на воротах умерла...

До самого вечера Максим водив коні по ниві та не кричав уже, геть замовк. Діти, що вівці гнали, люди, що плугами

попри него дзвонили з ляку не поздоровляли його. Замазаний грязюкою, обдертий, кривий, він неначе западався в землю.

. . . .

Пізним вечером, як Максим пообходив корови та коні та подоїв вівці, увійшов до хати.

— Ти, небого, гет затихла, замертвіла, як-би в тебе хто ніж упхав, не годна — слова сказати... Та я в тобі ще розгрібу трохи вогню...

Він зварив кулешу, убрав білу сорочку, повечеряв і затих. Потім прикляк до землі і молився:

— А ти, Мати Божа, будь мойов ґаздинев; ти з своїм сином по середині, а коло тебе Андрій та Іван по боках... Ти дала сина одного, а я двох.

Василь Стефаник.

ДВА ЗАПОВІТИ

"Потом зросиш ти землю свою,
Проклянеш орючи, вбогу ниву;
не пшениця, не хліб, а вівсюг,
будяки, бур'яни буде жниво..."
Десь у пітьмі віків пролунав заповіт,
ти скорився слухняно і німо;
кропить землю кривавий твій піт,
горбить праця надсильная спину.
День за днем промайнули віки,
день за днем ти зігнувшись над плугом,
і пошматаний скрізь на нивки
степ укрила відвічная туга...
Степ безмежний, та межі тісні,
що зломили огненную силу,
що скували кайдани міцні,
що приборкали сміхові крила...
Стань же гордо ти, сину землі,
дужим "хочу!" розбий всі окови,
і в великій щасливій сім'ї,
утвори заповіт собі новий:
"Спілка вільних є владник життя, —
всесвіт цілий — єдиная нива, —
творча праця й могутнє знаття
урожайне збиратимуть жниво".

О. Жилко.

ДРУГ

Він силував свої ноги йти, як суворий господар ударом батога змушує бігти замореного коня. Ноги ступали непевно, сковзались у росяній траві, спотикались об каміння. Чоловік казав собі: "Треба йти, скоріше, скоріше треба йти". І йшов, стискаючи зуби, майже біг без шляху, крізь чагарник у гущавину лісу. Комір його сорочки був розстібнутий і він часто торкався рукою до грудей, відчуваючи під долонею хворобливий стук серця. Він ростирав те місце пучками, бажаючи зменшити біль. Він казав "тихше", але серце не корилося його волі і шалена пульсація крови дзвінким гудінням сповнювала цілу його істоту. Впоперек лоба билася набрякла жила, ніздрі, роздуваючись, хапали надто мало повітря.

Чоловік задихався.

Хитаючись він притулився до дерева і миттю знепритомнівши, сковзнув уздовж стовбура на землю і захолонув у незручній позі.

Його права рука була відкинута і мізинець цієї рукиліг саме біля входу в маленьку нору, скинувши туди кілька грудочок землі. Кучеряві мітлиці трави заворушилися і визирнула тупа мордочка ящірки. Металевого блеску очиці вп'ялилися в мізинець з неохайно довгим нігтем у траурній облямівці. Але мізинець був нерухомий і тому не страшний. Ящірка виповзла зовсім, обминула палець і росташувалася поруч на рівному камінчикові.

Людина дихала хрипло, майже зо стогоном. В прозорій тиші звук цього подиху лунав далеко. І від нього, як від каміня кинутого у воду, бігли кругами хвилі, побігла лісом цікавість, сторожкість і острах. Прислухалися, поводили вухами чулі мешканці нір і кущів. Вивірка, пушиста як жовта кульбаба, цікаво перехилилася з гілки, глянула на знепритомнілу під корінням людину. Упевнившись, що боятися нема чого, звірятко заходилося гризти соснову шишку. Дощем полетіло на землю лушпиння, обсипаючи одежу чоловіка, заплуталося у волосся, прилипло до чола... І від цього дотику чоловік скочив раптово і рвучко, відчувши смертельний удар у скроню. Він судорожно притиснув руку до рани, але пучки намацали лише сухе лушпиння. Тоді чоловік, остаточно очунявши, усміхнувся.

В голові дзвеніло і земля коливалася під ним як чардак

пароплава, та все ж життя всміхалося з високої синяви і іскрилося у вохкій траві.

Одну мить чоловік стояв і прислухався. Потім для чогось хапливо застібнув коміра, трівожно покрутив головою і швидко рушив вперед. Через кілька кроків він зупинився, повернув ліворуч, але, знову передумавши, звернув вправо.

Певного напрямку він не знав. У записці говорилося про луг, неглибокий струмок і хатину на березі, де був надійний захисток. Інстинкт переслідуваної тварини керував ним.

За плечима був здогін. Він знав, що здогін мав бути неодмінно. Адже ім'я Ерна, його ім'я, з жахливими епітетами вбивці, терориста, революціонера — мало не місяць згадувалося по ґазетах, поки тревав ганебний суд. Його берегли, ним дорожили. Його ім'я було-б записане поруч імен тих, що "знеславили батьківщину". Це була велика пошана, але Ерн був молодий і хотів ще жити й боротися.

Вперто продирався він крізь кущі, драпаючи обличчя і руки та гадаючи, що певно шанс урятуватися невеликий, а проте він є, якщо шлях його не помилковий. Ерн чув далекий стукіт, що безперечно був стукотом копит об землю. Але ці згуки то долітали лунко, то майже губилися. Очевидно, здогін метушився, не знаходячи справжнього сліду. Ерн відчув деяке полегшення.

Він йшов та йшов, напружено вдивляючись вперед, туди де в золотавому просвітку міг бути луг, струмок і... порятунок. Просвіток, розширяючись, вже вилискував синявою і ставало ясно, що йде він правильно.

Ерн зупинився на хвилину звести дух від гострої радости, що охопила його... і зразу ж цілком виразно почув удари копит. Ідучи, він загубив нитку цих згуків і тепер зовсім близько чув тупіт та ще один згук — високий і тонкий, що переливаючись, звивався вгору. Ерн похитнувся, наче гублячи під ногами підпору, роззявленим ротом задихнувшись піймав повітря і підкинувши руки побіг.

Але бігти він не міг. У роспачу відчував він, як серце зростає й важніє в його грудях, заповнюючи все тіло та страшними ударами загрожуючи знову повалити його.

— Біжи — наказує Ерн і біжить, розмахуючи руками, як підбитими крилами, туди, де попереду — луг, струмок і порятунок. Так... ось він. Ерн бачить узлісся, залите сонцем і ромашками, перетнуте сліпучим лезом струмка.

Перед ним, під ногами, повалене дерево.

— Плигай — каже Ерн і... падає обличчям униз.

Через кілька секунд, зібравши залишки сил, працюючи ліктями та коліньми, Ерн вповз у кущі між поваленим стовбуром і могутнім корінням дуба. Притиснувши підборіддя до рук він причаївся і чекав. Крізь гілля видно було частину лугу і солом'яний дах хатини на тім березі струмка. Згук копит чути, але все ще далеко. Ерн лічить секунди.

Він чує легкий шелест і хруск і на узлісся вискакує звір з чорною, короткою й блискучою вовною. Це чудовий собака — слідець. Він водить ухами і, пригнувши голову до землі, гальопом летить просто до Ерна. Ерн бачить жовті панчохи на його лапах і жовті цятки над бровами. Його пальці впиваються в землю і очі, встромлені в собачий лоб, горять такою зненавистю й роспукою, що, здається, погляд їхній можна відчувати як дотик. За два кроки собака спинився, підвів розумну морду, готовий загавкати, і зустрів погляд людини.

Пес не загавкав. Він наче прикипів, дивлячись в обличчя Ерна, і це обличчя стало інше. Розширені жахом очі звузилися, рот скривився ґримасою півусмішки.

Ерн дивився на собаку, пригадуючи чорне, дурне цуценя, в якого одно ухо з чудної примхи його колишнього власника було одрубане, а друге задиркувато стирчало вгору.. Сумнівів не могло бути. Цей одновухий пес був украдений у нього півроку тому — його молодий собака. Ерн тихенько свиснув і простяг руку до собачої морди. Гарячий язик лизнув його пальці.

— Біжи, Мікі — благаючи сказав Ерн. Потім згадавши науку муштрування, він показав рукою праворуч і тоном наказу повторив: — Мікі, ату!

Мікі прищулив вуха, стрибнув і погнав у ліс. Ерн думав виграти кілька хвилин, потрібних, щоби перебігти узлісся до рятівничої хатини. Мікі цим манєром мав одвести здогін. Жандарі гнали за ним по пятах. Ерн бачив поліційні мундіри і змилених коней, що промайнули повз нього. Коли вони були досить далеко, Ерн розсунув кущі, висунувся і завмер.

Просто на нього повільно їхав верхівець. Він одразу спинив коня і тоді зовсім близько, Ерн, сподіваючись найгіршого, побачив раптом обличчя знайоме й близьке, загублене в спогадах дитинства, обличчя Лоріка.

— Чорт! — сказав Ерн, стримуючи тремтіння голосу та силкуючись всміхнутися. — Два други заразом! Доля прихильна до мене, Лорік.

Він визволився з цупкого гилля і підвівся на ноги.

— Богом свідчуся, я не хотів цього, — запинаючись промовив Лорік. — Я їхав увесь час позаду.

Ерн осміхаючись простягав йому руки, але зразу осікся...

— Невже...

— Обов'язок — прошепотів Лорік, притиснувши до зблідлих уст поліційного свищика.

Л. Кардиналовська.

НЕПЕРЕМОЖНІ — МИ!

На полі боротьби, під громи й блискавиці,
Під ляск мечів і згуки перемоги,
У нас в серцях, як дзвін гуділа криця,
Новим поемам чарівний прольог.

Ми йшли вперед. Лунала пісня наша.
До неї прислухався світ.
Від моря Білого пройшли ми до Сиваша,
І насвітав Далекий Схід.

Огнисті очі нашої ідеї
Сягали всюди, де були раби;
Вони, вони зачарували у Одесі
Матросів Франції, що проти нас ішли.

Важкий ми хрест несли,
Та не губили віри
В досягнення нових віків.
А вороги по закутках шипіли:
"О господи, побий більшовиків".

Чогось тоді хотілось бути звіром,
Щоб знищить, потрощить старих богів,
В серця людей вдихнути нову віру,
Вказати шлях до нових берегів.

Гармати дим за обрій заховався,
Життя червоні стеле килими.
О! як тепер я в ньому закохався,
Бо творим ми його, непереможні — ми!

І. Кириленко.

ПРОЩАННЯ

Біля постелі хорого Михайла стоять безрадні мужики. Не смачно, але завзято смокчуть чорні, як обгорілі ковіньки, файки, та з густа спльовуючи, кидають Михайлові скупенькі слова розради.

На дворі ясна, чудова осіння днинка. Полудень. Яснооке сонічко із-під яскравих брів позирає на землю, та задоволено регочеться з низеньких мужицьких хаток і клунь, та грибкуватих й гострокільчастих стіжків по подвірях.

В повітрі тягається ліниво біленьке як шовк павутиння "бабине літо". Воно так, як мужицькі злидні: не спішно, але вперто чіпляється всюди одного стебелля, та навіть людських очей на полі.

Мужики в хаті по-трошечки нетерпеливляться. Жаль і шкода їм такої гарної, робітної днинки, -- але ніяково якось залишити їм вмираючого сусіду.

- Ой, умру вже, умру сусіди --- хрипів слабовито Михайло. - Вже чую, що умру. Так тисне щось у грудях, та під серцем і тьмариться в очах, що-о...

-- Ідіть геть із цею бесідою, куме! — кидає завзято Михайлів побратим Василь. -- Ви ще будете такі дужі, що, е-ге-ге-е!

-- А-а-я-а, -- підправляє хутко Панасій. — Ви ще, куме, й біду пережиєте як тото... Ну! — мужикові не так то й легко за смерть, як хтось собі міркує! — додає на кінці.

-- То, рахувати, бідувати треба комусь, — вставляє й Іван. - Хтож би то бідував, як би мужики поумирали?

--- Ну! Таже то мой, біда ревілаби за мужиком, як за рідною мамою. Так-же!

— Ог-го! - ледво вже зітхає слабовито Михайло. — Дай вам боже здоровля, але мене вже шкода розраджувати саракі. Я вже не дитина, рахувати. Вже знаю, та й чую, як, що, й куда..

-- А дайте-ж покій, куме! "У бога всього много", -- як хтось казав.

- Е! говоріть! І не таке ще мужик переживає, та перебуває!

- Гей, не таке, не таке... -- стогне Михайло. -- Та оце се, то не перебудеться вже. Уже як не мож дихати та з грудей кров іде — то життя таке вже, як, онде, тої мухи, що її павук обсосав...

— Отаке, отаке христєнске — підтакнув Танасій. — Заки ще здоровий, то прибідкається, прибідкається, а...

— А як ув'яне, то й діється божа воля, каже — докінчує хутенько за Танасія Василь.

— Гей, правда, правда — зітхають важко мужики.

— Нічого мені, сусіди, не жаль, тільки отих дітей, червяків дрібних тай жінки сарака, — простогнує Михайло. — Що то вона одна вдіє із ними сама? Як собі радоньку дасть? Таже то я дурів із того, а не то аби баба що зробила!

Михайлиха, що до цеї хвилі зітхаючи мовчала, — захлипала.

— Ой, то-то, буду бідити... то-то буде кров із очей цюріти! То-то радість та потіха чекає мене!

Мужики хвильку мовчать і журливо скребуть чорні, як земля потилиці.

Як мужики в розмові вмовкають, то ніколи без причини: вони не мають часу, щоб ні з цього ні з того замовчувати. Їм тоді що иншого стається: тоді кожному мужикові лізе в горло розгадка, а на потилицю сідає журба. Розпука затулює кулаком рота і дряпає по котячому в горлі, — а журба моститься на карку і там легесенько, по дівочому скобоче.

Щоби знову продовжувати розмову, то треба раніше сильно-хрипко відкашлянутися, та міцно почіхатися у потилицю.

— Уступися, жінко, не флинькай мені! — кидає розпучливо-слабо Михайло. — Не бійся, ще маєш час поплакати... Ой, йой, йой! Ще небого...

Закашлявся, сильно і болісно закашлявся. Сухообразе, схороване його обличчя, прибрало такого болісного виду муки, що аж жалко було глядіти на його. Відкашлювався кров'ю, та пізніше ледви чутно постогнював.

Мужики затискали міцно уста і значучо собі підморгували, та похитували головами.

Василь хрипким голосом почав розраджувати Михайлиху:

— Ей, та заспокойтеся кумо Насте! Кум же-ж не вмирають ще...

— Ой, не вмирає! — зітхнула тяжко Михайлиха. — Та-ж дивіться на нього! То вже опона, а не жива людина. Рахуйте, що то й час уже. Від самісіньких жнив уже мучиться, та кров'ю харкає...

— Гей, ті жнива! — зітхнув глибоко Танасій. — Ті жнива, то деякі до гробної дошки пам'ятатимуть. Уже ми виграли з тим штрайком, бодай тим панам так у грудях грало!

— Та вже хто виграв, — виграв, — а кум таки найкраще із усіх!

— А я-ж що кажу?! — підтакнула крізь сльози Михайлиха. — Так виграв, що груди на хворост йому поломали — бог-би їх скарав! Тай тепер піде землю їсти через тото!

— Ох-хо-хо-хо! — співчувають мужики.

— Коби-ж були тоді кум, віще свойого лиха, десь сховалися від жандарів!

— Та що було ховатися? — підхопила Михайлиха. — Хіба-ж то хтось знав, що таке буде? Ні гадки. Оголосили панові штрайк, — сказали, що такого й такого снопа хочемо, — тай спокій. А третього дня з ранку чужі люде на лані, та бійка,... а потому жандарі, та...

— Ух! що то нарід натерпівся тоді — то най їх скарає! — перебив Танасій.

— Ой, натерпівся! Як на панщину гонили...

— Та це байка, але що то в дворі і на постерунку набамбурилися мудріщих людей. Мой, мой, мой!

— А я-ж не кажу: адіт узяли мого здорового, а звідтам вже привіз війтів Гриць. Тай то уже такого, як і тепер видите його.

— Та то не лиш їх, кумо. Лесь Заріцький, уже онде, три тижні землю їсть через тото...

— А Дмитро Паращин!? Не невдіє від того часу також?

Іван, що до того часу рідко відзивався, якось заскреготів зубами, та з відразою сплюнув у бік.

— Е-е! най нас люде дідько возьме! — промовив твердо, та із злістю в голосі. — А то-ж хто тому винен, що ми штрайк програли, та ще й биті до цього були? Самі собі винні. Ми не вміємо постояти один за одного. Мой! та-же аби мудрих почав хтось так... то...

Михайло на постелі легко заворушився, і змучено-болісними очима дав мужикам до зрозуміння полишити оцю бесіду.

Мужики втихли, та якось ніби винувато, гляділи один на одного.

— Кобись-те, по моїй смерти, хоть дещо помогли моїй жінці, та по-трохи розборкували її — заговорив дрожачим голосом Михайло.

— Не журіться цим, куме. Може ви ще не умрете...

— Ой, уже моє минулося: вже мені треба куди инди вибиратися... Але ще попросив-би я вас щось, сусіди мої добрі. Кобись-те попросили Андрія Іванового, щоби за той довжок

не натискав дуже на мою небогу... Бо я вже, хто знає, чи буду із ним!

— Гай, гай!... ви вже, куме, не клопочіться. Андрій же-ж людина якась... Почекає.

— Люди сьогодня, гірше людей — зашепетав ледви чутно Михайло.

— Тай ще просив-бим вас, куме Васильку, абись-те моіми дітьми до якогось часу заопікувалися... Як попідростають, то пороздаєте тото по службах кудись: тільки в такі руки, аби вони злодіями не поробилися. Добре Васильку?

— Йой, Михаську, а коли-ж таке було щоби я вас не послухав щось?

— А ти небого не плач, але ходи ід мені сюди... Абись сказала дітям, як повиростають, через що то я пішов у землю... Абись сказала їм через що... Та наповідж їх, кого вони мають слухати замісць мене. От, кум Василь обіцюються бути їм за тата... Правда Васильку?

Василеві зробилося страшно жалко. У його чорних, сумовитих очах заблестіли дорогими перлинами сльози.

— Йой, Михаську, сусідонько мій, а ви-ж куди хочете вибиратися?

— Цитьте... Вибираюся, бо вже нема мені тут місця. Тай не банно мені за цим світом, тільки жаль дуже дітей, тай людей бідних...

Уривно зітхнув і повів по хаті наче шкляними, мутними очима.

Мужицькі очі затягалися сірою, водяною мрякою і тупо дивилися у один, вибраний собі предмет. Ноги чомусь із частенька підсьорбували.

— Тай на бога жаль мені, сусіди. Так жаль, що не перебаную на него... Може я й грішу цим, але, як так, то він ще більше грішить, бо він має всьо в руках і одному дає за багато, а другому нічогісінько таки... А нарід увесь жити потребує... Люди за ніщо не винуваті...

Утомився сильно бесідою і важко хрипів.

— Ой, Михаську, Михаську, тотось-те убідували собі на цьому світі!

— То-том оба не одного пана й багача обробили...

Біль із розпукою пхався у мужицькі горла, та витискав сьлози із очей.

— Тай абись-те, сусіди добрі, похоронили мене по людському. Отак, зійдіться собі газди й жінки, тай відпровадьте

мене на цвинтар. Бо то без попа буде, бо відки жінка візьме грошей на нього? Нема відки... Але ви, хоть і без попа — зійдіться — поховайте...

Михайлиха билася у коротких уривчастих риданнях. Мужики прикушували сильно уста, аби бути мужними і не заплакати по бабському в голос.

У хатній атмосфері літав просяклий злиднями, важкий мужицький сум. Чорний, як землиця на мочарі, їдкий, як гадюка трійлива. Сідав, як іней зимою, на мужицьке скуйовджене волосся на голові, на жовті зморщки на обличчі, на похмуро повислі брови... очі...

— Тай дякую вам ґазди за те, щось-те відвідували мене в слабости... Тай за те, що моїй жінці дещо помагались-те, та розборкували її.

— Та то нема за що дякувати нам, кумочку.

— Як ми відвідували вас! От, десь прихапцем. Бо то все, знаєте, христінин у роботі, та в роботі...

— Вам, Іванку, я винен ще пів чвертки збіжжя від тогідного літа... Коби-ж булись-те такі добрі, та...

— Та йой! Не нагадуйте мені це навіть Михаську!

— Мого Семенка до школи дайте Васильку, як виросте. Він буде добре вчитися, бо то понятлива дитина... Я видів по ньому.

— Уже ви Михаську, кумочку, спустіться на мене.

— Ая, ая, кум Василь щирий чоловік, рахувати.

— Дякую вам. А тепер ходіть, ґазди, та попрощаємося. Випрощаймося, бо хто знає, як буде, а вам шкода днину марнувати через мене...

— Ей, та хтоби-то жалував! — загомоніли разом мужики.

— Нічо, але тепер роботи є, тай верем'я відай на дворі... Ану-ко ходіть!

Прощалися...

Нагиналися по черзі над постіллю, та, приговорюючи розпучливо-жалісливі слова, цілувалися в уста. Щиро, болючо, й жагуче цілувалися. Не устами лише, але й усім зболілим серцем, всіми фібрами глибокої душі мужицької.

Хата гомоніла риданнями...

Гарячими бажаннями, тремтючими словами, вилітали із глибини душі мужицької, віками наболілі прокльони:

— Бодай тих ворогів вічна грижа взялася!

— Бодай їх землиця свята не прийняла!

— Бодай їх затопили оці наші тай сирітські сльози криваві та пекучі!

— Бодай той бог не вродився був, аніж має так збиткуватися над бідним народом!

Крізь розбиту шибку у вікні, слова тиснулися на двір і там чіплялися легесенько й білого літаючого павутиння. А воно від цього легенько й поважно погойдувалося, та все, ліниво й не спішно кудись летіло, летіло...

Петро Козланюк.

ОРЛЯТА

(Вірш білоруського поета Янка Купала.)

Гей, розкиньте своїм криллям
Ви, орлята, буйно, бурно
По минулих днів могилі,
По сонливості понурій!

В блискавицях перунових
З гулким громом, незвичайним
Ви вікам несіте новим
Ще нечуванії сяйва.

Вам серпи і коси в руки,
Кулі ковані зі сталі, —
Геть ви, бурі — завирюхи,
Що з виттям бешкетували!

Тінь минулих днів проклятих,
Де тиран нагаєм ляскав
Ви зметете, орленята, —
Ваша сила й ваша вказка!

Вже пробила та година
На великую пригоду:
Вийти з келії брудної
Білоруському народу!

На чарівному роздолі
В неосяжній світлій волі
Без кайданів і без болю
Вже вихрить нам наша доля.

З білоруського переклав *В. Поліщук.*

ВІЧЕ

Нічний сторож Іван Паляниця трубить. Дме у бляшану, вартову трубу, що надуті лиця мало не полускають.

Трубить біля читальні, біля коршми, біля церкви, лізе на дзвінницю.

З хат, з темних сіней вибігають перелякані ґазди, біжать розпатлані і кричать з далека:

— Гей, Іване, що за ґвалт?

— У читальню йдіть, на віче, — гукає з гори Іван.

— На віче, на віче, на віче! — гомонять заспокоєні вже люде і вертають повільно додому, та передають тим, що стоять на воротах.

А в хаті причісують пальцями голови, беруть капелюхи, чи шапки, і йдуть статочно по ґаздівськи до читальні.

— Ти куди під ніч? — питає ґаздиня чоловіка.

— Не бабська справа, то не питай, — відповідає ґазда і замикає сердито двері за собою.

А в читальні над столом блимає лямпа світлом завбільшки як котячий язик. За столом під стіною сидить пан посол. Стола відсунули дальше від лави, бо живіт пана посла не поміщувався у тому віддаленні, що вистарчало для ґаздівських животів.

Посол спер велику, трохи лису голову на руку і балакає з кількома сільськими головачами.

Голова читальні бігає по кімнаті, мацає чогось кожну лавку під стіною, нишпорить біля холодної печі, йде до вікна.

Він немов в гарячці.

До кімнати входить обережно перший ґазда. Стає біля порога, каже "славайсу", дивиться в один то в другий бік, мабуть шукає місця, дивиться опісля пильно на гурт біля стола, що не звертає на його уваги і йде в кут, спирається, і застигає в дожиданні.

Приходить другий, третій, — десятий, всі поволі, обережно з широко розкритими очима, немов-би сподівались побачити вовка чи медведя.

Всі тиснуться біля порога, хоча напереді зовсім порожньо.

— Гей, ґазди, а посуньтеся наперед, а то задню стіну завалите, — говорить голова.

Ґазди посуваються повільно, немов борються з якимось

великим натиском зпереду, і віддалення між першою лавою людей і столом робиться що раз менше.

А через пів години Петро Цізорик, що стоїть на самому переді, махає рукою до тих, що ззаду і кричить:

— Гей, люде добрі, майте поміркунок, не пріть так, а то животом стола переверну.

У кімнаті духота давить легені. У сінях повилазили вже на скриньку від глини, перекинену догори дном.

У відчинені вікна тиснеться десяток голів, одна понад другою, а на подвір'ї все більше густіє.

Йдуть та йдуть. Як не йти, коли трублять, та ще до читальні.

Війт та вчитель ледви протиснулися до стола. Розпирали людей на оба боки, мов піскову зарву, що хоче живцем засипати.

А як у кімнаті не було вже де соломинці впасти, як деякі ґазди посідали вже на піч, мов на хори, голова читальні біля стола підніс руку до гори, бо його малого зза людей не було видно і говорить:

— Панове ґазди! До нас приїхав несподівано наш пан посол, та й хоче нам де-що сказати. Треба вибрати голову зборів і секретаря.

— Я думаю, що на голову зборів треба вибрати голову читальні, а секретарем пана вчителя, — заревів на всю читальню постійний аґітатор пана посла, що приїхав разом з ним, і знав усі села, всіх селян і всі коршми.

Як голова відкрив віче, і дав слово панові послові, цей почав:

— Дорогі мої, панове виборці!

Після цього вступу він відкашлянув два рази і дальше вже поїхав мов по маслі.

— Вже третій рік, як я був у вас. Ще перед виборами до парляменту. Дякую вам дуже красно, що ви своїми голосами, що ви їх дали на мене, помогли нашій хлопській партії перемогти панів.

— А-диви, коли пригадав собі, аж на третій рік! Файна подяка, — шепоче сусідові рудий Андрій.

— Я був так дуже занятий посольськими справами, що не мав часу скоріше до вас заглянути. Але тепер настав такий час, що чесному хлопському виборцеві не можна бути байдужим. Уряд тепер у непорозумінні з парляментом. Пани не хочуть нічого чути про домагання наших радикальних, хлопських

послів. З дня на день треба сподіватися розв'язання парляменту і нових виборів. Нас, радикальних, ваших послів, панове виборці, хотять знищити. Чуєте?... На нас завзялися. А знаєте чому?... Бо ми стоімо за хлопську справу, за вашу біду. Але треба вам знати, що це тільки наша заслуга, що уряд був примушений прислати кукурудзу на весні для наших голодних сіл.

А на печі говорить кум Іван кумові Олексі на вухо:

— Чи чуєте, куме, який масний, такой без смальцю лізе. Ну й крутить, ну й пащекує! Бо чи чуєте, вже знову вибори?...

А кум Олекса байдуже відповідає:

— Яка тут дивниця, куме?... Це вже його адвокатський фах брехати. "Хрисцінин" мусить добре подумати, поки збреше. А він бреше напам'ять. Це вже який кому господь писок дав.

А посол продовжує з запалом:

— Ця кукурудза панам сіллю в оці. Нам вона, панове виборці, коштувала великих трудів. Ми знали, що без цієї допомоги наш бідний хлоп пропав-би. Нашим виборцям треба тепер писати по ґазетах, треба кричати на вічах, що своїх хлопських, радикальних послів вони не дадуть кривдити. Панове виборці, ви повинні голосно кричати всім і вся, що як уряд посміє розв'язати парлямент, то при нових виборах всі теперішні радикальні посли все одно будуть знову в парляменті!...

Пан посол говорив що-раз голосніше, що-раз завзятіше. Минало пів години, минало три чверти, година, а промова пана посла плила мов ріка весною.

А люде поспиралися один другому на плечі і закам'яніли з розкритими ротами і вибалушеними очима.

Як скінчив, маса захвилювалася то в один то в другий бік, хтось насилу став протискатися на двір.

Голова питає, чи хоче хто з виборців говорити.

Маса мовчить.

А коло печі випростовується високий мов тичка ґазда з білим мов повісмо волоссям, підносить два пальці в напрямку до стола і м'яким, як у дитини, голосом каже:

— Я хочу...

Всі передні голови раптом повертаються в його бік.

— Іван Макогін має голос...

І Іван починає:

— То-то, що говорили пан посол, то воно ніби все рих-

тельно. Правда, ми є хлопи, радикальні хлопи, і пани не злюбили нашої хлопської політики. Це цілком рихтельно, і ми знаємо, що нас ніхто не любить. Але я хочу одно сказати. Я не то, щоби то-то, як його сказати, хотів скаржитися, але я хочу сказати за то-ту сировицю. Ви, люде добрі, пам'ятаєте, як перед виборами, тут у читальні, пан посол говорили, що сировицю ми маємо через місяць, а найбільше через півтора.

— Можете сміло бочки лагодити! — казали пан посол.

Я, правду казати, після виборів узяв стару бочку зпід капусти, підбив обручі, заднив, виստругав чопа. Та що тут говорити? Це не тільки я. І кум Петро свою зпід муки також ладнав, — усі лагодились. Ждемо ми півтора місяця, ждемо два, ба й три, півроку, рік, досі ждемо, а сировиці як нема, так нема. Хоч-би яка маціцька писулька за сировицю від пана посла прийшла. Так і всі бочки порозсихалися. Це вже для нас зовсім нефайно, та й для пана посла, бо сировиці нам для худобини так треба, як умерти. А більше не маю що сказати, най другі ґазди говорять...

Потім забирає голос кривий швець, що то його Клянчиком прозивають. Його не видко поміж людьми, тільки пискливий голос добувається десь знизу, мов із пивниці.

— Я, панове ґазди, хочу сказати за то-ту кукурудзу. Скотини у мене нема, тому мені за сировицю "байбардзо". То-то, що пан посол казали за кукурудзу, що ніби то прислали з Віґні, то воно дуже файно. Як нема що їсти, то благо як є й кукурудза. Ви самі знаєте, що робилося на весні. Бідний нарід погибав з голоду. А тут раптом кажуть єґомосць на проповіді: Люде добрі, наш посол вдарив по телеґрафу, що з Віґні йде для села кукурудза. Нарід так зрадів... Навіть ті, що дрімали на проповіді, — посхоплювались. Ціла церква пошепки тільки за кукурудзу й говорила. Казали, що для нашого села йдуть три ваґони. Як три, най буде три, і це файно. Я так утішився, бо знаєте шестеро дітей, найстаршому вісім, а в хаті нема чим ока запорошити. Кажу я своїй: Ти, Марино, злагодь якого доброго мішка, витріпай та позашивай, щоб не сипати по дорозі. Так собі й міркую: з пів ґелетки лишу на насіння, бо казали, що якась гамериканська, а зо дві-три ґелетки розідру і буде на чир на якийсь час. Але минає тиждень, другий, такі вони довжелезні, аж десь на третій пішла чутка: кукурудза вже на стації. Схопився я на другий день раненько, збудив сусіду Максима, запряг він свою конячку, пообіцяв йому вже за вигоду чоботи направити, вхопив мішок і на всякий випадок

жінка кинула ще півмішечка, і гайда на стацію. Але коло хреста переймає нас склепар і питає:

— Куди?...

— По кукурудзу, — кажемо.

— Не тратьте, люде добрі, днини, — каже, — і завертайте до дому, бо кукурудзу буде ділити завтра комітет.

— Який комітет? — питаємо.

— Єґомосць, голова читальні і війтів Петро.

Так як-би нам хто по писку дав.

Вернули ми.

На другий день раненько ми знову на стацію. А там народа видимо-невидимо. Чуємо, що то один ваґон на три села. Як стали вичитувати з якогось паперу, як став нарід товпитися, мало мішків людям не пообривали. Як прийшла десь під вечір черга на мене, то вже нічого не було. А війтів Петро каже мені: Лізьте у ваґон, там порозсипалося трохи, та позмітайте. Що робити? Маю я вертати на посміховисько з порожним мішком? Поліз я, змів то руками, то мішком, було зі сміттям не ціла ґелетка. Промаяв цілу днину, а діти цілий день ще перебирали, бо повно сміття було, докупив ще в Іцка пів ґелетки на борг, роздер на жорнах у Микити, та й така моя чорна та темна кукурудза була. А де-хто, правда, нічого дістав. От голова читальні нічого собі мішечок несли, війтів Петро доброго пів міха двигав. Кажуть, що єґомосць узяли дві ґелетки на насіння. Але мені здається, що для бідного чоловіка цілком все одно, чи то-та кукурудза була, чи ні, то ліпше було її не присилати, бо то тільки бідний нарід думками собі ночі збавляє, та й днину тратить. Та й я скажу, що хлопові все одно нічого не дають, чи є посол, чи ні, то хлопові цілком однаково. А ті вибори, то тільки на те, аби хлопа шандари кольбою в боки штовхали, аби його вели до арешту та й аби хлоп робочу днину тратив...

Після цього вже ніхто нічого не говорив, тільки всі галайкотіли так, як ґеґають дикі гуси, що летять ніччю, та й з дороги зіб'ються.

***

А як у читальні опустіло і як після людей осталося тільки погане повітря, а біля стола чути було тільки постійного аґітатора й писаря пана посла, що гомонів до невеличкого гурту і розмахував руками, — тоді приступив до пана посла місцевий дяк з покірливістю собаки, що хоче дістати кістку і говорив на вухо:

— Єгомосць просять вас дуже файно зайти до них на слово.

Пан посол немов очікував такого закінчення, бо шлунок домагався свойого, і поквапно вийшов з читальні. З ним ішов голова читальні з церковним старшим братом, за ними аґітатор з дяком, а війт плентався ззаду нерішучо, бо не знав, чи йому, як урядовій особі, слід іти, чи ні, а кортіло дуже.

Як увійшли до сіней, молодий, повновидий пан-отець відкрив двері вітальні, взяв пана посла під руку і ввів до ясноосвітленої кімнати.

— Ви, пане посол, пам'ятали-б трохи і про себе. А то ви там з людьми без кінця. Я дуже радо пішов-би був послухати вас, але знаєте — (говорив тихо на вухо) — наш епископ має дуже чутке вухо. Якось воно, знаєте, священник — на радикальне віче. Хоч я людина поступових поглядів...

А потім голосно.

— Що це, з парляментом щось не гаразд? Пахне розпуском? Нічого, подбаємо, щоб наші знову там сиділи. Ми не дамося шляхті.

— Про мене, — говорив знеохочено посол, — коби дотягнути до кінця, і мене більше в посли ніхто не заманить.

— Що? — удавав дуже здивованого пан-отець.

— Дійсно!... Знаєте, наш нарід такий, що йому ніколи й ніхто не догодить. Це прірва, в якій дна немає. Я з сил вибиваюся, нищу сам себе і свою сім'ю матеріяльно, а тут ще до мене мають якісь дикі претенсії, якесь невдоволення. Той сировиці хоче, а той кукурудзи не дістав. Треба було ще мені самому їхати ділити.

— Пане меценасе, хто звертав-би увагу на такі дурниці? Якесь там хамло немитим рилом гавкає і ви берете собі це до серця? На дурнях світ не стоїть. Хай собі що хоче хляпає язиком, а ви як передова людина мусите виконувати свій патріотичний обов'язок.

— Чи так? — питав аґітатор, звертаючись до присутніх "представників" села.

— Цалком рихтельно, — притакували вони.

А в другій кімнаті було чути, як розкладали посуду на стіл, як хтось відкорковував фляшки і як тоненько дзвеніло шкло.

***

Підчас цього на мельниковому кутку йшли два ґазди: ткач Гаврило з поштарем Ільком. Ішли поволі, бо на дворі було

темно, а під ногами робилося слизько від дощу, що став накрапати.

— А що-ж він там говорив? — питав Гаврило, — бо я вже тільки на подвір'ї постояв.

— Гадаєте, куме, що багато втратили? Ні... Говорив, що знову вибори будуть.

— Вибори?... Ого, мене вже не здуриш. Я вже знаю ці вибори. Бо то я, знаєте, перед тамтими виборами... здибає мене той ґавратий його писар і кричить, що пропадає справа, бо Перець агітує за польським паном і дає людям по шість корон за голос.

— Що-ж, — кажу йому, — дороги ми йому до людей не загородимо...

А він мені: а ви загородіть. Зробіть йому щось таке, щоб йому відхотілося. Могорич даю... Правда, він тоді почастував мене по-людськи. А я з коршми та й прямо на Медведівку. А там у Перця файних дві копиці сіна стояло, так по два вози. Черкнув я і засіяло. Думаю собі ніхто не побачить, а йому буде знак. Та на мою біду, якісь хлопці ночували з кіньми і підгледіли. Чую, мій Перець мене в суд. Прийшли "ферлядунки", йду до канцелярії та й кажу: — Пане посол та й доктор, така і така справа, заступіть... А він мене до писаря, щоб записав. Бере писар від мене справу й каже:

— Шість корон.

— Я — шість корон?... Та це через вас...

А писар каже:

— Як пан посол скаже без грошей, то так і буде.

Я знову до посла, а він мені:

— У мене тисячі виборців. Як я всіх буду даром заступати, то з торбами піду. А в мене жінка та й діти.

Плюнув я йому під ноги, та й пішов.

Ну, та й що? — питав зацікавлено поштар.

- Ніби ви не чули? Пішов я сам на суд, "зафасував" півтора місяця, та й все. А тепер най він мені ще пів слова скаже за вибори, то я йому скажу:

— Най ті шляк трафить, — і більше нічого.

М. Козоріс.

Настав вже нині слушний час,
Для кожного і всіх із нас,
Разом на бій ставати,
Щоб волю здобувати.

ЇХНЯ ЗВЕРХУ

Другий Інтернаціонал на цілий світ галасує, що в їхніх (Західньої Европи) вязницях краще вязням живеться, як у наших, радянських...

І галасує, і репетує, і кричить, і підскакує:

— Краще! Їй-богу, краще!

— Чого ви, панове, репетуєте?! Чого ви галасуєте? Ну, звичайно, що у вас краще... Веселіше у вас, ріжноманітніше, бо ви культурніші... У вас вже цивілізація, і електрофікація, і машинізація...

А в нас по-простому...

У нас як?

Беруть тебе просто, як у нас кажуть, за оте саме місце і в "конверт"...

І сидить тобі людина... Як його забундючим приміром на 10 років "з строгою ізоляцією", то він собі через десять місяців уже на тоталізаторі грає, або українську мову викладає...

А хижі звірі більшовики що-місяця якусь причіпку вигадають, щоб амнестію дати...

Хлібом їх, людожерів, не годуй, — дай тільки амнестію підписати...

У нас таки справді суворо...

У вязницях сумно, невесело, тяжко. Сидять вязні і тільки разів двічі-тричі на тиждень чи вистава, чи лекція, чи доклад...

Зелений жах...

Майстерні позаводили. Люде замісць лежати в камері та на стелю плювати, — працюють...

Проста, груба інквізиція...

Працюй! Слухай лекції! Дивись на представлення! Та ще й ґазети у вязницях видавай!

— Я-ж кажу: жах!

А за кордоном?... За кордоном не те... Там розваги для вязнів скільки хочеш!

Заганяють, приміром, шпильки під нігті політичним ворогам, припікають свічкою пяти...

Або підвісять тебе головою вниз на стовбі...

Висиш собі, розважаєшся...

Візьмім хоч Францію, хоч Німеччину...

Там це вдосконалено, можна сказать, на пять!

В рукавичках до вязня підходять, рукавичками його беруть, в рукавичках і голку в пяту заганяють...

Бон-тон!

Через те і вязнів там по тюрмах у десятеро більше, як у нас... І все робітники...

Бо де-ж вони таке поводження культурне найдуть?

Я вже не кажу про наших сусідів: Велику Польщу й Велику (ще більшу!) Румунію...

Радісні кличі українських вязнів широко й високо лунають з-поза Збруча й з-за Дністра...

Куди нам до їх?!

Ми - хлопчики!

Та воно й не дивно, бо, що не кажіть, — культура...

Повісити людину і потім науково довести, що вона сама повісилась -- без західньо-европейських традицій не доведеш.

Розстріляти 300 чоловіка селян (одним махом), а потім перед усім світом доводити, що иншої влади, як румунська, бесарабські селяне не хотять треба вміти, значить, культурно розстрілювати...

Остап Вишня.

ТОВАРИШАМ

І вас зі своїх зборів проженуть
Старих порядків лицарі гордії,
Ім'я і діла ваші проклянуть
І крикнуть: "Зрада, пагубнії мрії".
І вашу добру славу оплюють
Брехнею, й вас полічать між злодії,
Отрутою замучених напоять,
Надії ясні жовчею затроять.

На суд потягнуть вас, начинять вами
Всі тюрми, все покличуть проти вас —
Людей і бога. Ділом і словами
Не проминуть ранити раз-у-раз
М'якеє серце ваше, мов тернами.
Подумаєш: оттак жить! І нераз
Самому страшно, защемить у груди...
Чи-ж так живуть з людьми-братами люде?

Не так повинні! Щоб не так жили,
Щоб брата і в найменшому пізнали,
За те якраз до бою ви пішли,
На поклик правди проти брехні стали...
Борітеся! Терпіть! По всій землі
Рівнайте стежу правді! Де застали
Лиш гложжя, терня, там по вас нехай
Зазеленіє жито, наче гай!

Іван Франко.

“НАЦІОНАЛЬНІЙ РАДІ”

Ой, коли збиралась народитись “Рада”,
Била себе в груди, плакала громада:
“Ой, звідки-ж лихо, ой і що-ж то буде?
Будуть із нас кпити й сміятися люде”.

Ой, як народилась у хатині вбогій,
Затремтіли руки, затрусились ноги,
Голова схилилась до землі, до долу,
Очі не дивились на дитину кволу.

Щоб дитина людське око не жахала,
Узяли до неї в няньки ґенерала.
Та не замінив він дійної корови,
Й не було в дитини ні краплини крови.

І понесла нянька ту дитину в Польщу,
Щоб зробити з неї бадьорішу й товщу.
Але по дорозі гратись з нею стала,
Високо дитину вгору підкидала.

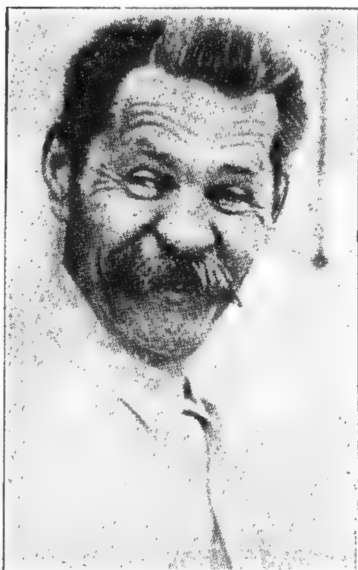
І впустила якось на каміння бідну,
А дитина мала голову не мідну, —
Не пройшло й години, не пройшло й хвилини
І не стало в світі бідної дитини.

Ой, як умирала на камінню “Рада”,
Плакала, сміялась вся наша громада,
А якомусь блазню дика думка впала —
Віднести під ліжко няньку-ґенерала.

В. Валентін.

ЯК Я ВЧИВСЯ

Максим Ґоркий — це великий, світової слави робітничий письменник, що його твори перекладені майже на всі мови світа. Доки став він славним письменником, то був звичайним робітником, що тяжко працював по ріжних містах Росії. В понищому оповіданню Ґоркий росказує, як він вчився будучи робітником. Кожному з нас можна багато навчитися, перечитавши це цікаве оповідання.

МАКСИМ ҐОРКИЙ

Свідомо читати я навчився, коли мені було років чотирнацять. В ці роки мене вже цікавив не один лише зміст книжки, — більш-менш цікавий розвиток змальованих подій, — а я вже починав розуміти описову красу, замислювався над характерами дієвих осіб, потрохи уявляв собі завдання автора й неспокійно почував відміну між тим, про що розповідала книга, і тим, що було в життю.

В ХАЗЯЇНА.

Жилось мені в той час скрутно — моїми хазяями були закорінілі міщане, люде, головною насолодою яких була їжа, а єдиною розривкою — церква, куди вони ходили, пишно прибираючись, як прибираються, йдучи в театр чи на великий бенкет.

Роботи в мене було багато, я робив мало не до отупіння, будні і свята були однаково завалені дрібною, беззмістовною, без ніяких наслідків, працею.

Дім, в якому жили мої хазяї, належав "рядчикові землекопних і мостових робіт", маленькому, кремезному мужикові з Клязьми.

Сивоокий, з гострою бородою, він був завсіди злий, непривітний і якось спокійно-жорстокий. У нього було до трицять робітників, все володимирські мужики; жили вони в темному підвалові (пивниці) з цементовою підлогою й маленькими вікнами нижче рівня землі.

Вечерами, знесилені працею, повечерявши юшки з квашеної смердячої капусти з "требухою" або солониною, від якої смерділо вже, вони виповзали на брудний двір і валялися там — в вогкому підвалові було душно і завсіди чадно від великої печі. Рядчик з'являвся у вікні своєї кімнати й ревів:

-- Ей ви, чорти, знову на двір повилазили? Повиверталися, свинота! У мене в хаті порядні люде живуть — хіба-ж їм приємно дивитись на вас?

Робітники покірливо йшли в підвал.

РАБИ.

Все це були смутні люде, вони майже ніколи не сміялись, майже ніколи не співали пісень, розмовляли коротко, неохоче і, завсіди забруднені болотом, здавалися мені мерцями, яких відживили проти їх бажання для того, щоб знущатися й мучити ще ціле життя.

"Порядні люде" - офіцери, картярі й п'яниці, вони били денщиків[1]) до крови, били своїх полюбовниць, незґрабно вдягнених жінок, що курили папіроси. Жінки теж напивались і били денщиків по обличчях. Пили й денщики, пили багато, до смерти.

В свята рядчик виходив на ґанок і сідав на сходах, з довгою вузькою книжкою в одній руці, з уламком олівця в другій; до нього поодинці, неначе старці, підходили робітники. Вони говорили притишеними голосами, уклоняючись і чухаючись, а рядчик ревів на цілий двір:

— Добре, буде! Бери карбованця! Чого? А в морду не хочеш? Досить з вас! Іди геть! Ну!...

Я знав, що поміж робітниками є чимало людей з одного села з рядчиком, є його кревні, але він з усіми був жорстокий і непривітний. І робітники були теж жорстокі й неввічливі у відношеннях один до одного, а особливо до менших від себе, прислужників.

Мало не кожної неділі на дворищі відбувалася крівава бійка, чулась трьохповерхова брудна лайка. Вони билися беззлісно, немов виконуючи огидливий обов'язок. Бувало, що побитий до крови робітник відповзав на-бік і там мовчки оглядав свої подряпані місця, поразки, колупав брудними пальцями розхитані зуби. Побиті обличчя, запухлі від бійки очі, ніколи не викликали співчуття товаришів, але, коли була розі-

---

[1]) Слуг.

драна сорочка, всі жалкували за це, а побитий власник сорочки похмуро злився, часом плакав.

ШКОДА ЗА ЛЮДИНУ.

Оці сцени викликали в мене надзвичайно тяжке почуття.

Мені було шкода людей, але я шкодував їх холодним жалем, у мене ніколи не виникало бажання сказати комусь з них привітливе слово, чимось допомогти побитим, – ну, хоча-б води подати, аби вони пообмивали бридку, густу кров, що змішалась з болотом і порохами.

В дійсності я не любив їх, трохи побоювався і вимовляв слово "мужик" так само, як це робили мої хазяї, офіцери, полкові попи, сусід кухар і навіть денщики, – усі ці люде говорили про мужиків з погордою.

Шкодувати людей -- це тяжко, завсіди хочеться радісно любити когось, а любити не було кого.

Тим дужче я полюбив книги.

Було й ще багато брудного, жорстокого, що викликало гостре почуття огиди – я не буду розповідати про це, ви самі знаєте це пекельне животіння, це загальне знущання людини над людиною, цю хоробливу жадобу мучити один одного --- насолоду рабів.

І ось у такому проклятому оточенні я уперто почав читати гарні, серйозні книги чужоземних авторів.

ПРО ЩО РОЗПОВІДАЮТЬ КНИГИ.

Я, можливо, не з'умію передати досить яскраво й переконуюче, яке велике було моє здивування, коли я відчув, що трохи не кожна книжка наче відчиняє мені вікно в новий невідомий світ, розповідаючи мені про людей, почуття, думки й відносини, котрих я не знав, не відав.

Мені здавалося навіть, що життя, яке оточує мене, все оте суворе, брудне й жорстоке, яке щоденно було на моїх очах -- все це -- недійсне, непотрібне, а дійсне й потрібне лише в книгах, де все розумне, гарне й людське.

В книжках розповідалось також про темряву, про безглуздя людей, про їх страждання, малювались злі й мерзенні постаті, але одночасно з ними були й инші люде, яких я не бачив, про яких навіть не чув — люде чесні, міцні духом, величні вчинками, які завсіди за правду охоче йшли на смерть.

Спершу затуманений такою новинною й глибокою важли-

вістю світу, який відкрився мені в книгах, я зачав уважати ці книги кращими, цікавішими, навіть ближчими від людей, — і неначе трохи осліп, дивлячись на дійсне життя через книги.

Але суворе, розсудливе життя поклопоталось оздоровити мене від цієї приємної мені сліпоти.

Я ЗАПРИЯТЕЛЮВАВ З КНИГАМИ.

По неділях, коли хазяї йшли в гостину чи на прогулянку, я вилазив з вікна задушної, смердячої кухні на дах і там читав.

На дворі пливали як соми, неначе п'яні, сонні землекопи, верещали покоївки, прачки та куховарки від жорстоких пестощів денщиків.

Я позирав з гори на двір і величньо зневажав це брудне, п'яне, розпусне життя.

СТЕПАН ЛЕШІН.

Один робітник був десятник чи "нарядчик", як вони звали його; це був незґрабний, невлучно збудований із тонких кісток і синіх жил, дідок — Степан Лешін, людина з очима голодної кітки й сивуватою, химерно розкиданою борідкою на жовтуватому обличчі, на жилуватій шиї та в ухах.

Обдертий, брудний гірше від всіх землекопів, він найбільш товариський між ними, але вони, живовидячки, побоювались його, і навіть сам рядчик розмовляв з ним, знижуючи свій крикливий, завсіди роздратований голос.

Я частенько чував, як робітники лаяли Лешіна по-за-очі:

— Скупий чортяка! Юда! Халуй!

Дідок Лешін був дуже спритний, але не клопотливий, він якось тихенько, непомітно з'являвся то в одному кутку двору, то в иншому, скрізь, де збиралось двоє-троє людей.

Підійде, підморгне котячими очима й, шморгонувши широким носом, запитає:

— Ну, що, га?

Мені здавалось, що він завсіди чогось шукає, жде якогось слова.

ЛЕШІН МІЙ ПРИЯТЕЛЬ.

Одного разу, коли я сидів на дахові на хліві, Лешін, постогнуючи, виліз до мене по драбині, сів поруч і, понюхавши повітря, промовив:

— Сінцем пахтить... Це ти гарне місце обібрав: і чисте й від людей збоку... Що читаєш?

Він дивився на мене ласкаво, і я охоче росказав йому, про що читав.

— Так, — сказав він, похитуючи головою. — Так, — так!

Потім довго мовчав, колупаючи брудним пальцем розбитий ніготь на лівій нозі, і враз, покосивши очі на мене, забалакав стиха й співуче, наче розповідаючи.

— Був у Володимирі вчений пан Сабанеїв, важна особа, а в нього — син Петрик, чи як його? — забув ім'я. Теж книжки читав та инших до цього-ж заохочував, так його — заарештували.

— За що? — запитав я.

— За це саме! Не читай, а коли читаєш, так мовчи! — Він посміхнувся, підморгнувши мені, й сказав:

Дивлюсь я на тебе — сурйозний ти, не пустуєш. Ну, нічого, живи...

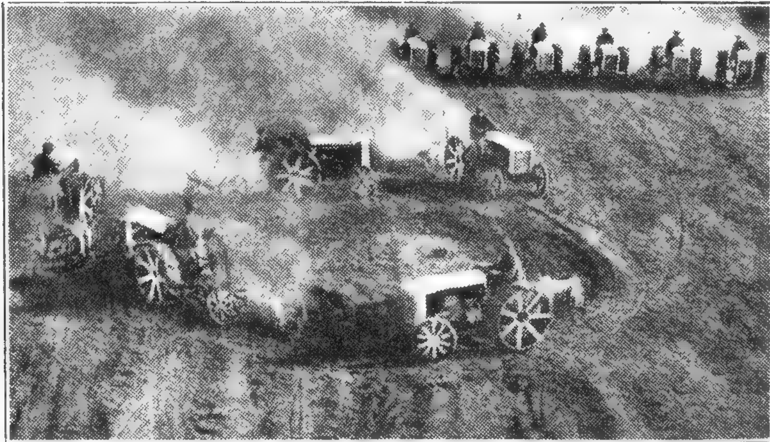
І, посидівши на дахові ще трохи, він зліз додолу.

Після цього я помітив, що Лешін приглядається до мене, стежить за мною.

Він частіше підходить до мене з своїм питанням:

— Ну, що, га?

Одного разу я розповів йому якусь історію, що дуже схвилювала була мене, історію про перемогу добра над злом.

Тисячі таких тракторів закордонного й власного виробу орють сьогодні землю та сповняють иншу працю на Радянській Україні. Трактор українського виробу називається "Запорожець".

Він вислухав мене дуже уважно і, похитавши головою, сказав:

— Буває...

— Буває? — радісно запитав я.

— Та звичайно, а як-же? Все буває! — підтакнув дідок. — Ось я тобі розповім...

І розповів мені дуже гарну історію про живих, некнижкових людей, а наприкінці сказав, навчаючи:

— Звичайно, ти ці справи цілком зрозуміти не зможеш, одначе — зрозумій головне: дурниць багато, в дурницях заплутався люд, ходу нема йому — до світла ходу, виходить, нема! Великий натиск від дурниць, розумієш?

Ці слова шпигонули мене в серце жвавим штовханом, після них мені неначе відкрились очі. Адже-ж, справді, це життя, що було навколо мене, — дурне життя зо всіма його бійками, розпустою, дрібними крадіжками та лайкою, яких, можливо, так багато тому, що людині не стає гарних, чистих слів.

Старий прожив на землі вп'ятеро більш від мене, він багато знає і, коли він каже, що добро в життю дійсно "буває" — треба вірити йому.

Вірити хотілось, бо книжка вже розбурхала в мене віру в людину.

КНИГИ МАЛЮЮТЬ ДІЙСНЕ ЖИТТЯ.

Я догадувався, що книги малюють, всетаки, дійсне життя, що їх, так-би мовити, списують з дійсности, виходить, — гадав я, — і в дійсності повинні бути добрі люде, відмінні від дикого рядчика, від хазяїна, п'яних офіцерів й взагалі всіх відомих мені людей.

КНИГИ — ТО ВЕЛИКА РАДІСТЬ У ЖИТТЮ.

Цей винахід був для мене великою радістю, я почав веселіше дивитись на все, якось краще, уважніше ставитись до людей і, прочитавши щось гарне, веселе, бадьоре, намагався розповісти про це землекопам, денщикам.

Вони не цілком охоче слухали мене і, здається, не вірили мені, але Степан Лешін завсіди говорив:

— Буває. Все буває, братіку!

Надзвичайно велике значіння мало для мене це коротке мудре слово! Чим частіше я чув його, тим більше воно прокидало в мені почуття бадьорости й упертости, гостре бажання "поставити на свойому".

Адже, коли “все буває”, виходить, буде й те, чого я хочу? Я помічав, що в дні найбільших образ і скорбот, що їх мені посилало життя, в тяжкі дні, котрих досить багато пережив я, саме в такі дні, почуття бадьорости й упертости в досягненні мети особливо підвищується в мене, саме в оці дні мене з найбільшою силою захоплювало юнацьке завзяття до боротьби за краще життя.

Це залишилось при мені й тепер, коли мені п'ятьдесять років, зостанеться й до смерти, й цією властивістю я зобов‘язаний святому письму людського духу — **книгам,** які відбивають великі муки зростаючої душі людської, науці поезії розуму, мистецтву — поезії почувань.

КНИГИ Й ДАЛІ ВІДКРИВАЛИ МЕНІ НОВЕ.

Особливо багато давали мені ілюстровані журнали: “Всесвітня Ілюстрація”, то-що. Їх малюнки, що показували міста, людей і події чужоземного життя, все більше й більше поширювали мій світогляд, і я почував, як він росте, великий, цікавий, наповнений величньою діяльністю.

Ці хороми й палаци, не схожі на наші клуні й хати, инакше з'одягнені люде, инакше уквітчана людиною земля, дивні машини, надзвичайні вироби, — все це викликало в мене почуття якоїсь незрозумілої бадьорости й бажання теж щось зробити, збудувати, утворити.

Все було ріжноманітне, неоднакове, але все-ж я якось неясно почував, що все просякло однією силою — творчою силою людини.

І моє почуття уважливости до людей, поваги до них зростало.

Я був надзвичайно зворушений, коли побачив у якомусь журналі портрет славетного вченого Фарадея, і, прочитавши нёзрозумілу для мене статтю про нього, довідався з неї, що Фарадей був звичайним робітником. Це мене надзвичайно вдарило в голову, здалося мені казкою.

КНИГИ ЗБІЛЬШУЮТЬ РОЗУМ ЛЮДИНИ.

— “Як-же це”? недовірливо думав я.

— “Виходить, — котрийсь із землекопів теж може зробитись ученим? І я можу?”

Не вірилось. Я почав дошукуватись, чи нема ще якихось славетних людей, котрі були спершу звичайними робітниками.

В журналах не знайшов; знайомий ґімназист*) оповів мені, що дуже багато є відомих учених людей, що були спершу робітниками, й назвав мені декілька імен, між иншими — Стефенсона.

Але я не повірив ґімназистові. Чим більше я читав, тим більше книги споріднювали мене із світом, тим яскравіше, значніше ставало для мене життя.

Я бачив, що є люде, які живуть гірше, в скрутнішому стані, ніж я, і це мене трохи потішало, не примиряючи, одначе, з образливою дійсністю.

Я бачив також, що є люде, які вміють жити цікаво й святочно, як не вміє жити ніхто навкруги мене.

І мало не в кожній книзі тихим дзвоном бренить щось турботне, приваблююче, що кличе до невідомого, що болюче бере за серце.

Всі люде, так чи инакше, страждали, були незадоволені з життя, шукали чогось кращого і всі вони ставали ближчі, зрозумілі.

Книги оповивали всеньку землю, всенький світ сумом про краще, і кожна з них була неначе жива, прикована на папері знаками й словами, котрі оживали, коли мої очі, мій розум доторкувались до них.

Частенько я плакав, читаючи, — так гарно розповідалось про людей, такі милі й близькі ставали вони мені.

І хлопчина, зашарпаний безглуздою працею, ображений безглуздою лайкою, я давав сам собі урочисті обіцянки допомогти людям, чесно послужити їм, коли виросту.

Неначе якісь дивні казкові пташки співали й говорили мені, як в'язневі, співали про те, яке ріжнобарвне й багате життя, яка смілива людина в свойому прагненні до добра й краси, і чим далі, — тим здоровішим духом переповнювалось серце.

КНИГИ — ЩАБЛІ ДО РОЗУМНОГО Й ЩАСЛИВОГО ЖИТТЯ.

Я став спокійніший, певніший в собі, розумніше працював і менше уваги звертав на незчислимі образи життя.

Кожна книжка була маленьким щаблем, що по ньому піднімаючись, я відходив від тварини до людини, до уявління про краще життя і до жадоби цього життя.

А переповнений прочитаним, почуваючи себе посудиною, що до вершка повна жвавістю, я йшов до денщиків, до земле-

---

*) Учень ґімназії.

копів і розповідав їм, удавав перед ними в діях ріжні історії.

Це їх розважало.

— Ну, й молодець, — казали вони, — справжній кумедіянт! Тебе в ятку, на ярмарок треба.

Звичайно, я чекав не цього, а чогось иншого, але був задоволений і з цього. Одначе мені доводилося часом (не часто, розуміється) примушувати володимирських мужиків слухати мене з напруженою увагою, а часом доводити деяких до захоплення і навіть до сліз, — це ще більш запевняло мене в живій зворушуючій силі книжки.

ЯК Я ВЧИВ ГРАМОТИ.

Василь Рибаків, похмурий парубок-велетень, який любив мовчки штовхати людей плечем так, що вони відлітали від нього, як м'ячі, цей мовчазний шибеник відвів мене одного разу в куток за стайню й запропонував мені: "Олексо, навчи мене книжку читати, я тобі півкарбованця дам, а не навчиш — битиму, зо світу змету, їй-богу, ось — хрещусь".

І перехрестився великим хрестом. Я побоявся його похмурого шибеництва і з острахом почав учити парубка.

Але справа відразу пішла добре. Рибаків виявився в незвиклій праці упертим і досить тямущим.

Тижнів через п'ять, вертаючись з роботи, він таємниче покликав мене до себе і, вийнявши з кашкета клапоть паперу, забубонів хвилюючись:

— Дивись, це я з тину зірвав; що тут говориться, га? Підожди, — "п р о - д а - є т ь - с я д і м" — так? Ну, продається?

— Так.

Рибаків страшенно вилупив очі, лоб йому заляло потом; помовчавши, він схопив мене за плече й, розгойдуючи тихенько, говорив:

— Розумієш, дивлюсь на тин, а мені неначе шепоче хтось: "продається дім"... Ну, от просто — як шепоче, їй-бо! Слухай, Олексо, невже це я навчився, — га?

— А читай-но далі!

Він всадив носа в папір і зашепотів:

— Д в о — так? п о в е р х о в и й, н а к а м і н н о м у...

Вид його розплився широчезною усмішкою, він тріпонув головою, гидко вилаявся і сміючись почав обережно згортати папірця.

— Це я зоставлю на спомин, як він перший... Ах, ти... Розумієш? Неначе шепоче, га? Дивовижа, брате! Ах, ти...

Я сміявся божевільно, дивлячись на його густу, тяжку радість, на його дитяче миле збентеження перед таємницею, що ожила перед ним, таємницею засвоєння через посередництво маленьких чорних значків чужої думки й мови, чужої душі.

ЧИТАННЯ КНИЖОК ВІДМІНЮЄ ЛЮДЕЙ.

Я міг-би багато розповісти про те, як читання книжок — ця звичайна нам, щоденна, але по суті своїй таємнича праця духовного єднання людини з великими розумами всіх часів і народів, — як це читання часом враз відкриває людині розуміння життя й указує місце людини в ньому. Я знаю безліч таких дивних, мало не казкових з'явищ.

Не можу не розповісти про один з таких випадків.

СЛІПИЙ НА ОДНЕ ОКО ШВЕЦЬ.

Я жив у Арзамасі під доглядом поліції.*)

Мій сусід, земський начальник, особливо не полюбив мене — до того, що навіть заборонив своїй наймичці розмовляти вечерами біля воріт з моєю куховаркою.

Поліцая поставили просто під вікно мені, і він не соромлячись зазирав у кімнату, коли знаходив це потрібним.

Все це дуже налякало городян, і довгий час ніхто з них не відважувався навіть завітати до мене.

Але одного разу, в свято, з'явився сліпий на одне око чоловік, у чемерці, з вузлом, і запропонував мені купити в нього чоботи.

Я сказав, що мені не треба чобіт. Тоді чоловік підозріло зазирнув у двері сусідньої кімнати й тихенько забалакав:

— Чоботи — це для прикриття дійсної причини, пане письменнику, а прийшов я попрохати, чи нема доброї книжечки почитати?

Його розумне око не наводило сумніву в щирості бажання і остаточно я переконався в цьому, коли на моє запитання — яку бажав-би взяти книжку, швець, подумавши, сказав боязьким голосом і озираючись:

— Про закони життя щось, чи то пак, закони світу. Не розумію законів цих, як жити і... взагалі. Тут близько казан-

*) Це було ще за старої царської Росії.

ський прохвесор-математик на дачі живе, так я в нього за латання чобіт і за садову працю (з мене теж і садівник) лекції математики беру, тільки вона мені не до-вподоби — сам він мовчазний.

Я дав йому поганеньку книжечку Дрейфуса "Світова й соціяльна революція", єдину, що знайшлася у мене по питанню, яке цікавило його.

— Дуже вдячний! — промовив швець, обережно засовуючи книжку за халяву. — Дозвольте прийти до вас поговорити, коли прочитаю.

Тільки я на цей раз прийду садівником, наче-б то малину в садку підрізати, а то, знаєте, поліція дуже оточує вас і, взагалі — незручно мені...

ЩО ЗРОБИЛА КНИГА З ШЕВЦЕМ.

Він прийшов днів через п'ять в білій запасці, з садовими ножицями, із жмутом рогожки в руках і здивував мене своїм радісним виглядом.

Його видюще око блищало весело, голос бренів дзвінко й твердо.

Мало не з перших слів він ударив долонею по книжці Дрейфуса й забалакав поспішаючись:

— Можу я зробити звідсіль такий висновок, що бога нема?

Я не прихильник таких поспішних "висновків" і тому почав обережно допитуватись, чим приваблює його саме оцей "висновок".

— Для мене це найголовніше! — палко й тихо забалакав він. — Я так міркую, як усі подібні мені: коли існує бог, і все все в його руках, — отже я повинен жити тихо, скоряючись приписам божим. Дуже багато прочитав побожного — біблію, Тихона Задонського твори, Золотоустого, Єфрема й все инше. Одначе я хочу знати: чи відповідаю я за себе й за все життя, чи ні? З письма виходить — ні, живи, як наказано, і всі науки — ні до чого. Теж і астрономія — омана, сама вигадка. І математика теж, і все взагалі. Ви, звичайно, з цим згодні, щоб коритися?

— Ні, — сказав я.

— А чому-ж я повинен згоджуватись? Ось вас за незгоду під догляд поліції вислали сюди, значить, ви вирішили стати проти святого письма; тому я так розумію: всяка незгода — обов'язково проти святого письма, з нього всі закони підлеглости, а закони волі — від науки, себ-то від людського ро-

зуму. Тепер — далі, коли бог є, то мені робити нічого, а без нього я повинен відповідати за все, за все життя і за всіх людей! Я бажаю відповідати за прикладом святих отців, тільки инакше — не підлеглістю, а йти проти зла в житті.

КНИГА — ТО СТЕЖКА В ГУЩАВИНІ ЛІСУ.

І знову, вдаривши долонею по книжці, він додав з непохитним переконанням:

— Всяка підлеглість — зло, тому що вона закріплює зло! І ви мені пробачте, а цій книжці я вірю! Вона для мене стежка в гущавині лісу. Я вже так вирішив для себе — відповідаю за все!

Ми по-товариському розмовляли до пізньої ночи, і я переконався, що ця слабенька маленька книжечка була останнім ударом, який окреслив неясні форми шукаючої душі людської в радісне переконання перед красою й силою світового розуму.

Ця мила, розумна людина дійсно чесно боролася із злом життя і спокійно загинула в 1907 році.

СИЛА КНИГИ — НЕПЕРЕМОЖНА.

Ось так само, як похмурому шибеникові Рибакову, книги шептали мені про инше життя, більш людське, ніж те, що я знав, ось так само, як пів-сліпому шевцеві, вони показували мені моє місце в життю.

Окриляючи розум і серце, **книги допомогли мені піднятись по-над гнилим болотом,** де я втопився-б без них, захлинувшись дурощами й паскудством.

Все більш поширюючи передомною розмір свого впливу на людину, книги говорили мені про те, якою великою й чудовою буває людина, прагнучи до кращого, як багато зробила вона на землі та яких безмежних страждань коштувало їй це.

І в душі моїй росла уважливість до людини, до кожної, хоч яка-б вона була, зростала повага до її праці, любов до її турботного духу.

Жити ставало легше, радісно, життя наповнювалось великим розумом.

Так само, як і в пів-сліпому шевцеві, книги виховали в мені почуття особистої відповідальности за всеньке життєве зло та викликали побожність перед творчою силою розуму людського.

ЛЮБІТЬ КНИГУ!

І з глибокою вірою в правдивість мого переконання, я кажу всім:

Любіть книгу, вона полекшить вам життя, допоможе розібратись в плутанині думок, почуттів, пригод, вона навчить вас поважати людину й самих себе, вона охопить розум і серце почуттям любови до світу, до людей.

Нехай книга буде ворожа вашим переконанням, але коли вона чесно написана, з любовю до людей, з бажанням добра їм, — тоді це чудова книга.

Всяке знання корисне, корисне й знання помилок розуму, помилок почуття.

Любіть книгу — джерело знання, бо лише знання визволяє, лише воно може зробити нас духовно міцними, чесними, розумними людьми, які здатні будуть любити людину, поважати її працю і від серця кохатися в чудових наслідках безупинної великої людської праці.

У всьому, що зроблено й робиться людиною, в кожній речі — є частка душі людської, найбільше цієї чистої і шляхетної душі в науці, в мистецтві. Найбільш красномовно й зрозуміло говорить вона в книгах.

Максим Горкий.

БУНТ

(Із книги "Очищення" — Вало Лаврина.)

Бунтуймося, як довго лише чуємо силу в свойому тілі! Коли-ж кров стане холодна, а мозок ослабне, схилім голову та погодімся з своєю долею.

Бунтуймося проти чоловіка, який був створений, щоб бути дужим і здоровим, а таємні хвороби точать його.

Бунтуймося проти чоловіка, який задля куска хліба вирікся Волі.

Бунтуймося проти чоловіка, що затаїв правду та дочасної користи ради лож пригорнув.

Бунтуймося проти хвороби, яка з засідки важить на здоровля людини.

Бунтуймося проти призначення — хоча це даремне — що воно на страждання й муку присудило також невинних і кволих дітей.

Бунтуймося проти продажньої любови.

Бунтуймося проти затрачених думок.

А над усе бунтуймося проти смерти, яка одним ударом повертає твір цілого нашого життя в нівець.

Бунтуймося, бо всяке погодження з долею, це неміч.

Бунтуймося до останнього диху, бо боротьба, це життя, а замирення — смерть.

Наша сила, це — здоровля, наше натхнення, — це краса, нашим почуванням — діло, а нашою думкою — вічність.

Переклав Іван Ставничий.

ПЕРЕД БОЄМ

(З циклю "Відблиски Криці".)

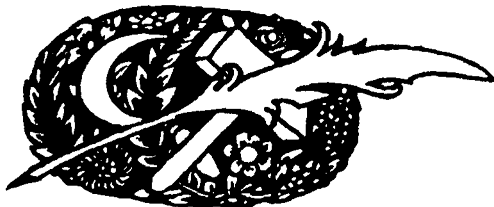
Любов, ненависть, життя і смерть,
Ось повнозвучний, ясний акорд.
Гей, в гору чари, налиті вщерть.
І в перші лави — брати рекорд!

Одно, що світле, то серця шал,
Що наче ґейзер в грудях кипить,
Що смілих ставить на пєдестал,
І сяйвом слави повік горить.

Що вічно кличе: вперед, вперед!
На ясні зорі, крізь морок, цвіль.
Нехай у серце тобі багнет,
Нехай примара остання ціль.

Життя мільйонів — що бренкіт скла;
Гей в гору чари — і прямо в бій;
Хто збагне грані добра і зла?
Ми — пил блискучий в вихрі стихій! —

М. Кічура.

ПРО ПОХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ

Коли-б вам хтось сказав написати історію автомобіля, що ви зробили-б? Як взялися-б ви до написання такої історії?

Ви, перш всего, зачали-б розшукувати по патентових бюрах, по архівах часописів і наукових журналів, щоб знайти рисунки і описи моделів автомобіля від першого аж до найновіщого. І таке поступовання було-б правильне. Ви тоді знайшли-б всі факти і всі рекорди, та на підставі цего написали-б історію автомобіля.

Ну, але припустім, що архіви патентових бюр і часописів та наукових журналів не існували-б, як тоді ви писали-б цю історію?

Припустім, що ви знайшли-б тут то там лише "скелет" з автомобіля та всілякі складові части з ріжних автомобілевих моделів із ріжних часів, як ви тоді бралися-б до написання історії автомобіля?

Якщо ви хотіли-б дати світові достовірну історію розвитку автомобіля, то ви перше старались-би з тих скелетів і частей відтворити первовзори тих ріжних моделів, а опісля зачали-б порівнювати один модель з другим і так ваш розум сказав-би вам, котрий з них був початковий, а котрий останній, найновіщий модель.

Здоровий розум говорить, що є лише ці дві дороги до написання історії автомобіля. Инших нема.

Так само є лише дві дороги до написання історії про походження і розвиток людини. Инших нема.

Історик і дослідник походження і розвитку людини — оба досліджують і вивчають ті рекорди, тоб-то ті знаки, які людина зробила і лишила по собі. Ті знаки є в трох видах: перше, ріжного рода писані знаки; друге, ріжного рода предмети вжитку і третє, ріжного рода будови.

Старинні народи вживали до писання каміня або глиняних табличок (наприклад, в стариннім Вавилоні, в Сирії, Асирії, Персії і т. д.), або-ж листків ростин, як наприклад, листків

ростини папирусу в Єгипті (звідси пішла й назва папір). Одні писали витискаючи гострим рильцем заглиблення в мягкій глиняній табличці, инші виковували напис на камені. Американські Індіяне писали свої знаки і символи на корі берези або иншого дерева. Ще инші народи малювали свої знаки і символи на стінах скал, печер і т. д.

З цего витворилися побіжні (курсивні) азбучні письма, які ми нині знаємо.

Всі ці письма, це писані рекорди з останніх шістьох до сімох тисяч років.

Але вчені не вдоволилися писаними рекордами, а почали шукати далі і знайшли дуже багато ріжних предметів, які вказували на те, що їх зробила якась розумна істота і що вони служили до ріжного вжитку.

Так знайдено залізні, скляні, мідяні і камінні предмети. Залізні, скляні і мідяні предмети походять з останніх пятьох тисяч років, а камінні з часів від пяти до двіста пятьдесяти тисяч років, або й більше.

По чім-же вчені пізнають, з якого часу знайдений предмет походить? Вони пізнають це по степені викінчення. Чим давніший такий предмет, тим простішої він форми, більш нескладний і менше зручний та менше вигладжений.

Вчені зауважили також ріжні насипи та могили, почали їх розкопувати і в деяких знайшли цілі міста з вулицями, ріжні будівлі й предмети в них. Це старинні міста з непаленої цегли, які або ворог знищив і обернув в руїну, або люде самі їх з якоїсь причини залишили, і горішні верстви цегли перемінились в глину, створивши немов штучний насип.

В инших місцях вчені віднайшли і прослідили камяні будови, деякі навіть дуже старі.

Всі ці три ознаки людського життя дали можливість вченим відтворити і описати історію людини від того часу, коли вона навчилася робити ті ріжні знаки і предмети.

Але був час, коли людина не то не вміла нічого зробити, але навіть вогню не знала, була дикою і більше виглядала на звіря, як на людину. Звідки вчені це знають?

Знають вони це з віднайдених нераз глибоко в землі поодиноких костей або цілих скелетів. Маючи перед собою зложені кости нинішньої людини і нинішних звірят, вчені можуть порівнювати, чи віднайдена кість, або цілий скелет є схожі більше на людські, чи на звірячі, а далі, котрий скелет звіряти є подібний до скелету иншої ґрупи звірят.

При помочі цего порівнювання скелетів вчені дослідили

початок людей і звірят аж до риби. При допомозі знайдених закаменілих костей ріжних звірят вчені можуть доказати, що з риби розвинулися гади і ящірки (плазуни), з них розвинулися птахи і чотироногі звірята, а з певного рода чотироногих звірів розвинулися такі звірі, що подібні до нинішних малпів, людиномалпів, та врешті і до людей.

Людиномалпів є чотири породи: ґориль, оранґутан, шимпанс і бабун або ґібонс.

Малполюдина з острова Ява, що жила, правдоподібно, сотки тисяч літ тому назад.

Минає 55 років, як цю науку про такий розвиток вищої форми життя з нищої проголосив анґлійський вчений Чарлс Дарвін. Тоді викликала вона бурю, бо люде, які не вірили в науку і наукові докази, тільки вірили, що людина появилася на світі відразу, на одне слово невідомої позахмарної істоти, закричали на весь світ, що воно неможливо, щоб людина і звірина походили від якихось спільних предків, з якогось спільного пня.

Вчені на доказ свойого твердження поставили скелети, ко-

сти, черепи і всі инші викопані з землі скаменілости, що по науковому звуться фосилі, які переконували навіть середно образовану людину, що погляди вчених є правдиві. А противна сторона, замісць доказів, покликалася на біблію, яка нічого не доказує.

Дарвін оперся не лише на давні й предавні сліди людини, знайдені в ріжних країнах, але й на доказах, основаних вченими на спостереженнях над поведінкою і тілом людей і звірят. Він перестудіював всі подібности і всі ріжниці між людиною і людиномалпами. Дарвін взяв на увагу спосіб, в який жива клітина тіла реаґує на ріжні слабости, на ріжні підятруючі средства і на своє оточення. Він мусів дати пояснення, чому є ріжні раси людей на світі.

Від того часу нагромаджено величезну кількість нового матеріялу, який не то що не заперечує науки Дарвіна про походження родів і походження людини, але навпаки знаменито її доповнює. Доповнює ті прогалини в його книжках, що він їх не міг виповнити та доказати в подробицях. І хоч деякі подробиці є дещо инші, але головна суть Дарвінової науки про походження людини остає непорушена до нині і покищо ніхто не зміг її збити.

На цю тему говорив при кінці серпня 1927 р. найбільший британський вчений, сер Артур Кійт, президент Британського Товариства Поширення Науки, на річних зборах того-ж товариства в Лідс.

Вчений Кійт сказав, що позиція Дарвіна в науковому світі є зараз так закріплена, що він переконаний про її вічну незахитаність. Він вказав на те, що від смерти Дарвіна в 1882 р. вчені встигли дослідити розвиток людини при помочі фосилів і камінного знаряддя аж від того давнього часу, який в історії розвитку нашої землі звемо плейстокеном, а це є що найменше 200 тисяч років назад.

В десять літ по смерти Дарвіна вчений Евжен Дюбоа знайшов на острові Ява череп з голови якогось первісного представника нинішної людини, що його вчені назвали "пітекантропус ректус" (стояча малполюдина). Инший вчений, Рід Мойр, знайшов в такій самій земельній верстві, в якій цей череп знайдено, камінні предмети дуже простої роботи.

Після Дарвінової науки виходить, що чим в дальшу давнину ми прослідимо людину, тим більше вона має бути схожа на звіря. Таке ми й знаходимо. Малполюдина з Яви мала малий, але вже людський мозок. Видко діло, що від того часу до нині розвиток мозку мусів бути дуже скорий.

Вчені тепер переконалися, що процес розвитку від звіря до малполюдини, а від малполюдини в людину, був багато складніший, як за часів Дарвіна думали. Покащиком минулого світа є світ сучасний. Людина є нині репрезентована чотирома расами: білою, жовтою, брунатною і чорною.

Голова відбудована на черепі пилтдавнської людини, знайденім в Сусекс (Анґлія). Ця порода жила, правдоподібно, коло 100,000 літ тому назад.

Деякі з цих рас сильно поширюються, инші вигибають. Досліди вчених, каже Кійт, виявили, що в старині були ще більші ріжниці між расами і хоч земля була менш залюднена, такий самий процес поширювання одної раси, а вимирання другої, відбувався тоді так само, як нині.

Одна раса приходила на місце другої. Чим дальше в давнину, тим більші расові ріжниці; раси переходять і розбиваються на ріжні породи та губляться в ріжних родах з відмінними характеристиками і виглядами.

Вчені думали, що з розвитком мозку буде розвиватись реґулярно і кожна часть тіла: щоки, зуби, шкіра, руки, ноги і т. д. Але найновіші досліди показали, що так воно не є. Розвиток є нереґулярний. В деяких загинутих родів одна часть тіла розвивалася, а инші ні.

Коли Дарвін сидів в своїй бібліотеці в Давн, (Анґлія), він не знав, що 35 миль від него на північ, в місцевости Пилтдавн, Сусекс, лежала від віків присипана шутром в землі чашка і щока людини, яку в 1912 р. знайшов Чарлс Давсон. Вчений Вудворд пізнав і описав цей череп і цю щоку, як приналежні до одного й того самого осібняка (індивіда) і доказав, що цей осібняк жив в періоді плейстокену — тоб-то що найменше перед двіста тисячами років.

Череп дуже схожий на череп нинішніх людей. Більша є схожість того черепу з теперішніми людськими черепами, як з черепами сіміянів (так звемо людиномалпів: ґориля, оранґутана, шимпанса і ґібонса). За те щока більш подібна до сіміянів і деякі вчені не годились з тим, що череп належав до того самого осібняка, що й щока, але нині вони визнають, що воно так було.

Наука знає тепер, що такі нереґулярности являються і в стоячої малполюдини (пітекантропус еректус), що знайдено її череп на Яві. В малполюдини кість ноги (голінь) є зовсім така сама, як в нинішнього чоловіка, череп нагадує своїм виглядом більше малпу, але мізок знову похожий більше на людський.

Є подекуди ще й нині прогалини невияснені в звязку з розвитком людини з якогось нищого звіря, але вчені досліджують їх далі і є надія, що вони скоро встигнуть віднайти всі сліди, що потрібні для відтворення процесу розвитку зовсім ясно і найбільш наглядно.

Від 200 тисяч до пів міліона років тому назад не знайдено ще багато скаменілих частей з людини, зглядно її прапредків, але знайдено вже зуби якоїсь тварини, що нагадують зуби малполюдини або людиномалпи.

З часів яких міліон літ тому назад вчені знайшли кілька скаменілостей ріжних людиномалпів, що жили в Індії і в Гімаляйських пущах-гущавинах. Знаємо також, що в тих самих часах жили що-найменше три роди людиномалпів в европейських гущавинах. Досі знайдено з них лише щоку і зуби. Чи деякі з цих останків не репрезентують прародича людини? Але поки не знайдемо черепа з голови або голіня з ноги, до того часу неможливо дати на це питання певну відповідь.

Однак на основі опису знатока, професора Ґреґорі, ці зуби своїми заглибленнями нагадують зуби первісної людини.

Нема потреби розшукувати старші понад міліон літ земні верстви за слідами прачоловіка, бо в них знаходимо лише

Західня Европа під час третього міжледникового періоду, в якому Африка, острови Великої Британії та Ісляндії були злучені з европейським суходолом, а ріки були значно довші. В тому періоді жила в Анґлії та Франції порода пилтдавнської людини.

сліди самих людиномалпів. Але всі ті докази, що їх вже маємо, вказують, що думки Ламарка, науково уґрунтовані Дарвіном, що чоловік розвинувся постепенно протягом соток тисяч літ з якоїсь малполюдини в людину, якою ми її тепер знаємо, є правдиві. Який це був звір — не знаємо, але знаємо,

що не стояв він на вищому ступні розвитку, як тепер стоїть малпа шимпанс. Далі знаємо, що відріжнення від людиномалпи до малполюдини появилося коло одного міліона літ тому назад.

Та все те, що ми досі сказали, може здаватися комусь недостаточним, щоб встановити походження людини від якогось звіря, що був схожий на нинішні малпи сіміяни (ґориль, оранґутан, шимпанс і т. д.). Головно для неочитаного і необізнаного з природничими науками чоловіка це може виглядати недостаточно, отже таким скажемо, що є ще й инші на це докази.

Професор Нуттал з університету в Кембридж відкрив перед 20-ти роками инший достовірний і безпомилковий спосіб встановлення спорідвення звірячих пород. Іменно, через реакцію крові на певні вразливости і стимули та зарази. Він доказав, що кров людини і людиномалпів реаґує майже в одинаковий спосіб. Вона однаково підлягає деяким заразкам і однаково відпорна на другі.

Далі будова мозку людини є так дуже схожа на будову мозку, наприклад, шимпанса, що це прямо дивує нас. Також зародок людини внутрі матері заховується дуже подібно до малпячого зародка в нутрі малпи. Оба пускають однакові паростки і розгалуження, якими прикріплюються до стін матірного леговища і оба переходять такі самі розвоєві процеси. Ніякі другі зародки инших звірят подібних увязок до матірного леговища не мають, як мають їх зародки людини і людиномалпів.

Мати шимпанса, ґориля, оранґутана і ґібонса так само пригортає свою дитину, годує і дає її ссати молоко, як мати людини. Новіщі досвіди з шимпансами виявляють, що вони вміють самостійно думати і робити майже людські висновки. Є ще багато инших черт і подібностей малп сіміянів до людини і цего не вспів досі ніхто пояснити чим иншим, як спільним походженням людини і малпи від якогось спільного прародича.

Це ще не все. Сам Дарвін не був анатомістом, не знав подробиць складу людського мозку, але инший вчений, Гокслі, був таким знатоком і він каже, що нема такої структури в мозку людини, якої не було-б у простішій формі в мозку малпів сіміянів, а в них нема чогось такого, чого не було-б в менш розвиненій формі у хвостатих малпів.

Від того часу тисячі знатоків студіювали і порівнювали мозки малпів і людей та ствердили їхню велику схожість, більшу, як між малпами а иншими звірячими родами. Зібравши

це все разом, професор анатомії Еліот Смит говорить, що ріжниця між мозком малпи а людини не в якости (в складі) мозку, а в кількости. Такі самі складові части є в обох мозках — людини і малпи — лише в людини деяких частей є більше, це й є властива ріжниця між ними.

Власне ці збільшення мозку дали людині більшу силу відчування, розуміння, ділання, говорення і вивчання та способу життя.

Новіші досліди ствердили це. Всі це ствердили: знатоки складових частей тіла (анатомісти), знатоки зародків (ембрйольоґи), знатоки умово-душевних функцій (психольоґи) — словом всі нині згідні, що є споріднення між людиномалпами (сіміяни) а людиною. Людина і малпа мали якогось спільного предка, але мозок людини дуже скоро розвинувся, а мозок людиномалпів розвивається повільніше, но все-ж таки розвивається.

Колись вчені знайдуть причину, що спонукала мозок людини до скорого розвитку, а мозок малпи до повільнішого. Та чи можемо ми пояснити тепер, чому, наприклад, спадкові прикмети є можливі в одній фамілії, а неможливі в другій? Чому одна раса людей поширюється скорше, як друга?

В звязку з цим вчений, сер Рей Ленкестер, зауважив, що був період часу на землі, який звемо міокен — коло одного міліона років тому назад — в якому не лише у малпів, але також у всіх инших ссавців мозкова будова поширилася дуже замітно.

Росходиться про пізнання життєвих процесів і контролюючих впливів, щоб пізнати історію еволюції чоловіка і малпи.

Хоч еволюція людини і еволюція автомобіля, це дві відмінні речі, все-ж таки для прикладу їх цікаво порівняти.

Дарвін відкрив закон природного добору — тоб-то, що природа сама добирає до життя і розмножування такі одиниці, що посідають сильніші і кращі прикмети.

В звязку з розвитком автомобіля цей закон справдився сто процент. Була сувора конкуренція і лише ті моделі втрималися, що мали найкращі прикмети, які відповідали найбільше потребам і смакові людей. Инші моделі занехали виробляти. Люде вибирали і купували лише ті моделі, що були більше вжиточні. Це, так-би мовити, природний добір. Були автомобілі, що, поза своєю вжиточністю, подобались найкраще покупцеві, який звертав увагу на те, що його жінка або дівчина буде любити їх. Це, знову, немов-би підтвердження другого закону — про половий добір.

Добір автомобіля задля ужиточности і краси впливає на

офіс рисовника, який рисує моделі автомобілів. В цей спосіб дослідник знайде причини, що впливали на еволюцію автомобіля.

Досліджуючи причини еволюції людини, дослідник також само мусить заглянути у "фабрику", що в ній якась машинерія спричинює еволюцію людини чи малпи. Такою фабрикою є матірне леговище, бо в ньому твориться кожне нове покоління.

Дослідити, як в матірному леговищі яєчко перемінюється в ембрйо, як зародок розвивається в новородок (фетус), а цей як перетворюється в дитятко; опісля обсервувати, як немовля розвивається в дитину, дитина в доростаючу людину, а ця в дозрілу, а ще далі у старість; пізнати ті причини, через які ці зміни відбуваються, оце й є завдання дослідника, а рівночасно і джерело, звідки дістанемо відповідь на питання, чому мозок людини розвивався швидче, як мозок малпи. Це буде пізнанням чинників еволюції — так сказати-б, машинерії еволюції, яка витворила відмінність в мозках людей і малпів.

Дарвін нічого не знав про гормони — життєдайні соки, які розходяться з ріжних залоз людини і звірят по їхніх тілах і спричиняють ріст і розвиток, але ми про них вже знаємо.

Хотячи пізнати чинники і машинерію еволюції, уявім собі, що ми знаходимося в матірному леговищі. В цій "фабриці" рояться міліонові громади ріжних робітників в формі ріжних малюсеньких, видних лише через побільшаюче шкло, живих клітин. В однім кінці цеї фабрики міліонова громада витворює, скажім, умові батерії і мозкові циліндри майбутнього немовляти, инші клітини-працівники виробляють-будують инші його части. Всі ці клітини-працівники родяться працівниками. Пляну ані взору майбутньої дитини ніхто окремо не виробляє. Кожний працівник (клітина) має плян і взір в своїй "голові". Нема управителя, наставника ані формена, але помимо того всі складові части тіла дитини є по укінченню процесу фабрикації дібрані до себе і солідно припасовані. В частях і в цілому є навіть спосібність перемагати труднощі і можливість корисних змін, якщо тіло дитини зустріло-б перші, а потребувало-б других.

Вся праця всіх клітин, що працюють над витворенням нового осібняка-індивіда, є контрольована автоматично в утробі матері — цій чудово взірцевій фабриці природи.

Запліднене яєчко ділиться і переділюється: одно покоління мікроскопічних животинок уступає місце другому, і коли таке покоління твориться, воно лучиться в ґрупи, а ті витворюють части зародка. Кожна часть є окремим живучим суспільством,

але всі злучені спільними інтересами. Насувається питання, що і як реґулює потреби тих клітинних суспільств?

Дослідники ембрйольоґії (науки про зародки) щойно почали досліджувати ці реґуляційні чинники, цю скомпліковану (складну) машинерію еволюції. Забере довший час, щоб їх як

Неандертальська людина, що жила в печерах осередньої Франції коло 50,000 літ тому назад.

слід вивчити та пізнати. І коли це станеться, ми знатимемо, що є причиною відмінности — а тим самим скоршого або повільнішого розвитку мозку, чи инших частей тіла, в людини і малпів.

Поскільки наука не пізнала ще багато ембрйольоґічних чинників, постільки вона пізнала їх в доростаючім тілі людини від дитинства вгору. Вчені замітили вже раньше, що залози в тілі людини відограють якусь важливу ролю в його складі

і рості, але щойно останніми роками вони почали робити з тими залозами ріжні досвіди. За вухами, під язиком, коло горла, в середині тіла є ріжні залози. Вчені зауважили, що знищення тих залозів через якусь слабість або випадок, або усунення їх при помочі операції, викликають характеристичні зміни в людському тілі. Ці зміни можуть бути навіть дуже великі, більші як ті, що відріжняють одну расу від другої.

Щойно в 1904 р., завдяки відкриттю професора Старлінґа, вчені дізналися, що впливає на такі зміни. Старлінґ відкрив, іменно, що в тілі людини є хемічні складники, які переходять з ріжних залозів при помочі крови до ріжних частей тіла і побуджують ті части до більшої активности.

Вони служать неначе почта між ріжними громадами мікроскопічних клітин для порозумівання. Їх звемо гормонами. Що вони є, ці гормони, вчені ще точно не дослідили, але що вони є в тілі людини і мають щось спільного з її розвитком, це встановлено й доказано.

Знаючи про цей вплив, для вчених відкривається тепер можливість відкрити не лише, як людина стала з нищої в суспільнім царстві животин вищою твариною-людиною, але вони сподіються, що зможуть сказати, як і чому цей розвиток пішов такою дорогою, а не иншою.

Словом, лекція, яку виголосив сер А. Кійт, зводиться до того: Звідки походить людина? Чи мав Дарвін слушність, коли сказав, що людина, під впливом життєвих обставин і чинників, які можна ще нині обсервувати і міряти, розвинулася з-поміж людиномалпів і стала постепенно такою, якою вона є нині?

Відповідь на це є: так! Бо так доказує сама природа і ті зарекордовані докази, що їх викопано з землі.

Вчені, знаючи певні закони розвитку і певні його чинники, головно ті хемічні складники, що їх звуть гормонами, поставили собі тепер таке питання: Якщо можна витворити нові породи і нові прикмети характеру та замітні черти фізичні в домашніх звірят та у ростин, то чому не можна-б витворити і окрему породу людей?

На це питання дає відповідь доктор Сергій Воронов з Парижа. Він перещіпив 8-літньому, надзвичайно розумному і рослому хлопцеві, ростові залози (тайроїд ґлендс) і сподіється, що цей хлопець виросте на ґенія умом, а на великана ростом і буде жити, якщо з ним не станеться ніякий випадок, що найменше 150 літ.

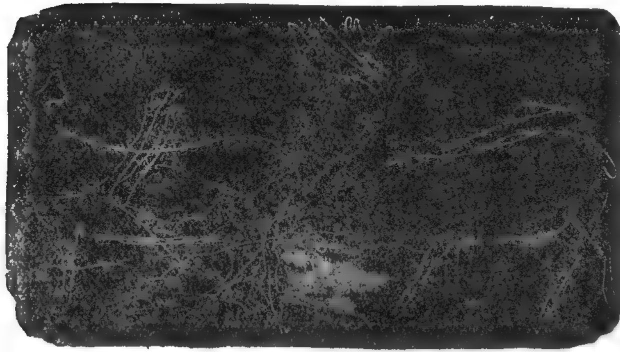
Хлопець мав нормально розвинені свої власні ростові зало-

зи, а др. Воронов дощіпив йому ще й другі і хлопець росте подвійно умом і тілом.

І навпаки, через усунення певних залозів, з розумної людини можна зробити малорозумну, пів-малпу що-до розумового розвитку.

Чинники розвитку ділали в природі, безумовно повільніше і постепенно, на засаді права адоптації (достосовування себе до умовин життя), а ці самі чинники в руках вчених людей ділають

Горішній образець з печери Мадлени, в Дордоні, показує рисунок мамута на кістяній пластині. Долішній образець показує рисунок боротьби реніферів на камяній плитці.

на наших очах. І чи повільні, чи скорі наслідки ділання тих чинників, вони доказують розвиток з нищої форму у вищу.

Процес еволюції триває далі і його обсервують вчені ріжних країн. Все змінюється, хоч повільно і непомітно, але переходить зміну. І ось докази на це дає анґлійський анатоміст Ф. Дж. Парсон, професор анатомії лондонського університету. Він говорить, що пересічна висота Анґлійця, хоч і не точно встановлена, виносить приблизно 5 стіп і 5 цалів. Однак по-

мічається нахил до збільшення висоти і у майбутньому вона буде около 5 стіп і 9 цалів.

Збільшується не так тіло, як голова Анґлійця, яка стає подовгувата — себ-то вища, а вуща. В очах і волоссю Анґлійця відбулися лише за останніх 60 років значні зміни. Вони були давніше більш темні. Зараз 66 відсотків Анґлійців має очі й волосся ясного коліру, а лише 34 відсотки темного.

Мабуть така сама зміна відбувається й у инших народів, але ніхто нею не цікавиться і нема рекорду, як, наприклад, перед 60-ти роками виглядали Німці, Французи, Італійці, Українці та инші народи. Але коли відомо вже, що зміна така відбувається, вчені візьмуться до дослідження цего обяву також і в инших народів і наші внуки вже будуть мати записану нашу пересічну висоту, ширину голови, краску наших очей, волосся і т. д., та зможуть порівнювати з тим, що буде в їхніх часах.

Так само весь світ, всі сонця-зорі і наша земля постепенно змінюються. Деякі части підносяться на нашій землі, а деякі западаються. Подекуди гори обнижуються, а доли виповнюються.

Словом у цілому світі йде вічна зміна, вічна еволюція, якій підлягає людина, все живе і все мертве.

В квітні 1927-го року, виступив на З'їзді Американського Фільософічного Товариства в Філядельфії професор Генрі Ф. Осборн, один з найславніших вчених світа, з доповіддю про найновіші відкриття в царині передісторичної антропольогії — тоб-то науки про передісторичну людину. Він висказався тоді, що погляд на походження людини від якоїсь малпи (людиномалпи) є неправильний, бо наука не знає ще всьої історії розвитку людства.

Після професора Осборна промовляв перед тим самим Товариством не менше славний професор, вчений з тої-ж самої царини знання, Вил'ям Кінґ Ґреґорі, який покликався на живучих далеких кревних людини, на людиномалпів — ґориля, оранґутана, шимпанса і ґібонса, як на німих свідків посвояченя людини з людиномалпами. Доказів нашого походження з нищого типу звірів не легко усунути на бік покликуванням на великий протяг часу і відсутністю певних доказів нашого розвитку.

Чому професор Осборн заняв таке становище, а професор Ґреґорі і анґлійський професор Кійт, якого уважають найбільшим знавцем передісторичної антропольогії, заняли становище зовсім противне?

Проф. Ґреґорі відповідає на це питання і каже, що при-

чина є хіба в тому, що найновіші відкриття доказують, що людський рід є багато старший, як попередно вчені думали.

Протягом десяток і соток тисяч років величезні ледові маси посувалися з півночі на південь Европи і Америки, доки не закрили зовсім їхніх степів так, як нині вкривають вони Ґренляндію і Антарктиду. Протягом того періоду часу була на тих степах велика студінь і тоді жили довгошерстий слон-мамут, довгошерстий носорог та північний "моск-окс".

Протягом других десяток і соток тисяч років підсоння поволі лагіднішало, ставало тепліше, ледова покрива вступалася щораз далі на північ, та сліди з неї оставали лише на високих горах, а в степи Европи замандрували з полудня тропічні звірі, як, наприклад, гіпопотам, що жиє ще й нині в гарячих частях Африки.

Загалом було чотири таких ледових періодів. Раз вони сотками тисяч років посувалися на полудне, опісля теплішало і вони вступалися протягом соток тисяч років на північ.

Як про це наука знає? На це є докази в землі. Ледівці є ще й нині в Ґренляндії та по північних частях Канади, Аляски і т. д. Вчені видять, що ці ледівці роблять нині і порівнюють наслідки їхньої роботи з слідами і наслідками передісторичних ледівців.

Вчені є того переконання, що ця доба тревала не менше одного міліона років.

В одній із таких верстов землі, що сформувалася при відступі першої ледової шкаралупи на північ, знайдено в німецькій місцевости Гайдельберґ череп з якоїсь передісторичної людини, яка мусіла жити в часах, коли ця верства землі формувалася. Череп був 75 стіп під верхом, власне, в тих ледових пісках-окрухах, що опадали на спід, коли лід таяв і вода котила відламками скал та вкладала ті піскові верстви.

В одній місцевости в Анґлії, в морськім березі, знайдено в ще глибшій верстві землі, отже в ще старшій, кремінні кусники, які вказують, що їх лупало по кавальчику якесь розумне створіння. Вода не могла їх так пооббивати. (Дикуни Австралії вміють ще й нині так оббивати кремінь.) Їх найшов анґлійський дослідник Рід Мойр з Ипсвич. Вчені є того погляду, що ці кремінні предмети є ще старші, як міліон років. Це доказує, що розумні створіння жили на земній кулі вже перед міліоном років.

Та цей самий професор Осборн, що про нього ми згадували, сповістив науковий світ, що в американськім стейті Небраска знайдено ріжні предмети з кости (розуміється кість

скаменіла) у верстві землі, яка формувалася що найменше 4 міліони років тому. Є це "ігли" з кости, "ножики" до чищення шкір, "долотця" і таке инше. Вчені прослідили, що ті кости походять з первісних родів коня, верблюда та инших ссавців, що давно загинули.

Ті предмети знайдено в купі потороцених костей з тих звірів. Що більше, подібні предмети, зроблені з кости, знайдено в останках румовищ старинних індіянських селищ в полудневo-західних Злучених Державах та в стейті Мейн.

Проф. Осборн каже, що вони є ділом людини, що жила що найменше 4 міліони років тому назад, або-ж чудним витвором природи. І на підставі цего він арґументує, що якщо людина вже перед чотирома міліонами років була людиною, що вміла виробляти більше як вісімнацять ріжних предметів з кости, то що говорити про "мітичне" походження людини від людиномалпів?

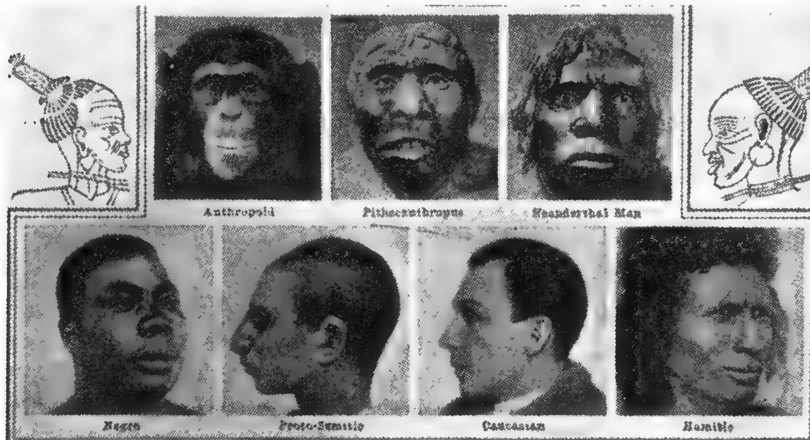
Професор Осборн йде ще далі й каже, що дослідження черепа викопаного в Неандерталю (у Німеччині) виявляє, що це череп людини, якої предки на тисячі років перед нею ходили просто, а їхні скелети та їх всі части схожі більше на людські, як на малпячі. Він вказує ще на те, що людська рука має добре розвинений великий палець, а у малпів цей палець не є так розвинений. Рука малпів є більше "гачкувата". Великий палець на нозі людини є майже рівнобіжний з другими пальцями, а у малпів цей палець на нозі подібний до пальця на руці, що відстає на бік. Коли людина лізе на дерево, то вона не робить цего так справно, як це робить малпа.

Далі професор Осборн є того погляду, що людина, якої череп знайшли в Трініль, на острові Ява, і що її назвали "малполюдиною, що ходить просто" (пітекантропус еректус), зовсім не була малполюдиною, а пралюдиною, що ходила просто на ногах, як сьогодні ходять люде, і що вміла думати і говорити. Цей висновок робить професор Осборн з порівнання відтвореної форми мозку з черепа з Трініль з мозками теперішніх малпів та людей.

Анатомісти мозку знають, в якому слоєві і заглибленню мозку знаходиться, так сказати-б, машинерія, що контролює мовою, ходом, виображенням, розсудком і т. д. На цій підставі професор Фредерик Тілней дослідив, що в трінільському черепі є всі ті заглиблення і слої, які є в нинішньої людини.

Є ще деякі докази, які професор Осборн наводить для свого арґументу. Палеонтольоґи віднайшли лінію, по якій розвивалися слоні, коні, свині, рогата худоба, медведі, коти,

собаки та багато инших звірят, що їх сьогодні вже немає, бо вигинули, а які жили і розвивалися через довгі сотки тисяч літ третього періоду, або доби, в якій повстали і розвивалися ссавці. Але прарепрезентанти тих родів очевидно ріжняться одні від других навіть в початках третьої доби, в так званім еокенськім періоді. Професор Осборн арґументує, що як таке стрічаємо в тих родів, то не инакше діється й з людиною, і її прапредки мусіли бути иншого вигляду від людиномалпів вже так вчасно, як другий період третьої доби, себ-то яких сорок міліонів років тому назад.

Образкове порівнання, що підтверджує Дарвінову теорію розвитку людини.

Професор Ґреґорі питає, чи супроти такого числа даних палєонтольоґами світової слави можна говорити ще що небудь прихильного до Дарвінової теорії про походження людини від якогось роду, якогось відгалуження малпів? І на це питання він-же відповідає ось що: Хай, що знайдені в Небрасці кістяні предмети, та знайдені в Анґлії кремінні предмети є або не є ділом людських рук, але є досить багато доказів на те, що в четвертому періоді третьої доби, у так званім плейстокені, людина була вже зовсім иншою істотою від усіх инших ссавців.

Професор Ґреґорі не заперечує, що всі відомі людські скаменілости належать якраз до людського роду, якщо брати на увагу характеристику їх мозку та скелети. Але відгалуження того роду малпів, з яких остаточно розвинулася людина, могло статися не пізніше, як в половині третього періоду третьої доби (в такім званім міокені), себ-то на яких 10 міліонів років раньше від того часу, з якого маємо фосилі

(скаменілости) та кремінні предмети; за той час такі малпи, що похожі, скажім, на шимпанса, мали досить нагоди розвинутися в людиномалпів, з яких пізніше розвинулася малполюдина, а далі й людина, зразу страшно дика і некультурна, пізніше щораз більше лагідна і товариська — зразу без мови, опісля із励 кількома звуками, врешті з повною звуковою мовою.

Вказує на це факт — якщо це є факт — що в половині четвертого періоду третьої доби були вже мало знані науці люде, які дійшли до такого ступня людської орґанізації, що могли виробляти такі кремінні предмети.

На всякий випадок, переходового часу від малпи до людини треба глядіти багато вчасніше, як вчені досі гляділи.

Але професор Ґреґорі ставить инше питання: Чому взагалі шукати за переходовими періодами? Чому не приняти, що людина походить відразу від якоїсь окремої форми, яка існувала від початків? І він відповідає, що на підставі дослідів науки неможливо нехтувати дуже близького споріднення між людиною і малпою. І що-до будови тіла, і що-до будови костей та властивостей, порівнююча наука твердо вказує на споріднення малпи та людини.

Кров людини є так близько споріднена з кровю людиномалпів (ґориля, оранґутана, шимпанса і ґібонса), що ця спорідненість більша між людиною а тими людиномалпами, як між тими людиномалпами а дрібними хвостатими малпами.

Порівнюючи черепи жиючих ще малпів і людей, бачимо, що череп шимпанса похожий на найстарший череп передісторичної малпи а нинішньої людини.

Порівнюючи черепи людини помічаємо, що людина розвинулася далеко вперед від шимпанса, але і шимпанс розвинувся далеко вперед від своїх прапредків.

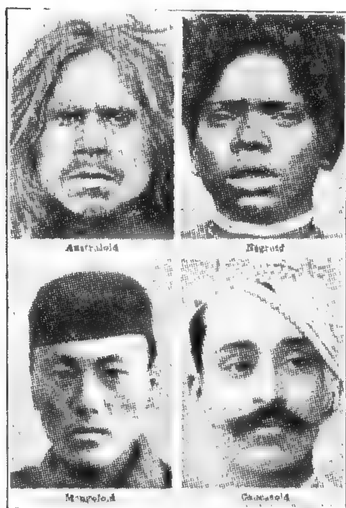
Вчені гадають, що через певні, досі невідомі ще причини, розвиток людини відбувався скоріше із прапервісного роду малполюдини, як розвиток самих малпів. На це є історичні докази в ріжних родах звірят і ростин.

Всякій хоч трохи очитаній людині відомо, що між домашнім скотом з часів єгипетських фараонів а домашнім скотом нинішніх часів є ріжниця дуже а дуже велика. Ледви хочеться вірити, що це є той самий рід звірят.

Всякому відомо, що між яблунею дичкою, а шляхотною яблунею, існує велика ріжниця, але кожний знає, що шляхотна яблуня походить з дички. Вже в останніх 25 роках зроблено такі зміни з овочами яблуні, що зараз в Новій Скошії є яблука без зернових клітин і без зерен.

Ще в минулому столітті розплоджувано бараболі з насіння, з зелених "барабольок", що росли з цьвіту і мали зернятка, які сіяно і вони сходили та давали дрібні барабольки в землі. Ці барабольки садили на слідуючий рік і щойно тоді були бараболі під корчем. Але тому, що люде навчилися садити кусники великої бараболі і мати врожай того самого року, ростина бараболі перестала родити насіння з цьвіту і зараз годі подибати таке насіння.

Якщо можливі такі великі зміни в розвиткові ростин і домашніх звірят, то чому не були-б вони можливі в давнині, в тих часах, коли предки людини навчилися, скажім, ходити на ногах? Це-ж давало їм велику вищість над другими звірами, бо передніх ніг вони могли вживати до оборони та до деякої роботи. Ці передні ноги розвинулись з часом в руки, а пара здорових рук, це був величезний поступ вперед.

Представники чотирох людських рас.

Далі, наука не встигла ще встановити, в якому періоді часу людина розвинула знаряддя мови, отже, чому мова не могла-б бути якраз тим чинником, що спричинив скоріший розвиток предка людини в людину? Наука не встановила ще, коли людина почала вживати вогню. Хто знає, чи вживання вогню не було тим товчком, що штовхав звіринного предка людини розвиватися скоріше від других до нього подібних і з ним спорідненних звірів — малпів?!

Хто заперечить, що всі ці три причини: ходження на ногах, мова і вживання вогню, не ділали на скоріший розвиток предка людини від розвитку нинішніх малпів?

Як воно не було-б, причини були, бо на світі нема нічого без причин. Все-ж таки, хоч і великий розвиток людини, далеко більший від розвитку малпів, спорідненння людини з малпами є науково встановлене і людина та малпа походять від якогось спільного прародича.

Зібрав та переклав з анґлійського *Д. Присташ.*

ЩО ДІЄТЬСЯ В ОДНІЙ СЕКУНДІ

Скаже хтось: в одній секунді ніщо не може статися, бо-ж її майже не беруть у рахубу. Та воно так не є. Уявім собі, що ми на північному бігуні землі й дивимося крізь далековид через земську вісь, яку уявляємо собі прозірною — аж на південний бігун. Коли-б хтось на південному бігуні засвітив сірник, то ми побачили-б це за одну хвильку, бо світло перебігає простір 13,000 кільометрів за яку одну двацять четверту часть секунди. Світло є таке скоре, що за одну секунду перебігає 300,000 кільометрів. Світло обігає землю довкола на її найгрубшому місці (на рівнику), себто простір 40,000 км. 7½ разів на секунду. Так само радіотелеґрама. Щось такого людині тяжко й уявити собі, бо-ж людина на секунду не зробить більше як метер дороги, а слимак пролізе ледви 2 міліметри. Кінь пробіжить на секунду три рази більший простір, як ми.

Перейдім на воду. Тут бачимо вітрильник (вітрильне човно), що на секунду при сприяючому вітрі зробить 6 метрів, зате великий океанський корабель двічі стільки. Морські хвилі за такий короткий час зроблять звичайно більше як 13 метрів, а вітер підчас бурі 30 метрів. Воздухоплав (цепелін) має більшу скорість на секунду, ніж вітер підчас бурі. Летун робить на секунду майже 50 метрів, поспішний залізничий поїзд і авто можуть на секунду зробити лише 25 метрів. Почтові голуби перелітають на секунду 20 метрів. Їздець на ровері переїде на секунду яких 6 метрів. Коли вистрілити з рушниці, якої куля летить зі скорістю ¾ км. на секунду, то при віддалі 330 метрів чути щойно за секунду її вистріл. А саме стільки часу потребує відгомін. Так можна обчислювати бурю, як вона за далеко. Лискавка і грім повстають рівночасно. Коли-ж лискає, а гремить щойно після 10 секун, то буря далеко ще на яких 3½ км. Всі ті явища діються на землі, яка обертається довкола сонця зі скорістю 30 км. на секунду. Коли-б отже земля на хвилиночку пристанула, то наслідком нечайного стрясення все, що є на ній, порозбивалося-б на дрібні кусні.

Секунда — мент,
Ніби ніщо,
В важний момент
Рішає всьо.

V.

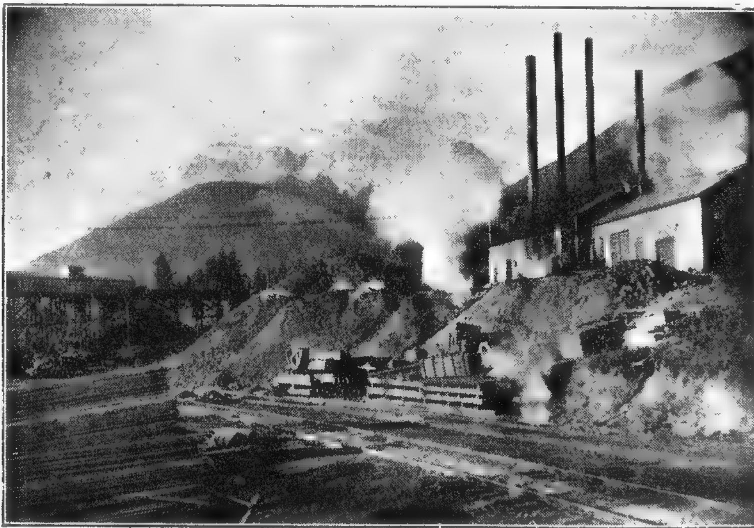
ПІВНІЧНА Й СЕРЕДНЯ АМЕРИКА

Північна Америка, що лежить на захід від Европи, по другому боці Атлянтійського океану, обіймає поверхню в 20 міліонів квадратових кільометрів. Північна Америка є вдвоє більша за Европу і майже вдвоє менша за Азію.

Америку відкрив Колюмб дещо поверх чотириста літ тому назад.

Майже одночасно з Колюмбом Кабот відкрив східні береги Північної Америки, Понсо де Леон — побережжя Флориди, а в 1513 році Васко Бальбоа, перейшовши через Панамський перешийок, дійшов до берегів Тихого океану. Від того часу стало ясно, що нововідкриті землі не є східними берегами Азії, як це уявляв собі Колюмб, а становлять окремий континент. Згодом цей континент названо Америкою по імені мореплавця Амеріґо Веспуччі, який вперше описав деякі країни нововідкритого континенту.

Здовж цілого західнього тихоокеанського узбережжя тягнуться високі Скалисті гори зі своїми розгалуженнями. Обнижуючись повільно, вони зливаються з широкими луговими степами (преріями) й рівнинами, які простягаються аж до берегів Атлянтійського океану на сході. Здовж побережжя Атлян-

Вид на вуглеву копальню в Брул Майнс, Алта. (з 1918 р.).

тійського океану ґрунт знову трохи підноситься і творить Апалахські або Аллеґенські гори.

Береги континенту Півн. Америки поврізувані глибокими заливами й бухтами (на півночі Годсонський залив і залив св. Лаврентія, на півдні — Мексиканський і Каліфорнійський заливи). Ці заливи обмивають великі півострови — Лабрадор, Нову Скошію, Юкатан, Флориду й Каліфорнію. На північнім заході континент Північної Америки кінчається великим півостровом Аляска, що відділений від континенту Азії нешироким проливом Берінґа.

Північна Америка багата в озера й ріки. На її території находяться найбільші озера, які існують взагалі на поверхні землі — Супіріор, Мішіґен, Гюрон, Ірі й Онтеріо. Всі ці озера сполучені між собою вузькими протоками.

Майже всі ріки Північної Америки, за виїмком рік Юкон, Фрейзер, Коломбія й Колоредо, що вливаються до Тихого океану, і ріка Мекензі, що стікає до Ледового океану — спливають до Атлянтійського океану. Головною рікою Північної Америки є Місісіпі, що перерізує континент з півночі на південь. Її найважніші притоки є Місурі, Аркензас, Огайо й Тенесі.

Підсоння Північної Америки дуже ріжноманітне: від підбігунового на півночі до півтропічного на півдні. На півночі простягається широка смуга замерзлих тундрів, що переплітаються з поясом чатинних (смерекових) лісів, опісля йде смуга мішаних лісів і травистих степів — "прерій".

Населення Північної Америки ділиться на тубильців (первісних жильців країни) і на европейців, що кольонізували країну протягом останніх 400 літ, а потім Неґрів, Китайців і ин. Корінне (первісне) населення становлять Індіяне, що заселювали давніше південь і середні части континенту, і Ескімоси, що мешкають на півночі. Зараз-же Індіяне й Ескімоси становлять зникаючу меншість. Переважаючу більшість творять Американці, що є нащадками колишніх переселенців — головно Англійців, Ірляндців і Шотляндців.

Континент Північної Америки перетинає впоперек кілька "міжокеанських" залізнодорожніх шляхів, які вяжуть між собою важні порти Атлянтійського й Тихого океанів.

Під зглядом політичнім Північна Америка поділяється так*):

	Простір в кв. клм.**)	Кількість населення
Злучені Держави Північної Америки	9,500,000	120,000,000
Канада (британська домінія)	10,000,000	9,000,000
Мексико	2,000,000	16,000,000

В ніякій иншій країні світа капітал не досягнув такого розвитку й такого степеня концентрації, як в Злучених Державах Північної Америки. Кожнорічна продукція промисловости Злучених Держав оцінюється на 50 міліярдів доларів, а золота резерва досягає 4½ міліярда доларів.

Вся політична й економічна влада в Злучених Державах є в руках кількох міліярдерів, або тростів, що на їх чолі стоять ці міліярдери. Фінансова сила американського капіталу настільки велика, що його вплив є переважаючий навіть на европейськім континенті. Сьогодні американське золото котиться по цілому світі, рішаючи судьбу народів і урядів. І не даром Злучені Держави відмовилися вступити до Ліґи Націй: Ракефелер, Морґан, Вандербилт, Форд і инші дійсні керманичі цеї дуже розвиненої і сильної буржуазної ("демократичної" — тільки на словах) республіки дуже добре знають, що їх золото сильніше за всі постанови Ліґи.

Під назвою Середньої Америки звичайно розуміється розмірно вузький перешийок суходолу, що сполучує континент Північної й Полудневої Америки. Цей перешийок становить — властиво кажучи, продовження північно-американського континенту.

Під політичним зглядом Середня Америка поділяється на пять таких маленьких "самостійних" республік:

	Простір в кв. клм.	Кількість населення
Ґватемаля	113,000	2,000,000
Гондурас	114,000	650,000
Нікараґуа	128,000	650,000
Костаріка	60,000	468,000
Панама	86,000	400,000

На ділі всі ці республіки є під всемогутнім впливом Злучених Держав Північної Америки. З цих республік найбільше значіння здобула Панама, через територію якої прорізаний Панамський канал, що сполучує Атлянтійський океан з Тихим океаном. Канал належить до Злучених Держав Північної Америки і становить в їх руках могутній засіб для економічного й політичного панування на обох світових океанах.

---

*) Простір і кількість населення подаємо тільки в круглих, а не точних цифрах.

**) Один квадратовий кільометер рівняється 0.3861 квадратової милі (англійської, канадійської та американської). На одну тутешню квадратову милю потрібно 2.5899 кв. кільометра.

ДЕЩО ПРО КАНАДУ

ВЕЛИЧИНА И ГРАНИЦІ.

Канада займає північну половину північно-американського континенту, за винятком Аляски*) та Лябрадору**), тоб-то територію величини 3,797,123 квадратових англійських миль (9,833,969 квадратових кільометрів). Її поверхня більша за поверхню Злучених Держав, а також більша за поверхню цілої Европи. Вона становить майже одну третю часть британської імперії та є її найбільшою і найважливішою заморською домінією.

На сході граничить Канада з Атлянтійським океаном та Лябрадором, на півдні зі Злученими Державами, на заході з Тихим океаном та Аляскою, а на півночі з Арктичним або Ледовим океаном.

Зі сходу, заходу і півночі має Канада чимало островів, півостровів та заливів. Найважливіші з них на сході: острови — Кейп Бретон, Принс Едвард та Антікості; залив — св. Лаврентія (Сейнт Лоренс); — на заході: острови — Венкувер та королевої Шарльоти; — на півночі: великий Годсонський залив.

ПОВЕРХНЯ.

Поверхню Канади, що до її характеру, можна-б поділити на три основні райони: 1. горбковато-лісистий на сході, 2. низинно-степовий в центрі і 3. гористо-лісовий на заході.

Головні гірські пасма на сході Шикшак (сягають до 4,000 стіп) і Нотер Дейм (або Апалахська височина), на південь від ріки св. Лаврентія, а Лаврентійське на північ від неї, тягнуться майже паралельно до тої-ж ріки зі сходу на захід. Низинно-степовий район (прерії), славний своєю продукцією пшениці, тягнеться від великого озера Супіріор на захід аж до Скалистих гір (Ракі Маунтейнс). Здовж західного побережжя тягнуться високі Скалисті гори (сягають 14,000 стіп височини),

*) Аляска — найдальше на північний захід висунений півостров Північної Америки — належить до Злучених Держав, які відкупили його давніше від Росії.

**) Лябрадор — півостров на північному сході, що притикає з заходу до провінції Квебек — належить до Нюфаундленду

гірські пасма Ґолд та Кескейд і ин. Вкриті вони великанськими лісами. Найвища в Канаді гора Лоґан (близько Аляски) сягає 19,539 стіп.

ОЗЕРА Й РІКИ.

Канада має багато озер та рік. Зі сходу на захід маємо великі озера: Онтеріо, Ірі, Гюрон та Супіріор, що відмежовують Канаду від Злучених Держав. Ці всі озера злучені між собою, а також із рікою св. Лаврентія протоками й каналами так, що творять водний шлях з Атлянтійського океану аж в глибину Канади, до Порт Артур та Форт Вил'ям.

Цікаво згадати, що вода з озера Ірі, вливаючись до озера Онтеріо, творить, найбільший в світі, Ніяґарський водопад, що належить на половину до Канади і Злучених Держав.

Далі на захід тягнуться озера: Нипиґон, Кенора, Вінніпеґ, Манітоба, Вінніпеґозис, Рейндір, Атабаска, Ґрейт Слейв, Ґрейт Бейр та багато менших.

З великого числа канадійських рік цікаво згадати бодай ось такі найважливіші (рахуючи зі сходу на захід): Саґіней, Сейнт Мавріс, Рішелє, Ґатіну, Оттава, що вливаються до ріки св. Лаврентія, яка, властиво, становить немов-би канал між озером Онтеріо та заливом св. Лаврентія; Олбані, Нелсон та Чорчил, що вливаються до Годсонського заливу; Мекензі, Капермайн та Ґрейт Фиш Ривер, що вливаються до Ледового океану; Фрейзер, Коломбія, Скіна та Стикін, що вливаються до Тихого океану.

Майнери при вході до копальні в Брул, Алта., готові йти до праці тисячі стіп під землею (фот. 1921 р.).

ПРИРОДНІ БАГАЦТВА.

Канада має величезні природні багацтва, що являються основою її економічного життя.

Перш усього має вона коло 358,162,190 акрів землі придатної під управу та пасовища, тоб-то для вжитку в агрікультурній продукції. Аґрікультура до тепер є основною індустрією Канади.

Простору вкритого лісами в Канаді є 1,226,720 квадратових миль. З того, самого торговельного лісу нараховується 441,960 квадратових миль. Дякуючи цему лісовому багацтву виробництво паперу та паперової папки розвинулося у найбільшу в Канаді індустрію.

В лісах Канади живе багато родів диких звірів: олені, муси, медведі, вовки, бобри, куни, видри і т. д. Тому-то Канада зараховується до країн найбагатших на футро, що здавна становить важливий предмет її торговлі.

По озерах, ріках та в лісах Канади є більш як сімсот родів диких птиць: гуси, качки, лебеді, куропатви і т. д.

В ріках, озерах та в обливаючих береги Канади водах океанів є всякого роду риба. Через це риболовля і консервування риби становлять досить важливу галузь канадійської промисловости.

Канада славиться теж величезними мінеральними покладами, далеко ще не розробленими, а то й не дослідженими. Добуває вона 16 металевих (як золото, срібло, нікель, олово, мідь, цинк, кобальт, плятина, залізо і т. д.) та 27 не-металевих (як вугіль, асбест, сіль, нафту, натуральний ґаз і т д.) мінералів. В продукції деяких металів Канада перевищила сьогодні всі инші країни; наприклад, кобальту вона продукує 90 відсотків усієї світової продукції, асбесту 88 відсотків, а ніклю 80 відсотків.

Є в Канаді теж багато водної сили, яку досить швидко використовують для продукції електричної енергії.

КЛІМАТ.

На такому величезному просторі, який займає Канада, клімат в одних частях країни, зовсім природно, ріжниться від клімату в других її частях. В деяких районах зустрічається клімат подібний до північно-европейського, а в инших він подібний до клімату центральної Европи.

Здовж побережжя Тихого океану клімат лагідниий та вогкий. В полуднево-онтерійській закутині, між озерами Онте-

ріо, Ірі та Гюрон він теж досить лагідний і менше вогкий. В обох цих районах ростуть овочеві дерева, розводять прекрасні виноградники то-що.

В полудневo-східній частині Онтеріо та здовж горішньої части ріки св. Лаврентія клімат менш-більш помірковании.

В північній частині Онтеріо і осередних, степових провінціях Канади клімат виявляє крайности: в зимі, що довша тут за літо, дуже зимно, а влітку буває невиносима жара.

В далеких північних околицях та на схід від Годсонського заливу клімат невиносимо суворий.

ПОЛІТИЧНИЙ ПОДІЛ КРАЇНИ.

Канада поділена на девять провінцій: Принс Едвард Айленд, Нова Скошія, Ню Бронсвик (ці три провінції називають приморськими провінціями — "мерітайм правинсес"), Квебек, Онтеріо, Манітоба, Саскечеван, Алберта (останні три провінції називають степовими — "прейрі правинсес"), та Брітіш Коломбія. Територія вище 60 степеня ґеоґрафічної ширини поділена на — територію Юкон та на північно-західні території з дістріктами Мекензі, Ківейтін і Франклин. Ці північні простори дуже мало залюднені, а в багатьох місцях ще зовсім не досліджені.

Українські лісові робітники коло Мішел, Б. К. (Знимка з 1917 р.) В задному ряді, другий з-права, т. М. Шатульський.

Кожна провінція має свій провінціональний уряд, а всі вони разом (тоб-то ціла домінія) мають домініяльний парлямент, що складається з намісника короля — ґенерал-губернатора, сенату і палати виборних послів.

НАСЕЛЕННЯ.

Останній урядовий перепис з 1921 року подає, що в тому році було всего населення в Канаді 8,788,483.

В 1926 р. нараховувано вже населення в Канаді 9,504,700.

Серед населення Канади переважають народности, що балакають по англійськи — Анґлійці (більш як 2,600,000), Ірляндці (більш як 1,200,000), Шотляндці або Скотляндці (також біля 1,200,000), — разом їх нараховується в Канаді більш як 5,000,000; далі йдуть Французи (коло 2,500,000), Українці (правдоподібно більш як 350,000), Німці (коло 300,000) і т. д.

Тубильців — червонокожих Індіян, що від невідомих часів заселювали деякі райони північно-американського континенту, а тим самим і Канади, живе ще в цій країні 104,894. Так само живе ще невелике число Ескімосів в далеких північних околицях.

ГУСТОТА ЗАЛЮДНЕННЯ.

Найбільш залюднені старші, східні провінції, а чим далі на захід, населення рідшає. Ось як були залюднені провінції Канади в 1925 році:

	Населення	На кв. милю осіб
Принс Едвард Айленд	87,300	39.96
Нова Скошія	536,900	25.48
Ню Бронсвик	403,300	14.45
Квебек	2,520,000	3.64
Онтеріо	3,103,000	8.62
Манітоба	656,400	2.83
Саскечеван	833,000	3.42
Алберта	651,700	2.57
Брітіш Коломбія	560,500	1.58
Юкон	3,500	
Північно-західні території	8,600	

НАСЕЛЕННЯ ПО МІСТАХ ТА ФАРМАХ.

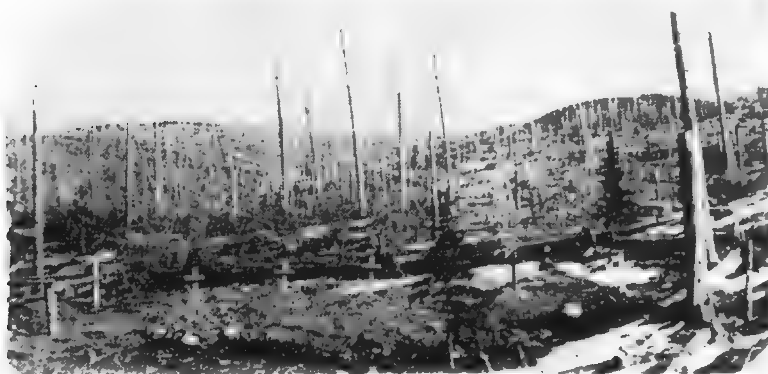
Половина всего населення Канади живе на фармах, а друга половина по містах та містечках.

Процес урбанізації населення в Канаді відбувається дуже швидким темпом. Зовсім подібно, як це відбувалося в Злу-

чених Державах, де в 1899 р. було 70 відсотків фармерського, а 30 відсотків міського населення, але після війни фармерського населення було вже тільки 42 відсотки. Процес урбанізації населення в Канаді виявляють слідуючі цифри: в 1891 р. фармерського населення було 68.20%, а міського 31.80%; в 1901 р. фармерського населення було 62.50%, а міського 37.50%; в 1911 р. фармерського 54.58%, а міського вже 45.42%; в 1921 р. фармерське населення зменшилося до 50.48%, а міське зросло до 49.52%. Зараз фармерського населення в Канаді буде десь половина, тоб-то 50 відсотків всего населення. Другу-ж половину становить міське населення.

Похорони майнера в Кадомін, Алта. під час бушування інфлюензи в 1918 р. (Картини з життя робітників в Канаді.)

Ось таке майнерське кладовище в Кадомін, Алта. (1918 року).

Зростання міського населення коштом населення фармерського, це один з наслідків промислового розвитку країни.

ПРОМИСЛОВИЙ РОЗВИТОК.

Хоч аґрікультура все ще залишається основною індустрією Канади, то все-ж таки вона розвивається промислово дуже швидко.

Правда, Канада не встигла ще розвинути свого важкого, металюрґійного промислу, не знайшовши ще покладів залізної руди в близькому до вугілля та вигідному положенні. Але инші галузи фабричної промисловости зростають з дня на день і вона стає сильною капіталістичною країною, що вже в закордонній, міжнародній, світовій торговлі вибилася на шесте місце, між найбільшими торговельними капіталістичними країнами.

В 1925 році Канада, з своїми залізнодорожніми системами "Кенедіен Песифік Рейлвей", "Кенедіен Нешенал Рейлвей" та иншими меншими залізницями, мала вже 40,352 милі залізнодорожніх шляхів і в цьому відношенні була на третьому місці в порівнанні з иншими країнами.

КАПІТАЛІЗМ ГОСПОДАРЕМ КРАЇНИ.

В Канаді, зовсім подібно до того, що діється в Злучених Державах, капітал досягнув великого розвитку й неймовірної концентрації (на сході). Продукція промисловости цеї країни, з її порівнюючо невеликим населенням, виносила за кожний з останніх чотирох років поверх чотири міліярди доларів.

Не даром американський фінансовий капітал так дуже зацікавлений Канадою і де-далі все більші робить свої вкладки у її промисловість, завойовуючи її в цей спосіб економічно.

Панує в Канаді всевладно невеличка горстка пребагатих капіталістів, що во імя власного, американського і англійського капіталу, при допомозі нещадного визиску праці робітників та фармерів, викачує великі багацтва країни собі на користь.

М. Попович.

Всі свідомі члени й членкині працюючої кляси повинні:

Належати до своїх клясових орґанізацій;

Приєднувати нових членів до цих своїх орґанізацій;

Передплачувати, читати й поширювати свою клясову пресу;

Освідомлювати своїх товаришів й товаришок праці.

ТРЕЙД-ЮНІЙНИЙ РУХ В КАНАДІ

Всупереч загально принятому поняттю, трейд-юнійний (профсоюзний) рух в Канаді не є ані недавнім, дуже молодим рухом, ані виключно наслідком орґанізаційної праці "інтернаціональних" юній Американської Федерації Праці. В Канаді, як і в других капіталістичних країнах, трейд-юнійний рух є витвором капіталістичної системи і його розвиток йшов дуже подібним шляхом, що й трейд-юнійний рух у Великій Британії та Злучених Державах, де він не є ані багато старший, ані в своїй суті не відріжняється від канадійського. Першим професійним союзом в Канаді була юнія друкарів в місті Йорк (нині Торонто), основана в 1823 р. Орґанізації друкарів основано також в Гемилтоні, Онтеріо, та в Монтреалі і Квебеку, а в 1836 р. з'орґанізовано "Канадійське Типоґрафічне Товариство". Але в наслідок повстання в 1837 р. і звязаних з цим умовин майже горожанської війни, цю юнію, як і инші тодішні трейд-юнійні орґанізації розвязано, і після того через кілька років не було ширшої юнійної орґанізації робітників.

ТИМ БАК

автор цеї статті, відомий провідник трейд-юнійного лівого крила, член Центрального Виконавчого Комітету Комуністичної Партії Канади.

Наприкінці 1840 р. почалася в Канаді велика ера будови залізниць, що в звязку з відкриттям копалень золота в Каліфорнії та Австралії і пізнішим вибухом Кримської війни в 1853

р. спричинило недостаток робітників і зріст цін на необхідні товари так у Горішній, як і в Долішній Канаді (тоб-то в нинішних провінціях Онтеріо і Квебек). Робітники не могли вижити з заробітної платні, яку вони тоді діставали і в боротьбі за збільшення тої платні виникли численні юнії.

Тоді з'орґанізувалися пекарі Монтреалу, Торонто і Квебеку і зажадали, щоб змінити систему, після якої треба було йти до роботи в 9-ій годині вечером і працювати аж до 12-ої години в полудне на другий день, та щоб зменшити їхній час праці на 13 годин денно. Подібний рух поширився між робітниками майже всіх занять в кожнім більшім місті і коло 1870 р. число робітничих юній зросло до того розміру, що назріла потреба встановити якесь центральне тіло, при допомозі якого можна-б було обєднати і координувати їхню діяльність. В Торонто юнія боднарів (куперс юніон) започаткувала обєднуючий рух, наслідком якого остаточно сформовано було "Торонтонське Професійне Зібрання" ("Торонто Трейдс Асемблі"). Другу таку орґанізацію створено в Оттаві, а в Гемилтоні юнії злучилися в "Девятьгодинну Ліґу" ("Найн Аур Ліґ").

Кличем цего руху був: девятьгодинний день праці. Цей рух поширився, як пожар. Ліґи девятьгодинного дня праці повстали в Бовменвил, Дондес, Ст. Кетерінс, Ґвелф, Инґерсол, Сарнія, Монтреал та других місцях і робітники скрізь домагалися 9-годинного дня праці, а зглядно свобідної від праці половини дня в суботу. Це стало тоді негайним і важливим життєвим домаганням працюючої кляси.

25. березня 1872 р. власники друкарень в Торонто відкинули домагання 9-годинного дня праці і тоді друкарі та інтроліґатори вийшли на страйк. 15. квітня десять тисяч трейдюніоністів машерувало вулицями Торонта. Мулярі, каменярі, теслі, кравці, шевці та прості робітники застрайкували, домагаючися збільшення платні. Більшість страйкуючих робітників виборола собі збільшення платні. Друкарі знову застрайкували, домагаючися цим разом теж збільшення платні. Тоді капіталістична преса повела скажену пропаґанду буцім-то проти небезпеки "робітничого повстання".

В Гемилтоні звільнено від праці (локавт) дванацять соток робітників у відповідь на їхні домагання та на їхню заяву, що вони не підпишуть предложеного їм документу, що з'обовязував-би їх не вступати в юнію. По цілій країні відбувалися масові мітінґи, а 15. травня робітники з ріжних осередків Онтеріо з'їхалися спеціяльними потягами до Гемилтону на масову демонстрацію за 9-годинним днем праці.

Безпосереднім наслідком цеї величезної филі аґітації та страйків було те, що робітники горнулися до юній і виступали на страйки за коротшим днем праці. Від Гемилтону, в Онтеріо, аж до міста Квебеку робітники заворушилися і, переконані в слушности свого домагання та в своїй здатности здобути його, лагодились вибороти від підприємців 9-годинний день праці силою своєї орґанізації.

ПІДПРИЄМЦІ ВЖИВАЮТЬ ДЕРЖАВИ СОБІ НА ПОМІЧ.

Осередком боротьби було Торонто, а торонтонські підприємці-капіталісти змогли (як впрочім можуть вони ще й нині) дістати від судді таке оречення, що поставило робітників і весь їхній багатонадійний рух лице в лице із всьою силою капіталістичної держави. Цікаво згадати тут цю "законну опінію", висказану тим слугою капіталізму 55 літ тому назад, хочби лише для того, щоби показати з якими перешкодами стрічалося тогочасне робітництво Канади в своїй боротьбі за орґанізацію і за право голосу в формуванні їхньої судьби. Вона звучила:

> **"Що закон Канади відносно робітничих товариств є такий самий, як звичайний загальний закон Анґлії, перед ухваленням анґлійських законів — "Инґліш Стетютс", означених як 5 George IV. cap. 95, cap. 129 or 22 Victoria cap. 34, що ніодин з них не обовязує в цій країні.**

Страйкері-майнери в Брул, Алта., викинені з компанійних помешкань і території (1917 р.), живуть в шатрах, розложених серед ліса дві милі від Брул.

"Тому, що ніодин з охороняючих законів не обовязує в Канаді, я можу прийти лише до того заключення, що товариства робітників в Канаді є незаконні, якщо вони мають слідуючі цілі:

1. Зменшити або змінити години праці.
2. Здобути збільшення заробітної платні.
3. Визначати висоту заробітної платні.
4. Зменшити кількість праці.
5. Намовляти других покинути роботу перед упливом часу праці.
6. Покинути роботу перед її скінченням.
7. Відмовитись йти до роботи або заняття.
8. Переконувати других, щоб не йшли до роботи".

На простій мові він заявив, що трейд-юнії є все ще незаконні в Канаді і що канадійські робітники підлягають законам, які були правосильні в Анґлії за часів королевої Анни, що панувала від 1702 до 1714 р.р., тоб-то за часів, коли не толєровано ніякої робітничої орґанізації, а робітників били і пятнували гарячим залізом за волокицтво.

Пани капіталісти негайно вхопились за це оречення. Значне число більш діяльних робітничих провідників трейд-юнійного руху в Гемилтоні, Лондоні, Торонто і т. д., було заарештовано і оскаржено за змову, а тоді посипались судові вироки на голови робітників. Наслідок цего був такий, що задавлено духа робітничого руху, а боротьба за 9-годинний день праці, яка так багато обіцювала, була припинена на кілька років.

ТРЕЙД-ЮНІЙНИЙ ЗАКОН З 1872 РОКУ.

Аґітація в звязку з судовими росправами арештованих робітників викликала филю симпатії, що вплинула відтак на ухвалення парляментом "трейд-юнійного законопроєкту" наприкінці 1872 року. Ухвалений закон визнав трейд-юніям законне становище, але до него причеплено було кримінальний додаток, що робив юнії відповідальними перед кримінальним судом і взяло знову чотири роки невпинної боротьби й аґітації, поки цей додаток усунено та поставлено трейд-юнії на такому самому становищі, як у Великій Британії.

ПЕРШИЙ ВСЕКРАЄВИЙ ОСЕРЕДОК.

Майже негайно після того, як "трейд-юнійний законопроєкт" став законом, поступовіший елємент торонтонського робітничого руху розпочав старання, щоб обєднати всі трейд-юнії країни в одно всекраєве тіло. В 1873 р. "Торонто Трейдс Асемблі" розіслало поклик в справі загальної конференції ре-

презентантів від всіх трейд-юній Канади, щоб створити загальне всекраєве тіло. Більша часть делеґатів на цю першу конференцію була з ріжних місцевостей Онтеріо, але відгук був дуже добрий і 23. вересня 1873 р. скликано перший Всекраєвий Конґрес Праці в Канаді, на який прибуло 43 делеґати.

Тоді принято назву "Ді Кенедіен Лейбор Юніон". Ця орґанізація існувала чотири роки. Через загальне закривання фабрик та "тяжкі часи", трейд-юніонізм загально переживав тяжку крізу і річні конвенції його всекраєвого тіла перестали відбуватися. В 1883 р. торонтонське центральне тіло, яке в

Українські майнери, члени відділу Укр. Соц. Дем. Партії в Брул, Алта. 1918 р., в своїй читальні, у шатрі т. О. Шидловського (він перший з-ліва), читають "Робочий Народ", якраз перед тим, як домініяльний уряд оголосив його більшовицьким часописом і заборонив надалі видавати.

Ґрупа майнерів-страйкерів в Брул, Алта. в 1919 р.

міжчасі приняло назву "Трейдс енд Лейбор Кавнс'л", скликало нову всекраєву конвенцію. Відтак не було з'їзду аж до 1886 р. На конвенції в 1886 р. орґанізація переназвала себе на "Трейдс енд Лейбор Конґрес оф Кенада" і від того часу вона відбуває вже свої з'їзди точно кожного року.

За перших 30 років свого існування (від 1873 до 1902) "Трейдс енд Лейбор Конґрес" принимав кожну дійсну (бона фіде) трейд-юнію в членство. В цей спосіб в орґанізації знайшлися такі розбіжні елементи, як "Лицарі Праці" (Найтс оф Лейбор) і Американська Федерація Праці (Амерікен Федерейш'н оф Лейбор), зразу без поважніших клопотів, без тої завзятої внутрішньої боротьби, що потрясала робітничим рухом Злучених Держав трохи раніш в тому-ж періоді. Але на конвенції в Берліні (тепер Киченер) в 1902 р. репрезентанти Американської Федерації Праці були в більшости і почали тоді негайно викидати всі инші орґанізації та зміняти конституцію так, що ніхто инший, лише орґанізації Американської Федерації Праці, або-ж такі, що не йдуть в розріз з нею, можуть стати членами Трейдс енд Лейбор Конґресу.

Иншими словами, Трейдс енд Лейбор Конґрес, що в часах, коли А.Ф.П. була в меншости в цій країні, був всевключаючим осередком всіх канадійських трейд-юній, зістав від тоді перемінений на виключну корпорацію Американської Федерації Праці, якої А.Ф.П. вживає в боротьбі проти всіх других ривалізуючих орґанізацій.

Юнії, виключені таким чином з Конґресу, з'орґанізувалися в "Канадійську Федерацію Праці", яка — як цего впрочім можна було очікувати серед даних обставин — стала націоналістичним, проти-А.Ф.П. тілом, що не бачило перед собою иншої мети, не мало иншої перспективи, як тільки поборювання Американської Федерації Праці.

В 1917 р. "Трейдс енд Лейбор Конґрес оф Кенада" приняв в члени Канадійське Брацтво Залізнодорожніх Робітників (Кенедієн Бродергуд оф Рейлвей Емплоїс), хоч це була дуальна юнія, тоб-то така сама, як "Інтернешенел Бродергуд оф Рейлвей енд Стімшип Клеркс енд Фрейт Гендлерс", що належала до Амер. Федерації Праці. На хвилю здавалося, що це предсказує ширшоглядну політику Трейдс енд Лейбор Конґресу, але надії ці вскорі розвіялись, бо вже в 1920 р. екзекутива Конґресу викинула Канадійське Брацтво Залізнодорожніх Робітників, а коли воно віднеслося 1921 р. з апелем до конвенції, то конвенція піддержала рішення екзекутиви, подаючи ту при-

чину, що К.Б.З.Р. перешкаджає розвиткові "інтернаціональної" юнії.

Трейдс енд Лейбор Конґрес осягнув найбільше число членства в 1920 р., коли він мав 173,000 членів, але протягом слідуючих чотирох років членство його впало до 103,000, а зараз його нараховують на 114,000.

Це вказує, що Т. енд Л. К. включає лише коло 40% всего орґанізованого в трейд-юніях робітництва, а дещо менше, як 20% всего промислового робітництва, над яким Т. енд Л. К. претендує юрисдикцію. Коли до цего взяти на увагу, що свої приходи ця орґанізація одержує прямо з "ґренд-лоджів" "інтернаціональних юній", до яких належить канадійське членство, та що вона дістає прямі субсидії від Амер. Федерації Праці, то кожному буде ясно, що її становище є підрядне, підчинене А.Ф.П., що це є прямо канадійський офіс А. Ф.П., без сили і авторітету в орґанізаційних справах. Одинокою дозволеною функцією Т. енд Л.К. є право апелювати час до часу до уряду за певним законодавством, якого домагаються злучені в Т. енд Л.К. орґанізації. Т. енд Л.К. відбуває що року свою конвенцію, на якій розглядається точно пропоноване в минулому році законодавство та ухвалюється резолюції, на основі яких мають бути ставлені домагання законодавства на слід. рік.

ТОВ. ДЖИМ Б. МЕКЛАКЛІН
ветеран-борець в робітничому русі Канади, провідник майнерів Нової Скошії, що в боротьбі за їхні інтереси був чимало переслідуваний і увязнюваний владою.

Значить, роля Трейдс енд Лейбор Конґресу в дійсності зводиться тільки до обструкції. В виду ограничення своєї діяльности тільки до домагань в справі законодавства, та завдяки порівнюючо великим фондам і впливам, що стоять за цею орґанізацією, вона припинює розвиток сильної робітничої політичної партії, опертої на трейд-юніях. Але через свою слабість в питаннях орґанізації і провідної програмової лінії, а також

через те, що Конґрес відділює юнії А.Ф.П. від всіх инших орґанізацій, він припинює і амальґамацію заводових юній в індустріяльну орґанізацію і обєднання всіх орґанізованих робітників в один спільний всекраєвий осередок. Врешті Т. енд Л. К., обєднюючи лише малу часть орґанізованого й неорґанізованого робітництва, являється під багатьома зглядами посередником між робітниками а капіталістичною клясою і це є одна з причин, чому капіталістична кляса Канади є ним так вдоволена.

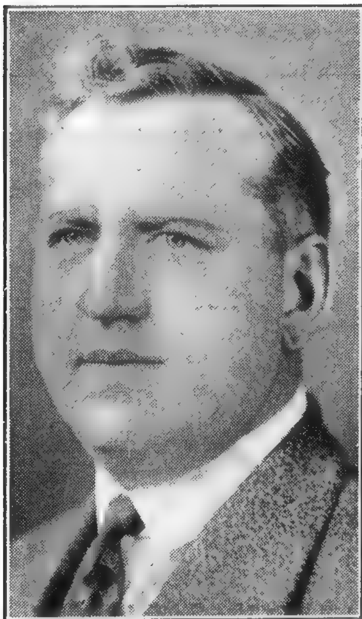
РОЗВИТОК ТРЕЙД-ЮНІОНІЗМУ В КАНАДІ.

Основання Трейдс енд Лейбор Конґресу в Канаді відбулося дуже близько того часу, що й основання Американської Федерації Праці в Злучених Державах, і було спричинене тими самими соціяльними чинниками. Зріст промислу в країні і зростаюча свідомість спільности професійних чи заводових інтересів разом з другими робітниками в тім самім ремеслі або промислі по всій країні, давали зростаючим заводовим юніям з їхньою всекраєвою орґанізацією робітників того самого ремесла певну перевагу над ріжноманітною, стяганою, місцевою, масовою орґанізацією "Найтс оф Лейбор" (Лицарі Праці) так само, як індустріяльний юніонізм нині має перевагу над вузко-рямочними ремісничо-заводовими юніями. В додатку до цього, був ще один більш важливий чинник, а це переміна ідеольоґії між провідними частинами робітництва. Зі зростом щораз більшої й більшої промисловости, індустріяльний пролєтаріят щораз далі підлягав процесові верствування. Замісць надії на скорий день визволення від примари промислового невільництва, маси робітництва усвідомили собі, що вони залишаться ще довгий час пролєтарами. Це усвідомлення, в злуці з можливістю дійсного здобуття деяких малих уступків від капіталістів, настроювало робітників більше в користь ремісничо-заводових юній, які боролися за негайне поліпшення умовин праці, як до неясного масового руху, який попередно притягав їх надією на негайну цілковиту зміну цілої капіталістичної системи. Наслідком злуки цих обставин і умовин було те, що ремісничо-заводові юнії, так в Канаді як і в Злучених Державах, встигли постепенно усунути всяку поважну опозицію супроти себе.

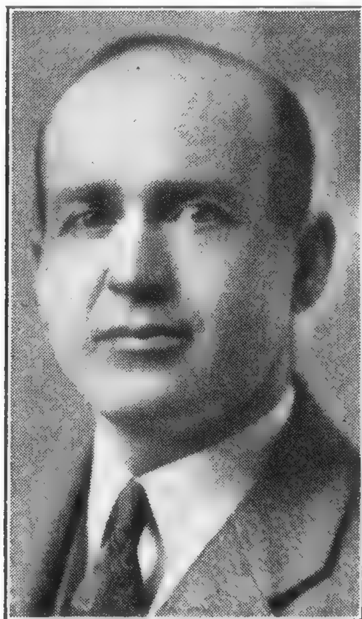
Але за протяг останніх двацяти років в Канаді появилися і стали працювати також инші чинники, що відродили національний трейд-юніонізм. Видатними прикладами цего є хочби такі орґанізації, як "Кенедіен Бродергуд оф Рейлвей Ем-

плоїс", "Амалґамейтед Карпентерс", "Ді Майн Воркерс Юніон оф Кенада" і т. д., які в щоденній боротьбі за поліпшенння умовин праці мають не менші успіхи, як "інтернаціональні" юнії, а які опираються радше на основні політичні і економічні умовини робітників Канади, чим на якусь чисто націоналістичну ідеольоґію.

З національних юній найбільшою і найсильнішою є "Кенедієн Бродергуд оф Рейлвей Емплоїс", яку орґанізовано 1908 р. в Монктон, Ню Бронсвик. Із порівнюючо незначного започаткування з несповна 400 членів, президент Мошер і секретар-скарбник Меклін (які й досі занимають ці самі становища) змогли, в вільних від праці хвилях, з'орґанізувати протягом одного року, до серпня 1909, тисячу членів. В серпні відбулася перша конвенція цеї орґанізації. До 1911 р. орґанізація поширилася по цілій країні аж до Венкувер і зростала дуже швидко. Хоч провід її не є радикальним, то все таки він виявляє зрозуміння глибших і ширших проблєм руху робітничої кляси, що й підняло дещо цю юнію понад инші юнії на залізницях та притягнуло неорґанізованих попередньо "Клеркс енд Фрейт Гендлерс" на самий перед трейд-юнійного руху.

А. Р. МОШЕР
президент Канадійського Братства Залізнодорожніх Робітників.

М. М. МЕКЛІН
секр.-скарбник Канадійського Братства Залізнодорожніх Робітників.

Протягом 1918 і 1919 років розпочато було переговори між "Кенедіен Бродергуд оф Рейлвей Емплоїс", а "Інтернешенел Бродергуд оф Рейлвей енд Стімшип Клеркс, Фрейт Гендлерс енд Стейш'н Емплоїс", з метою обєднати ці дві організації. Вже навіть дійшло було до згоди між репрезентантами обох юній, але інтернаціональний головний офіс відмовився одобрити угоду і переговори занехано. По цім Трейдс енд Лейбор Конґрес виключив з свого складу "Кенедіен Бродергуд оф Рейлвей Емплоїс" (яке приняв був в 1917 р.) і "інтернаціональні" бюрократи вирішили за всяку ціну знищити цю орґанізацію. Робили вони це, не зважаючи на факт, що ця орґанізація існувала від 1908 р. і за весь той час не було між нього а "інтернаціональними" юніями серіозного конфлікту.

"Майн Воркерс Юніон оф Кенада" повстала в 1925 р., після того, як урядовці-бюрократи з "Юнайтед Майн Воркерс оф Америка" зрадили в ганебний спосіб майнерів Алберти і східної Бритіш Коломбії. "Майн Воркерс Юніон оф Кенада" є основана на тій засаді департаменталізованої юнії, що до нього може належати кожний копальняний робітник в Канаді. В цей спосіб усунено орґанізаційні відгородження вуглекопів, метальокопів і т. д. Ця юнія контролює майнерський дистрікт в Алберті і має малі відділи в північному Онтеріо.

"Ді Амалґамейтед Сосаєті оф Карпентерс енд Джойнерс оф Кенада" повстала наслідком відлучення від головної такої-ж юнії у Великій Британії та через неможливість прийти до обопільно-вдоволяючої згоди з "Інтернешенал Бродергуд оф Карпентерс енд Джойнерс оф Америка".

Ці три юнії, при співучасти "Кенедіен Федерейш'н оф Лейбор" та инших канадійських (національних) юній, що разом всі нараховують коло 50,000 членів, встановили тепер всекраєвий трейд-юнійний осередок "Ді Ол-Кенедіен Конґрес оф Лейбор" (Всеканадійський Конґрес Праці).

Окрім національних юній, в Канаді є ще зараз около 70,000 членів таких "інтернаціональних" юній, що не злучені з Американською Федерацією Праці. Їх загально називають незалежними "інтенраціональними" юніями. Між ними є й такі проґресивні юнії, як "Амалґамейтед Клодінґ Воркерс оф Америка", що повстала в наслідок бунту і сецесійного руху, відколовшись від юнії "Юнайтед Ґармент Воркерс оф Америка", яка є злучена з А.Ф.П., а також такі реакційні, як наприклад, брацтва залізнодорожників, що виростали поруч Американської Федерації Праці.

КАТОЛИЦЬКІ ЮНІЇ.

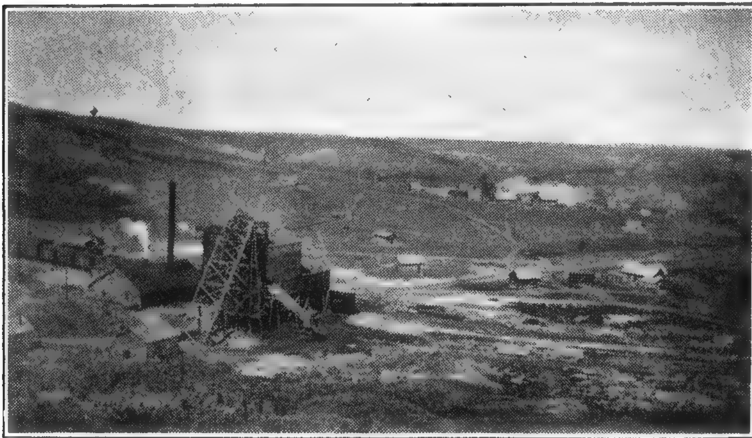
Окрім вище названих орґанізацій треба згадати ще в цему з конечности ограниченому нарисі, що в Канаді є ще католицькі юнії, що звуться "Нешинел Кетолик Синдикейтс" — з'осереджені головно в провінції Квебек, та основані на засадах енцикліки папи Пія X відносно робітничих орґанізацій.

Більшість цих синдикатів приймає в своє членство лише римо-католиків. Деякі приймають і не-римо-католиків на співчленів, але урядниками можуть бути вибрані тільки римокатолики. Їхня програма основується на уявленій "спільности інтересів" між підприємцями а робітниками. Ці юнії, як це легко можна уявити собі, є крайно реакційні і в кожній місцевій орґанізації є римо-католицький піп, як капелян-сповідник. Звичайно він є дійсним лідером орґанізації.

Ці юнії (французьке слово "синдикат" значить — юнія) основано перший раз в 1912 р. Перша з них була створена в Чікутімі, Квебек. Перша загальна конференція тих юній відбулася в вересні 1918 р. в місті Квебек і в ній взяли участь делеґати 27 ріжних юній. На конференції в 1919 р. було вже 123 делеґатів, які заступали 31,000 членів, а в вересні 1921 р. у звіті нараховувано 45,000 членів.

На конференції 1921 р. дефінітивно сформовано всекраєве центральне тіло, яке названо "Федерацією Католицьких Робітників Канади". Перша точка принятої конституції звучить так:

> **"Федерація Католицьких Робітників Канади є професійною робітничою орґанізацією, що лучить ріжні робітничі ґрупи в Канаді, які мають подвійний характер, національний і католицький".**

Вид на одну з копалень і помешкання майнерів в Дромгелер, Алта.

Національні католицькі синдикати мають досить розповсюджену пропаґандову літературу, по найбільшій части в формі дешевих памфлєтиків, яких видано досі коло 30. Вони мають сильний вплив на опанованих попами французько-канадійських робітників і зі зростом промисловости провінції Квебек становлять не-аби-який визов реґулярному робітничому рухові.

В часі крізи в 1922 р. вони втратили багато членів і втрачали їх аж до 1924 р., але за останніх два роки їхні ряди не зменшувалися і зараз вони заявляють, що мають 25,000 членів.

Замітним в звязку з католицькими юніями є той факт, що останніми роками на конвенціях їхньої всекраєвої федерації говориться більше з натиском про клясові інтереси робітництва. Під багатьома зглядами між їхньою програмою домагань, а тою, що її має "Трейдс енд Лейбор Конґрес оф Кенада", є дуже мала дійсна ріжниця, а на конвенції католицької федерації в 1926 р. вирішено встановити центральний страйковий фонд, про що навіть найбільш оптимістичний лівокрилець з Трейдс енд Лейбор Конґресу не може ще мріяти.

СЕЦЕСІЙНИЙ РУХ 1919 РОКУ.

Важна стадія еволюції трейд-юнійного руху в Канаді відзначилася випадками і подіями 1919 р. Про ню звичайно згадують як про рух "Одної Великої Юнії" (Вон Биг Юніон). Нам неможливо застановлятися над цим рухом в подробицях у цій статті; впрочім він ще дуже недавній і багато читачів знає про него хоч в головніших зарисах. Тому звернемо увагу лише на деякі більше важливі його черти.

Рух "Одної Великої Юнії" і великий вінніпеґський страйк 1919 р. були у великій мірі наслідком періоду зросту і експанзії трейд-юнійної орґанізації, зростаючої самопевности, боєвого духа та зростаючої клясової свідомости тисячів робітників. В додатку до почуття великої солідарности і боєвого запалу вінніпеґських робітників, він дав нам найкращу лєкцію трейд-юнійної тактики і один з найкращих прикладів, які можна знайти денебудь в історії трейд-юнійного руху, чого боєвий елємент в трейд-юніях не повинен робити.

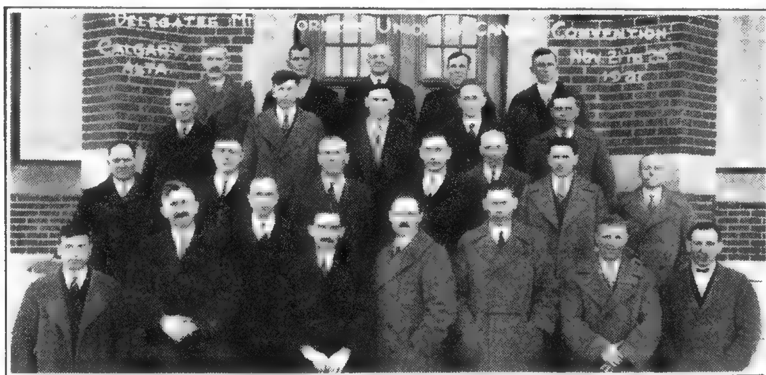
На конвенції "Трейдс енд Лейбор Конґресу", що відбулася в Квебеку 1918 р., делеґати західної Канади вирішили на свому окремому засіданні (кокусі) скликати на слідуючу весну "західню конференцію", очевидно для того, щоб ясніше і розумніше сформувати свої домагання і т .д. Ця конференція відбулася в Келґари, в місяці березні 1919 р. з участю 237 делеґатів. Атмо-

сфера конференції була наелєктризована. На ній ухвалено резолюції, що виявляли солідарність з російською революцією, одобряли радянську форму влади, закликали до орґанізаційної єдности між робітниками та жовнірами, а також до ґенерального страйку за встановлення шість-годинного дня праці.

Від хвилі, як відкрито цю конференцію, домінуючий сентимент був за сецесією. Третя резолюція, яку тоді принято, заявляла: "що ця конвенція рекомендує злученому з ньою членству зірвати свої звязки з "інтернаціональними" юніями і щоб підприняти кроки задля сформовання індустріяльної орґанізації всіх робітників".

Принято рекомендацію комісії, щоб імя пропонованої орґанізації було "Одна Велика Юнія" (Вон Биґ Юніон), та щоб негайно перевести референдум всього членства трейд-юній з застереженням, щоб голоси юній на захід від Великих Озер числити окремо від тих, що на сході. Вибрано тимчасовий Центральний Комітет і так "західня конференція" з'обовязувалася разом з тим широким рухом, який вона безсумнівно вела за собою, провадити сецесійну акцію.

Орґанізаційний плян пропонованої юнії мав на меті не лише індустріяльний юніонізм, але й "клясовий юніонізм". Замісць ремісничо--заводових юній (крефт юніонс) з їхньою вузенькою заводовою автономією, пропонувалося орґанізувати всіх робітників в одну велику орґанізацію. На місце ремісничо-заводової солідарности та самолюбства у всекраєвому розмірі, пропоновано було встановити солідарність всіх працюючих кожної місцевости, орґанізованих в місцеві відділи і обєднаних через свої центральні ради (сентрал кавнсилс). Була це міша-

Делеґати на конвенцію Юнії Майнерських Робітників Канади, що відбулася 21—25 листопада 1927 р. в Келґари.

нина федералістичного синдикалізму та наївне застосовання ідеї місцевих совітів (рад) в трейд-юнійній орґанізації. Все це було одною великою орґанізаційною ілюзією!

До травня 1919 р. 258 місцевих юній голосувало над питанням відлучення від "інтернаціональних" юній. Обраховують, що голосувало тоді коло 41,000 членів всіх тих орґанізацій, а з того було 24,000 за "Одною Великою Юнією". Але не дасться точно встановити, яке число членів дійсно платило свої вкладки до "Одної Великої Юнії". Безперечно "Одна Велика Юнія" ніколи не була поважним чинником в трейд-юнійному русі вже за рік після свого заснування, а коли деревні робітники виступили, бо "О. В. Ю." не приняла їхнього домагання індустріяльної департаменталізації, в "О. В. Ю." залишилося наприкінці 1920 р. не більше як 5,000 членів. Від тоді вона й перестала функціонувати, як трейд-юнія. Вона провалилася ще більше, як орґанізація Індустріяльних Робітників Світа в Злучених Державах, а її історія є вартісна головно тим, що дає науку: як безуспішною є сецесія, тоб-то виступлення з існуючих юній.

ПЕРСПЕКТИВИ.

З нище наведених статистичних даних, які виявляють повне число всіх юній в Канаді та відносну силу національних і "інтернаціональних" ґруп, можна виробити собі деяке поняття про зростання і падання трейд-юнійного руху та про зміну, яка відбувається у відношенню сил цих ріжних ґруп. (Для влекшення береться рівні цифри).

Рік	Число членів всіх юній	Інтернаціональні юнії	Не-інтернаціональні юнії
1911	133,132	119,415	13,717
1919	378,047	260,247	107,800*)
1926	275,000	172,000	103,000

Так ми бачимо, що зріст не-інтернаціональних юній був постійний і замітний, тимбільше, коли порівняти його до самих орґанізацій А.Ф.П. Цей зріст не-інтернаціональних юній і факт, що 70 процент робітників, що працюють в канадійській промисловости,**) є неорґанізовані, включно з фактом, що успішну орґанізаційну працю припинює головно божевіль-

*) Статистика з 1919 р. в рубриці не-інтернаціональних юній включає 41,000 членів, поданих Одною Великою Юнією.

**) Нормально в канадійській промисловости працює поверх 800,000 робітників. З того в самих фабриках є 525,000 до 550,000.

на внутрішня боротьба між інтернаціональними а національними юніями, вказує якраз на необхідність обєднання обох ґруп в один національний трейд-юнійний осередок.

Це питання стало зараз конкретним питанням після того, як провідні національні юнії встановили свій всекраєвий осередок — "Всеканадійський Конґрес Праці" (Ді Ол-Кенедієн Конґрес оф Лейбор), оснований в марті 1927 р. в Монтреалі.

В трейд-юнійному русі зроблено поступ від 1850 р. і той був-би сліпий, хто говорив-би про те, що цей рух стояв на місці. Далеко важливішим поступом вперед було виразніше і більш поширене розуміння потреб і цілей робітничої кляси таки між самими членами тої кляси, як здобутки на полі орґанізаційнім або політичнім, бо форма орґанізації наших реміснично-заводових юній є цілковито перестаріла. Вузкоглядний і ограничений "реміснично-заводовий юніонізм", замотаний

ТОВ. ЛУЇС МЕКДОНАЛД (Кид Борнс)

боєвий провідник майнерів в Дромгелер, що в звязку з страйковою боротьбою в 1925 р. був засуджений на 3 роки і 4 місяці тюрми. Його звільнено наприкінці 1927 р. після того, як відсидів в тюрмі майже два роки.

ТОВ. ІВАН СТОКАЛЮК

відомий провідник майнерського руху на заході Канади. Сам він майнер, а від часу з'орґанізовання Юнії Майнерських Робітників Канади сповняє в ній обовязок заступника президента. Бере він теж живу участь в укр. роб. орґанізаціях.

в сітку бизнесових підприємств та асекураційних "скімів", є безсильним супроти тростифікованої промисловости, а просьби поза куртинами парляменту, який є під впливом фінансового капіталу та великих промисловців, виглядають на стріляння горохом до воєнного корабля. Все-ж таки пануюче трейд-юнійне "чиновництво" бореться завзято проти злуки ремісничо-заводових юній в індустріяльні орґанізації та отверто і завзято саботажує "Канадійську Партію Праці", яка одинока дає можливість змобілізувати всіх орґанізовних робітників в одну велику політичну партію робітничої кляси. Вони уникають з року на рік боротьби за встановлення законного права пикетування, що властиво є боротьбою за право страйку, а тим самим дотичить сомого життя трейд-юніонізму. Роблять вони це з тої самої причини. Не роблять вони ніяких старань з'орґанізувати неорґанізованих робітників, згуртувати їх та приноровити юнійну структуру і політику до відмінних умовин, з якими робітники тепер стрічаються, а не роблять цего урядовці Американської Федерації Праці тому, бо вони за реакційні, дурні і безчинні. Якщо вони мають які пляни на майбутнє, то ці пляни є хіба такі, щоб зробити трейд-юніонізм департаментом праці для капіталізму.

Пекучою потребою канадійського трейд-юніонізму сьогодні є встановлення і розвинення орґанізованого боєвого лівого крила так в національних як і в "інтернаціональних" юніях. Таке ліве крило, що висловлювало-б потреби і змагання рядових робітників, обєднане у всекраєвому розмірі спільною програмою, в яку входили-б такі справи, як "орґанізування неорґанізованих", "злука юній після індустрій", "будування Канадійської Партії Праці", "злука обох існуючих Конґресів в один загальний всекраєвий осередок", "міжнародня трейд-юнійна єдність", може згромадити собі таку масову піддержку по всій країні, що немає нічого, що могло-б припинити його розвиток.

Кожний крок у поході поступу в історії канадійського руху, а так само і в других країнах, зроблено завдяки проводові і заохоті боєвого елєменту. Тому-то орґанізоване ліве крило сьогодні може врятувати трейд-юнійний рух Канади з тої безодні, в яку завела його реакційна бюрократія, та зробити з нього сильне знаряддя в боротьбі за освободження робітничої кляси.

Тим Бак.

ПРО КАНАДІЙСЬКУ КОНСТИТУЦІЮ

Конституція Канади міститься в "British North America Act" (з 1867 року) і в "Letters Patent to the Governor General." (з 1878 року). Робітники й фармері цеї країни повинні розуміти значіння цих конституційних постанов.

Насамперед мусимо памятати, що ухвалою парляменту є вислід діяльности трох відрубних ґруп: 1) палати послів, 2) сенату й 3) ґенерал-ґубернатора. Поки всі ці три тіла не погодяться, не може бути ухвали парляменту.

Таким чином ми бачимо, що й в Канаді не сам "народ" керує державними справами.

Перше всього існує тут сенат — сумної слави "червона палата", як його часом називають. Сенатори не є вибирані народом — їх назначує ґенерал-ґубернатор та його рада. Робітники і фармері не мають голосу у їх виборі, ані контролі над їх ділами. Помимо того сенат може контролювати й відкидати закони ухвалені палатою послів і він це робить. За свої вчинки він перед ніким не відповідальний.

В цілому сенаті нема ні одного члена працюючої кляси — і сенат є заборолом капіталістичної реакції, інструментом для вдержування робітників і фармерів в капіталістичному невільництві. Або сказавши иншими словами — сенат існує на те, щоб не допускати до "народнього правління" і щоб обороняти капіталістичну експльоатацію.

Образок з часів майнерського страйку в Дромгелер 1925 року. Майнери, що під час війни служили в армії та воювали за "демократію", готовляться до боротьби зі страйколомами.

Ґенерал-ґубернатор є безпосереднім представником британського короля. Ґенерал-ґубернатор не є вибираний голосами фармерів і робітників. Він не є навіть вибираний канадійською палатою послів. Його присилає найвища рада з Лондону в Анґлії.

"Бритіш Норт Америка Ект" (з 1867 р.) віддає контролю над канадійською армією й фльотою в руки короля. Він є найвищим командантом. А ґенерал-ґубернатор виконує цю велику власть над збройними силами канадійської держави.

Існує дуже гарна леґенда про те, що король є лише лялькою. Однак ось що каже Мейтленд в своїй славній книжці "Конституційна Історія Анґлії" (стор. 399):

"Однак ми не повинні змішувати правди, що королівська особиста воля стає щораз меншою, з ложю (бо це є ложю), що його правна влада зістала зменшена. Навпаки, в останніх роках вона сильно зросла... Парлямент наділив короля широкою владою — законною владою. Багато урядових актів, які в останньому столітті вимагали ухвалення закону парляментом, є тепер виконувані за посередництвом законної влади, наданої королеві".

А що відноситься до короля в Анґлії, те саме відноситься також до ґенерал-ґубернатора в Канаді.

Ось як виглядає ця конституційна і правна влада, яку має ґенерал-ґубернатор. В "Леттерс Пейтент" з 1878 року читаємо у восьмій секції таке:

"Оцим вимагаємо, та приказуємо всім нашим урядникам і міністрам, та всім иншим жителям Нашої згаданої Домінії, бути послушними та допомагати Нашому згаданому ґенерал-ґубернаторові".

І щоб не було в цьому ніякого сумніву, ґенерал-ґубернатор є наділений правною і конституційною владою переводити в життя свою волю, коли цього вимагає потреба.

В четвертій секції ми читаємо, що:

"На підставі достаточної для Нього причини, Він має право усувати й завішувати у виконуванні обовязків всяку особу, що виконує який-небудь уряд в Нашій згаданій Домінії".

"Бритіш Норт Америка Ект" і "Леттерс Пейтент" надають ґенерал-ґубернаторові величезні права відносно самого парляменту. Читайте, наприклад, пяту секцію і ви знайдете, що:

"І Ми, далі, уповноважуємо Нашого згаданого ґенерал-ґубернатора виконувати всю владу, приналежну Нам, відрочування й розвязування парляменту у Нашій згаданій Домінії".

Ця влада є драстичного характеру. Парлямент (в формі палати послів) засідає лише після правної й конституційної

волі ґенерал-ґубернатора. "Скликування, відрочування й розвязування парляментів" є справою, полишеною в руках ґенерал-ґубернатора.

Дальше в шестій секції "Леттерс Пейтент" знаходимо таке:

"Тепер Ми уповноважуємо Нашого згаданого ґенерал-ґубернатора назначувати всяку особу або особи, спільно або з поодинока, своїм заступником або заступниками у всякій частині Нашої згаданої Домінії, щоб вони на тому становищі виконували після його волі такі його функції або доручення, які він буде уважати за відповідне йому або їм доручити".

Як-що в Оттаві був-би робітничо-фармерський уряд, який постановив-би покінчити з капіталістичною експльоатацією і який мав-би поперття орґанізованих робітників та фармерів по цілій країні, то ґенерал-ґубернатор може вмішатися і закінчити його життя розвязанням парляменту. Він може посадити всіх членів уряду до вязниці "без подання законної причини". Він може оголосити воєнний стан і в цей спосіб віддати робітників і фармерів під контролю офіцерів армії і фльоти. Він може назначити на всяку позицію яку захоче особу, щоб вона виконувала його владу. Він може заборонити видавання всіх робітничих і фармерських ґазет, скасувати свободу слова і правити залізною рукою. І він буде виконувати лише правну й конституційну владу, якою його наділено!

Про ці застереження в конституції, звичайно, підтримувачі капіталістичного ладу ніколи нічого не згадують. Вони балакають тільки про "народню волю", про "народній уряд", про "демократію", якою закутують та замасковують на ділі існуючу диктатуру капіталістичної кляси.

КОМУНІСТИ Й СОЦІЯЛІСТИ ЗА ЧАСІВ МАРКСА Й ЕНҐЕЛЬСА.

Комуністами — по словам Енгельса — називалась в 1847 р. та частина робітників, яка була переконана про необхідність перемін сучасного капіталістичного ладу в самих його основах. Соціялістами за те називалися тоді люди, з котрих одні вірили в ріжні утопійні системи, як овеністи в Англії і фурієристи у Франції, а другі думали усунути соціяльне лихо через соціяльні реформи, не нарушуючи при тім панування капіталу. Комунізм був робітничим рухом, соціялізм буржуазним або дрібнобуржуазним. Маркс і Енґельс всею душею станули по стороні комуністів, добачуючи в них інстинктовий, клясовий робітничий рух. Тому й маніфест свій назвали "комуністичним", надаючи слову "комунізм" виразне, свідомопролетарське розуміння!

Робітничий рух згодом перенявся ідеями "Комуністичного Маніфесту" а давні "соціялісти" відійшли собі до буржуазного руху. Через те помалу загубилась назва "комуністи" а принялась назва "соціялісти" від слова "соціялізм". Коли-ж під час і після війни соціял-зрадники звели соціялізм до значіння реформ і гармонії робітничого руху з буржуазією, революційне крило соціялістичних партій поновно приняло назву "комуністи".

ПОЛІТИЧНИЙ РОБІТНИЧИЙ РУХ В КАНАДІ

ПЕРШІ СОЦІЯЛІСТИЧНІ ОРҐАНІЗАЦІЇ.

До 1890 р. не було в Канаді ніякої чисто робітничої політичної орґанізації, ані орґанізованого виявлення бажання між робітниками до незалежної робітничої клясової політичної акції. Щойно після 1890 р., — тоб-то після того, як в Парижі орґанізовано (1889 р.) ІІ-ий Інтернаціонал, — появилися тут, в найбільш промислово розвинених місцевостях, перші робітничі, соціялістичні орґанізації. Цими першими орґанізаціями були відділи Соціялістичної Робітничої Партії Злучених Держав, що проявили яке-таке життя головно у Монтреалі, Гемилтон, Торонто та Вінніпеґу. Вони були частиною Соц. Роб. Партії Злучених Держав і під її юрисдикцією, але приняли собі назву — Соціялістична Робітнича Партія Канади. Головна кватира тої "партії" була в місті Гемилтон, Онт.

С. Р. П. К., зглядно С. Р. П. З. Д., не визнавала потреби боротися за негайні робітничі справи за капіталізму, уважаючи це безпотрібною реформістською роботою. Ясно, що й відношення її до економічних орґанізацій робітничої кляси було неґативне. До виборів вона ставилася так, що в них треба робітникам брати участь, але тільки до парляментів, при чому ніяких програм не потрібно, щоб робітники не голосували за програмами, бо це буде голосування за реформами (отже реформізм); голосувати повинні робітники на соціялістів тому, що вони соціялісти, а соціялістичні посли вже самі знатимуть по своїй совісті, які законопроєкти в парляментах підтримувати. Найважливіша мета — переконати більшість населення в слушності теорії соціялізму, тоді, на думку тої партії, капіталізмові прийде кінець.

Але соціялісти в Торонто не були цим задоволені, тому орґанізували собі в 1899 р. Канадійську Соціялістичну Ліґу.

В цьому головним чином допомогли видавці англійського часопису "Ситизен енд Контрі" ("Громадянин і Батьківщина"). Ясної програми ця Ліґа не мала й її так і назвали "партією сентименталістів". К. С. Л. орґанізувала кілька відділів в Онтеріо, та декілька на заході Канади.

В 1901 р. з відділів Канадійської Соціялістичної Ліґи орґанізовано у Венкувері Соціялістичну Партію Бритіш Коломбії, що приняла дуже вузьку, провінціональну програму, основану на загальних негайних домаганнях, і встановила орґанізаційні правила. Ними скористувалися робітники деяких инших місцевостей на заході Канади, орґанізуючи в себе відділи цеї партії.

С. П. Б. К. визнала своїм орґаном соціялістичного напрямку англійський часопис "Ді Ларду Іґ'л". Але в 1902 р. припинено його видавання і перенесено часопис "Ситизен енд Контрі" з Торонта до Венкувер, де він почав виходити під новою назвою "Ді Кенедіен Сошиліст" ("Канадійський Соціяліст").

Перенесення часопису "Ситизен енд Контрі" з Торонта до Венкувер та заснування С. П. Б. К. ослабило й так несильну Канадійську Соціялістичну Ліґу до того, що в 1905 р. вона перестала існувати.

Соціялістична Робітнича Партія Канади проіснувала дещо довше, але теж не встигла розвинутися і завмерла.

Всі ці початкові робітничі, соціялістичні орґанізації формувалися здебільша з іміґрантів-соціялістів, що зазнайомились з соціялістичним рухом в Европі або Злуч. Державах, або-ж за їхнім почином та допомогою. Всі ці часті ріжниці, що виникали між соціялістами в Канаді, коли тут ще тільки починався соціялістичний рух, зовсім зрозумілі: не маючи досвіду, вони шукали шляхів та способів ведення соціялістичної роботи — поширювання соціялістичної науки та орґанізовання робітничої кляси. Через це й робили часто все нові пляни і творили що-раз нові орґанізації.

СОЦІЯЛІСТИЧНА ПАРТІЯ КАНАДИ.

Незадоволення з програми С. П. Б. К. допровадило в 1902 році до її росколу. Відділ в Нанаймо виступив з партії і орґанізував Революційну Соціялістичну Партію. Відділи її орґанізовано також у Венкувер, Лейдісмит та Нортфілд, Б. К. Орґаном своїм визнала ця нова орґанізація часопис "Ді Нанаймо Кларіон" ("Нанаймська Сурма"), що виходив в Нанаймо.

В осені того-ж таки року оба ці відламки С. П. Б. К. обєдналися під назвою Соціялістична Партія Бритіш Коломбії. Часописи "Нанаймо Кларіон" та "Вестерн Сошиліст" ("За-

хідний Соціяліст" — змінена назва часопису "Канадійський Соціяліст") теж обєднано. З початком 1903 року замісць цих двох часописів почав виходити один — "Вестерн Кларіон" ("Західня Сурма").

Партія почала зростати. В осені 1903 р. вона встигла провести до провінціонального парляменту двох своїх послів. В 1904 р. брала теж участь у домініяльних виборах і здобула досить поважне число голосів, хоч ніодин з її пятьох кандидатів не був вибраний.

Остаточно на конвенції цеї партії, що відбулася наприкінці 1904 р., вирішено зробити її всекраєвою орґанізацією й приняти назву — Соціялістична Партія Канади.

Соціялістична Партія Канади була дуже близька до Соціялістичної Робітничої Партії Злучених Держав як своєю програмою так і тактикою. В її програмі, після вступних пояснюючих тез про клясовий характер капіталістичного суспільства та клясову боротьбу, говориться так:

"Неповздержна боротьба між інтересами капіталістів та інтересами робітників зводиться остаточно до боротьби за посідання державної влади: капіталісти стараються вдержати її при собі, а робітники стараються здобути її політичною боротьбою. Це є клясова боротьба.

"Тому закликаємо всіх робітників орґанізуватися під прапором Соціялістичної Партії Канади задля здобуття публичних чинників з метою здійснити слідуючу програму робітничої кляси:

1. Як найскорішу переміну капіталістичної власности средств виробу багацтва (копалень та великих обшарів землі, фабрик, залізниць і т. д.) на спільну власність робітничої кляси.

2. Переорґанізовання промисловости та здемократизовання завідування нею в цей спосіб, щоб нею завідували самі робітники.

3. Як найскоріше здійснення "продукції для вжитку" замісць "продукції для зисків".

"Соціялістична Партія Канади, — якщо її представники будуть вибрані, — завжди і всюди, поки існуватиме теперішня система, буде в свому поступованні керуватися, як правилом, відповіддю на оце питання:

"Чи цей закон корисний інтересам робітничої кляси та чи поможе робітникам в їх боротьбі проти капіталізму? Якщо так, то С. П. К. буде за ним; якщо ні, то вона буде рішучо його поборювати.

"Згідно з цим правилом Соціялістична Партія Канади з'обовязується всі довірені її публичні діла провадити в цей спосіб, щоб мати на увазі виключно інтереси робітничої кляси."*)

В боротьбі за негайні робітничі потреби вона участи не брала, придержуючись тої думки, що чим скоріше погіршаться життеві умовини робітників, тим скоріше вони зрозуміють

---

*) Цитат з українського перекладу програми С. П. К. з 1910 р.

необхідність повалення капіталістичного ладу. Тому була вона проти програми негайних домагань робітничої кляси, проти мінімальної програми реформ. Не погоджувалася теж приєднатися до II-го Інтернаціоналу, уважаючи його занадто реформістичною орґанізацією. До трейд-юнійного робітничого руху теж ставилася вона неґативно. Вона надіялася загибелі капіталізму від переконання більшости населення в слушності домагань соціялістів, без свідомо заздалегідь підготовленої і в щоденних змаганнях випробованої орґанізованої боротьби робітників. Тому то й стала вона орґанізацією академічно-фільософських дебаторських клюбів, нездатною керувати політичною й економічною боротьбою робітничої кляси.

До 1907 р. розвиток цеї партії йшов досить пиняво. На схід від Бритіш Коломбії мала вона льокалі (місцеві орґанізації) лиш в декількох містах, до яких зараховувалися вже тоді

Український Робітничий Дім в Торонто, який є провінціональним осередком українських робітничих орґанізацій в Онтеріо.

Вінніпеґ, Торонто (з анґлійським, фінляндським, єврейським та італійським відділами), Гемилтон і Берлін (сьогодні Киченер).

В 1907 і 1908 роках число її льокалів збільшилося, а в них збільшилося також число їхніх язикових відділів: анґлійських, фінляндських, українських та єврейських.

ПОЧАТКИ СОЦ. РУХУ МІЖ УКР. РОБІТНИКАМИ.

Перші українські відділи Соціялістичної Партії Канади орґанізовано 1907 р. у Вінніпеґу і Портедж ля Прері, в Манітобі, та в Нанаймо, у Бритіш Коломбії. Крім того, українські робітники в деяких містах, як у Венкувер і ин., ставали членами анґлійських, а радше інтернаціональних по свому складі відділів. Це були початки соціялістичного руху між українськими робітниками в Канаді.

В листопаді 1907 року український відділ С. П. К. у Вінніпеґу почав видавати перший по цей бік Атлянтійського океану український соціялістичний часопис "Червоний Прапор", що виходив спершу що тижня, а далі нереґулярно, до серпня 1908 р. До його упадку причинилася велика кріза того року.

Соціялістичний рух де-далі охоплював що-раз більше число українських робітників, а навіть подекуди й фармерів. Число українських відділів С. П. К. збільшалося й назрівала потреба злучити їх разом задля плянового ведення аґітації й пропаґанди в українській мові, орґанізаційної праці та видавання часопису.

В 1909 році у Вінніпеґу орґанізовано Українську Соціялістичну Видавничу Спілку, що в травні того-ж року почала видавати новий часопис, "Робочий Народ", який оголосили як "орґан українських соціялістів в Канаді та Злучених Державах"*), що виходив зразу раз на місяць, згодом два рази на місяць, раз на тиждень, а наприкінці 1917 р. почав виходити два рази на тиждень, аж у вересні 1918 р. влада закрила його за більшовизм.

Українські соціялісти намагалися кілька разів скликати з'їзд з метою утворити свій осередок при Соціялістичній Партії Канади, але їм пощастило це зробити тільки частинно наприкінці 1909 року.

---

*) В Злучених Державах до того часу не було ще ніякої соціялістичної орґанізації між українськими робітниками, не було й соціялістичного часопису на українській мові.

РОСКОЛ В СОЦІЯЛІСТИЧНІЙ ПАРТІЇ КАНАДИ.

Тимчасом в Соціялістичній Партії Канади почався процес роскладу й назрівав роскол. Значна частина її членства була незадоволена з відношення партії до деяких форм пролєтарської боротьби, принятих в Европі, до економічних орґанізацій робітничої кляси то-що.

На першій конвенції представників льокалів С. П. К. в Онтеріо (було їх вже 15, що нараховували коло 600 членів) 1908 р. було підняте питання програми негайних домагань. Деякі льокалі домагалися її, вказуючи на факт, що в Европі цим способом соціялістичні партії здобувають що-раз більше прихильників, але конвенція одним голосом більшости відкинула ці домагання. Такі самі домагання ставило значне число членів в льокалях у Манітобі та Бритіш Коломбії. Виконавчий комітет партії нехтував ці домагання і цим способом прискорив роскол.

В осені 1909 р. до онтерійського дистриктового комітету вибрано більшість реформістів, через те меншість в торонтонському льокалі виступила й створила собі окремий льокаль, якому виконавчий комітет партії доручив, всупереч постановам партійної конституції (статута), розвязати той дистриктовий комітет і вибрати другий. Старому льокалеві в Торонто відобрано чартер. Проти цего запротестували всі льокалі в Онтеріо та Манітобі, а в наслідку кільком із них теж відобрано чартери, тоб-то уневажнено їх. Це започаткувало роскол в Соціялістичній Партії Канади і виразне відділення соціялдемократів.

На онтерійському провінціональному з'їзді представників відділів С. П. К., 24. травня 1910 р., більшістю голосів вирішено, на знак протесту, не визнавати виконавчого комітету С. П. К., залишитися незалежною від нього орґанізацією та скликати всекраєву конвенцію.

СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ КАНАДИ.

Тимчасом, 24. липня 1910 р., чотири відділи С. П. К. (між ними й український) у Вінніпеґу заснували Соціял-Демократичну Партію Канади.

В свому маніфесті, орґанізована у Вінніпеґу С.-Д. П. К. заявляє, що бувші відділи С. П. К. залишили її і створили нову партію —

"...не через ріжниці поглядів на самі фундаментальні підстави марксівської науки, а з причини ріжниці думок про те, як викладати

цю науку і як її приноровлювати до сучасного руху інтернаціональної робітничої кляси"*).

В маніфесті далі вказується на факт, що робітнича кляса держиться подальше від С. П. К., а навіть відноситься доньої ворожо

"...не з причини принціпів соціялізму, а з причини примітивного і догматичного способу викладання цих принціпів".

А далі пояснюється расходження у відношенні 1) до мінімальної програми (при чому вказується на нельоґічне становище С. П. К. у відношенні до парляментарної діяльности: сама партія каже, що всякі закони буржуазного парляменту зміцнюють поневолення робітничої кляси і тому вона противиться їм взагалі, а її посли весь час витрачають в парляментах на здобуття деяких законів), 2) до трейд-юнійних орґанізацій та до боротьби робітників на економічному полі, 3) до муніціпальних справ, 4) до II-го Інтернаціоналу та до міжнародніх звязків з соціялістичними партіями других країн.

Сама-ж С.-Д. П. К. з'ясувала своє становище у вступі до своїх тез ось так:

"Канадійська Соціял-Демократична Партія оцим стверджує свою вірність та підмогу інтернаціональному соціялістичному рухові, з'обовязується удержувати гармонійні та дружні взаємини з соціялістичними партіями инших країн, та заявляє, що її завданням є:

1) Освідомлювати канадійських робітників про причини, що рішають над їх становищем в суспільности, та про способи, якими вони можуть добитися економічної справедливости,

2) Вживати всіх можливих средств в ціли поправи долі працюючого народа, та

3) Орґанізувати робітничу клясу в Канаді для успішної боротьби за своє цілковите визволення з пут економічної неволі".

У відношенні до трейд-юнійних робітничих орґанізацій С.-Д. П. К. заявляє:

"...своє співчуття та активну поміч у кожній боротьбі, викликаній чи то домаганнями робітників, чи захланністю капіталістичної кляси".

Вона оголосила теж слідуючу програму негайних домагань**):

"Як мір, обрахованих на вироблення основ для своєї діяльности і задля витворення ґрунту для ще більших домагань, Соціял-Демократична Партія домагається:

1) Державного удержування робітників нездатних до праці через слабість, каліцтво або старість, а також удержування вдів і сиротів; фонди на цю ціль мають бути зібрані при помочі проґресивно

---

*) Цитат взятий з українського перекладу маніфесту, надрукованого в часописі "Робочий Народ", ч. 19., з 15. серпня 1910 року.

**) Гляди "Робочий Народ", ч. 22., з 1. жовтня 1910 року.

доходового податку, та податку від спадщини, а це удержування аби вистарчало на вигідне життя.

2) Загального 8-годинного робочого дня, а для більше нездорових занять ще коротшого, і відпочинку не менше чим півтора дня в тижні.

3) Цілковитої заборони праці дітей понище 16 літ життя.

4) Здорових та безпечних умовин праці.

5) Скасування всіх перешкод, що стоять на дорозі свобідного розвитку робітничих організацій, а іменно вживання війська та поліції підчас страйків а також права заборони (інджонкшен) проти страйкування та бойкотування.

6) Необграниченого виборчого права для мущин та жінок і скасування всіх маєткових кваліфікацій та виборчих кавцій для кандидатів.

7) Ініціятиви, референдума та права відклику.

8) Скасування сенату.

9) Цілковитої свободи преси, слова та мирних зборів.

10) Публичної власности всіх галузей промислу, що дійшли до степеня монополю.

"Партія з'обовязується працювати невтомно задля здійснення вище вичислених домагань і здобувати з рук пануючої кляси всякі инші уступки для поліпшення робітничого життя у теперішнім суспільнім ладі, однаково-ж кладе натиск на те, що ці домагання є лише средствами до досягнення ціли, а цілковите освободження робітничої кляси від визиску і недолі може прийти лише через скасування теперішнього устрою продукції для зисків, що якраз і є найвищою метою Соціял-Демократичної Партії Канади".

Український Робітничий Дім в Тімінс, який є окружним осередком українських робітничих організацій в північнім Онтеріо.

Онтерійські двацять льокалів С. П. К., що нараховували поверх 1,000 членів, відбули свою конференцію 15—16 квітня 1911 р. і на ній орґанізували нову партію — Канадійську Соціялістичну Федерацію, визначивши Берлін (Киченер) на місце перебування виконавчого комітету. На цій-же конференції вирішено було приєднатися до II-го Інтернаціоналу, та скликати спільну з Соц.-Дем. Партією Канади (у Вінніпеґу) конференцію з метою злуки обох орґанізацій.

30. листопада 1911 р. відбулася в Порт Артур спільна конференція представників Соціял-Демократичної Партії та Канадійської Соціялістичної Федерації і на ній вирішено обєднати обі організації під назвою Соціял-Демократична Партія Канади.

ФЕДЕРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТІВ.

Процес вище згадуваного росходження й орґанізаційного роскладу не минув й українських відділів С. П. К. Всі вони схилялися до соціял-демократів.

Вже на першій нараді українських соціялістів, що відбулася 12. листопада 1909 р. у Вінніпеґу, вирішено було утворити Федерацію Українських Соціял-Демократів в Канаді, як автономну частину С. П. К., а якщо виконавчий комітет партії з цим не погодиться, то в такому разі ця федерація мала вести свою працю самостійно, або у злуці з тими відділами, що через свої соціял-демократичні тенденції залишалися поза партією.

Федерацію Українських Соціял-Демократів остаточно орґанізовано в лютім 1910 р. і вибрано її виконавчий комітет (у Вінніпеґу). Вона нараховувала тоді 10 відділів в слідуючих місцевостях: Вінніпеґ, Брендон, Едмонтон, Кардиф, Восток, Келґари, Кенмор, Фенікс, Госмер та Монтреал. "Робочий Народ" став її орґаном.

Не діждавшися ні визнання, ні відповідді від виконавчого комітету С. П. К., Федерація Українських Соціял-Демократів на свому першому з'їзді, що відбувся 22—27 серпня 1910 р. в Едмонтоні, приняла свій власний статут і вирішила приєднатися до Соціял-Демократичної Партії Канади.

РОЗВИТОК СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ КАНАДИ.

Соціял-Демократична Партія Канади швидко розвинулася у найбільшу в тому часі та впливову політичну орґанізацію робітничої кляси Канади. Її програма негайних домагань зацікавила робітників. Співчуваюче становище до трейд-юнійного руху — хоч вона не брала на себе у відношенні до нього

керуючої ролі, як це робить сьогодні Комуністична Партія, але визнавала його корисним і поодинокі її члени брали в ньому участь — здобувало для ньої прихильність в юніях.

В 1913 р. организували противники парляментарної акції в Торното Соціялістичну Партію Північної Америки, але вона поза Торонто не поширилася і не пошкодила Соціял-Демократичній Партії Канади, з якою вона остаточно злилася в 1918 році.

Найбільше поширилася С.-Д. П. К. між фінляндськими та українськими робітниками. В партії існували фінляндська і українська федерації з широкими автономними правами. У тих федераціях й була завжди переважаюча більшість членства партії.

Розвиткові партії допомогали партійні часописи на англійській, українській та фінляндській мовах. Анґлійським орґаном партії, від самого її заснования, був тижневик "Каттонс Віклі", що виходив в Ковансвил, в провінції Квебек. Передплата на цей часопис була дуже низька і через те циркуляція його в 1913 р. досягла була 31,500 примірників. Але становище його в деяких справах не було ясне і не всі члени визнавали його за партійний орґан. В грудні 1914 р. його перенесено до Торонто, але циркуляція його впала була вже тоді до 18,700 примірників.

Партійним орґаном на фінляндській мові був часопис, що виходив що тижня ще від 1907 р., а в 1912 р. почав виходити щоденно. Щоденником він провалився швидко, а на його місці в 1916 р. почав виходити новий часопис "Вапаус", що видається й по сьогодні (тепер комуністичний орґан) три рази на тиждень в Содбори, Онт.

На українській мові, як це вже згадувано, виходив у Вінніпеґу "Робочий Народ".

При всіх цих часописах видано на всіх трьох мовах чимало брошур та памфлетів.

С.-Д. П. К. до того виросла за три роки, що в 1914 р. нараховувала 82 льокалі в Онтеріо, 46 в Бритіш Коломбії, 45 в Алберті, 20 в Саскечевані, 28 в Манітобі та 8 в Квебеку, з язиковими відділами в багатьох містах, а в них поверх 5,500 членів.

Однак той швидкий ріст партії не мав на ню доброго впливу: в партії нагромадилося багато сирового, не підготовленого матеріялу з-між робітників та фармерів, що його всього неможливо було перетравити і дисциплінувати, а до того примазався до ньої і вперто-опортуністичний реформістський

елємент, перелетні політичні спекулянти, особливо з-між деклясованих інтеліґентів-професіоналістів, до діла негодящі революційні пустомели то-що. Це зробило партію слабо централізованою та мало дисциплінованою.

Але що найважливіше — в партії, як і у всіх инших партіях ІІ-го Інтернаціоналу, був дійсно революційний елємент, що бажав провадити клясову боротьбу та марксістську політику на ділі, а не тільки на словах, та був також і такий, що дійсної боротьби з капіталістичним ладом не бажав і склонний був завжди до угодовства, до переговорів і порозуміння з буржуазією. Вже тоді було ясно, що між тими двома елєментами мусять виникнути (й виникли пізніше) росходження, боротьба і цілковитий розрив.

РОСКОЛ У ФЕДЕРАЦІЇ УКР. СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТІВ.

У Федерації Українських Соціял-Демократів зараз таки по з'їзді в Едмонтоні стався роскол. До росколу дійшло не через якісь принціпіяльні або тактичні росходження, а через боротьбу за верховодство.

Нещастям Федерації було те, що керовництво її справами, а особливо часописом, опинилося в руках "соціялствуючих" інтеліґентів та напів-інтеліґентів, що прийшли до робітничої орґанізації з "задніми думками" про використання її для своїх цілей. Найкращим доказом тому є факт, що всі ті, що гризлися тоді між собою за керовництво Ф.У.С.-Д., не зважаючи на те, що руйнували її, одні ранше, другі пізніше, пішли геть від робітничого руху і вислуговуються сьогодні його ворогам.

Частина тих перелетних приятелів українських робітників була у Вінніпеґу, а частина в Едмонтоні. Едмонтонські захотіли перенести часопис "Робочий Народ" на захід, а коли це не вдалося, вони почали видавати свій часопис "Нову Громаду" і орґанізували (2. травня 1911 р.) з кількох відділів Ф.У.С.-Д. на заході Федерацію Українських Соціялістів, що мала встановити звязки з Соціялістичною Партією Канади.

Тільки під натиском рядового членства та робітників, що були в головних комітетах обох Федерацій, прийшло в грудні 1911 р. до порозуміння на спільній конференції в Колмен, а до згоди на спільному з'їзді 5—8 лютого 1912 р. Вирішення спору передано товариському партійному судові у Львові, а до часу одержання присуду, обі федерації мали працювати згідно, придержуючись умови.

Федерація Українських Соціялістів і її орган "Нова Гро-

мада" ще того року перестали існувати, деякі її провідники пішли на службу робітничим ворогам, а кращі і щирі члени вернули назад до Ф.У.С.-Д.

Але вже в марті 1912 р. виникли спори й боротьба між "лідерами" таки в самому центрі, у Вінніпеґу. Вони завдали орґанізації важкий удар та дуже ослабили її. Швидко змінялися проводирі Федерації та редактори часопису "Робочий Народ", який почав підупадати. З центру партії не було в цих клопотах допомоги.

УКРАЇНСЬКА СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ.

На початку 1914 р. перейменовано Ф.У.С.-Д. на Українську Соціял-Демократичну Партію. Повстала, отже, в Соціял-Демократичній Партії Канади друга партія. Така слаба була централізація С.-Д.П.К., що її виконавчий комітет не звертав на це уваги, задовольняючись таким звязком, що тоді існував, а з'окрема поголовним податком з членських вкладок.

В тому-ж самому часі "Робочий Народ" перейшов з рук шеровців на власність У.С.-Д.П., але вмисні злочинні старання деяких внутрішніх зрадників орґанізації довели його до того, що на початку 1915 р. він виходив вже тільки раз на місяць.

Чимало пошкодило орґанізації й те, що в Едмонтоні орґанізовано було соціял-патріотичне товариство "Самостійна Україна", а в Торонто почав виходити журнал "Свідома Сила", що швидко перемінився на тижневий часопис "Робітниче Слово". І все це робили видатні члени У.С.-Д.П.

Аж в 1916 р., знову під натиском рядового членства, новобраний виконавчий комітет У.С.-Д.П. взявся за рятунок орґанізації та її часопису. Справи партії взяли в руки молоді, енерґійні та щирі члени, усунули від відповідальної роботи і з партії тих, що її тормозили й гальмували та руйнували орґанізацію, встановили порядок, дисціпліну, влаштували нову друкарню для часопису, який знову почав виходити що тижня, а пізніше два рази в тиждень, притримуючися противоєнного та більшовицького напрямку. За 16 місяців "Р. Н." здобув коло 3,000 нових передплатників. Орґанізація ожила, зміцніла і розвиток її пішов швидким темпом вперед.

В серпні 1917 року відбувся у Вінніпеґу з'їзд У.С.-Д.П., в якому взяли участь представники 25 відділів, що нараховували більше як 600 членів. З'їзд одобрив старання й вирішення виконавчого комітету, суворо осудив соціял-патріотичні ухили деяких членів, та вкарав виновних за шкідливу орґанізації ді-

яльність. З'їзд перевів чимало ухвал, корисних для дальшого розвитку й поширення праці У.С.-Д.П.

СТАНОВИЩЕ СОЦ. ОРҐАНІЗАЦІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ.

До світової війни залишилося властиво тільки дві робітничі Партії — Соціял-Демократична Партія Канади та Соціялістична Партія Канади. С.-Д. П. К. була куди більша й сильніша членством та впливом на робітничі маси. С. П. К. втрачала популярність і ослабала.

Обі ці партії заняли ясне й виразне становище проти війни і майже весь час провадили противоєнну пропаґанду, пояснюючи в пресі та маніфестах суть імперіялістичної війни та закликаючи не підтримувати її. За це, особливо наприкінці війни, коли буржуазія встигла роздути воєнний патріотизм, проти них посипалися переслідування, арешти активніших членів, а місцями й погроми, влаштовувані підюдженим патріотичнохуліґанським елементом на їхні мітинґи та помешкання.

Найбільший вплив здобула собі С.-Д. П. К. у Вінніпеґу. Тут вона здобула два місця у міській раді та провела одного свого посла до провінціонального парляменту. З доручення партії цей посол виступив в парляменті з сильною противоєнною промовою, яка ясно визначила становище партії у відношенні до війни перед робітничою клясою Канади.

До Кієнтальської та Ціммервальдської конференцій революційного крила соціял-демократичних партій Европи, ні С.-Д. П. К. ані С. П. К. ясного становища не заняли, але їхня преса ("Кенедієн Форверд", що почав виходити замісць "Каттонс Віклі", та "Вестерн Кларіон") віднеслися до них співчуваючо.

Але під ударами переслідувань, воєнного законодавства та воєнно-патріотичного дурману обі партії ослабали. Траплялися слабодухи, що залишали орґанізації. Найкраще держалися ще українська та фінляндська частини С.-Д. П. К.. Особливо У. С.-Д. П. розвинулася в останніх роках війни у боєве революційне ліве крило С.-Д. П. К.

РОЗГРОМ СОЦІЯЛІСТИЧНИХ ОРҐАНІЗАЦІЙ.

Коли в Росії почалася пролєтарська революція, у змучених війною робітників та бідніших фармерів піднявся настрій й воскресла надія на важливу зміну. Владі довелося хапатися крайніх драстичних способів боротьби, щоб надалі підтримувати воєнний настрій населення і не допускати поширення революційних думок між робітниками.

Проти революційних орґанізацій посипалися міністерські розпорядження, почалися масові арешти. На помешкання соціялістичних орґанізацій та їхніх активних передових членів стала наїздити державна й військова поліція. У Вінніпеґу та деяких инших містах влаштовувано справжні погроми.

Наприкінці вересня 1918 р. міністерським розпорядженням оголошено поза законом Українську Соціял-Демократичну Партію та всякі инші орґанізації соціял-демократів більшовиків, а також Індустріяльних Робітників Світа, соціял-революціонерів, китайські робітничі товариства, Китайську Національну Ліґу, і такі юнії, що проповідують "насильні політичні, економічні або суспільні зміни". Орган У. С.-Д. П. "Робочий Народ" та видаваний тоді при ньому декілька місяців на російській мові часопис тої-ж самої назви заборонено видавати.

На редакцію й друкарню "Робочого Народа", а також і на приватні помешкання відповідальних робітників в редакції і У. С.-Д. П. зробила державна поліція наїзди, при чому в редакції та друкарні зроблено чимало спустошення. Під час цих наїздів забрано багато літератури, листів та документів. Багато забраної в редакції літератури, річників всяких часописів, архівних документів то-що поліція спалила.

Вже до того часу значне число членів У. С.-Д. П. було заарештовано (арештували й масово на мітинґах, як наприклад в Оттаві на першотравневому мітинґу заарештовано було всіх присутних) та увязнено в концентраційних таборах та по тюрмах. А далі арешти ще збільшилися. Багатьох товаришів депортовано до старого краю.

Переслідування й арешти досягли російських і инших товаришів, але найбільше потерпіли українські товариші, а найменше анґлійські, хоч були й між ними жертви тої нагінки.

До С. П. К. згадуване міністерське розпорядження не відносилося, але вона теж не могла в тих умовах працювати. Як швидко вияснилося, то й до Соц.-Дем. Партії Канади в цілости того розпорядження не застосовано, тільки до Укр. Соціял-Демократичної Партії. Але, позбавлена участи своєї під ту пору такої активної частини як У. С.-Д. П., до того у таких важких умовах, з розбитим членством, що заняло вижидаюче становище, С.-Д. П. К. була розгромлена і не змогла проявити жвавішої діяльности. Виявилося, на жаль, що серед робітників ще дуже слабо розвинуте завзяття до революційної клясової боротьби, що вони більш склонні до примирення з бур-

жуазією, хоч були поодинокі приклади прекрасної самопосвяти.

Як С.-Д. П. К. так і С. П. К. виявилися нездатними орґанізувати робітничу клясу на боротьбу й керувати ньою під час наступу й атаків буржуазії. Стало ясно, що вони віджили свій час і на їхньому місці мусить повстати инша, боєва, революційна, політична партія робітничої кляси, здатна провадити працюючі маси до дійсної боротьби проти капіталістичної кляси у всяких умовах, здатна вміло відступати, а в слушні моменти наступати, ведучи робітничу клясу до перемоги.

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ КАНАДИ.

Таку партію орґанізовано і нею є сьогоднішня Комуністична Партія Канади. Орґанізовано її не так, як другі партії.

По розгромі С.-Д. П. К. панувала в Канаді до 1921 р. чорна реакція, під консервативною владою. Саме тоді міжнародня ситуація була революційна. В Европі падали трони, вибухали революційні повстання, а величезний страйковий рух докотився й до Канади. У Вінніпеґу в 1919 р. вибух ґенеральний страйк, що записав на сторінках історії боротьби працюючої кляси у всій Америці найкращий приклад робітничої солідарности.

В Радянських Республіках перейменовано С.-Д. Р. П. (більшовиків) на Комуністичну Партію (для відріжнення її від соціял-угодовських партій), а згодом утворено Комуністичний (III) Інтернаціонал, що високо підняв прапор комуністів І-го Інтернаціоналу.

В такій ситуації та серед таких умовин швидко відбувався й в робітничому русі Канади процес розмежування між дійсними революційними елементами та реформістсько-угодовськими. Загально-ж клясова політична свідомість робітників значно зросла.

Наприкінці 1919 року орґанізовано в деяких містах на сході і заході Канади перші комуністичні гуртки, що в початках мусіли існувати й провадити працю в нелеґальних умовах, використовуючи існуючі, або-ж створені ними, леґальні робітничі орґанізації. Зразу вони були об'єднані деякі з Комуністичною Партією Америки, а инші з Об'єднаною Комуністичною Партією Америки. Відтак на спільній конвенції в Онтеріо вони об'єдналися в Комуністичну Партію Канади.

Але Компартія не мала тоді можливости працювати леґально і розгорнутися у масову партію робітничої кляси. Тому в грудні 1921 року скликано було (за покликом часопису "Воркерс Ґард") конференцію в Торонто всіх тих робітничих рево-

люційних орґанізацій, що співчували комуністичному рухові, з метою утворити всекраєву революційну робітничу партію. Конференція вирішила таку партію орґанізувати і визначила місяць лютий 1922 р. на скликання її першої конвенції.

В лютім 1922 року відбулася визначена конвенція і на ній утворено Робітничу Партію Канади (Воркерс Парті оф Кенада). Конвенція приняла комуністичну програму і вирішила прилучитися до Комуністичного Інтернаціоналу, який одобрив її програму і приняв як свою секцію. В Р. П. К. орґанізовано теж українську та фінляндську секції.

Краща частина Соціялістичної Партії Канади вступила до Робітничої Партії Канади, а останки її і часопис "Вестерн Кларіон" не довго по тім перестали існувати. Р. П. К. почала видавати свій власний орґан "Робітник" ("Ді Воркер") на анґлійській мові, а на українській та фінляндській мовах її орґанами стали "Українські Робітничі Вісти" і "Вапаус".

До того часу реформісти й угодовці теж орґанізувалися. В Онтеріо ще перед 1919 р. орґанізовано Незалежну Партію Праці, що в спілці з фармерською орґанізацією Об'єднані Фармері Онтеріо дісталася була на кілька років до провінціональної влади, після чого ганебно провалилася. На заході (в Брит. Коломбії, Алберті та Саскечевані) утворено Федеративну Партію Праці, що своєю будовою і програмою нагадує Британську Партію Праці. У Вінніпеґу утворено після ґенерального страйку Домініяльну Партію Праці, яка швидко розкололася на Незалежну Партію Праці та Домініяльну Партію Праці (ця вже не існує). Орґанізовано й инші льокальні робітничі політичні партії в ріжних місцевостях.

Робітнича Партія Канади зі значним успіхом працювала над тим, щоб усі ці партії, трейд-юнії і инші робітничі орґанізації об'єднати на федеративних основах в одну Канадійську Партію Праці та утворити в цей спосіб єдиний фронт робітничої кляси для боротьби проти капіталізму. В більшости провінцій цю партію орґанізовано.

В квітні 1924 р. на третій конвенції Робітничої Партії Канади вирішено приняти назву — Комуністична Партія Канади. При партії орґанізовано теж Ліґу Комуністичної Молоді, що розгорнула жваву працю серед робітничої та фармерської молоді по цілій Канаді.

Розмір цеї статті не дозволяє довше спинитися на повоєнному політичному русі робітничої кляси в Канаді, а особливо на діяльності Комуністичної Партії Канади. Для того треба присвятити окрему й обширнішу статтю, бо сама Комуністична

Партія започаткувала в тому русі найважливіший до тепер періoд його історії.

На закінчення треба сказати, що зараз найважливішу ролю в політичному життю робітничої кляси Канади відограють — Комуністична Партія Канади, Канадійська Партія Праці та в деякій мірі Незалежна Партія Праці, що існує як місцева організація у Вінніпеґу, Торонто та декількох инших містах.

Але одна тільки Комуністична Партія Канади постійно здобуває собі щораз більшу ненависть серед буржуазії і її слуг, а глибоке довіря, любов і пошану серед працюючих мас Канади.

М. Попович.

ФАРМЕРСЬКИЙ РУХ В КАНАДІ

ЗАГАЛЬНИЙ СТАН ФАРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Канада має коло 358 міліонів 152 тисячі 190 акрів землі придатної під управу. З того в 1925 році було обробленої землі всього 58 міліонів 240 тисяч 667 акрів і 10 міліонів 97 тисяч 42 акрів вжитих на пасовище (отже використано менше, як одну пяту часть всієї придатної під управу землі).

Міліони акрів найкращої землі і в найбільш вигідному положенні знаходяться в руках капіталістичних торговельних, залізничих, земельних і инших компаній (акційних спілок) та церков, котрі загарбали собі її ще від самих початків кольонізування Канади.

Але земля ця в руках капіталістів без прикладення до неї людської праці не являла-б жадної вартости. Тому уряд відпускав межуючу державну землю на наділи, що їх звуть "гомстедами" і на тих наділах поселювано іміґрантів. Іміґранти прорубували ліси, висушували багниця, будували дороги і таким чином підіймали та збагачували вартість межуючих земель капіталістичних компаній.

Капіталісти отримали землю задармо та ще й чимало грошевої допомоги від уряду, і податків від тої землі не платять. Іміґранти мусіли платити за землю, хоч і не багато, бо тільки по 10 доларів оплати за кожний "гомстед", допомоги ніякої не діставали, а податки платили і платять чим-раз більші й більші. За те сьогодні капіталістичні компанії продають свої землі за високі ціни, а фармері стогнуть від заборгованости.

Іміґранти поселювалися на "гомстедах", хоч були й такі, що купували собі фарми від компаній, або ж від фармерів (робили це особливо іміґранти зі Злучених Держав, що привозили з собою деякий капітал). Іміґрант, що візьме "гомстед", мусить жити на ньому що найменше 6 місяців кожного року на протязі трьох років, обробити таку кількість землі, побудувати такі господарські будинки та придбати такий інвентар,

як цього вимагають урядові правила, тоді він, після трьох років, стає власником фарми.

Звичайно, фарми в Канаді підлягали й підлягають процесові поділу й поменшення (головним чином у старших і густіше заселених східніх провінціях) з одного боку, а прибавлення і побільшення (особливо в західніх, молодших та рідше заселених провінціях) з другого. Таким чином у східніх провінціях і в одній тільки найдальше на захід висунутій провінції Бритіш Коломбія (над Тихим океаном) переважають фарми дрібного розміру, а в західніх провінціях (Манітоба, Саскечеван і Алберта) переважають фарми великого розміру. На тих дрібніших фармах у східніх провінціях і в Бритіш Коломбії провадиться за те більш інтензивне господарювання, і переважають не-зернові фармерсько-господарські культури, огородництво, овочеві сади, скотарство та мішане господарство, а на більших розміром фармах західніх провінцій провадиться екстензивне господарювання і переважає продукція зерна, особливо пшениці (хоч в останніх часах почало розвиватись і мішане господарство, особливо серед поселенців з центральної та східньої Европи).

Слідуюча табличка виявляє, який відсоток становлять деякі рільничі продукти у загальній фармерсько-господарській продукції кожної провінції, та дає поняття про їхнє значіння в будові фармерського господарства та й про саму цю будову:

Провінції	Збіжжя взагалі	Пшениця %	Овес %	Сіно %	Окопові ростини	Овочі %
Принс Едвард Айленд	18.9%	3.8	13.1	20.8	15.6%	1.0
Нова Скошія	7.6	1.0	5.5	29.1	11.2	9.0
Ню Бронсвик	14.3	1.1	10.5	28.9	16.9	1.5
Квебек	17.4	1.3	12.3	27.5	6.7	1.8
Онтеріо	25.8	6.5	11.5	17.8	4.4	3.3
Манітоба	70.5	45.8	14.3	5.9	1.6	—
Саскечеван	78.5	61.5	13.1	3.9	1.0	—
Алберта	69.2	50.3	14.4	6.8	1.0	—
Бритіш Коломбія	8.3	3.0	4.4	23.8	7.1	14.1

В 1921 році було в Канаді 711,090 всіх занятих фарм, з простором землі в 140,887,903 акрів. Але з того обробленої землі було тільки 70,769,548 акрів, а засіяної 49,680,666 акрів і під городами, овочевими садами та виноградниками 352,693 акрів.

По своїй величині ці фарми поділені ось так: від одного до 50 акрів було 18 відсотків; від 51 до 100 акрів — 22.2 відсотків; від 101 до 200 акрів — 32.2 відсотків; від 201 до 299 акрів — 4.4 відсотків; від 300 акрів і вище — 23 відсотки.

З усіх цих фармів 609,572 були заняті власниками, 5,608 під управою завідувачів (капіталістичні), 55,948 в руках орендарів і 39,962 в руках напів-власників і напів-орендарів.

Наведений вище підрахунок виявляє, що в пересічному величина фарми в Канаді виносить 198 акрів*), що переважають фарми дрібного розміру і “гомстеди”, що тільки половина занятих фармів оброблена, що тільки біля 30 відсотків фермерських господарств вимагають найманої праці і то здебільшого не постійної, лише сезонової (підчас сівби, жнив і молотьби).

Не зважаючи на швидкий індустріяльний розвиток країни, аґрікультура, включаючи скотарство й садівництво, все ще являється основною індустрією Канади, що постачає сировину

*) Пересічна (середня) величина фарми в самих степових провінціях Манітоба, Саскечеван і Алберта буде, розуміється, значно більша і виноситиме майже 300 акрів. — М. П.

Український Робітничий Дім в Едмонтоні, який є провінціональним осередком українських робітничо-фармерських орґанізацій в Алберті.

значній кількості канадійських фабрик, а також значний відсоток продуктів в перероблену вигляді, що їх Канада експортує за кордон.

Загальне аґрікультурне багацтво Канади оцінювалося в 1925 р. на $7,832,942,000 (майже 8 міліярдів доларів), а самі аґрікультурні продукти на $1,159,391,600. Агрікультурні продукти становлять 36 відсотків усієї продукції Канади. Недавно ще фармерсько-господарська промисловість займала перше місце, а тепер вона уступила його фабричній промисловості, що становить 43 відсотки усієї чистої промисловости країни.

Завдяки заселенню степових провінцій — Манітоби, Саскечевану і Алберти — та незвичайному розвиткові продукції пшениці за останніх 25 років, Канада стала сьогодні першим постачальником експортної пшениці на світовому ринкові. В 1923—24 році вона вивезла на світовий ринок 41 відсоток всеї експортної пшениці в світі. Того-ж (1923 року) урожай пшениці в Канаді був 474,199,000 бушлів.

Фармерське господарство машинізоване й технічно поставлене на досить високий рівень; канадійська пшениця рахується першої якости. Середній врожай пшениці в 1919—23 р.р. був такий: озимої 22.8 бушлів з акра, а ярової 15.1 бушлів.

Ось як представляється продукція і вартість пшениці за роки від 1923 до 1926:

Роки	Засіяно акрів	Було бушлів	Вартість
1923	21,886,146	474,199,000	$316,994,700
1924	22,055,710	262,097,000	320,362,000
1925	21,972,732	411,375,700	459,149,200
1926*)	22,824,100	406,269,000	441,355,000

ЕКОНОМІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ФАРМЕРІВ.

З усього того аґрікультурного багацтва для фармерів Канади користи не так багато, як цего можна було-б сподіватися, бо фарми їхні так потонули в заборгованости, що плоди їхньої праці йдуть головним чином на сплачування боргів і відсотків, а фармерам залишається тільки улюблена уява про посідання фармів. Фармері, це в більшості парії, привязані до землі для того, щоб працювати для зисків торгового, промислового і фінансового капіталу.

Щоб обробляти землю фармер потребує фармерсько-господарського знаряддя, машин і купує, що йому потрібно, в кредит. І звичайно позичає грошей, щоб заплатити задаток,

*) Цифри за 1926 рік ще не точно встановлені, тільки приблизні.

а як ґарантію за зворот грошей і оплату вартости знаряддя та машин він віддає своїм кредиторам право на фарму або худобу. Таким чином знаряддя і машини на ділі до нього не належать і право на фарму й худобу залишається в руках кредиторів. Фермерові залишається тільки надія, що колись він оплатить усі свої борги і все буде його власністю. Але він мусить сплачувати податки, відсотки, рати, купувати одяг то-що і знову примушений брати в борг. Таким чином, він ніколи не може звільнитися від боргів, а його працею годуються кредитові компанії, банки, компанії фармерсько-господарських машин та знаряддя, елеваторні компанії, збіжеві спекулянти, залізнодорожні компанії і так далі.

Під час війни, коли платили кращі ціни за зерно й худобу, фармерам був даний необмежений кредит і вони купували тоді багато землі, машин та знаряддя за високі ціни. В 1920 і 21 році настигла велика кріза і десятки тисяч фармерів були доведені до банкроцтва. Заборгованість фармерів досягала в ріжних провінціях від 70 до 94 відсотків. Десятки тисяч фармерів залишили свої фарми і пішли в промислові міста або виїхали до Злучених Держав шукати праці. Велику кількість фармів зліцитовано, продано за податки або борги. Ця кріза, збільшена ще частковим невроджаєм, поставила фармерів у дуже тяжке становище.

В останніх роках, у звязку з підвищенням цін на зерно, особливо на пшеницю, на світовому ринку і взагалі з кращими урожаями 1923 — 1926 років, становище фармерів покращало, але це поліпшення не можна вважати постійним і незмінним. Навіть тепер помітно, як ціни на фармерські продукти поволі падають, а ціни на продукти фабричної промисловости залишаються на високому рівні.

В найближчих роках можна сподіватися нової дефляції і крізи. В 1924 році "ножиці" зійшлись і ціни на аґрікультурні продукти навіть перевищили ціни фабричних продуктів, а зараз ножиці знову розімкнулись. Ось що показує порівнююча табличка (всі дані взяті з 1. вересня кожного року):

Роки	1908-12	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926
Індустр. індекс	100	234.5	228.5	305.2	149.2	157.7	180.7	164.4	180.9	174.6
Аґрікульт. індекс	100	227.4	245.7	243.2	106.2	116.9	132.4	166.4	149.4	138.5
В середньому	100	230.9	237.1	274.2	127.7	146.3	156.5	165.4	165.1	156.5

Стабілізація капіталізму відбилася не тільки на робітниках, але й на фармерах. Післявоєнні борги лягли на них важким тягарем. Громадські борги (домініяльні, провінціональні і му-

ніципальні) Канади виносять майже чотири з чвертю міліярдів доларів. Приватні борги, вкладені капітали і инші форми заборгованости досягають приблизно такої-ж суми, як і громадські борги.

ПЕРШІ ФАРМЕРСЬКІ ОРҐАНІЗАЦІЇ НА СХОДІ.

Тяжкі економічні умовини примусили фармерів орґанізувати свої сили для боротьби як на економічному, так і на політичному фронті. Фармерський рух в Канаді вилився в форму напів-економічних і напів-політичних орґанізацій, і завжди мав неозначений радикально-проґресивний характер.

Перші фармерські орґанізації в Канаді появилися в провінції Онтеріо ще перед 1890 роком під назвою "Ґрендж"*). Вони ставили собі за завдання освітню працю і кооперативну торговлю. Хоч вони й були неполітичного характеру, то все таки виступали від імени фармерів проти всяких монополій, за реформу митної тарифи, громадську власність гідроелектричних станцій, телефонів то-що. Ці орґанізації не розвинулись широко через недостаток аґресивного проводу і скоро поруч них повстає нова фармерська орґанізація в тій самій провінції, що називається "Патрони індустрії". Вона виступає вже з деякими домаганнями чисто політичного характеру (як от: скасування канадського сенату), і встигла навіть вибрати 16 своїх послів до провінціонального парляменту та кількох до доміняльного парляменту. Тільки-ж ці посли не мали своєї незалежної політичної лінії, а пішли одні з ліберальною, а другі з консервативною капіталістичними політичними партіями, що й мало шкідливий вплив на орґанізацію та було одною з причин її упадку.

В 1902 році фармері провінції Онтеріо створили знову нову орґанізацію — "Товариство Фармерів", що стало виступати в обороні фармерських інтересів, проти підмог, що їх уряд давав капіталістичним залізничим компаніям, залізнометалюрґійній промисловості, проти високих залізничих фрахтових оплат, та проти митного тарифу і т. д. В 1908 році "Товариство Фармерів" об'єдналося разом з останками орґанізації "Ґрендж" і об'єднана орґанізація розпочала боротьбу за встановлення вільної торговлі між Канадою та Злученими Державами. Це питання залишається і посьогодні спірним питанням між фармерами і канадійськими фабрикантами.

*) Назву "Ґрендж" запозичено від орґанізації тої-ж назви в Злучених Державах. — М. П.

НЕОРҐАНІЗОВАНА БОРОТЬБА ФАРМЕРІВ НА ЗАХОДІ.

Через західню Канаду до цього часу була вже побудована залізниця*), що зветься по анґлійськи "Кенедієн Песифик Рейлвей" — скорочено "Сі-пі-ар" — і належить до наймогутнішої в Канаді капіталістичної компанії. Туди, на захід, посилали приїжджих іміґрантів і там почало зростати піонєрське фармерське населення та розвинулася продукція пшениці. Скоро з'явились там теж дрібні торговці пшеницею і були побудовані невеликі плоскі амбари (шпихлірі) для зсипки збіжжя. Цих амбарів в скорому часі не вистачало для вміщування усього збіжжя, що його привозили фармері.

Сіпіарська залічнича компанія проголосила концесії на побудовання елеваторів, що вміщали-б не менше 25 тисяч бушлів пшениці кожний. Умови концесії були такі, що залізнича компанія не буде приймати від фармерів збіжжя для нагрузки у ваґони із звичайних амбарів, а тільки з елеваторів. Ті-ж, хто побудує елеватори, мають дати фармерам місце для

*) До 1878 р. не було залізниці зі сходу до Вінніпеґу, аж того року проведено її остаточно з Сент Пол (Злучені Держави). Будову Сіпіарської залізниці аж до Венкувер закінчено в 1886 р. — М. П.

Український Робітничий Дім в Саскатуні, який є провінціональним осередком українських робітничо-фармерських орґанізацій в Саскечевані.

вміщування зерна і можливість ладувати у ваґони. Концесії були приняті власниками великих млинів і збіжжевими спекулянтами, що почали будувати елеватори та витісняти дрібних торговців збіжжям та власників звичайних амбарів.

Фармері опинилися в повній залежності від власників елеваторів, котрі самовільно визначали сорти збіжжя, кількість непотребів і ціну так за збіжжя, як і за його перетримування в елеваторах та за ладування. Фармерів грабували без ніяких обмежень. І досі фармері частенько називають елеватори "аліґаторами" (крокодилями).

Ця експльоатація побіч усіх инших тяжких умовин поселенців на новій території викликала серед фармерів вибух гніву і незадовлення, який виявився у пресі в численних листах від фармерів, а також в промовах деяких послів у доміняльному парляменті. Щоб заспокоїти фармерів, в 1900 році проведено закон (Манітоба Ґрейн Ект), що наказував залізничій компанії доставляти фармерам ваґони для безпосереднього навантажування пшениці (прямо з возів у ваґони) та дозволяти їм вживати звичайні амбари для перетримування пшениці. На основі цього закону мали бути побудовані плятформи для ладування зерна, а власники елеваторів мали ґарантувати правильне сортування і вагу збіжжя та встановити єдину форму талонів (тикетів), що їх давали фармерам при прийомці збіжжя.

У відповідь на цей закон власники елеваторів орґанізувалися в "Норт Вест Елевейтор Асосієйш'н" (назву пізніше змінено на "Норт Вест Ґрейн Ділерс Асосієйш'н") з метою, щоб не допустити конкуренції і встановити однакові ціни на закуповуване у фармерів збіжжя. Ні залізнича компанія, ані власники елеваторів з тим законом не рахувалися. Фармері ваґонів для ладування збіжжя не одержували й з постанов закону користи не мали. Це викликало серед фармерів велике обурення, що тоді загрожувало навіть серйозним бунтом.

ФАРМЕРСЬКІ ОРҐАНІЗАЦІЇ НА ЗАХОДІ.

Фармері західньої Канади остаточно зрозуміли, що неорґанізованим способом вони нічого не вдіють і в 1901 році повстає на заході Канади широка фармерська орґанізація "Товариство Територіяльних Хліборобів*), яка виступає на боротьбу

*) По англійськи "Територіял Ґрейн Ґроверс Асосієйш'н". Територіяльними звали себе тоді фармері заходу тому, що жили вони на території ще неорґанізованій. Аж в 1905 році із тої території орґанізовано дві провінції — Саскечеван і Алберту. Від того часу і назви фармерських орґанізацій беруться вже від назв провінцій. — М. П.

з залізнодорожньою компанією і власниками елеваторів. Фармері горнулися до орґанізації і вона скоро зростала. В 1902 році вона судом примусила залізничу компанію правильно постачати і розподіляти ваґони для навантажування збіжжя, що тим більш переконало фармерів у значінні орґанізації, і фармерський рух на заході став швидко зростати. Від того часу на заході Канади створюється головна база фармерського руху і туди переходить керовництво тим-же рухом.

В 1903 році ця орґанізація поширюється у провінції Манітоба, під назвою "Товариство Манітобських Хліборобів" (Манітоба Ґрейн Ґроверс Асосіейш'н), яке в 1906 році створило кооперативну орґанізацію під назвою "Хліборобська Збіжжева Компанія" (Ґрейн Ґроверс Ґрейн Компані) з метою торговлі збіжжям. В 1905 році, коли з територій, до того часу неорґанізованих, створено провінції Саскечеван і Алберта, "Товариство Територіяльних Хліборобів" змінює свою назву на "Товариство Саскечеванських Хліборобів".

У відповідь на орґанізацію фармерів, торговці збіжжям орґанізували у Вінніпеґу збіжеву біржу (Виннипеґ Ґрейн Ексчендж). В 1907 році фармерські орґанізації західніх провінцій орґанізували своє міжпровінціональне товариство "Інтерпровиншиял Кавнс'л оф Ґрейн Ґроверс енд Фармерс Асосіей-

Перша Рада Директорів орґанізації "Юнайтед Фармерс оф Алберта" в 1909 р. — З-ліва на право стоять: Дж. Мекдоналд, з Олдс, А. фон Мелецкі, з Келґари, Дж. Лонґ, з Намао, Дж. Бавер, з Ред Дір, Т. Балам, з Веґревил, Р. Шепард, з Страткона; сидить: Е. Дж. Фрім, з Келґари.

шинс" (Міжпровінціональна Рада Хліборобських та Фермерських Товариств) з метою спільних виступів в обороні фермерських економічних та політичних інтересів.

В 1908 р. вперше з'являється фермерський журнал "Ґрейн Ґроверс Ґайд" ("Хліборобський Провідник").

Ще далі на захід, у провінції Алберта, фермері тим часом створили дві організації: "Канадійське Товариство Рівности" і "Товариство Албертійських Фармерів", які в 1909 році об'єднуються в одну організацію, під назвою "Об'єднані Фармері Алберти" (Юнайтед Фармерс оф Алберта). Ця організація відограє важливу ролю в фармерському русі Канади. Її характер досить радикальний і вона визнає клясовий характер сучасного суспільства.

Спершу вона виступає, як організація неполітичного характеру, але вже з 1918 року бере участь в політиці, як чисто фармерська клясова політична організація. Увесь час вона провадить боротьбу проти монопольного капіталу, висуває домагання націоналізації банків і основних промисловостей, виступає проти війни й мілітаризму, визнає потребу звязку трудящих фармерів (яких в своїх резолюціях вона називає аґрарними робітниками) всього світу, співпраці з організованими індустріяльними робітниками всіх країн і т. д. У виборчих кампаніях вона бльокується з "Канадійською Партією Праці". За її прикладом створено пізніше подібні-ж організації фармерів майже по всіх провінціях Канади, в яких переважає слабо і середньо матеріяльно забезпечений фармерський елемент.

В 1910 р. замісць "Міжпровінціональної Фармерської Ради" створено всекраєву "Канадійську Раду Агрікультури" (Кенедієн Кавнс'л оф Еґриколчор), в якій об'єднались усі існуючі фармерські організації для спільних виступів в обороні фармерських інтересів в цілій країні. Але сьогодні цю організацію контролюють і нею керують угодові фармерські політикани і через це вона втрачає свій вплив і значіння. Все таки за допомогою цієї організації фармері встигли примусити парлямент провести деяке законодавство, корисне для фармерів.

Підчас коли в провінції Манітобі, під натиском організованих фармерів, провінціональний уряд був примушений в 1910 році побудувати урядові елеватори, то в других провінціях фармері мусіли створити свої власні елеваторні спілки. В 1911 році фармері Саскечевану організували "Саскечеванську Кооперативну Елеваторну Спілку" (Саскечеван Кооперейтив Елевейтор Компані).

В 1912 році манітобський уряд віддав свої елеватори в оренду фармерській орґанізації "Манітоба Ґрейн Ґроверс Асосієйш'н".

В провінції Алберті в 1913 році фармері орґанізують "Албертійську Фармерську Кооперативну Елеваторну Спілку". (Алберта Фармерс Кооперейтив Елевейтор Компані).

Фармерські орґанізації провінції Онтеріо об'єднуються в 1914 році в одну орґанізацію, що за прикладом албертійської фармерської орґанізації називає себе "Об'єднані Фармері Онтеріо". При цій-же орґанізації і того-ж таки року створено кооперативу під назвою "Кооперативна Спілка Об'єднаних Фармерів".

ГЕНРІ ВАЙЗ ВУД президент Об'єднаних Фармерів Алберти (Юнайтед Фармерс оф Алберта) і президент "Гвіт Пулу" в Алберті.

В 1917 році "Ґрейн Ґроверс Ґрейн Компані" і "Алберта Фармерс Кооперейтив Елевейтор Компані" об'єдналися в одну кооперативну спілку під назвою "Юнайтед Ґрейн Ґроверс". Того-ж року орґанізовано в Саскечевані спілку, що зветься "Саскечеванська Кооперативна Молочарська Спілка" (Саскечеван Кооперейтив Крімері Компані).

Всі ці кооперативні й инші фармерські орґанізації швидко розвиваються і в 1920—1921 роках досягають найбільшої сили. Вони нараховують десятки тисяч членів кожна і все далі розгалужують свою діяльність. Особливо орґанізація "Юнайтед Ґрейн Ґроверс" розвинулась у могутню торговельну спілку й створила собі цілий ряд допоміжних орґанізацій, але з її зростом вона перетворилась у звичайне акційне торговельне товариство, що ним тепер керують більш заможні фармері або-ж колишні фармері.

НЕЗАЛЕЖНА ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФАРМЕРІВ.

Успіх фармерських економічних орґанізацій, зріст недовіря до пануючих капіталістичних політичних партій (лібе-

ральної та консервативної), вплив пропаґанди соціялістичних орґанізацій, а особливо сильний вплив Жовтневої революції і революційного руху трудящих мас Европи, підготовили ґрунт для політичного фармерського руху в Канаді і штовхнули фармерів до незалежної фармерської політичної діяльности.

В 1919 році фармері провінції Онтеріо вибрали стільки своїх так званих проґресивних послів до провінціонального парляменту, що разом з представниками робітників вони створили "робітничо-фармерський уряд" у цілій провінції. Розуміється цей уряд складався із фармерських угодовців та правих робітничих соціял-реформістів. Розчарування із цієї робітничо-фармерської влади у провінції довело до того, що підчас нових виборів в 1923 році вона провалилася.

В 1922 році фармері Алберти, під керовництвом орґанізації "Об'єднані Фармері Алберти", здобули провінціональний парлямент підчас виборів, а в 1926 році знову побідили, так що й посьогодні в тій провінції є фармерський уряд.

В 1923 році фармері провінції Манітоба вибрали більшість своїх послів до провінціонального парляменту і тут теж існує фармерський, так званий проґресивний уряд.

В 1921 році вибрано 65 фармерських проґресивних послів до домініяльного (всекраєвого) парляменту (всіх послів було тоді в тому парляменті 235, а тепер їх є 245). Ці фармерські посли створили свій окремий проґресивний бльок і вибрали свого провідника по всім правилам парляментської політичної партії. Буржуазія підняла галас з приводу цього і назвала фармерський політичний рух "розпалюванням клясової боротьби" та "більшовизмом". Звичайно між фармерськими послами найшлись такі, що поспішили доказати, що вони "не більшовики" та не гадають боротися проти капіталізму і 17 таких фармерських послів почали постійно підтримувати ліберальну партію та її уряд навіть у фармерських питаннях і проти інтересів трудового фармерства. Шість проґресивних послів взагалі відкололись від фармерсько-проґресивного бльоку і разом з двома робітничими послами створили окрему ґрупу, що ввесь час пропонувала більш-менш корисні для фармерів та робітників законопроекти і взагалі виступала на оборону інтересів матеріяльно незабезпечених фармерів та робітників. Ця ґрупа була немов-би висловом єднання фармерів і промислових робітників та віщуном майбутнього робітничо-фармерського уряду.

Зовсім зрозуміло, що у фармерських орґанізаціях вже

від деякого часу помічалося розслоєння і розходження між багатими фермерами та, так-би мовити, середньо забезпеченими і незаможніми. Чимало колишніх провідників фермерських орґанізацій, розбагатівши, перейшли до капіталістичних політичних партій (головним чином до лібералів). Декотрі з них були, або-ж і тепер є навіть на міністерських становищах. Тії-ж провідники, що залишилися у фермерських орґанізаціях, та фермерські посли, теж далеко не всі виправдали покладені на них фермерами надії.

ФАРМЕРСЬКИЙ "СИНДИКАЛІЗМ" НА ЗАХОДІ.

Серед фармерів поширились незадоволення і зневіра у доцільність політичної діяльности. В наслідку у провінції Саскечеван повстає в 1922 році радикальна фармерська орґанізація під назвою "Фармерс Юніон оф Кенада" (Союз Фармерів Канади), що закликає до боротьби тільки на економічному полі, а політичної боротьби не визнає. Свою програму вона починає такими словами: "Сучасне індустріяльне суспільство поділене на дві кляси..." і т. д., а далі "...і тому відбувається неминуча клясова боротьба". Ця орґанізація дуже швидко об'єднала в своїх рядах більше як 20,000 найбільше економічно пригнічених фармерів провінції Саскечевану.

"Союз Фармерів Канади" розпочав боротьбу за відкладення сплати боргів, орґанізував бойкот проти купівлі фарм, що їх продавали з молотка за податки, видвигнув домагання законного забезпечення фармерам необхідних засобів до життя, разом з зерном на засів, кормом для худоби, інвентарем то-що, щоб цього всього невільно було забирати у фармерів і продавати за податки та борги. Він завжди виступав за тісну спілку з промисловими робітниками, допомагав страйкуючим робітникам як в Канаді, так і в Анґлії. Він теж підняв ініціятиву створення широкої кооперативної орґанізації "Гвіт Пул" для упорядкованого збуту пшениці і усунення збіжевих спекулянтів та посередників. В жовтні 1926 р. "Фармерс Юніон оф Кенада" та "Саскечеван Ґрейн Ґроверс Асосієйш'н" злучилися в одну орґанізацію -- у саскечеванську секцію "Юнайтед Фармерс оф Кенада".

Зневіра і байдужність до політичної, — а головно до парляментарної — діяльности, найкраще виявилась серед фармерів підчас нових виборів до домініяльного парляменту в 1925 році, коли вибрано лише 25 фармерських послів, так званих проґресістів (а лібералів 101, консерватів 117, робітничих 2). За

ціну деяких аґрарних реформ фармерський проґресивний парляментарний бльок підтримав ліберальну владу, але скоро декілька фармерських послів виступили проти цієї політики, що допровадило ліберальний уряд до упадку і до нових виборів.

Коли в 1925 році фармерські кандидати виступали як проґресісти і уявляли з себе більш-менш одно політичне уґруповання, яке мало певну умовлену програму і звали його часто "партією проґресістів" (хоч оформленою політичною партією воно й не було), то підчас останніх виборів (у вересні 1926 р.) вони розбилися аж на три части. Члени й кандидати орґанізації "Об'єднані Фармері Алберти", за виразною постановою своєї орґанізації, виступали як клясові фармерські представники, що є проти всякого угодовства з котрою-небудь капіталістичною політичною партією. Деякі фармерські кандидати в инших провінціях виступали просто як "проґресісти", а прочі виступали як "ліберальні проґресісти", що погоджувалися підтримувати ліберальний уряд. Всіх цих фармерських послів разом вибрано до домініяльного парляменту цим разом 36, а з того числа є 19 таких, що постійно підтримують ліберальний уряд і від лібералів нічим властиво не ріжняться.

Останні провінціональні й домініяльні вибори виявили вже виразно процес диференціяції (розслоєння і відріжнення), що розмежовує більше заможніх і багатих фармерів і менше заможніх та бідняків, а також доказують, що провінціональні орґанізації "Юнайтед Фармерс" (Об'єднані Фармері), в яких гуртуються головним чином менш заможні і бідняки фармері, перетворюються в чисто політичні орґанізації, та що вони раніше чи пізніше будуть примушені злучитися в одну фармерську політичну партію цілої країни.

Орґанізації "Об'єднані Фармері" існують зараз в провінціях Алберта (13,000 членів), Саскечеван (де в орґанізацію тої-ж назви злилися в жовтні 1926 р. "Союз Фармерів Канади" і "Товариство Саскечеванських Хліборобів" — 25,000 членів), Манітоба (8,000 членів), Онтеріо (24,000 членів), Бритіш Коломбія і Квебек. Майже кожна з цих провінціональних орґанізацій має секції жінок і молоді. Вони видають свої журнали "Ю. Ф. А." (так називається журнал першими буквами назви своєї орґанізації "Юнайтед Фармерс оф Алберта") в Алберті, "Вестерн Продюсер" (Західній Продуцент) в Саскечевані і "Сон" (Сонце) в Онтеріо.

КООПЕРАТИВНІ ОРҐАНІЗАЦІЇ "ПУЛИ"*)

Вище було згадано про те, що орґанізація "Союз Фармерів Канади" дала почин до створення кооперативної орґанізації для збуту пшениці. Було це в 1923 році і того-ж таки року, в місяці жовтні, орґанізовано першу таку кооперативу в провінції Алберта, що називається "Гвіт Пул" (пшеничний пул). Слідуючого року орґанізовано такі провінціональні "пшеничні пули" в Саскечевані і Манітобі та створено у Вінніпеґу спільну центральну аґенцію для продажі пшениці, якою завідує і її контролює рада 9-ти директорів, що їх вибирають провінціональні "пулеві" орґанізації.

Кожний фармер, що вступає до цієї кооперативної орґанізації, платить три долари вкладки. Один долар рахується за пай (щоб задовольнити закон), а два долари йде на розходи орґанізації. Член підписує умову на пять років, яка зобовязує його доставляти пшеницю тільки до "пулу". "Пул" платить фармерам, своїм членам, всі виручені за продану пшеницю гроші, залишаючи тільки таку суму, що потрібна для покриття розходів (в 1923 році ці розходи виносили тільки 2/5 цента від одного бушля пшениці). Першу виплату дає "пул" своїм членам при нагрузці пшениці, а решту платить при кінці "пулевого" року, тоб-то 1-го серпня кожного року. Коли можливо, то "пул" робить і більше виплат.

Ця кооперативна орґанізація швидко охопила широкі фармерські маси, а головним чином менш заможні. Багатії залишилися здебільшого в старій спілці "Об'єднані Хлібороби". "Пул' 'не для них, вони можуть і без "пулу" підождати з своїм збіжжям до часу, коли за нього платять на ринкові добрі ціни. Задовжені бідніші фармері мусіли продавати своє збіжжя, як тільки воно було вимолочене. Тепер, за допомогою "пулу", їхня пшениця продається впорядкованим способом й вони дістають за неї кращі ціни, та й збіжеві спекулянти і посередники по цьому боці їх не визискують.

В яку силу виросла ця фармерська кооперативна орґанізація, читачеві стане ясно з цього, що вона нараховує нині 158,000 членів і контролює 62% всієї пшениці, яку експортують з Канади, а це знову значить, коло 25% всієї експортної пше-

---

*) "Пул" — дослівно значить — калабаня, до якої стікається вода з усіх усюдів. Однаково це слово набрало ідіоматичного значіння і вживається для означення спільної складки та розподілу, наприклад, грошей, коштів то-що. Кооперативний "пул" означає спільний збут пшениці, спільне оплачування коштів і розподіл отриманих з продажу чистих грошей. — М. П.

ниці у світі. За такий коротенький час свого існування, ця орґанізація придбала на свою власність 950 елеваторів (між ними 10 величезних термінальних елеваторів в Порт Артур та Форт Вил'ям, Венкувер та Принс Руперт, і один в Бофало, Злучені Держави). Вона має своїх представників у 51 портових містах ріжних країн світа.

Звичайно збіжева біржа у Вінніпеґу, власники млинів, збіжеві спекулянти і всі, що жили з визискування фармерів, торгуючи їхньою пшеницею, ведуть завзяту боротьбу проти "пулів". Фінансовий капітал намагається прибрати їх до своїх рук та під свою контролю, щоб не дозволити їм далі розвиватися, звести їх на звичайні аґенції продажу, або-ж знищити. З цієї сторони, звичайно, загроза "пулам" велика, бо важко їм в системі фінансового капіталу уникнути його руїнної сили. Звичайно, не дурно й чужоземні капіталісти зацікавлені пулами — вони мають свою власну мету, свої власні інтереси. Анґлія зацікавлена у встановленні через пули твердих цін на пшеницю по европейських ринках, а Злучені Держави намагаються використати пули, як знаряддя забезпечення продовольчої диктатури Америки над Европою. Були випадки, коли агенти американського капіталу нацькокували пули проти СРСР. Але поки-що самі фармері впливають на свої пули, провадять у них свою власну політику. Це видко вже з прихильного ставлення пулів до радянської кооперації та до СРСР взагалі.

За прикладом "пшеничних пулів" орґанізовано теж "пули" для збуту иншого збіжжя, худоби, молочних продуктів і т. д. Всі вони швидко ростуть і розвиваються. Від канадійських фармерів вчаться будувати свої кооперативи і фармері Злучених Держав, далекої Австралії та Арґентини.

Зараз в "пулах" помітно такий процес: низи — рядові члени виявляють бажання до дальшого поширення й поглиблення діяльности "пулів", а верхи — деякі лідери схиляються до того, щоб пристосувати "пули" до існуючих умовин капіталістичної системи та зробити з них звичайні аґенції продажу пшениці, зглядно й інших фармерських продуктів.

Є вже сьогодні значне число українських фармерів (які становлять переважаючу більшість української іміґрації в Канаді і в більшости є громадянами цеї країни), що належать до фармерських орґанізацій та беруть участь у фармерському економічному і політичному русі. Крім цього, українські фармері мають ще разом з українськими робітниками свою культурно-освітню орґанізацію "Товариство Український Робітничо-

Фармерський Дім" (ТУРФДім) і свої часописи та журнали: "Фармерське Життя", "Українські Робітничі Вісти", "Робітниця" та "Світ Молоді".

Так у всіх фармерських орґанізаціях, як у всьому фармерському русі, відбувається нині процес розслоювання і кристалізація політичної думки. Верхи, з багатими фармерами, хиляться в сторону ліберальної буржуазії, а в низах твориться ліве крило, з клясовими революційними тенденціями, що бажає зближення і співпраці з пролетаріятом.

КАНАДІЙСЬКА ФАРМЕРСЬКА ОСВІТНЯ ЛІҐА.

Буржуазія намагається з допомогою багатих фармерів взяти керовництво фармерським рухом у свої руки і зберегти свій вплив на нього. Проти цього бореться клясово свідома частина орґанізованих фармерів, під керовництвом Канадійської Фармерської Освітньої Ліґи.

Канадійську Фармерську Освітню Ліґу (що спершу звалася "Проґресивною Фармерською Освітньою Ліґою") орґанізували клясово-свідомі фармері, що належать до всіх фармерських орґанізацій. Вона направляє всю працю лівих елементів в тих орґанізаціях в належне революційне русло та змагає до перетворення їх в знаряддя боротьби проти капіталізму. Вона з успіхом проводила в місцевих фармерських орґанізаціях такі домагання, наприклад: 1) мораторії фармерських боргів, 2) кредитної системи для фармерів без зиску, 3) оподаткування капіталу, 4) пенсії для старих вище 65 років, 5) зменшення фрахтових оплат на залізницях, 6) скасування сенату, 7) вступлення до Селянського Інтернаціоналу, 8) вступлення до міжнародного кооперативного союзу, 9) єднання з промисловими робітниками, 10) припинення військового навчання в школах, 11) проти війни і буржуазних мілітаристичних орґанізацій молоді і т. д. Ліґа видає на анґлійській мові свій орґан, що зветься "Ді Форов" (Борозна).

Завдяки праці та старанням Комуністичної Партії Канади між фармерськими і робітничими орґанізаціями налагоджено не тільки близькі звязки і добре відношення, але також співпрацю та спільну допомогу (особливо на заході Канади).

Орґанізаційна і політично-освітня праця серед фармерів Канади не така легка. Величезні простори країни, віддалення місцевостей одної від другої, порозкиданість фармерських господарств, вимагають чимало часу, терпеливости і коштів.

Але так клясово-свідомі фармері, як ще більше клясово-

свідомі промислові робітники, особливо-ж комуністи, розуміють велике значіння праці серед закріпачених капіталом трудових фармерів, без допомоги яких, капіталізму в Канаді побороти не можливо. Тому фармерському рухові присвячують вони належну увагу і під проводом Комуністичної Партії змагають по шляху до здійснення піднятого нею клича — встановлення робітничо-фармерської влади в Канаді.

М. Попович.

МОЛОЧАРСЬКІ КООПЕРАТИВИ

Від тоді, як кооперативні товариства продажі пшениці показалися успішними, фармері західніх провінцій потрудились, щоб завести в себе ще й кооперативні товариства до перерібки і продажі набілу.

Подекуди були малі кооперативні спілки, що не відгравали великої ролі.

ПОЧАТКИ В МАНІТОБІ.

Правда, в Манітобі зроблено початки поширення кооперативної продажі набілових продуктів ранше, ще перед 1921 роком. До 1921 року було в Манітобі 11 менших кооператив до перерібки набілу. В лютім того року з'їхались фармері до Вінніпеґу і рішили обєднати тих 11 менших товариств в одно кооперативне товариство. Умовились купити одну більшу фабрику-молочарню у Вінніпеґу, як централю, і почали продавати уділи.

Часи були повоєнні, тяжкі і з того нічого не вийшло. Фармері звернулись до уряду Манітоби за позичкою, але уряд Носіса обіцяв їм лише малу суму для відчіпного і з цілого проєкту теж нічого не вийшло. Тоді фармері рішили почати на меншу скалю. Вони купили фірму "Манітоба Крімері Компані" від її власника Александра МекКея, який остає і до нині менеджером кооперативної спілки.

Спілку назвали "Манітоба Кооперейтив Дейріс Лимитед". Гроші на купно маслобойні зібрано при допомозі продажі уділів. Ціна ку́пна була приблизно 45,000 доларів. Нове кооперативне підприємство почало оплачувати себе від першого року. Заплачено всі кошти і з'обовязання та виплачено від уділів 7 процент шеровцям.

В першім році (1921) нове підприємство виробило 371,143 фунтів масла. В 1926 році продукція масла зросла до 1,306,179 фунтів. Майже подвоювалась що року. Літом 1926 року машини були в русі день і ніч.

Розрахунок в тому підприємстві такий: з надвижки приходів над росходами відтягається не менше 10 процент на резервовий фонд, поки цей фонд не досягне 30 процент вкладово-основного капіталу. Процент від основного капіталу (від уділів) не сміє бути вищий, як 7 процент.

Решту має бути розділювано між тими, що посилають сметану, відповідно до відсотків і скількости присланого маслового товщу без огляду на те, чи вони є шеровцями чи ні. Однак вирішено пізніше не повертати надвижки не-шеровцям, а кредитувати їм цю надвижку в книжках на рахунок одного уділу, що виносить 25 доларів.

Клерки в офісі і инші робітники теж дістають "бонус" з приходу. Як фармерам припадає один процент звороту, то робітники дістають один процент від своєї платні.

В осені 1926 року вирішено купити "плент" в Брендоні. Куплено бренч (філію) "Кресент Крімері" та від 1. травня 1927 року перебрано управителя і увесь персонал. Філія робить успіх.

Вінніпеґське підприємство виробляє лише масло, а брендонське і "айскрім" (морожене).

ЩО ЗРОБЛЕНО В САСКЕЧЕВАНІ.

Інша ситуація в Саскечевані. Тут були теж кооперативні товариства, які виробляли масло, але вже в 1919 році попали в погане фінансове положення і не платили дивіденди своїм шеровцям.

На весні 1927 року вони злучилися з приватною фірмою "Калдерс Лимитед" під новою назвою "Саскечеван Кооперейтив Крімеріс Лимитед". Шеровці "Калдерс Лимитед" погодилися, що нова спілка може протягом пяти років сплатити їхні шери і зробити спілку дійсно кооперативною, якої в Саскечевані зараз нема.

Щойно ця злучена спілка могла-б перетворитися в пулеве товариство для перерібки і продажі набілу.

Промотори цеї нової спілки вірять, що можуть дати тепер трохи ліпшу ціну за сметану, без піднесення ціни на масло. В першім місяці свойого діловодства нова злучена спілка за-

вела таку систему, яка заощадить її 100 тисяч доларів річно, через зменшення деяких коштів.

Нова спілка має 2½ міліона сталого (реального) маєтку, а 2 міліони основного капіталу та 6,000 шеровців.

Загальний оборот обчислюється на більш як 8 міліонів доларів річно. Спілка має 48 маслобоєнь в Саскечевані, а одну у Вінніпеґу. Вінніпеґська служить до з'осереджування ваґонових ладунків для вивозу масла на схід і в Европу.

Перед злукою, фірма "Калдерс Лимитед" мала 28 молочарень, а кооперативна спілка 30, з яких пять закрито. Обі разом продали в 1926 році 3½ міліонів фунтів масла в Саскечевані і Вінніпеґу, а всего виробили 12 міліонів фунтів масла.

Поверх 40,000 фармерів посилає до них сметану. Спілка має 50 возів до розвоження набілу по більших містах Саскечевану. Вона є також головним постачателем яєць і різаного дробу для саскечеванського пулу дробу.

Ця спілка буде теж виплачувати фармерам зворот з надвижки приходів, але вперед, розуміється, тих 6,000 шеровців дістануть свою дивіденду. Є це найбільша молочарська спілка в західній Канаді.

Заряд спілки складається з 14 директорів. Ці директори вибираються з-між 29 делеґатів, висланих членами бувшої кооперативи, і з 29 делеґатів, висланих шеровцями "Калдерс Лимитед". Із цего числа вибирається екзекутива з 5 директорів. Кожного першого вівтірка в місяці всі директори мають мітінґ і рішають про діловодство спілки.

Є це спілка розрахована на зиск для шеровців, а не для фармерів-продуцентів і кооперативою є вона лише по назві.

МОЛОЧАРСЬКИЙ "ПУЛ" В АЛБЕРТІ.

Албертійський молочарський "пул" є провінціональною орґанізацією, яка почалася в 1926 році і основана на правдивих кооперативних засадах. Повстала вона на филі зростаючого ентузіязму до пулевої системи взагалі.

Перед членами цеї орґанізації були три дороги: 1. купити, рентувати або будувати нові молочарні, 2. ділати лише як колективне товариство продуцентів і не продавати инакше, лише під певними умовинами, а 3. умовитись з існуючими молочарнями, щоб вони переробляли пулевий набіл, продавали продукти і фінансували підприємство тільки по ціні кошту.

З огляду на масловий товщ, вирішено взятись за останню точку і в 1926 році підписано контракт з 12 молочарнями в Ал-

берті, що вони мають переробляти, продавати і фінансувати молочарський пул по ціні кошту. Успіх був такий гарний, що за рік членство подвоїлося і в 1927 році пул має вже контракт з 40. молочарнями та є певний, що випродукує поверх 50% всего албертійського масла.

Пул функціонує так: члени посилають сметану до тих молочарень, з якими пул має умову. Ці молочарні платять таку ціну, яка тоді загально встановлена на маркеті для не-пулевих продавців. Молочарні роблять і продають масло, а з грошей, які виручають, відтягають всі кошти та одного цента від кожного фунта за продаж та нагляд над пулевим "бизнесом", а решту розділюється між членами пулу, залежно від того, скільки і якої сметани хто віддав до молочарні.

Все те робиться в порозумінню і при співділанню з пулевим зарядом, який має свої бизнесові конекції по всіх усюдах.

Пулевий офіс дістає денно звіти з виробленого масла та рахунок скількости, яку продано. При кінці місяця висилають з кожної молочарні точний рахунковий звіт всіх коштів.

В цей спосіб пулевий заряд знає, як стоять справи його членів, власник молочарні покриває свої кошти, оперуючи молочарню для продуцентів, а продуценти дістають гроші не за сметану, а за масло. Всі знають, що ціна за масло з маслобойні є вища, як за сметану. Ріжниця виносить кілька центів. Отже албертійський пул розраховує, що коли-б з тихількох центів навіть половина відійшла на кошти і комісове, то все-ж таки половина залишиться для членів.

Коли, наприклад, сметана платиться 36 центів, а масло 40, то як члени набілового пулу дістануть 38 центів, вони вже виграли. Після речинця теперішнього пяти-річного контракту, заряд пулу приступить, мабуть, до закупна або будови своїх власних молочарень. Він має зараз умовлено, що може кожної хвилі купити ті молочарні, з якими має підписану умову. Заряд пулу має право відтягнути від доплати за масло певну суму на резервовий фонд. Значить, по упливі речинця, він буде мати певні фонди на закупно молочарень, якщо таке було-б вирішення пулу.

Дотеперішня умова з молочарнями є задовольняюча. Члени задоволені, що за фунт маслового товщу дістають цента-два більше від не-пулевих фармерів.

Д. Присташ.

Деякі факти про Кададу

Канада мала наприкінці 1925 року 40,352 милі залізничих шляхів. В цьому відношенні вона рахується другою країною у світі; а коли порівняти кількість миль залізничих шляхів до населення, то вона побиває рекорд, бо одна миля залізничого шляху виходить на кожних 232 особи населення.

В Канаді є 56 залізнодорожніх компаній, а найбільша й наймогутніша з них "Кенедіен Песифик Рейлвей Ко.".

До кінця 1925 р. домініяльний і провінціональні уряди подарували цим залізницям 47,187,037 акрів землі: домініяльний уряд подарував 31,678,318 акрів, а решту подарували провінції. Сіпіарська компанія одержала в дарунку лише в західній Канаді більш як 25,000,000 акрів землі, з чого залишилося її ще до продажі 5,752,607 акрів.

До кінця 1925 року залізниці одержали від домініяльного та провінціональних урядів грошевої допомоги $227,562,231. Крім цего, ці уряди ще й заґарантували їхні бонди на суму $484,564,819.

Не зважаючи на всю цю допомогу з громадських грошей і майна, залізниці беруть високі оплати за переїзд та за фрахтовий перевіз, щоб збільшити свої зиски. В 1925 р. вони мали чистого зиску $83,147,631.

За те 166,027 робітників, що працювали в 1925 р. при тих залізницях, мусіли жити в недостатках, щоб допомогти збільшенню їхніх зисків.

З усіх грошей $1,906,705,101, позичених Злученими Державами в 1926 р. за границю, є 26 відсотків, що належать до канадійських капіталістів.

В усіх закордонних вкладах Злучених Держав, які виносять $13,252,600,000, є $3,515,000,000, що належать до канадійських капіталістів.

Удержання домініяльного і провінціональних урядів в Канаді коштує біля 3,000,000 доларів кожного року.

Домініяльні вибори в 1921 р. коштували коло $1,700,000. Приблизно стільки коштували й кожні дальші вибори до домініяльного парляменту.

В 1925 році було в Канаді 83 страйки і льокавти, в яких втрачено 1,743,996 робочих днів.

УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКІ ОРҐАНІЗАЦІЇ

Поза участю в загальних робітничих та фармерських економічних і політичних орґанізаціях, українські робітники та фармері в Канаді мусять будувати ще й свої окремі орґанізації. Необхідність створення таких українських робітничо-фармерських орґанізацій викликали культурно-освітні і инші такі потреби, що їх ніяким иншим способом не можливо було задовольнити.

Давніше цими потребами клопоталася українська частина Соціял-Демократичної Партії Канади. Вони навіть були тою причиною, що примушували українське членство тої партії орґанізуватися в окреме, автономне тіло — у Федерацію Українських Соціял-Демократів, а потім в Українську Соціял-Демократичну Партію. Через незнання анґлійської мови українське членство натрапило на перешкоду і мусіло орґанізувати окремі, українські відділи, в яких можна було говорити по українськи. Зовсім зрозуміло, що для звязків і спільної праці треба було об'єднатися в одне тіло, і таким чином повстала Ф. У. С.-Д. а пізніше У. С.-Д. П.

Виявилася потреба видавати український часопис, то для того засновано було свою власну видавничу спілку, яка друкувала попри часопис та брошури політичного змісту багато дечого, що з політичним рухом не мало нічого спільного. Треба було грати представлення або влаштовувати концерти, то при українських соц.-демократичних відділах з їхніх-же членів, орґанізовано драматичні та співацькі гуртки; для навчання неграмотних орґанізовано школи; потрібно було матеріяльної допомоги хорим, калікам то-що, то й цим ті відділи робітничої політичної партії клопоталися.

Одним словом, Федерація Українських Соціял-Демократів та Українська Соціял-Демократична Партія мусіли вести і куль-

турно-освітню, і видавничу, і допомогову працю та займатися багатьома іншими справами, що були поза межами програми їхньої партійної діяльности. А через цю працю часто занедбувано навіть важливі партійні обовязки, бо вона вимагала багато часу й уваги. Але її мусіли виконувати, бо вона була теж потрібна, а не було інших організацій, що занялись-би нею.

Ось такі потреби примусили свідоме українське робітництво та фармерство в Канаді будувати культурно-освітню організацію Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім з секціями жінок та молоді, Робітниче Запомогове Товариство, та Робітничо-Фармерське Видавниче Товариство. Ці організації ведуть свою корисну діяльність кожна самостійно, а українське членство Комуністичної Партії Канади сьогодні вже не займається в партії тими справами, що входять в обсяг діяльности цих організацій, але належить до них разом з безпартійними робітниками й фармерами, працює в них та дбає, щоб всі вони своєю працею завжди служили визвольній боротьбі працюючої кляси.

Між всіми нашими організаціями існує тісний ідеольогічний звязок та дружня кооперація у їхній праці. Вони близько споріднені своїм народженням і розвитком: Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім організувалося в початках із частин розгромленої Української Соціял-Демократичної Партії; Робітниче Запомогове Товариство і Робітничо-Фармерське Видавниче Товариство організовано за ініціятивою та допомогою Товариства Укр. Роб.-Фарм. Дім. А найбільш політично освідомлені та найактивніші члени й членкині всіх цих трьох організацій належать до Комуністичної Партії Канади. Таким чином ці організації належать до самих передових проґресивних робітничих та фармерських організацій в Канаді.

Кожна з цих наших організацій вже має за собою славне минуле і великі заслуги в організаційній, культурно-освітній та допомоговій праці серед українських робітників та фармерів в Канаді. Історія одного тільки Товариства Український Робітничо-Фармерський Дім, яке святкує цего року десятьлітній ювілей свого існування й діяльности, вимагає об'ємистої книжки. І про все це треба буде іншим разом написати, бо діяльність цих наших робітничо-фармерських організацій важлива не лише для української робітничо-фармерської іміґрації, але й для робітничого руху в Канаді взагалі, отже повинна бути записана в його історії. Поки-ж що, подаємо хоч короткий огляд діяльности цих організацій, щоб започаткувати списування їхньої історії в наших роб.-фарм. календарях.

ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКИЙ ДІМ

ПОЧАТКИ ОРҐАНІЗАЦІЇ У ВІННІПЕҐУ.

Як всі другі ширші українські робітничі та робітничо-фармерські орґанізації, так і Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім започатковано у Вінніпеґу, в осередку культурного життя та робітничо-фармерського руху української іміґрації в Канаді.

Було це в 1918 році. У Вінніпеґу існував тоді найсильніший на цілу Канаду відділ Української Соціял-Демократичної Партії, а при ньому був "Драматичний Кружок ім. В. Винниченка", що нараховував біля сотні членів та членкинь. Крім цего виходив тут часопис "Робочий Народ", орґан У. С.-Д. П. Як згадані орґанізації, так і редакція, друкарня й адміністрація часопису, не мали свого власного будинку і мусіли винаймати приміщення та частенько переноситися з одного місця на друге. До того як орґанізації, так і часопис, розвинулися й виросли так, що не могли вже знайти собі відповідних приміщень. Треба було подумати про власний будинок, в якому знайшли-б собі місце для своєї праці й дальшого поширення і редакція, друкарня та адміністрація "Робочого Народа", і відділ У. С.-Д. П. і "Драматичний Кружок ім. В. Виниченка".

Отже на початку 1918 р. товариші, що працювали тоді при "Робочому Народі", запропонували побудувати власний будинок і назвати його Український Робітничий Дім. Пропозицію обговорено спершу в тіснішому гуртку активніших членів обох місцевих орґанізацій, а потім поставлено її на вирішення всего членства тих орґанізацій та передплатників часопису "Робочий Народ" на довірочній нараді, яку скликано було 1. березня 1918 р. в Роял Театрі. На цій нараді не лише що принято цю пропозицію, але-ж зразу й вибрано комітет будови Українського Робітничого Дому та зібрано і здекляровано біля чотирох тисяч доларів на кошти його будови.

Відомість про намірену будову Укр. Роб. Дому у Вінніпеґу привітали з одушевленням не тільки українські робітники у Вінніпеґу, але скрізь по цілій Канаді, бо це-ж мав бути центральний будинок, в якому мало бути місце для друкарні і видавництва, для головних всекраєвих комітетів, мали відбувати-

ся з'їзди і т. д. Тому на допомогу будові У. Р. Д. у Вінніпеґу поспішили з усіх усюдів як відділи У. С.-Д. П., так і поодинокі українські робітники й робітниці. Але тоді ще мало хто догадувався, що будова Українського Робітничого Дому у Вінніпеґу дасть почин до будування нової, української, робітничо-фармерської, культурно-освітньої орґанізації не лише у Вінніпеґу, але й по свій Канаді.

СТОВАРИШЕННЯ УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЧИЙ ДІМ.

Перед товаришами у Вінніпеґу стало питання: Хто має бути леґальним властителем і господарем Українського Робітничого Дому? Треба було записати на когось площу, що її намічено купити. На відділ У. С.-Д. П. записати її не можна було, бо політична орґанізація не має права мати на свою власність реальности й будинки. А властителя і господаря, що завідував би не лише самим будинком та загальним майном, але й всьою тою культурно-освітньою працею, яку намічалося розгорнути в Укр. Роб. Домі, необхідно було мати.

Вже тоді декому з нас ставало ясно, що треба використати нагоду і орґанізувати масове культурно-освітнє товариство, яке охопило-б й тих робітників, що до того часу не вступали до існуючих наших орґанізацій, але виявили велике зацікавлення до будови Українського Робітничого Дому і щиро її допомогали. Відштовхнути від себе тих робітників та робітниць рівнялося-б було злочинові супроти нашого руху. Перспективи були прекрасні.

Тому й вирішено було орґанізувати масове культурно-освітнє товариство під назвою — Стоварищення Український Робітничий Дім, що ставило собі широкі культурно-освітні завдання, моральну й матеріяльну допомогу українським робітникам та фармерам, особливо-ж іміґрантам, і загальним робітничим справам. Його заінкорпоровано 14. травня 1918 р., записано на нього площу і воно стало власником та господарем Українського Робітничого Дому, будову якого розпочато в травні 1918 р., а закінчено в лютім 1919 р.

Про поширення Стов. Укр. Роб. Дім поза Вінніпеґом ще ніхто тоді не думав. Існувала тоді Українська Соціял-Демократична Партія з її відділами по всій Канаді, яка справлялася ще з усьою тою працею, що її можливо було провадити на місцях. Але автор цеї статті, на якого долю випало виготовляти статут Стов. Укр. Роб. Дім, вже тоді призадумувався над тим, що ця орґанізація мусить скорше чи пізніше поширитися по всій Канаді, — в першу чергу там, де існуючі українські робітничі

Український Робітничий Дім у Вінніпеґу, центральний будинок Товариства Український Робітничо-Фармерський Дім, в якому поміщаються центральні комітети всіх українських робітничо-фармерських організацій, друкарня ТУРФДім, редакції і адміністрація "Українських Робітничих Вістей", "Робітниці", "Фармерського Життя" та "Світу Молоді", і всі місцеві українські робітничі орґанізації.

та фармерські орґанізації побудують собі також свої власні будинки, а потім і там, де своїх будинків не буде, — бо назрівали для того потреби (тільки одне поширення революції на західно-українські землі і поворот наших імігрантів до старого краю могли змінити ситуацію), і тому й вложив у статуті Стов. Укр. Роб. Дім такі цілі, які відповідали-б тим потребам.

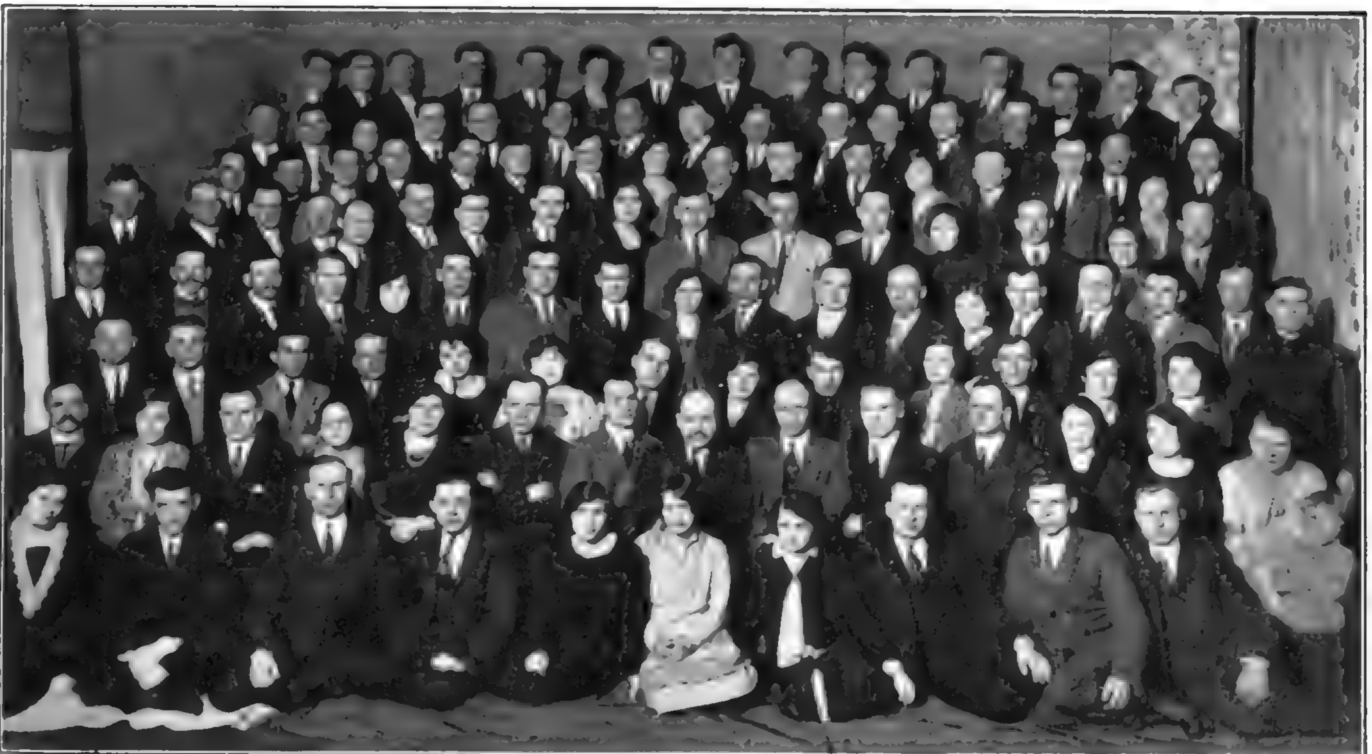
ПОШИРЕННЯ СТОВ. УКР. РОБ. ДІМ ПО ВСІЙ КАНАДІ.

Але вже у вересні 1918 р. сталися в Канаді такі події, що цілковито змінили ситуацію і ненадійно круто повернули наші пляни в іншому напрямі. Був це час найбільшого воєнного напруження. В Канаді запанувала тоді чорна реакція, що почала застосовувати драстичні міри супроти революційних робітничих орґанізацій. Жертвою тої реакції впала й Українська Соціял-Демократична Партія і її орґан "Робочий Народ". У. С.-Д. П. оголошено поза законом, а видавання "Робочого Народа" заборонено. Чимало членів У. С.-Д. П. заарештовано та увязнено в тюрмах або таборах, а деяких депортовано. На мітінґи заборонено було збиратися, а на друковання навіть звичайнісеньких летючок-оголошень необхідно було дістати спеціяльний дозвіл і друкувати їх можна було тільки під умовою, що поруч українського тексту буде надруковано те-ж саме по анґлійськи. На друкарню і редакцію "Робочого Народа", що були перенесені до викінченої вже тоді пивниці в Українськім Робітничім Домі у Вінніпеґу, зробила державна поліція наїзд і забрала багато літератури, листів та документів. Самій друкарні загрожувала конфіската, коли-б не була вона тоді записана на тих, що позичили гроші на машини.

Це все поставило справу будови Українського Робітничого Дому у Вінніпеґу в страшенно тяжке положення. Але товариші у Вінніпеґу працювали при будові і з останнього самі тягнулися, щоб покривати її кошти, бо з-поза Вінніпеґу допомога перестала напливати.

Про леґальне відбудування У. С.-Д. П., або-ж утворення якоїсь іншої політичної орґанізації, треба було на деякий час залишити думку. А без орґанізації і звязків ті українські робітники та фармері, що перед тим належали до У. С.-Д. П., вже не могли бути. Тут і в пригоді стало законно заінкорпороване Стоваришення Український Робітничий Дім і скоріше, як цего можна було надіятися, довелося поширити його діяльність на всю Канаду.

Але спершу не можна було орґанізувати відділи Стов. Укр. Роб. Дім, бо для цего необхідно було поробити деякі змі-

ДЕЛЕҐАТИ Й ДЕЛЕҐАТКИ НА 8-ИЙ З'ЇЗД ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКИЙ ДІМ, ЩО ВІДБУВСЯ 17. — 19. СІЧНЯ 1927 Р. У ВІННІПЕҐУ.

ни в постановах статута й доповнити їх відповідно до пляну поширення орґанізації. А це можливо було зробити тільки на річних загальних зборах членства. Тому вирішено приймати в члени аплікантів з усіх провінцій прямо у Вінніпеґу, куди вони мусіли посилати свої аплікації і вкладки. В багатьох місцевостях з членів та членкинь, що в такий спосіб вступили до орґанізації, швидко орґанізувалися гуртки Стов. Укр. Роб. Дім. Подекуди ці гуртки виступали як освітні товариства під ріжними назвами. За протяг 1919 року Стов. Укр. Роб. Дім мало вже своїх членів майже у всіх місцевостях, де попередно існували відділи Укр. Соц.-Дем. Партії. Треба було тільки підождати до річних загальних зборів, тоб-то до першого з'їзду, щоб відповідними ухвалами їх перетворити у відділи Стов. Укр. Роб. Дім. За директивами заряду Стоваришення у Вінніпеґу, вони почали вести культурно-освітню працю на місцях, не зважаючи на тяжкі умовини та перешкоди.

Провід у всій тій праці давав Вінніпеґ. Наприкінці лютого 1919 р. закінчено було тут будову прекрасного центрального будинку Стоваришення, що коштував поверх 72,000 доларів, не зараховуючи до цеї суми вартости значної кількости праці, виконаної місцевими членами безплатно. Це був найбільший та найкращий будинок з усіх, які мала українська іміґрація на всьому американському континенті. В ньому почалася жвава культурно-освітня праця, що завжди була прикладом для всіх инших місцевостей.

Тут орґанізовано Український Робітничий Театр поруч Драматичного Кружка ім. Винниченка, (що пізніше змінив свою назву на Просвітно-Драматичне Товариство ім. Винниченка, потім на Драматично-Співацький Кружок Укр. Роб. Дому, а останній раз перейменував себе на Драматично-Співацький Гурток Укр. Роб. Дому) і почалися вистави драматичних творів та концерти, завжди при заповненій просторій театральній салі; згодом почалися мітінґи, лекції, школа для неграмотних, діточа школа і т. д.

Тут був заряд Стоваришення Укр. Роб. Дім, вибраний на початку його заснования, що до перших загальних зборів, тоб-то до першого з'їзду Стоваришення, уважався центральним тілом і виконував всі функції виконавчого комітету. Тут-же, в центральнім Українськім Робітничім Домі, від 22. березня 1919 р. виходив новий робітничий часопис "Українські Робітничі Вісти", що став величезною допомогою у всій праці Стоваришення, а пізніше й інших роб.-фарм. орґанізацій.

ПЕРШИЙ З'ЇЗД СТОВАРИШЕННЯ УКР. РОБ. ДІМ.

В днях 16.—18. січня 1920 р. відбулися загальні річні збори, тоб-то перший з'їзд Стоваришення Український Робітничий Дім, на який прибули представники членства Стоваришення з ріжних місцевостей, зі сходу та заходу Канади. На цім з'їзді вирішено орґанізувати по всій Канаді відділи Стоваришення Український Робітничий Дім, а такі відділи або товариства, що матимуть свої власні доми, робити його філіями. З'їзд відповідно тому доповнив статут, та постановив, щоб скрізь при філіях й відділах Стоваришення основувати школи для дорослих та дітей і видав поклик до всіх українських робітників та фармерів, щоб піддержували часопис "Укр. Роб. Вісти".

В 1920 році орґанізовано кільканайцять відділів Стоваришення в ріжних місцевостях Канади, а Укр. Роб. Дім в Веланд, Онт., що був збудований давніше, ще за старанням тамошнього відділу У. С.-Д. П., вирішив прилучитися до Стоваришення і стати його філією. Філії створено також того року в Едмонтоні і Ріджайні, де побудовано гарні власні будинки.

При філіях і відділах Стоваришення орґанізовано драма-

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКИЙ ДІМ 1927 Р.

Сидять (з-ліва на право): т. т. Д. Мойсюк, технічний секретар, М. Шатульський, секретар, Т. Кульчицький, голова, Д. Лобай, заступник секретаря; стоять: т. т. Н. Липка, член контрольної комісії, М. Ладан, член контрольної комісії, В. Чайковський, секретар-скарбник, Г. Кирилів, член контр. комісії.

тично-співацькі гуртки і освітні комітети. Орґанізаційна і освітня праця пішла жвавішим темпом по всіх провінціях.

Стоваришення взяло жваву участь в кампанії за фондами на медичну допомогу Радянським Республікам. Сам заряд Стоваришення був ініціятором утворення Комітету Медичної Допомори Рад. Росії і Рад. Україні.

ДРУГИЙ З'ЇЗД СТОВАРИШЕННЯ УКР. РОБ. ДІМ.

На другім з'їзді Стов. У.Р.Д., що відбувся 27.—31. січня 1921 р. були вже делеґати з Вінніпеґу, Транскони, Іст Килдонан, Ман., Монтреалу, Кве., Торонта, Гемилтону, Веланд, Содбори, Вест Форт Вил'ям, Онт., Едмонтону, Кардіф, Колгорст, Колмен, Алта., Ріджайни, Мус Джяв, і Саскатуну, Саск.

Звіти делеґатів на цім з'їзді виявили велику потребу поширення і поглиблення освітньої праці серед українського робітництва та фармерства. Зі зростом орґанізації, виросли й вимоги доньої. З'їзд вирішив звернути всю увагу членства Стоваришення на потребу освідомлювання себе самих та других, на заснування при філіях і відділах шкіл для дорослих та для дітей, і розповсюджування часопису "Укр. Роб. Вісти" та корисних для робітників книжок.

На Укр. Роб. Домі у Вінніпеґу залишилося було ще коло $23,000 довгу і з'їзд доручив всім філіям та відділам подбати за його сплачення.

Другий з'їзд вирішив також розпочати кампанію за фондами на піддержання "Укр. Роб. Вістей" і на видавання книжок.

Статут Стоваришення в кількох місцях виправлено; назву заряду Стоваришення змінено на Екзекутивний Комітет; на сході і заході утворено окружні комітети Стоваришення з осідками в Торонто і Едмодтон, а центральні провінції залишено під безпосереднім завідуванням Екз. Комітету.

ТРЕТІЙ З'ЇЗД СТОВАРИШЕННЯ УКР. РОБ. ДІМ.

Третій з'їзд Стоваришення Укр. Роб. Дім, що відбувся 2.—6. лютого 1922 р. виявив дальший зріст Стоваришення і його діяльности.

В 1921 р. відділи в Іст Килдонан, Торолд і Кардіф побудували власні будинки і стали філіями Стоваришення. Збільшилось і число відділів. В з'їзді взяло участь 46 делеґатів.

Звіти Екзекутивного Комітету Стоваришення і делеґатів філій та відділів виявили жваву діяльність в цілому Стоваришенню. Головна увага в 1921 р. була звернена на допомогу голо-

дуючим в Рад. Республіках (на що філії і відділи зібрали десятки тисяч доларів), та на сплату довгу Укр. Роб. Дому у Вінніпеґу і на допомогу робітничій пресі.

Третій з'їзд вирішив видати десять-доларові ноти на здобуття фонду на сплату довгу У.Р.Д. у Вінніпеґу;

призначив місяці травень і листопад для кампанії на поміч "Укр. Роб. Вістям";

вирішив, що кожний член Стоваришення має бути передплатником "У.Р.В.";

доручив філіям та відділам засновувати скрізь і провадити під своєю контролею Робітничі Діточі Школи, а також освітні комітети для дорослих;

заснувати Видавниче Товариство "Пролєтарська Культура" ("Пролєткульт"), в яке кожна філія і кожний відділ мають вложити що найменше $50.00, а коли можливо то дати ще й позичку;

перебрати Видавництво "Історія Культури" і об'єднати з Видавничим Товариством "Пролєткульт";

видавати журнал "Голос Праці";

доручив справу видання "Капіталу" К. Маркса в українськім перекладі Видавничому Товариству "Пролєткульт";

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ ЖІНОЧОЇ СЕКЦІЇ ТУРФДІМ 1927 Р.

Сидять (з-ліва на право): т. т. Ольга Цуркаленко, секретар-скарбник, Галя Сивак, заступниця голови; стоять: т. т. Марія Адамс, заступниця прот. секретарки, Ева Степанюк, голова, Анна Мойсюк, прот. секретарка.

доручив всім філіям і відділам орґанізувати відділи жінок-робітниць;

визнав всіх членів, що зложили по $5.00 в своїх філіях і виповняють членські вкладки Стов. Укр. Роб. Дім, членами цілого Стоваришення;

визнав реемiґрацію до Радянських Республік, з огляду на їхнє тяжке економічне положення, за небажану.

вирішив передати фонд, зібраний давніше на друкарські машини для "Робітничої Ґазети" в Київі, на фонд голодуючих на Радянській Україні та доручив Екзекутивному Комітетові і редакційному персоналові "У.Р.В." порозумітися з Комітетом Помочі Голодуючим в Рад. Росії, що до кампанії в користь голодуючим на Радянській Україні.

ЧЕТВЕРТИЙ З'ЇЗД СТОВАРИШЕННЯ УКР. РОБ. ДІМ.

Четвертий з'їзд С.У.Р.Д., що відбувся 15.—18. січня 1923 р. відзначив ще більший зріст Стоваришення. В цьому з'їзді взяли вже участь представники 54 філій, відділів і товариств. Число робітничих та фармерських будинків Стоваришення зросло за 1922 рік до 26.

Орґанізаційна і освітня праця Стоваришення розвинулася так широко, що переросла його сили, здатні до її виконання. Зросло число відділів і філій Стоваришення, а з'окрема орґанізовано 17 відділів жінок-робітниць з загальним числом 450 членкинь. З них утворено Секцію Женщин-Робітниць при Стов. У.Р.Д., для якої Екз. Ком. Стоваришення назначив Центральний Орґанізаційний Комітет. Число Робітничих Діточих Шкіл теж зросло до того розміру, що з'їзд мусів поважно застановитися над сцентралізованням їх, заведенням в них одностайного пляну навчання, видаванням для них підручників і підготовленням вчителів. Збільшилося домаґання фармерів за поширенням між ними орґанізаційної і освітньої діяльности.

Щоб задовольнити домагання, які ставило українське робітництво та фармерство до Стоваришення, четвертий з'їзд вибрав Центральну Шкільну Раду для Робітничих Діточих Шкіл при С.У.Р.Д. і доручив її завести порядок та одностайний плян навчання у всіх Р.Д.Ш., зладити і видати відповідні шкільні підручники; а далі вирішив,

щоб Вид. Тов. "Пролєткульт" видавало місячний журнал "Голос Робітниці" для жінок-робітниць;

вислати орґанізаторів для праці між фамерами;

встановити Провінціональні Виконавчі Комітети ТУРФДім

замісць дотеперішніх східнього та західнього окружних комітетів;

заложити тримісячний курс підготовлення вчителів для Роб. Діточих Шкіл при С.У.Р.Д.;

вибрав Центр. Комітет Технічної Помочі Рад. Україні;

затвердив орґанізований у Вінніпеґу Центр. Комітет Помочі Політичним Вязням у Східній Галичині і доручив йому вести дальшу кампанію за допомогою політичним вязням, та полагодив багато других важливих справ, що ждали його вирішення.

ПЯТИЙ З'ЇЗД СТОВАРИШЕННЯ УКР. РОБ. ДІМ.

Підсумки діяльности, зроблені на пятім з'їзді С.У.Р.Д., що відбувся 6.—9. лютого 1924 р., виявили, що Стоваришення виросло у найповажнішу українську культурно-освітню інституцію в Канаді

В пятому з'їзді взяло участь 72 делеґатів і делеґаток, що репрезентували 30 філій та 28 відділів С.У.Р.Д. і 27 відділів Секції Женщин-Робітниць С.У.Р.Д. З'їзд констатував, що працю, намічену на 1923 рік, Стоваришення виконало майже цілковито. За те появились нові вимоги, для заспокоєння яких треба ще більшої праці.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ СЕКЦІЇ МОЛОДІ ТУРФДІМ 1927 Р.

Сидять (з-ліва на право): т. т. Галя Салиґа, секр.-скарбник, Федір Палюк, голова, Марія Білінська, прот. секретарка; стоять: т. т. Іван Вивюрський, заступник голови, Іван Аламбець, заступник прот. секр.

За підрахунком пятого з'їзду членство С.У.Р.Д. значно збільшилося. Зі збільшенням числа філій (тоб-то відділів Стооваришення, що мають власні будинки), до 30, збільшилося і загальне майно Стооваришення до $307,242. Загальний довг проте зменшився до $59,918.

Пятий з'їзд вирішив в слідуючому році сплачувати довг на філіях Стооваришення колєктивно і ударними кампаніями. Доки-ж цей довг не буде сплачений, з'їзд постановив, що відділи Стооваришення повинні здержатися від будови будинків, а в ніякому разі не можуть братися до будови без дозволу Екзекутивного Комітету Стооваришення.

Велику увагу звернув цей з'їзд на справу піднесення освітнього урівня членства Стооваришення і вирішив, що в слідуючому році кожна філія та кожний відділ має обовязково влаштувати, у вигідну для себе пору року, що-найменше 3-місячний освітній курс, на якому мають бути виучувані в першу чергу слідуючі предмети: українська мова, граматика, ґеоґрафія, історія, рахунки, анґлійська мова і політична грамота.

Для підготовлення більшого числа вчителів для Роб. Діточих Шкіл і для курсів дорослих, пятий з'їзд вирішив влаштувати на слідуючий рік чотири-місячний вчительський курс, якщо зголоситься не менше 30 курсантів.

З'їзд вирішив теж орґанізувати Спілку Укр. Робітничої Молоді при Стов. У. Р. Д.;

доручив Вид. Тов. "Пролєткульт" видавати "Голос Робітниці" два рази в місяць;

підняв протест проти диких знущань та насильств над українськими працюючими масами, поневоленими Польщею і Румунією, та ухвалив відповідні резолюції.

в окремій резолюції з'їзд висловив свій глибокий жаль з приводу смерти Н. Лєніна;

вислав привітання до В.У.Ц.В.К., т. Г. Ф. Гринькові, голові ґубвиконкому Київщини, і подяку т. Г. М. Одинцеві, членові президії комітету незаможників, а також висловив свою готовість приняти участь в будові памятника Шевченкові у Київі;

вирішив заснувати у Вінніпеґу центральну драматично-музичну бібліотеку, для випозичування драматичних і музичних творів філіям та відділам Стооваришення;

доручив Центральному Виконавчому Комітетові заінкорпорувати орґанізацію на всю Канаду під назвою — Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім;

присвятив теж багато уваги Роб. Діточим Школам, в яких вчаться і виховуються тисячі наших робітничих і фармерських

дітей, їхнім хорам і орхестрам, та багатьом іншим важливим справам, що дотичать діяльности Стоваришення на користь широких мас українського робітництва й фармерства в Канаді.

ШЕСТИЙ З'ЇЗД ТОВАРИСТВА УКР. РОБ.-ФАРМ. ДІМ.

На шестому з'їзді, що відбувся 26.—28. січня 1925 р., Центральний Виконавчий Комітет дав звіт, що доручений йому обовязок заінкорпорування Стов. Укр. Роб. Дім на всю домінію — під назвою Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім — він виконав і одержав для нього домініяльний чартер. Тому то й цей з'їзд вже скликано під новою назвою орґанізації.

Звіт Ц.В.К. на цему з'їзді виявив, що Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім (скорочено ТУРФДім) за 1924 р. далі розвинулося й виросло. На з'їзд прибуло 89 делеґатів і делеґаток (самих делеґаток було 21). Відділів ТУРФДім і об'єднаних з ним товариств було вже 68. Сама Жіноча Секція нараховувала 35 відділів і 807 членкинь, а Спілка Української Робітничої Молоді (СУРМ) мала 12 відділів і 445 членів та членкинь. Діточих шкіл було 38, а в них вчилося 1,719 дітей.

Ухвали минулого з'їзду виконано деякі повністю, а інші частинно. Виконано чимало корисної праці між фармерами, які почали горнутися до ТУРФДім. В кожній провінції відбу-

ПРОВІНЦІОНАЛЬНИЙ ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ ТУРФДІМ В ОНТЕРІЮ 1927 Р.

Сидять (з-ліва на право): т. т. Катерина Стефаніцька, Іван Бойчук, Павліна Чорній; стоять: т. т. Михайло Книш, Йосиф Зрадовський, Іван Унґурян, Василь Босович.

лися з добрим успіхом провінціональні з'їзди. ТУРФДім мало в цьому році будинків 41, а загальний його маєток виносив 383,006 доларів (на якому було $45,123 заборгованости).

З важніших ухвал шестого з'їзду належить згадати ось такі:

Вирішено віднестися до Робітничо-Фармерського Видавничого Товариства, та поробити необхідні старання, щоб воно почало видавати український фармерський часопис;

утворити при Центральному Виконавчому Комітеті і під його стислою контролею центральну шкільну раду, центральний освітній комітет і центральний мистецький комітет;

орґанізувати й перевести 6-місячний Вищий Освітній Курс у Вінніпеґу на кошти загального членства ТУРФДім;

об'єднати всі провінціональні орґанізації Стоваришення Український Робітничий Дім в Онтеріо, Манітобі і Саскечевані, а також місцеві орґанізації тої самої назви в Алберті і Бритіш Коломбії і робітничі та фармерські орґанізації інших назв, що виявили бажання до такого об'єднання, під одною доміняльною інкорпорацією ТУРФДім;

вислати орґанізаторів у фармерські околиці;

орґанізувати округи з фармерських відділів ТУРФДім, що знаходяться недалеко одні від других, відповідно до положення й віддалення, та встановити для них окружні комітети, задля більш успішного ведення праці серед фармерів;

орґанізувати в фармерських околицях, де це можливо, жіночі відділи або гуртки;

доручити Ц.В.К. вислати головного об'їздного орґанізатора та орґанізаторку для орґанізаційної праці;

заснувати архів ТУРФДім при бібліотеці в його центральнім будинку у Вінніпеґу;

заснувати обовязково українські робітничі діточі школи при всіх відділах ТУРФДім; централізувати їх; завести в них одностайний плян навчання; висилати до них інспектора центральної шкільної ради; закладати діточі бібліотеки; зладити підручник для фізичних вправ, хороводної гри та забав і т. д.;

заснувати при кожному відділі ТУРФДім школу для неграмотних;

вислати діточу мандолінову орхестру при Укр. Роб. Домі у Вінніпеґу на концертову об'їздку по західній та східній Канаді;

заснувати в У. Р. Д. у Вінніпеґу центральну театрально-музичну бібліотеку;

взяти шефство над Уманським Сільсько-Господарським Технікумом на Радянській Україні і т. д.

З'їзд однодушно ухвалив протест проти білого терору в Польщі та Румунії.

Так-же само однодушно ухвалив цей шестий з'їзд вислати привітання всім працюючим Радянської України і всего С.Р.С.Р., жіночій літературній студії Спілки Селянських Письменників "Плуг" у Харкові, Союзові Пролєтарських Письменників "Гарт", Союзові Селянських Письменників "Плуг", та Селянському Інтернаціоналові.

Незвичайно цікаво вияснив шестий з'їзд ТУРФДім своє становище у відношенні до робітничого і фармерського економічного та політичного руху. Ось його однодушно приняті резолюції:

"З'їзд визнає корисним і потрібним для українських фармерів брати участь у фармерських економічних орґанізаціях, а для робітників в трейдюніях. В цих орґанізаціях повинні як фармері так і робітники кооперувати з прогресивними елєментами, що гуртуються в лівому крилі для того, щоб охороняти ці орґанізації від контролі і впливу ворогів працюючих мас та втримати їх на услугах інтересів робітників та фармерів".

"Визнаючи, що як індустріяльні робітники так і фармері є членами одної визискуваної кляси працюючих і мають одного спільного ворога — капіталістичну клясу, з'їзд уважає за конечно потрібне об'єднання індустріяльних робітників і фармерів в одну спільну політичну орґанізацію трудових мас Канади, а іменно в Канадійську Фармерсько-Робітничу Партію, для спільної боротьби за робітничі і фармерські інтереси та за повне освободження їх від визиску і гнету капіталізму. З'їзд доручає всім членам Тов.

ПРОВІНЦІОНАЛЬНИЙ ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ ТУРФДІМ В АЛБЕРТІ 1927 Р.

Сидять (з-ліва на право): т. т. В. Строїч (С. М.), М. Слободян, А. Юрійчук, О. Шидловський, О. Жукевич, А. Зень; стоять: т. т. К. Семкович, С. Чабан, І. Сембай, А. Зень, М. Мокрій.

У. Р.-Ф. Д., що входять в ріжні політичні, економічні, кооперативні, просвітні і запомогові орґанізації, щоб вони домагалися, аби ті злучилися на федеративних основах в одну Канадійську Фармерсько-Робітничу Партію".

"З'їзд визнає корисним і потрібним основування запомогових орґанізацій, як серед робітників так і серед фармерів, але уважає, що матимуть вони успіх тільки тоді, коли будуть злучені в одну сильну всекраєву орґанізацію, тому доручає всім своїм відділам, де тільки можливо, основувати і підтримувати відділи Робітничого Запомогового Товариства, а в першу чергу самим до нього вступати".

"Робітничі і фармерські кооперативні спілки, як засіб орґанізації дешевшого закупна, а також кориснішого впорядкованого збуту всяких продуктів і усування галапасних посередників, з'їзд визнає за корисні і пожадані й тому заявляє свою піддержку робітничому і фармерському кооперативному рухові. Але такі спілки належить підтримувати тільки тоді, коли вони є дійсно кооперативні і їх контролюють самі робітники і фармері, а не бизнесмени й спекулянти. Все-ж таки з'їзд уважає, що до орґанізування кооператив порадно приступати тільки після належного підготовлення й розрахунку всіх потрібних чинників. Для того з'їзд уважає, що це питання повинно бути перше всього широко і ясно обговорене і освітлене на сторінках преси".

"Визнаючи потребу об'єднання жіночого робітничого руху і координації праці ріжних жіночих робітничих організацій в Канаді,

з'їзд постановляє, щоб Центральний Комітет Жіночої Секції, в порозумінню з Центральним Виконавчим Комітетом ТУРФДім, і згідно з його директивами, навязав звязки з жіночою робітничою організацією, відомою під назвою "Всекраєва Федерація Жіночих Ліг", для співпраці з нею в загальному русі працюючих жінок в Канаді".

Цими клясово ясними й виразними резолюціями ТУРФДім дало відповідь на питання, якого ждали від нього українські робітники та фармері Канади як від свого культурно-освітнього провідника і засвідчило, що воно сповняє покладене на нього завдання.

СЕМИЙ З'ЇЗД ТУРФДІМ.

Семий з'їзд ТУРФДім відбувся 25.—27. січня 1926 р. У з'їзді взяло участь 94 делеґатів і делеґаток (самих делеґаток було 21), багато місцевих і позамісцевих членів і членкинь орґанізації та гостей, робітників і фармерів, що прибули послухати нарад найповажнішого в Канаді українського робітничо-фармерського зібрання.

Як цего можна було сподіватися, звіт Ц.В.К. виявив дальше поширення і збільшення ТУРФДім. Чимало з'орано за минулий рік нового поля як орґанізаційною так і культурно-освітньою працею. Зовсім об'єднаних в ТУРФДім відділів було вже 64, не рахуючи таких місцевих товариств, що були звязані з нашою орґанізацією, але їхні члени не були безпосередньо

її членами. Діточих шкіл було 38, драматичних гуртків 43, хорів 22, мандолінових і инших орхестр 40; будинків записаних на ТУРФДім і тих, що їх запис на ТУРФДім переводився, було 42. Преса наша побільшилася в 1925 р. ще одним фармерським часописом "Фармерське Життя".

Огляд праці за минулий рік виявив, що багато ухвал минулорічного з'їзду виконано, а деякі ще виконуються.

З'їзд досить довго застановлявся над допомогою робітничо-фармерській пресі з метою побільшити і уліпшити її. Ухвалено багато корисних рекомендацій до Робітничо-Фармерського Видавничого Товариства відносно "Українських Робітничих Вістей", "Робітниці" та "Фармерського Життя".

Для того, щоб можна було побільшити часописи, з'їзд вирішив в першу чергу побудувати новий будинок, або нову, додаткову часть при Укр. Роб. Домі у Вінніпеґу, в якому має бути просторе приміщення для друкарні.

Всім відділам доручено краще дбати про розповсюдження часописів та літератури, особливо в місяцях ударної пресової кампанії, тоб-то в травні і листопаді.

Ц.В.К. доручено видати календар на 1927 р., а коли це не було-б можливе, то хоч ілюстрований альбом ТУРФДім, а також подбати про видання відповідних книжок для молоді.

На цему з'їзді вирішено теж утворити при заряді кожного

ПРОВІНЦІОНАЛЬНИЙ ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ ТОВАРИСТВА УКР. РОБ.-ФАРМ. ДІМ В САСКЕЧЕВАНІ 1927 Р.

Сидять (з-ліва на право): т. т. Н. Покімброда, прот. секретар, М. Роґоман, голова, С. Юрійчук, секретар-скарбник; стоять: т. т. С. Кальмуцький, М. Макутра, Н. Антонюк (члени контрольної комісії), В. Фостій, заступник голови, В. Горбатюк, заступник прот. секретаря.

відділу чотири допомогові комітети: 1) організаційний, 2) освітній, 3) мистецький, 4) шкільний, а при Центральнім Виконавчім Комітеті утворити такі-ж самі центральні комітети;

замісць Спілки Української Робітничої Молоді організувати Секцію Молоді ТУРФДім;

організувати при всіх відділах, у вигідну для кожного з них пору року, місцеві освітні курси;

рішучо підпорядкувати централізації всі діточі школи, місцеві шкільні комітети та вчителів;

встановити у всіх будинках ТУРФДім кімнати-читальні;

доручити Ц.В.К. визначити кілька нагород для відділів за найкращі досягнення в організаційній та культурно-освітній праці;

кооперувати з іншими братніми організаціями на місцях і в центрі у загальних робітничих і фармерських справах та праці;

завести в діточих школах навчання ручних робіт та рисування й малювання;

підтримувати кооперативний рух, але без належної підготовки та потрібного забезпечення не організувати місцевих кооператив, за які організація не буде брати відповідальности;

будувати Український Робітничий Дім в Торонто, з правом відкликатися за фондами в пресі і до організацій по всій Канаді;

встановити репараційний фонд з метою допомоги ушкодженим або знищеним будинкам ТУРФДім;

одобрити статут драматично-співацьких гуртків;

видати відозву до всего українського працюючого населення в Канаді, з покликом до організації і освітньої праці.

З'їзд вислав привітання всім організованим робітницям і селянкам, освітнім, культурним та мистецьким організаціям Радянської України, робітникам і селянам, робітницям і селянкам Західньої України, і заяву співчуття з приводу смерти В. Блакитного на Рад. Україні.

ВОСЬМИЙ З'ЇЗД ТУРФДІМ.

Восьмий з'їзд, що відбувся 17.—19. січня 1927 р., був посьогодні найповажнішою маніфестацією збільшення й розвитку ТУРФДім. В ньому взяло участь 101 делєгатів і делєгаток (самих делєгаток було 29) від робітничих та фармерських відділів ТУРФДім, і 8 братніх делєгатів від ріжних місцевих організацій з Манітоби, Алберти та Онтеріо.

Підсумовуючи досягнення ТУРФДім за 1926 рік з'їздова орґанізаційно-освітня комісія у своїй резолюції каже таке:

"Звіти представників центральних та провінціональних комітетів, як і делеґатів від відділів і товариств ТУРФДім виявили, що наша орґанізація в 1926 році зробила багато корисної праці на орґанізаційному, культурно-освітньому полі, зросла, піднесла урівень свідомости свого членства, наблизилася до неорґанізованих робітничих та фармерських мас. Є поодинокі відділи, в яких праця дещо підупала, але загально організація піднеслася навіть в очах загалу трудового населення Канади.

З'їзд з особливим вдоволенням відзначує такі досягнення нашої орґанізації в 1926 році:

1. Придбано 11 нових відділів.

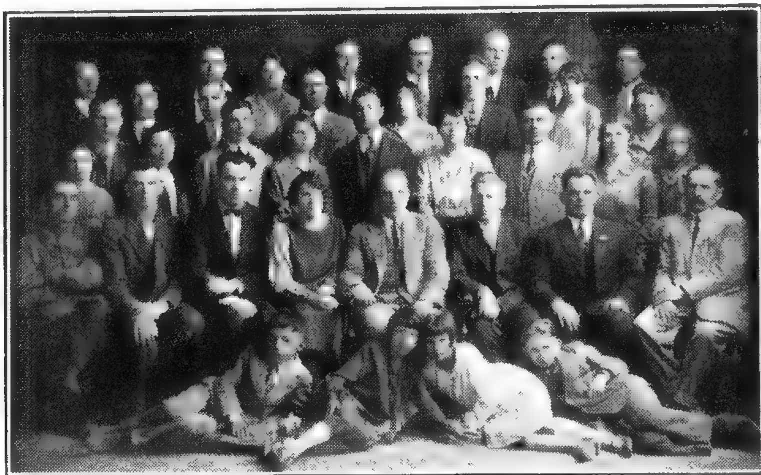
2. Орґанізовано Секцію Молоді і хоч орґанізаційної та освітньої праці у ній ще не впорядковано, то все таки перший крок в цему напрямі вже зроблено.

3. Збудовано великий центральний будинок на друкарню, школу та офіси у Вінніпеґу, пороблено підготовчі роботи до збудовання Українського Робітничого Дому в Торонто та збудовано кілька нових будинків на провінції.

4. Висилано постійно орґанізаторів по цілій Канаді, а в Алберті висилано ще й лектора з світляними образками та організаторку.

5. Вислано Вінніпеґську Дівочу Мандолінову Орхестру в західню Канаду, а на сході їздила торонтонська орхестра, й обидві мали великий моральний та матеріяльний успіх.

6. Переведено три провінціональні з'їзди з більшим успіхом, як минулими роками.

Делеґати й делеґатки на окружний з'їзд Товариства Український Робітничо-Фармерський Дім, що відбувся 1. липня 1927 р. в Тімінс, Онт. По середині представник Центрального Виконавчого Комітету і Онтерійського Провінціонального Комітету т. М. Попович.

7. Переведено кілька реґістрацій нових будинків на домініяльну інкорпорацію ТУРФДім.

8. Висилано стало промовців в поблизькі місцевости.

9. Розсилано циркулярі, обіжники та квестіонарі, а також доклади по деяким питанням; висилано спроваджені з Европи драматичні твори та наукові книжки для спільного читання.

10. Видано порадник для робітничих кореспондентів, підручник фізичних вправ, статут Секції Молоді та великий збірник в сто пісень.

11. Закінчено успішно Вищий Освітній Курс*) і вислано згідно з постановами наших попередніх з'їздів 22 учителів (з самого В. О. К.) до праці в ріжних відділах.

12. Заосмотрювано шкільними підручниками та катальоґами діточі школи й досягнено кращої централізації та систематизації шкіл.

13. Переведено значну орґанізаційну працю серед фармерів Манітоби в таких місцевостях, в яких до цего часу орґанізатор ТУРФДім ще не бував.

14. Значно поширено і зміцнено нашу робітничо-фармерську пресу, а це є найкращою ознакою життєздатності нашої орґанізації.

15. Зроблено великий поступ на полях драматичнім і музичнім та успішно започатковано нову галузь мистецтва в орґанізації, а це плекання народніх танків.

Це є головні позитивні боки нашого орґанізаційного й культурно-освітнього розвитку.

Але є справи цілком не виконані, або виконані лише частинно, і деякі з них в цілости, а деякі в зміненому вигляді лишаються до виконання на біжучий рік разом з новими, що їх ухвалив цей з'їзд".

За підсумками цего з'їзду, ТУРФДім нараховувало наприкінці 1926 р. 71 загальних відділів (членів 2,223), 41 відділів Жіночої Секції (членкинь 993), 30 відділів Секції Молоді (членів 1,422) і об'єднаних з ТУРФДім товариств 4 (з членством 85 осіб); разом було всіх відділів і товариств 146, з загальним числом 4,723 членів та членкинь.

Число будинків ТУРФДім збільшилося до 45, а крім цего є ще три куплені площі під будову нових будинків. Загальну вартість маєтку ТУРФДім оцінено на $489,187, а на ній було зоборгованости $86,428. Робітничих Діточих Шкіл в 1926 році було 41, а в них вчилося дітей 1,903. Драматично-співацьких гуртків було 46, а мандолінових та інших орхестр 58.

На слідуючий рік з'їзд вирішив:

влаштувати одну ударну кампанію на побудовання Укр. Роб. Дому в Торонто;

не будувати нових будинків в других місцевостях, хіба що дана місцевість сама збере в себе хоч половину необхідних коштів;

влаштувати всекраєву кампанію за фондами на сплату

---

*) На Вищому Освітньому Курсі вчилося 40 учнів: 17 на кошт орґанізації, а 23 на власний. Коштував він орґанізацію $4,780.98.

довгу додаткової части центрального будинку у Вінніпеґу на друкарню і школу;

рішучо виконати ухвалу минулого з'їзду про утворення при центральному і місцевих комітетах чотирох допоміжних комітетів — орґанізаційного, освітнього, мистецького та шкільного і росподіл праці між ними;

одобрити утворені на провінціональних з'їздах округи;

утримувати надалі головного об'їздного орґанізатора;

подбати, щоб всі члени й членкині, що живуть в Канаді більш як пять років, стали тутешніми громадянами;

перевести від 15. лютого до 15. березня 1927 р. ударну кампанію за збільшенням членства ТУРФДім;

встановити при Ц. В. К. ТУРФДім у Вінніпеґу центральне бюро порад і допомоги приїзджаючим до Канади українським робітникам та фармерам, а в Монтреалі, Торонто, Форт Вил'ям, Ріджайні, Саскатуні, Едмонтоні і Келґари утворити з тою-ж самою метою місцеві комітети;

вислати об'їздну орґанізаторку на орґанізаційну працю між робітницями та фармерками;

встановити мінімальну членську вкладку для відділів Секції Молоді; доручити Ц. В. К. видавати книжки для молоді; звернути особливу увагу на орґанізацію фармерської молоді;

заснувати знову 6-місячний Вищий Освітній Курс, що має провадити науку від листопада 1927 р. до травня 1928 р.; на курс має бути принято 10 курсантів на повні кошти орґанізації, 20 на половину коштів, а всіх інших на власні кошти; загальну суму коштів В. О. К. росподілити пропорціонально на все членство орґанізації; Ц. В. К. доручено порозумітися з Головним Зарядом Р. З. Т., що-до того, щоб В. О. К. влаштувати разом від обох орґанізацій;

доручити Центральному Освітньому Комітетові виготовити одностайний плян місцевих освітніх курсів для вжитку місцевих освітніх комітетів, а також ряд лекцій про значіння нашої освітньої орґанізації, клясової освіти, пролетарських та народніх свят і т. д.;

визначити нагороди для відділів або товариств за найкращі досягнення в орґанізаційній та культурно-освітній праці;

докласти всіх старань, щоб членство ТУРФДім вивчало анґлійську мову і для того засновувати 3 або 6-місячні курси науки анґлійської мови при відділах, особливо там, де не вчать її по вечерам в публичних школах;

вислати під час шкільних вакацій Вінніпеґську Дівочу Мандолінову Орхестру на концертову об'їздку по східній Канаді;

зробити у всіх відділах та товариствах належну підготовку, особливо виконанням ухвал цего з'їзду, до святкування в 1928 р. ювілею 10-літнього існування ТУРФДім;

поробити приготування й виробити плян заснования в Едмонтоні бурси для шкільної молоді;

доручити Центральному Виконавчому Комітетові і Центральному Шкільному Комітетові встановити комісію для випрацювання букваря і хоч першої читанки для Діточих Шкіл ТУРФДім; постачати шкільні бібліотеки новими книжками; вислати бодай раз на рік шкільного інспектора до всіх шкіл при відділах ТУРФДім; видавати вчительський журнал, або відступити для вчителів хоч одну сторінку в одному з наших орґанів;

визнати й надалі "Укр. Роб. Вісти" центральним орґаном ТУРФДім, "Робітницю" орґаном Жіночої Секції, "Фармерське Життя" орґаном фармерської частини членства ТУРФДім та подбати, щоб всі члени й членкині обовязково їх передплачували;

видати альманах ТУРФДім в анґлійській мові;

запропонувати Робітничо-Фармерському Видавничому Товариству побільшити "Фармерське Життя" до восьми сторін, та почати видавати місячний журнал для молоді, що має теж обслуговувати Секцію Молоді ТУРФДім;

перевести в 1927 р. кампанію за фондами на закупно ротаційної пресової машини до друкарні;

видати великий ілюстрований календар ТУРФДім на 1928 рік, з нагоди ювілею 10-літнього існування орґанізації.

Вирішено ще багато інших справ та ухвалено багато корисних постанов. Як це роблено минулими роками, так і цего разу ухвалено резолюції протесту проти білого терору на українських землях під Польщею, Румунією і Чехо-Словаччиною та домагання звільнення всіх політичних вязнів. З'окрема підчеркнено протест проти засуду Михайла Білого в Тернополі на смертну кару. Вислано теж від з'їзду привітання всім працюючим Рад. України і Західньої України, а також культурно-освітнім та мистецьким орґанізаціям Радянської України.

З'їзди ТУРФДім завжди викликали між українськими робітниками та фармерами в Канаді велике зацікавлення до себе. Про це свідчать численні привітання, пропозиції й побажання, що їх отримували з'їзди. До одного тільки восьмого з'їзду прислано було з усіх усюдів коло півтори сотні привітальних телеґрам та листів. А ухвали з'їздів мали важливий вплив на весь культурно-освітній рух української робітничо-фармерської іміґрації в Канаді.

ДОСЯГНЕННЯ ТУРФДІМ ЗА 10 РОКІВ.

Досягнення ТУРФДім за десять літ його існування такі, що ними має право наша робітничо-фармерська іміґрація тішитися, а її вороги мають чого сердитися та непокоїтися. Належно оцінити їх може тільки той, хто добре знає якою безграмотною, некультурною і безпорадною українська іміґрація приїздила до Канади, якою неорґанізованою, несвідомою, задурманеною алькоголем та церковно-релігійним чадом вона була ще лише кільканайцять років тому назад.

Наші іміґранти — це переважно селянська біднота. Більшість їх не вміли навіть відповісти іміґраційним урядникам при в'їзді до Канади, до якої народности вони належать. Тому записували наших іміґрантів "ґаліціянами", "австріяками". "буковинцями", "русинами", "рутенцями", "росіянами" і т. д. Загляньте в урядовий перепис населення Канади з 1901 та 1911 р. р., а переконаєтеся, як мало з усієї нашої іміґрації було таких, що казали записати себе Українцями. Відсоток грамотних людей між ними був дуже низький, за те пяниць було багато, що в минулому бешкетували по містах та фармах.

Ось серед такої то нашої іміґрації почала орґанізаційну та культурно-освітню працю українська соціял-демократична орґанізація, а від 1918 року продовжає її Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім (що спершу звалося Стовариشення Український Робітничий Дім). ТУРФДім орґанізувало культурно-освітню працю, розгорнуло її широко й охопило тисячі українських робітників та фармерів, яких не могла-б була досягнути політична орґанізація.

У найбільш віддалені місцевости, де живуть українські робітники або фармері, у найменші їхні гуртки, скрізь там, де, порівнюючи ще недавно, панувала "тьма кромішня", проникло вже світло науки. Тисячі неграмотних навчилися читати й писати і чимало з них придбали собі знання, про яке колись не мріяли. Перед освітою вступалися у відлюдні, темні місця пяна гульня й бешкети. У безпорадних колись наших іміґрантів зродилося бажання до орґанізації, до культурно-освітньої діяльности: виросли відділи ТУРФДім по всій Канаді, а попри них і відділи других робітничих та фармерських орґанізацій. Побудовано десятки прекрасних будинків — Українські Робітничі Доми та Українські Фармерські Доми. В тих будинках, немов в улиях, кожної днини йде жвава культурно-освітня праця.

Від вивчання грамоти ми прийшли вже до Вищого Освітнього Курсу.

Замісць одного тижневого часопису, маємо: один три рази на тиждень, один раз на тиждень, та два журнали — один півмісячний і один місячний.

Від "Аматорського Кружка ім. Тобілевича" ми зробили поступ до "Українського Робітничого Театру" та до "Театральної Робітничої Студії".

Із початкуючих учнів музики ми розвинули симфонічну орхестру та найкращі мандолінові орхестри в цілій країні.

Від початкового виховування дописувачів для наших часописів ми дійшли до заснування орґанізації пролетарських письменників "Заокеанський Гарт" (Заокгарт — орґанізований 20. серпня 1924 р. як філія "Гарту" на Україні, а від вересня 1926 р. самостійний).

Із малесеньких гуртків членкинь в аматорських гуртках, ми розвинули поважну орґанізацію — Жіночу Секцію ТУРФДім, що нараховує десятки відділів по всій Канаді.

Ми збудували організацію з нашої робітничої та фармерської молоді — Секцію Молоді ТУРФДім, що до недавна була тільки мрією.

Десятки діточих шкіл при відділах ТУРФДім, в яких вчаться тисячі наших робітничих та фармерських дітей, — шкіл, що ми їх вдержуємо власним коштом — це досягнення, на яке, здавалося, треба-б ждати ще яких десяток років.

І все це зробили ми самі, робітники й фармері. Самотужки ми вчилися з книжок, часописів, а ще більше на досвіді з життя. Більш свідомі й розвинені допомогали менш свідомим. Є й такі між нами, що з самопосвятою жертвували найкращі літа свого життя нашій орґанізації, нашій праці; занепадали на здоровлю від перевтоми; про свої особисті вигоди не думали, аби тільки двигнути всіх вперед, аби доказати панам і підпанкам, що без них обійдеться, що робітники й фармері можуть будувати культурні надбання так само, як будують і матеріяльні багацтва.

Не даром ненавидять нашу орґанізацію всі ті "рідні" й "чужі" темні сили, що наживаються на темноті робітничих та фармерських мас. Не даром часто нападають на ню скаженими атаками анґлійська буржуазна преса та анґлійські буржуазні орґанізації.

Бо ТУРФДім виховує з рабів сучасного ладу сміливих борців за освободження працюючих мас, за краще життя на землі.

РОБІТНИЧЕ ЗАПОМОГОВЕ ТОВАРИСТВО

ЧОМУ І ЯК ОРҐАНІЗОВАНО Р.З.Т.

Робітниче Запомогове Товариство орґанізовано наприкінці 1922 р. за ініціятивою членства Стоваришення Український Робітничий Дім (тепер ТУРФДім). Необхідність цеї орґанізації викликало безперестанне місцеве а то й всекраєве (при допомозі часопису або відозв до орґанізацій) колєктовання фондів на допомогу таким робітникам та фармерам, що в наслідок хороби, каліцтва, або якогось іншого нещастя залишалися в такому положенні, що були примушені просити допомоги.

Ще за існування Української Соціял-Демократичної Партії ці часті колєкти докучили були орґанізації так, що нераз підносилася думка про те, чи не орґанізувати-б якогось запомогового товариства, що взяло-б на себе справу допомоги у всіх случаях необхідности. Але в цій справі нічого не було зроблено, а колєкти далі збільшалися.

Переважаюча більшість тих, що зверталися до наших орґанізацій за допомогою, не були навіть їхніми членами. Вони довідувалися про робітничу або фармерську орґанізацію аж тоді, як постигло їх нещастя. Часто-густо були це парохіяне ріжних церков, що зверталися в першу чергу до попів, а ці відправляли їх з нічим і дораджували йти до робітничих орґанізацій, кажучи, що "то там помагають". І, звичайно, наші орґанізації допомагали, бо хто-ж інший допоможе робітникові або фармерові в його нещастю. Траплялися теж випадки, що самим таки членам орґанізації необхідно було допомагати.

Дійшло було до того, що чуть не на кожному підприємстві, чи то на концерті, чи на представленню, чи й на забаві, колєктували гроші на допомогу комусь з тих бідняків. Це ділося в кожній місцевості, де існували наші орґанізації, і лягало воно на них тягарем.

Щоб цему зарадити і необхідну допомогову діяльність попровадити орґанізованим способом, запропоновано було у Вінніпеґу орґанізувати Робітниче Запомогове Товариство. 30. вересня 1922 р. відбулося в цій справі зібрання, на яке скликано членство відділу ТУРФДім у Вінніпеґу, і тоді-ж таки орґанізовано перший відділ Робітничого Запомогового Товариства, принято статут, вирішено заінкорпорувати його, вибрано Го-

ловний Заряд, якому доручено видати від імени Р.З.Т. поклик, щоб робітники по всій Канаді орґанізувалися у відділи цеї орґанізації.

ПОЧАТКОВИЙ РОЗВИТОК Р.З.Т.

Спершу не всі члени й членкині Стов. Укр. Роб. Дім зрозуміли необхідність й доцільність орґанізовання Робітничого Запомогового Товариства. Вони не добачали, що воно появилося, як наслідок одної з тих необхідностей, які життя й розвиток наших орґанізацій видвигнули перед нами. Не добачали вони й того, що Р.З.Т. може послужити нам ще й для орґанізовання маси таких робітників, яких не досягне ніяка інша наша орґанізація; що в Р.З.Т. можна пізніше виховати тих робітників на свідомих борців за робітничі інтереси. І через це вони в початках й не дуже то допомагали розвиткові Р.З.Т. На найближчому з'їзді С.У.Р.Д. дехто ставив навіть питання, чи годиться клясово-свідомим робітникам будувати таку орґанізацію. Дехто вказував на те, що навіть започатковані не-робітничі українські запомогові орґанізації не розвиваються.

Звичайно, на з'їзді С.У.Р.Д. ухвалено було більшістю голосів підтримувати Р.З.Т., але все таки залишилося чимало навіть активніших членів С.У.Р.Д., що заняли вижидаюче становище. Хотіли переконатися, як робітничий загал віднесеться до Р.З.Т.

А відношення робітників загально було дуже прихильне до Р.З.Т. Під час, коли другі не-робітничі українські запомогові орґанізації не користувалися симпатіями, Р.З.Т. почало помітно зростати, не зважаючи на це, що в початках не мало воно ні спеціяльних орґанізаторів, ані не проводило особливих кампаній за приєднанням нових членів.

ПЕРША КОНВЕНЦІЯ.

Перша конвенція Робітничого Запомогового Товариства, що відбулася 30.—31. січня 1925 р. у Вінніпеґу, засвідчила не лише про життездатність цеї нашої нової орґанізації, але підтвердила сподівання на її швидкий розвиток у майбутньому.

До першої конвенції, тоб-то за два роки й чотири місяці існування Р.З.Т., було вже орґанізованих 20 відділів, а в тих відділах нараховувано більш як тисячу членів і членкинь. В конвенції взяло участь 40 делеґатів і делеґаток (включно з Головним Зарядом) з таких місцевостей: Вінніпеґ, Іст Килдонан, Форт Вил'ям, Вест Форт Вил'ям, Торонто, Тімініс, Ріджайна.

Делегати і делегатки на 3-тю конвенцію Робітничого Запомогового Товариства, що відбулися 21—22 січня 1927 р. у Вінніпеґу.

Медисін Гет, Колгорст, Летбридж, Гилкрест, Колмен, Корбін, Едмонтон і Нордеґ.

Звіт Головного Заряду виявив, що за цей короткий час існування Р.З.Т. вже виплачено було допомоги з його каси $3,571.63, а готівки на 1925 р. залишилося $6,082.43. Число членів увесь час постійно збільшується. Зацікавлення орґанізацією теж збільшується, про що свідчать численні запитання за інформаціями відносно Р.З.Т.

Ухвали вже цеї першої конвенції Р.З.Т. виправдали сподівання, що ця орґанізація буде корисна не тільки допомоговою діяльністю. Крім ухвалення поправок до статута, уповноваження Гол. Заряду дістати від імени Р.З.Т. домініяльну інкорпорацію то-що, вже ця перша конвенція вирішила влаштовувати школи для неграмотних, підтримувати Робітничі Діточі Школи ТУРФДім і посилати до них дітей членів Р.З.Т., підтримати Вищий Освітній Курс і вислати на него також учнів від віддулів Р.З.Т., взяти шефство над Харківським Інститутом Народньої Освіти, та допомогти йому літературою на ріжних мовах, а також у налагодженню звязків з тутешніми науковими інституціями то-що.

Перша конвенція Р.З.Т. визнала "Українські Робітничі Вісти" своїм орґаном і уповноважила Головний Заряд дати цему свому орґанові в місяцях пресової кампанії фінансову допомогу. Вона теж ухвалила, що кожний член Р.З.Т. по трьох місяцях приналежности до орґанізації повинен обовязково стати передплатником "У.Р.В.", а кожна членкиня повинна передплачувати "Робітницю". Всім відділам Р.З.Т. доручено подбати, щоб у них були свої кореспонденти, що мають писати до "У.Р.В." про їхню діяльність і розвиток.

ДРУГА КОНВЕНЦІЯ.

Друга конвенція Р.З.Т. відбулася 29.—30. січня 1926 р. у Вінніпеґу. Делеґатів і делеґаток було 45 (включно з членами Головного Заряду), з 22-ох місцевостей ріжних провінцій Канади.

За 1925 рік Р.З.Т. значно збільшилося і матеріяльно теж стало твердше на певний ґрунт. Воно мало вже 34 відділи, а в них 1,565 членів та членкинь. Приходи його збільшилися до $13,915.15, а росходи до $8,132.39; в касі залишилося з останнього року $5,782.76. Допомоги виплачено членам та членкиням в 1925 р. $5,662.15, а посмертного $904.00.

І за цей минулий рік не можливо було ще Робітничому Запомоговому Товариству вислати свого орґанізатора і збільша-

лося воно, головним чином, завдяки своїй корисній допомоговій діяльності. Все-ж таки треба відзначити, що Р.З.Т. дістало поміч від організаторів братніх організацій, особливо від організаторів ТУРФДім.

Як виявилося зі звітів на конвенції, Р.З.Т. зацікавилося освітньою справою і в 1925 р. мало вже курси для неграмотних, підтримувало діточі школи при відділах ТУРФДім, і Вищий Освітній Курс у Вінніпеґу. До цего причинилися особливо старання Головного Заряду, який дбав про те, щоб відділи Р.З.Т. цікавилися цими справами.

Друга конвенція доручила Головному Зарядові:

рішуче робити дальші кроки й старання в справі домініяльної інкорпорації Р.З.Т.;

видати статут Р.З.Т. в анґлійській мові так скоро, як справа домініяльної інкорпорації буде налагоджена;

вислати орґанізатора, що має задержуватися в кожній визначеній Головним Зарядом місцевості так довго, як цего на думку Головного Заряду вимагатимуть місцеві умовини;

поробити дальші кроки й старання в справі майбутнього орґанізовання діточої секції Р.З.Т.;

провадити в майбутньому у місяці лютім ударну орґанізаційну кампанію, задля популяризовання цілей і значіння Р.З.Т. та приєднування до нього нових членів і членкинь.

Конвенція визнала освітню працю серед членства Робітничого Запомогового Товариства дуже важливою частиною діяльности орґанізації і поклала обовязок на всі свої відділи змагати до цілковитого викорінення неграмотности та поширення освіти серед членів і членкинь та їхніх дітей. Беручи на увагу, що попри Р.З.Т. існують братні орґанізації, що провадять освітню працю, та що у злуці з ними і за їхньою допомогою відділам і членству Р.З.Т. лекше і краще можна осягнути в цій справі успіхи, конвенція вирішила й доручила відділам Р.З.Т.:

основувати і підтримувати разом з другими братніми орґанізаціями курси для неграмотних;

підтримувати діточі школи при ТУРФДім і посилати до них своїх дітей, а де таких шкіл нема, в наслідок того, що нема там відділів ТУРФДім, то засновувати їх при відділах Р.З.Т.;

встановляти спільно з братніми орґанізаціями освітні комітети і освітні курси для дорослих.

Визнавши Вищий Освітній Курс великим і важливим досягненням орґанізованого українського робітництва та фармерства в Канаді, конвенція доручила всім відділам і членству

Р.З.Т. підтримувати його, а Головний Заряд уповноважила виасиґнувати з орґанізаційно-освітнього фонду головної каси двіста доларів на фонд В.О.К.

У відношенні до преси, конвенція вирішила,

щоб як відділи так і членство Р.З.Т. завжди підтримували та поширювали "Українські Робітничі Вісти", "Робітницю" і "Фармерське Життя";

визнала надалі "Українські Робітничі Вісти" орґаном Р.З.Т.;

з'обовязала кожний відділ Р.З.Т. передплачувати "Українські Робітничі Вісти", "Робітницю" і "Фармерське Життя";

доручила Головному Зарядові звернутися до Робітничо-Фармерського Видавничого Товариства з просьбою, щоб воно час від часу відступало в "Українських Робітничих Вістях" сторінку для Р.З.Т., на якій мають бути вміщувані статті про Р.З.Т. і инші робітничі запомогові справи, дописи від відділів Р.З.Т., лікарські поради і потрібні й корисні інформації.

Переведено теж чимало ухвал, що відносяться до впорядкованого ведення праці у відділах та у всій орґанізації.

Вирішено теж, що на майбутнє необхідно мати постійного платеного секретаря-скарбника в офісі Головного Заряду, бо надалі неможливо полагоджувати справи орґанізації по вечерам, як це досі робилося.

Конвенція видала відозву до українського робітництва та фармерства в Канаді з покликом вступати в члени Р.З.Т.

Від підшефної інституції Інституту Народньої Освіти у Харкові одержано листа з подякою, на який друга конвенція вислала свою відповідь та вирішила виасиґнувати двіста доларів на передплату журналів для ІНО на ріжних мовах.

Ще дві важливі справи вирішила друга конвенція Р.З.Т.: 1) утворити спеціяльний запомоговий фонд, що має бути збираний відділами при допомозі добровільних колєкт на масових мітинґах, або публичних підприємствах, на евентуальну допомогу таким робітникам або робітницям, фармерам або фармеркам, що через лихий стан здоровля не були приняті до Р.З.Т., але за свою працю в робітничих або фармерських орґанізаціях заслуговують на допомогу; 2) утворити фонд будови інституту-приюту для стариків та осиротілих дітей і з тою метою оподаткувати всіх членів по 50 цт., а членкинь по 25 цт. на рік. Обі ці ухвали зацікавили відтак широкий загал українських робітників та фармерів не тільки в Канаді, але навіть і в Злучених Державах, де українські запомогові орґанізації й собі забалакали про будову таких приютів.

ТРЕТЯ КОНВЕНЦІЯ.

Третя конвенція Р.З.Т., що відбулася 21.—22. січня 1927 р. репрезентувала вже солідну орґанізацію і відзначила таке швидке збільшення членства, якого мабуть не знає ніодна інша українська орґанізація на цім суходолі. Делеґатів і делеґаток прибуло на конвенцію 83, з 44 місцевостей ріжних провінцій Канади. Разом з членами Головного Заряду представників на конвенції було 95.

До кінця 1926 р. Р.З.Т. нараховувало всіх відділів 63, а в них членів та членкинь 3,355 (до кінця 1925 р. було ще тільки 32 відділи і 1,565 членів та членкинь). Грошевий оборот в 1926 р. теж пропорціонально збільшився: приходів було $29,310.20; росходів $20,740.66; залишилося готівки $8,569.54. Разом з готівкою з минулих років, Р.З.Т. мало в касі під час третьої конвенції: $20,434.73. До маєтку належить ще зарахувати куплену під інститут-приют фарму біля Вінніпеґу, за яку заплачено $1,800, і меблі в офісі, що коштували $200. Спеціяльного фонду було $109.74.

В 1926 р. виплачено допомоги хорим на суму $12,925.25, а посмертного $1,459.50. За один цей останній (1926) рік воно виплатило більше допомоги, як за перші три роки. Виплачено теж декілька допомог зі спеціяльного запомогового фонду.

ГОЛОВНИЙ ЗАРЯД РОБІТНИЧОГО ЗАПОМОГОВОГО Т-ВА В 1927 РОЦІ.

Сидять (з-ліва на право): т.т. Гр. Сидор, член контрольної комісії, Д. Дригибка, заступник голови, Ст. Хвалібоґа, голова, Ом. Хоміцький, секретар-скарбник, І. Пастух, прот. секретар; стоять: т. т. М. Кащак, радний, А. Сивак, член контрольної комісії, М. Попович, радний, І. Карач, редактор, В. Кузик, радний, Т. Пилипас, заступник прот. секретаря.

За 1926 р. Р.З.Т. придбало майже дві тисячі нових членів та членкинь. Пояснюється це тільки тим, що Р.З.Т. являється корисною й необхідною орґанізацією.

Крім допомогової діяльности, Р.З.Т. присвячувало чимало уваги й іншій праці та важливим для працюючих справам: допомогало Вищому Освітньому Курсові, діточим школам ТУРФДім, українській робітничо-фармерській пресі і т. д.; провадило активну боротьбу з неграмотністю, брало участь в освітній праці ТУРФДім то-що.

Третя Конвенція вирішила всю цю працю поширити й поглибити. В тому змислі підтверджено відповідні ухвали минулорічної конвенції.

Крім цего вирішено:

звернутися до Робітничо-Фармерського Видавничого Товариства з просьбою, щоб воно постійно відступало в "У.Р.В." місце для справ Р.З.Т., а в "Робітниці" щоб поміщувало більше статтів про здоровля людини, лікарські поради то-що;

доручити Головному Зарядові порозумітися з Роб.-Фарм. Вид. Товариством в справі видання популярно наукової книжки про "першу поміч в наглих випадках";

виплатити двіста доларів на допомогу англійському робітничому часописові "Воркер", визнаючи його заслуги в боротьбі за робітничі справи, а особливо в обороні робітників чужинецького походження;

видати "Альманах Р.З.Т.", а якщо це виявилось би неможливо, то звернутися до Роб.-Фарм. Вид. Товариства з просьбою, щоб воно відступило хоч певну частину наміченого календаря на 1928 рік для Р.З.Т.;

допомогти побудованню Українського Робітничого Дому в Торонто;

надалі втримувати звязки з підшефною інституцією ІНО;

дбати про те, щоб всі члени й членкині Р.З.Т., управнені стати громадянами Канади, дістали канадійські натуралізаційні цертифікати;

визначити місяць квітень на ударну кампанію за збільшенням членства Р.З.Т.;

одобрити купно фарми під приют, оподаткувати на слідуючий рік членів по одному доларові, а членкинь, що платять половину місячної вкладки, по 50 цт. на будову приюту; крім цего перевести в тягу року одну загальну кампанію за добровільними жертвами на приют;

уповноважити Головний Заряд будувати приют в слідуючому році, якщо будуть для цего сприятливі умови;

уповноважити Головний Заряд вжити два акри землі на приютовій фармі на влаштовання кладовища, яке теж необхідне для членства Р.З.Т., особливо у Вінніпеґу та поблизьких околицях.

ВИГЛЯДИ НА МАЙБУТНЄ.

Всі ці важливіші ухвали як попередніх двох, так і третьої конвенції Р.З.Т., що тут про них згадується, свідчать вимовно, як і ця запомогова орґанізація уважливо ставиться до всіх справ, з якими орґанізованим робітникам та фармерам доводиться зустрічатися. Тим то й зовсім виправдалися наші старання, щоб її збудувати.

Робітниче Запомогове Товариство росте з кожним роком, з кожним місяцем, з кожним тижнем. Робітники, а навіть фармері, горнуться до нього скоріше, як до якої іншої нашої орґанізації, бо до цего примушують їх життєві обставини. Матеріяльна допомога скоріше всего переконує навіть малосвідомого робітника чи фармера в необхідності вступити до орґанізації, бо він весь час живе під загрозою ушкодження свого здоровля.

Вступаючи до Р.З.Т., ці, що не належали до ніякої орґаніції, роблять перший крок в напрямі приєднання до загального робітничого руху. В Р.З.Т. вони вчаться в першу чергу орґанізованим способом допомогати собі у випадках хороби, каліцтва то-що, а згодом навчаться орґанізованою громадою допомогати собі, разом з другими орґанізованими робітниками, і в інших, загальних робітничих справах. Таким способом вони увійдуть у загальний робітничий рух і візьмуть участь в клясовій боротьбі. В цему повинні допомогати всі клясово свідомі робітники.

Вже за цей короткий час існування Р.З.Т. помітно, як швидко в цему напрямі розвивається його членство. Де-далі, воно що-раз більше цікавиться працею наших братніх орґанізацій, знайомиться з нею, бере в ній участь. Чимало робітників, що попередніше не належали до ніякої орґанізації, вступивши до Р.З.Т., по деякому часі стали членами й других наших орґанізацій і прекрасно в них працюють.

Тому необхідно підтримувати Р.З.Т., належати до нього, працювати в ньому, бо воно розвивається й виросте у найбільшу нашу робітничо-фармерську масову орґанізацію, якої існування й корисна праця залежала й залежатиме від нашої у ній участи.

РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКЕ ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО

Робітничо-фармерське Видавниче Товариство, це наша наймолодша орґанізація і наймолодше та одиноке в Канаді і Злучених Державах українське робітничо-фармерське видавництво. В минулому існували в Канаді українські робітничі видавництва, а незалежних фармерських видавництв зовсім не було. Аж оце вперше українські робітники й фармері орґанізували собі спільно своє робітничо-фармерське видавництво.

Досі не було у нас ще солідної окремої видавничої орґанізації. Всі наші видавництва в минулому, хоч і називалися всякими окремими назвами, на ділі всеціло належали до орґанізацій, які їх створили, і незалежно вони нічого не робили, ніяких своїх видавничих справ самостійно не вирішували.

Перший український робітничий соціялістичний часопис "Червоний Прапор" (що почав виходити 15. листопада 1907 р.) видавав український відділ Соціялістичної Партії Канади у Вінніпеґу.

В травні 1909 р. орґанізовано у Вінніпеґу Українську Соціялістичну Видавничу Спілку (на "шерах" по 50 цт.), що почала того-ж місяця й року видавати новий укр. соціялістичний часопис "Робочий Народ". Була це перша українська робітнича видавнича організація на американському континенті, але була це тільки фірма, а справи видавництва на ділі вирішував спершу український відділ Соціялістичної Партії Канади, а пізніше український відділ Соціял-Демократичної Партії Канади та екзекутива Федерації Українських Соціял-Демократів.

В березні 1911 року Українська Соціялістична Видавнича Спілка перейменувала себе на Видавничу Спілку "Робочого Народа", але від цего вона ні чуть не стала іншою, як була під старою назвою. Наприкінці 1914 р. її ліквідовано і видавництво перейшло до рук екзекутивного комітету Української Соціял-Демократичної Партії. Він видавав "Робочий Народ" весь час, аж до заборони часопису канадійською владою.

Коли треба було видавати "Українські Робітничі Вісти" (почали виходити 22. березня 1919 р.), то довелося в тодішніх умовах зробити їхнім видавцем "Вінніпеґ Трейдс енд Лейбор Кавнс'л". Аж наприкінці травня 1920 р. орґанізовано було Ви-

давниче Стоваришення "Українських Робітничих Вістей", яке й перебрало з початком червня того-ж року видавання часопису у свої руки. Але-ж і це було більш "для формальности", щоб задовольнити законні вимоги.

На з'їзді Стоваришення Укр. Роб. Дім в лютім 1922 року створено було ще Видавничу Спілку "Пролетарська Культура" (скорочено "Пролеткульт"), з якою об'єднано хвилево орґанізоване в Торонто Видавництво "Історія Культури", але й це було те-ж саме, що й інші дотодішні видавництва.

На ділі в нас не було як слід орґанізованого видавництва, як окремого підприємства, що провадило-б видавничу діяльність так-же само ділово, як, наприклад, ТУРФДім провадить свою культурно-освітню діяльність. Відповідальні робітники у видавництві давали звіти на з'їздах ТУРФДім, і перед тими з'їздами та перед вибраними ними контрольними комісіями вони й були відповідальні, а Видавниче Стоваришення "У.Р.В." в дійсності залишалося більше на записаному папері.

Таку постановку видавничої справи пояснювалося у нас необхідністю залишення повної контролі над видавництвом

РАДА ДИРЕКТОРІВ РОБІТНИЧО-ФАРМЕРСЬКОГО ВИДАВНИЧОГО ТОВАРИСТВА В 1927 РОЦІ.

Сидять (з-ліва на право): т. т. М. Шатульський, (заступає секретаря-скарбника, т. І. Навізівського, у його відсутности), В. Н. Колісник, голова, Д. Лобай, прот. секретар; стоять І. Пастух, заступник голови, О. Хоміцький, заступник прот. секретаря.

в руках нашої масової орґанізації, від якої залежить існування нашої преси і всего видавництва. Але це було неправильно, бо існування нашого видавництва, як дійсного, окремого (в розумінні видавничої діяльности) підприємства, не виключало такої повної контролі, бо члени партії і ТУРФДім, зацікавлені нашим видавництвом, можуть бути членами видавничої орґанізації і мати повну контролю над нею внутрі, а крім цего, видавнича орґанізація, через своїх урядників, завжди може давати звіти і перед партійним членством і перед з'їздами ТУРФДім, що було-б другою контролею, зовні. Від старої постановки справи, що перейшла до нас ще від самих початків історії українських робітничих видавництв, терпіли наші видавництва і цему необхідно було зарадити.

Справу цю порушувано і на конференціях українського членства Компартії, і на з'їздах ТУРФДім. Остаточно вирішено було орґанізувати на уділах дійсне видавниче товариство, як окреме видавниче підприємство, а членами його повинні ставати члени досі існуючих наших орґанізацій. А тому, що у всіх наших орґанізаціях та у всій нашій праці об'єднані як робітники так і фармері, видавниче товариство має бути теж робітничо-фармерським.

Отже 15. серпня 1924 р. у Вінніпеґу орґанізовано на уділах і заінкорпоровано Робітничо-Фармерське Видавниче Товариство. На перших-же зборах уділовців, яких було біля сотні, прочитано чартер, принято статут, вибрано Раду Директорів (5), їхніх заступників і контрольну комісію, уповноважено Раду Директорів перебрати від Видавничого Стоваришення "Укр. Роб. Вістей" видавання "Укр. Роб. Вістей" і "Робітниці", та вирішено платню робітників, що працювали при них.

Пізніше Рада Директорів Р.-Ф. В. Т. підписала угоду з Стоваришенням Український Робітничий Дім що-до винайму його друкарні та приміщення в Укр. Роб. Домі, вирішила платню всіх друкарняних робітників і перебрала видавниче підприємство в свої руки. Від тоді видавничу справу у нас поставлено на правильний шлях.

Всіми справами Р.-Ф. В. Т. між річними загальними зборами шеровців завідує Рада Директорів. Весь той час перед нею відповідальні всі робітники Р.-Ф. В. Т. А сама Рада Директорів дає свої звіти перед річними загальними зборами шеровців, а також доручає одному з директорів, або-ж, звичайно, завідуючому адміністрцією видавництва, щоб він від імени Р.-Ф. В. Т. дав звіт та загальні інформації про стан преси й видавництва взагалі з'їздові ТУРФДім. Загальні збори шеровців

РЕДАКЦІЙНІ РОБІТНИКИ І АДМІНІСТРАТОР НАШОЇ ПРЕСИ.

Ліворуч: тов. І. НАВІЗІВСЬКИЙ — працює від 1911 р. як завідуючий друкарнею, адміністратор та деякий час редактор "Роб. Народа", потім завідуючий адміністрацією та друкарнею наших часописів.

Праворуч: т. М. ПОПОВИЧ — працює від 1911 р. як співредактор і адміністратор, потім редактор "Роб. Народа", пізніше редактор "Голосу Праці", "Голосу Робітниці", "Укр. Роб. Вістей" і цего "Роб.-Фарм. Календаря".

З-ліва на право: т. Д. ЛОБАЙ, працює від 1915 р. деякий час як редактор, пізніше як адміністратор, потім як співредактор "Роб. Народа", а від 1919 р. як редактор "У.Р.В."; т. М. ШАТУЛЬСЬКИЙ, редактор "У.Р.В." від березня 1920 р.; т. І. КАРАЧ, редакційний співробітник "У.Р.В." від листопада 1926 р.

З-ліва на право: т. Д. ПРИСТАШ, редактор "Фармерського Життя"; т. М. ІРЧАН, редактор "Робітниці" і "Світу Молоді"; т. І. ВИВЮРСЬКИЙ, редакційний співробітник "Світу Молоді" від серпня 1927 р.

вирішують плян видавничої діяльности Р.-Ф. В. Т. на слідуючий рік та дають директиви Раді Директорів, при чому завжди беруть на увагу рекомендації, пропозиції та просьби братніх орґанізацій: ТУРФДім, Р. З. Т. та конференцій українського членства Комуністичної Партії.

Досі відбулося 3 річних загальних зборів Р.-Ф. В. Т.: 1925, 1926 і 1927 р. р. (в січні кожного року). На кожних із них вирішувано, між іншим, кілько шерів має бути проданих, і досі продано їх коло трьох соток, а шеровці Р.-Ф. В. Т. є по всіх місцевостях, де тільки існують робітничі або фармерські відділи наших орґанізацій. Шеровці з-поза Вінніпеґу присилають місцевим шеровцям свої уповноваження, щоб ці заступали їх на загальних зборах. Делеґати, що приїздять на з'їзди, беруть самі участь в загальних зборах Р.-Ф. В. Т. Якщо є між делеґатами такі, що ще не є шеровцями, то стають ними, щоб брати участь у загальних зборах Р.-Ф. В. Т. Таким способом Р.-Ф. В. Т. тісно звязане з усіми нашими другими орґанізаціями.

За цей недовгий ще час свого існування Р.-Ф. В. Т. видало декілька нових книжок; почало в 1925 р. (1. квітня) видавати часопис для фармерів "Фармерське Життя", який користується великим успіхом між фармерами; перебрало на себе й допровадило до успішного кінця видання першого тому "Капіталу", К. Маркса, та забезпечило своє власне видання дальших двох томів цего твору для Канади і Злучених Держав; видає від березня 1927 р. журнал для молоді "Світ Молоді"; обслуговує весь час всі наші орґанізації виконуванням всяких замовлених друків та видань і т. д.

На домагання останнього з'їзду ТУРФДім та конвенції Р. З. Т. Робітничо-Фармерське Видавниче Товариство вирішило видати оцей "Робітничо-Фармерський Календар". Але не легко було виконати цю ухвалу. Редакційні робітники мали й так стільки важливої роботи, що не справлялися з ньою, хоч декотрі працюють постійно по кільканайцять годин, а часом цілі дні і цілі ночі. Вже більш як один рік так складається, що завжди один то другий з цих робітників мусить залишати працю і виїздити, а праця та, яку він виконував, у його відсутности спадає на других і так перетяжених своєю власною працею. Були й інші перешкоди. Але не зважаючи на все це, Р.-Ф. В. Т. постаралося задовольнити ці домагання, сподіючись, що це допоможе ще більш успішному розвиткові всіх наших орґанізацій у майбутньому.

М. Попович.

ТЕХНІЧНІ РОБІТНИКИ НАШОЇ ПРЕСИ.

РОБІТНИКИ У ВІДДІЛІ НАБОРУ І КОМПОЗИЦІЇ.

Сидять (з-ліва на право): т.т. Т. Лобай, лайнотайпщик; Ю. Канюґа, лайнотайпщик; С. Василина, лайнотайпщик; Д. Хоміцький, композитор і лайнотайпщик; стоять: т.т. І. Гунька, Ф. Палюк, А. Кобилянський (всі три учні-лайнотайпщики); І. Ґаґалюк, новопринятий учень на композитора.

РОБІТНИКИ В АДМІНІСТРАЦІЇ, ДРУКАРНІ Й ЕКСПЕДИЦІЇ.

Сидять (з-ліва на право): т.т. Н. Бідулька, пресмен; А. Сивак і М. Бобовський, робітники в адміністрації; І. Слободян, експедитор; стоять: т.т. М. Палюк, нічний пресфідер; Б. Німилович, денний пресфідер; В. Соколовський, і М. Кендзерський, учні-помічники в експедиції і друкарні.

ЗМІСТ КАЛЄНДАРЯ

ІЛЮСТРАЦІЇ